A. RIDALI

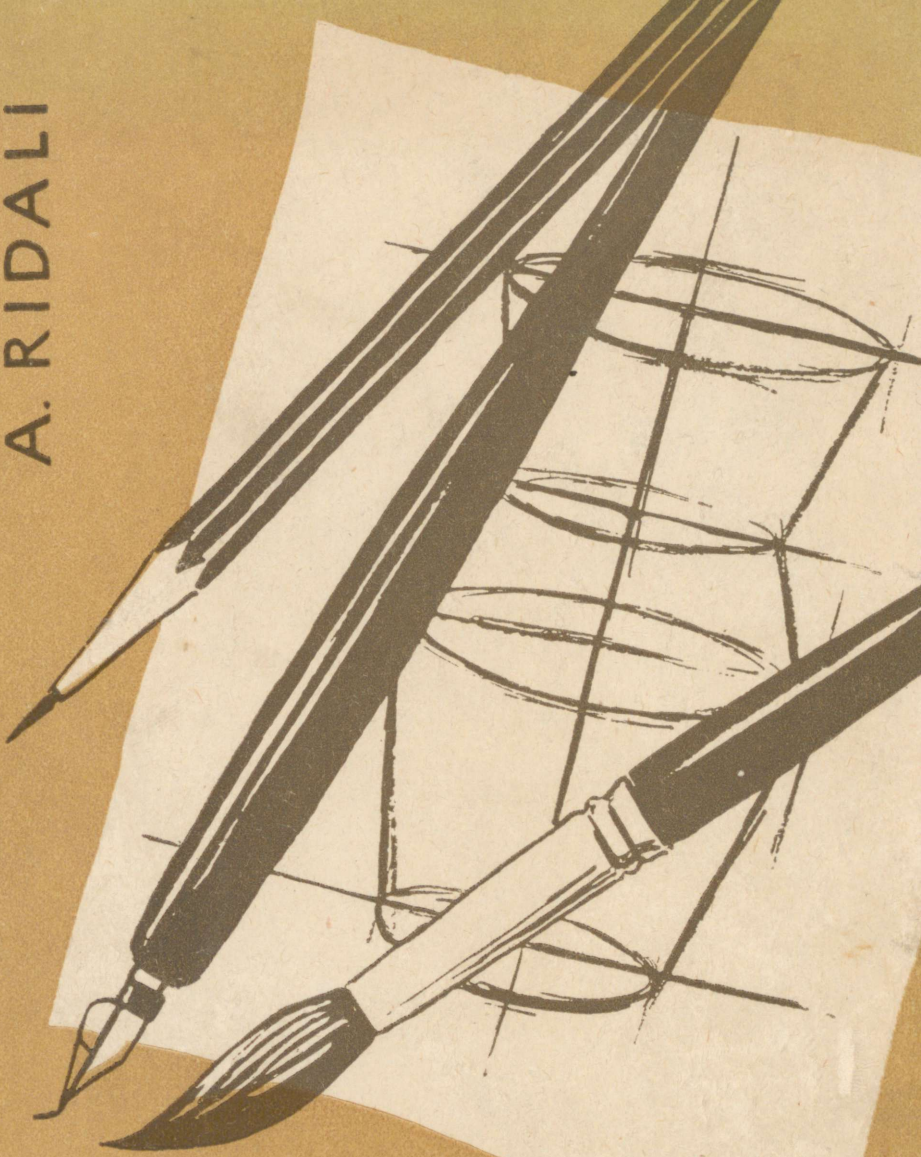

# JOONISTAMIS-ÕPETUS

I–VI KLASSILE

A-22497

ALEKSANDER RIDALI

# JOONISTAMISÕPETUS

## I—VI kl.

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

TARTU Ü[illegible]KOOLI
RAAMATUKOGU

# SAATEKS

Polütehnilise õpetuse sissetoomisega meie üldhariduslikku kooli on joonistamise kui õppeaine tähtsus tunduvalt tõusnud. Joonistamine on seotud peaaegu kõikide õppeainetega, eriti füüsika, keemia, loodusteaduse ja geograafiaga. Ei tohi aga unustada, et joonistamisel kui õppeainel on ka iseseisvaid väärtusi. Joonistamine aitab arendada ja kujundada inimest esteetilisest ja psühholoogilisest küljest; aitab lapses kujundada kõiki inimlikke väärtusi ja omadusi. Joonistamine õpetab nägema ilu ja kujundama ilu. Iga õpetaja peab oskama joonistada ja tundma selle aine metoodikat, et oskuslikult läbi viia õppe- ja kasvatustööd koolis.

Käesolevas raamatus olen õpetuse pearõhu asetanud praktilisele joonistamisele. Olen sellesse paigutanud kõik kogemused ja tõekspidamised, mis olen omandanud paarikümne-aastase pedagoogilise töö kestel. Raamatu kirjutamisel olen püüdnud lahti lüüa tavalisest rutiinist ja ettemääratud põhimõtetest, mis on iseloomulikud senistele käsiraamatutele. Teatavasti on tõlgitsetud meie joonistamise programme I—IV kl. väga staatiliselt. Inimest, loomi ja linde me peaaegu ei näegi, ja kui esinebki mõni erand kusagil, siis on see ilma eluta ja liikumiseta. Kuuendas klassis esineb küll poseeriv inimene, aga ikkagi staatiliselt.

Käesolev raamat ei taha pretendeerida šabloonile. Kuigi on esitatud rohkesti näidistunde, ei tule neid võtta paratamatute šabloonidena.

Raamatu kirjutamisel olen lähtunud põhimõttest, et joonistamise tund olgu lapsele huvitav ja elamuslik. Selleks tuleb kasutada kõiki võimalikke töövõtteid sel määral, mis on arendav ja edasiviiv. Ajaloo kestel näeme me tihti kaldumist ühest äärmusest teise. Seetõttu on üks hea teise mõttetult hävitanud. Õpetajal peavad aga varuks olema kõik võimalikud meetodid. Samuti peab ta neisse suhtuma kriitiliselt, s. o. iga meetodi ja tehnilise võtte juures tuleb mõtelda, kus kohas ja millisel määral seda kasutada.

Erilist tähelepanu olen pööranud reaalse looduse oskuslikule vaatlemisele ja selle õigele tunnetamisele. Seejuures olen püüdnud esitada kujutamisprotsessiks kõik vajalikud võtted ja reeglid, omistades tähelepanu ka dünaamikale.

Ülevaates joonistamisõpetuse ajaloolisest arengust on esitatud peamiselt materjal, mis on abiks ja kinnituseks joonistamisõpetajale tema töös.

Andmetest kunstnike ja nende teoste kohta on esitatud ainult see, mis on vajalik ettenähtud kunstiteoste analüüsimiseks.

Raamatu kirjutamisel on arvestatud seda, et ta oleks abiks õpetajale ka siis, kui programmides toimuvad mõningad väiksemad muudatused.

Raamatus on kasutatud mõningaid Tallinna N. V. Gogoli nim. 21. Keskkooli ja Tallinna 2. Keskkooli õpilaste töid. Kirjade kujundamises on esitatud näiteid V. Tootsi «Tänapäeva kirjast».

ALEKSANDER RIDALI

*Tallinnas, 1958. a.*

# I

# JOONISTAMISÕPETUSE OSA ÜLDISES PEDAGOOGIKAS

## 1. ÜLEVAADE JOONISTAMISÕPETUSE AJALOOLISEST ARENGUST

Kunstialaste ainete õpetamise metoodika range väljaarenemine on seepärast raskendatud, et siin ei ole selliseid vaieldamatuid seadusi nagu teistes ainetes (füüsika, matemaatika, loodusteadus). Sellepärast tuleb hoolega uurida kõiki neid praktilisi kogemusi, mida ajaloo kestel meile on pärandanud kunstimeistrid ja pedagoogid.

Nõukogude riigi algaastail märkis V. I. Lenin: «...tuleb osata vahet teha selle vahel, mis oli vanas koolis halba ja mis oli seal meile kasulikku, tuleb osata sealt välja valida see, mis on kommunismile tarvilik» (V. I. Lenin, Valitud teosed II, «Noorsooühingute ülesanded»). Õpetajal peavad olema ulatuslikud teadmised kõigest, mis on olnud varem õppetöös kasutusel, et ta mitte juhuslikult, vaid teadlikult saaks rakendada neid põhimõtteid. Seepärast on kasulik vaadelda seda arenguteed, mille on läbi teinud joonistamine koolis.

Inimese ilumeele väljendus — enese ehtimine ja tarbeesemete kaunistamine — on peaaegu sama vana kui ajalugu. Kuulus kreeka filosoof Platon (4. saj. e. m. a.) imestab, kuidas egiptlased juba vanasti tundsid kauneid vorme ja ilusaid laule. Diogenes Laertilos mainib, et Platon olevat õpetust saanud joonistamises.

Platoni õpilane Aristoteles juhtis tähelepanu sellele, et noorsugu tuleb arendada kolme kunsti abil: 1) värvid ja kujundid (looduse järeleaimamine), 2) hääl ja sõnad, 3) harmoonia ja rütm. Aristotelese poolt loetletud mõjuvahendid näitavad noore põlvkonna mitmekülgse ettevalmistuse vajadust. «Joonistamist peab noorsugu tundma, mitte ainult seepärast, et tööde hinnas eksida, vaid selleks, et kunstitunne arendab inimest» — ütles Aristoteles. Joonistamise õpetamisel oli vanadel kreeklastel kasutusel kolm astet.

1. Käe ja joone kindluse harjutamine; seda tehti vahatatud tahvlile «styluse» (metallpulgake) abil joonistamisega. 2. Peenjoonte tõmbamise harjutamine; selleks joonistati pukspuust lauakestele. 3. Käe kerguse ja liikumisvabaduse arendamine, seda tehti pintsliga maalimise abil. Maaliti musta ja punase värviga valgele tahvlile ja samuti valgega mustale tahvlile.

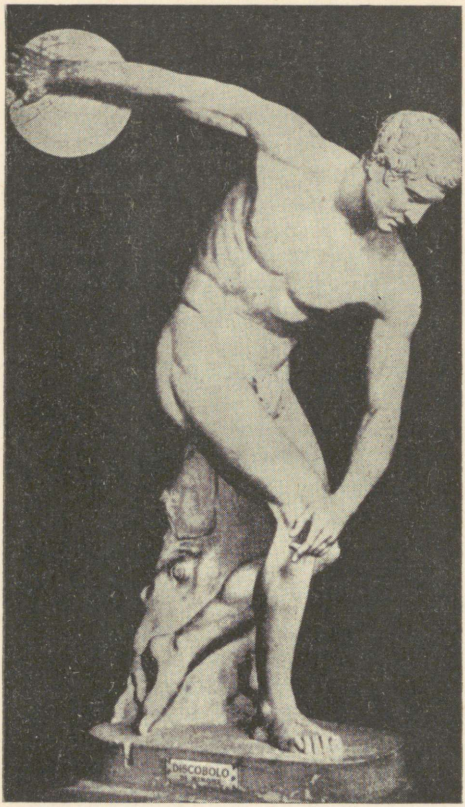


Joon. 1. Myron. «Kettaheitja».

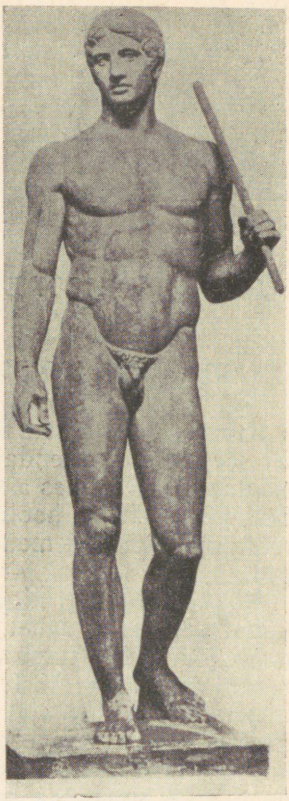

Joon. 2. Polykleitos. «Dorüfoor»

Vanas Kreekas arenes eriti kõrgele raidkunst. Uuriti inimese keha proportsioone ja tehti vastavaid kokkuvõtlikke järeldusi mõõtmetest, mida kasutati kunstiteoste loomisel. Kuulsad meistrid sel alal on Myron ja Polykleitos. Nende töid kopeeriti teiste kunstiõppijate poolt (Myroni «Kettaheitja» ja Polykleitose «Odakandja», joon. 1 ja 2).

Keskaegne kultuur erines oma pedagoogilistelt vaadetelt ja ülesannetelt helleeni kultuurist. Uue ühiskondliku korra kasvatuse ja õpetuse ülesanded olid vanast erinevad. Joonistamine jätkub nüüd kloostrikooli tingimustes. Kasvatus üldse on religioosse iseloomuga.

Joonistamine kloostrites oli seotud raamatute kirjutamise ja kaunistamisega ning käsitööga (puunikerdus, tikkimine, kudumine). Kloostrikool valmistas ette spetsialiste kloostrile, kus paljundati ümberkirjutamisega usulist kirjandust, valmistati miniatuure ja seinamaale. Käsitööstuse edasise arenguga omandas miniaturisti töö iseseisva iseloomu. Arenesid välja selle eriala kunstnikud, kes

võtsid endale abiks õpilasi. Kujunes välja kitsa professionaalse iseloomuga joonistamine.

Renessansi-ajastu meistrid andsid suure panuse joonistamise õpetamise metoodikasse. Nende suurimaks teeneks on realistliku kujutamise seaduste avastamine: tasapinnal ruumiliste vormide, perspektiivinähete õige edasiandmine. Järjekindlalt valgustas neid küsimusi suur õpetlane ja kunstnik Leonardo da Vinci, arhitekt ning kunstnik Battista Alberti, kunstnik Cennino Cennini jt. Enne renessansi-ajastut joonistati perspektiivnähteid alateadlikult, otsese vaatluse järgi. On seepärast loomulik, et neis töödes esines veel üsna palju perspektiivivigu.

Antiikajal oldi arvamusel, et kopeerimine on joonistamise õppimisel kasulik meetod. Sellele arvamusele hakkas vastu töötama renessansi suurmeister Leonardo da Vinci (1452—1519). Tema arvas, et joonistamise õpetamine tuleb rajada joonistamisele looduse järgi. Leonardo da Vinci pani samuti suurt rõhku mälu järgi töötamisele.

Joonistamist looduse järgi pidas õigeks ka Cennino Cennini (1372—1440). Tema sõnade järgi on joonistamine looduse järgi tähtsaim kõigist eeskujudest.

Suur tšehhi pedagoog Jan Amos Komensky (1592—1670) nõudis oma teostes, et lapsi õpetataks lugemise ja kirjutamise kõrval ka joonistama ja maalima, leides, et joonistamise kaudu harjub käsi osavaks ja silm tähelepanelikuks.

Komensky püstitas joonistamise õpetusele nii tähtsa printsiibi «üldiselt üksikule» ja mitte vähem tähtsa printsiibi «kergemalt raskemale». Õpetuse edukuse vajalikuks tingimuseks peab Komensky reeglit: «... liikuda edasi ruttamatult».

Esmakordselt tõstab Komensky esile tähtsa seisukoha, mida kahjuks sageli unustatakse: «mitte peale sundida midagi sellist, mis ei vasta eale ega õppemeetodile», arvestada õpetuses õpilaste vanuselisi iseärasusi ja õpetada lähtudes õpetuse sisust. «Suur didaktika» avaldas märkimisväärset mõju joonistamise metoodika arengule. Joonistamine võeti algõpetuse kursusesse. Komensky veaks tuleb lugeda kopeerimise pooldamist, ta lubas õpilasi ka piltide järgi maalida.

Mõtte joonistamise kui üldharidusliku õppeaine õpetamise vajadusest esitab inglise pedagoog John Locke (1632—1704). John Locke oma teoses «Mõtted kasvatusest» vaatleb joonistuse tähtsust lähtudes noore inimese ettevalmistusest tulevaseks praktiliseks tegevuseks. Joonistamise kasulikkusest räägib ta eriti matkamisel, kus saab muljeid mõne joonega palju kiiremalt ja täpsemalt edasi anda kui pikkade kirjeldustega.

Joonistamise üldharidusliku ülesande tähtsust kinnitab silmapaistev prantsuse filosoof-pedagoog Jean Jacques Rousseau (1712 — 1778). Rousseau vaatleb joonistamist kui tähtsat kasvatusvahendit. Eriti võtab ta tunnete kasvatamisel abiks joonistamiskunsti. Ta soovitas laste jooniseid raamida ja asetada seinale vaatlemi-

seks, kusjuures vähem kordaläinud joonistele tuleks võtta ilus raam ja paremale — lihtsam. Rousseau arvates peab õppetöö toimuma looduses, sest suhtlemine loodusega kasvatab armastust looduse ja ta ilu vastu. Neilt üldistelt seisukohtadelt läheb Rousseau joonistamise õpetamise meetodite esitamisele. «Lapsed on suured matkijad,» kirjutab J. J. Rousseau, «püüavad kõike joonistada: ma oleksin soovinud, et minu oma (s. t. Emile) tegeleks selle kunstiga mitte kunsti enese pärast, vaid et omandada silma õigsust ja käe paindlikkust; ja üldse pole tähtis mitte see, et ta tunneks seda või teist tegevust, vaid et ta omandaks meelte teravuse ja kehalised vilumused, mida annavad need tegevused.» Edasi esitab Rousseau oma õpetuse metoodikat järgnevalt: «Nii siis ma hoidun kutsumast temale (Emile'ile) joonistamisõpetajat, kes õpetab teda jäljendama jäljendeid ja joonistama joonistustelt; ma tahan, et tal poleks teist õpetajat peale looduse enese ja teisi eeskujusid peale esemete eneste. Ma tahan, et tal oleks silme ees originaal ise, mitte aga paber selle kujutusega, et ta joonistaks maja maja järgi, puud puu järgi, inimest inimese järgi ja õpiks selliselt vaatlema kehasid ja nende nähtavaid vorme, mitte aga pidama valelikke ja tingitud jäljendeid õigeteks.»

Šveitsi õpetlane Johann Heinrich Pestalozzi (1746—1827) hindas kõrgelt joonistamise õpetamist, olgugi et ta ise ei osanud kuigi hästi joonistada. Ta ütles: «Õige mõtlemine oleneb õigest tähelepanekust. Õigesti näha — see on õige arusaamine asjade mõõtudest, vormist ja värvist. Silm peab õppima võrdlema. Selles suhtes on vaja õppida vaatlema põhivorme. Põhivormide abil võib kõiki nähtavaid asju võrrelda ja mõõta.» Tema õpetuse pearõhk oli asetatud vaatlusele.

Niihästi Komensky kui ka Pestalozzi soovitasid alustada joonistamist mitmesugustes asendites sirgjoonte tõmbamisega, joonistades kivitahvlile krihviga. Edasi joonistati nelinurki, kolmnurki, täis- ja teravnurki. Seejärel harjutati ringjooni, ovaale ja mitmesuguseid painduvaid jooni. Lõpuks joonistati looduse järgi ja lubati ka pilte kopeerida. Paljudel pedagoogidel oli nimelt tol ajal tekkinud mõte, et pärast igasuguseid joonteharjutusi on õpilane täiesti võimeline juba loodusest joonistama.

On arusaadav, et igasugused joonteharjutused arendavad käe osavust ja eriti on need kasulikud joonistamise algastmel; kuid ainult tundide viisi joonte harjutamine muutub lastele igavaks ja kuivaks tööks. Peale selle ei olnud need harjutused seosesse viidud esemete ja mudelite vormidega.

Vennad Dupuis'd Pariisis püüdsid noorsoo nõrku võimeid joonistamises parandada uute meetoditega. Nad valmistasid kipsist mitmesuguseid geomeetrilisi põhivorme, nagu kuup, rööptahuk, koonus ja kera, mis asetati õpilaste ette joonistamiseks. Algul joonistati neid üksikult, hiljem gruppidena. Peale selle joonistati konkreetseid esemeid ja ka vabalt looduse järgi. Selline joonistamismeetod ei pakkunud õpilastele mingeid elamusi, sest töötada tuli

peamiselt elutute, abstraktsete mudelite järgi. Varsti nähti, et selline kipsmudelite järgi joonistamine sobib küll vanemates klassides, kuid nooremate klasside õpilased ei saa selle tööga hakkama. Otsiti teid, kuidas oleks võimalik panna lapsi kohe õigesti joonistama, ja selline meetod leitigi. Õpilased pandi joonistama ruutudevõrgule. Lasti trükkida vihikud sinise ruutude- või punktidevõrguga. Samasugusele võrgule oli joonistatud õpetaja poolt vajalik joonis, mille järgi lapsed valmistasid oma joonised. Hiljem trükiti selleks hulgaliselt vastavaid tabeleid valmiskujuliste joonistega (Hillard, 1839). Nimetatud joonistamismeetod levis oma kerguse tõttu üle kogu Euroopa, nii et 1887. a. oli võrkjoonistamine kõikjal tarvitusel. Joonistamist punktidevõrgule nimetati s t i g m o g r a a f i a k s (*stigma* — punkt).

Varsti selgus, et see kopeerimistöö ei arendanud lapse silma ega kätt vajalikul määral, vaid oli puhtal kujul mehhaaniline käsitöö. Selle joonistamismeetodi vastu protesteerisid kõikjal silmaarstid, kes leidsid, et punktidevõrgule joonistamine rikub laste silmi. Koolivalitsused ei pööranud aga sellele erilist tähelepanu, sest paremat meetodit ei tuntud.

Venemaal avaldasid XIX sajandi silmapaistvate kunstnike ja pedagoogide vaated suurt mõju joonistamisõpetuse arengule. Suurimad kunstnikud — Fedotov, Kramskoi, Repin, Vasnetsov, Surikov, Serov, Levitan, Ge ja teised lõid vene realistliku maalikunsti väljapaistvaid teoseid. Kõikjal hakati suurt tähtsust omistama looduse vaatlusele.

I. E. Repin esitas noorele Serovile natüürmorte igapäevasest olustikust ja nõudis temalt «eseme kui sellise» edasiandmist.

N. N. Ge omistas loodusele suurt tähtsust. Kõrvuti sellega ta arvas, et on vajalik arendada vaatlusvõimet ja mälu. Ta soovitas iga päev joonistada mälu järgi kõike, mida on kohatud teel, kõike, mis äratab tähelepanu.

P. P. Tšistjakov, kes oli tähelepandav pedagoog ja kunstnik, õpetas Kunstide Akadeemias selliseid kunstimeistreid, nagu V. D. Polenov, V. M. Vasnetsov, V. A. Serov jt. Pedagoogina huvitus Tšistjakov mitte ainult professionaalsest õpetusest Kunstide Akadeemias, teda huvitas samuti joonistamise algõpetus ka üldhariduslikus koolis.

Alates keskkoolide õpilaste esimesest joonistustevõistlusest, mis toimus 1871. a., võttis Tšistjakov tegevalt osa joonistuste läbivaatamisest, hindamisest ja auhindade määramisest.

Kunstide Akadeemia ja P. P. Tšistjakovi isiklik arhiiv näitavad, et Akadeemia komisjoni žurnaalides anti joonistuste üldhinnang ja tehti järeldused joonistamise olukorrast keskkoolides, koos sellega näidati ka suund, mille järgi tuleb õpetust teostada. Komisjoni vaated õpetamisele üldhariduslikus koolis peegeldavad peamiselt Tšistjakovi seisukohta. Ta kirjutab:

«Peamiseks puuduseks joonistamisõpetuses koolis tuleb tunnistada kõikjal kasutatavat kopeerimist originaalidelt, kusjuures õpi-

lased töötavad ebateadlikult, sageli halbade originaalide järgi ja raiskavad kasutult palju aega joonistuste viimistlemisele olulise tundmaõppimise kahjuks.» Tšistjakov omistas suurt tähtsust vormi, proportsiooni tundmisele ja arutlusele. Tema väljendus «joonistada — see on arutleda» näitab mitte ainult joonistamise meetodit, vaid ka joonistamise suurt tähtsust õpilase vaatlusvõime ja mõtlemise arendamiseks.

Suur vene pedagoog K. D. Ušinski omistas vaatlemisoskusele suurt tähtsust. Ta rõhutab vaatluse tähtsust lapse vaimses arengus. «Iga mitte surnud, mitte sihitu õpetuse eesmärgiks on last eluks ette valmistada, midagi aga ei saa olla elus tähtsam kui osata näha eset igast küljest ja suhete keskkonnas, millesse ta on asetatud.»

K. D. Ušinski arvab, et vaatlusvõime on vajalik mõtlemise arenguks, s. o. üldhariduseks. Ta näitab ka teed, mida mööda tuleb teostada vaatlusi, lähtudes laste mõtlemise iseloomust.

«Laps, kui võib nii väljendada,» kirjutab Ušinski, «mõtleb vormidega, värvidega, heliga, üldse aistingutega, ja see, kes tahaks sundida neid mõtlema teisiti, vägistaks asjatult ja kahjulikult laste loomust. Niisiis, kehastades algõpetust vormidesse, värvidesse, helidesse, — ühe sõnaga, tehes selle kättesaadavaks lapse võimalikult paljudele aistingutele, me teeme koos sellega meie õpetuse lapsele kättesaadavaks ja astume ise lapse mõttemaailma.»

XVIII sajandil Venemaal rajatud koolid olid spetsiaalse ülesandega — kadetikorpused, suursuguste tütarlaste kasvatusasutused, rahvakoolid, mis avati kahekümne viies kubermangus tulevaste maakonnakooli-õpetajate ettevalmistamiseks. 1811. a. asutati Tsarskoje Seloos lütseum, XIX sajandi algul asutatakse gümnaasiumid, 1804. a. asutati esimene pedagoogiline instituut. Kõigisse tähendatud õppeasutustesse viidi sisse joonistamine. Üldhariduslik kool rahvamassidele avati XIX sajandi algul.

Maakonnakoolides (kaheklassilised) pühendati joonistamisele 4 tundi igas klassis, gümnaasiumides 1804. a. määruse alusel 1 tund igas klassis, kokku 4 tundi nädalas. 1828. a. määruse järgi määrati joonistamisele gümnaasiumi esimeses viies klassis 10 tundi nädalas.

Aastal 1871 kinnitati reaalkoolide põhikiri. Reaalkoolid avati järgmisel aastal. Füüsikalis-matemaatiliste ja loodusteaduslike õppeainete tugevnemisega pühendati neis koolides palju aega ka joonistamisele. Ja kuigi järgnevail aastail joonistamistundide arv vähenes, pühendati sellele siiski kõigis reaalkooli klassides kaks tundi nädalas (1896. a. ja 1911. a. põhikirja järgi).

Vastavalt Kunstide Akadeemia soovitustele eraldati reaalkoolides ja gümnaasiumides joonistamise eduka õpetamise eesmärgil joonistamisklassideks spetsiaalne ruum vastava valgustuse ja seadmetega.

Õppemeetoditest oli Venemaa koolides kasutamisel tavaline

kopeerimine, võrkjoonistamine, geomeetriliste mudelite järgi joonistamine ja joonistamine looduse järgi.

Kopeerimise meetod toodi kunstikoolidest mehhaaniliselt üle üldhariduslikku kooli. Kunstikoolides rajati originaal-, pea-, figuuri- ja natuuriklass, hiljem ka ateljeed. Originaalklassides tegelesid õpilased mitmesuguste joonistustega, mida tol ajal nimetati originaalideks. Sellest tuleneski nimetus «originaalklass». Teistes klassides joonistati ja maaliti looduse järgi. Vene maalikunsti realistlikud traditsioonid ei võinud kaua sobida kopeerimismeetodiga. Moskva originaalklassi õpetajad S. Korovin ja N. Kassatkin ignoreerisid ametlikku programmi, nad ei tunnustanud kopeerimismeetodit ja asetasid õpilastele ette natuuri.

Kopeerimine võib kõige enam kasu tuua õppinud meistrile, kes tahab õppida tundma vanameistrite kompositsiooni, vormi, värvi ja maalitehnilisi kogemusi. Kopeerimine on vajalik ka stiilide ornamentika jne. tundmaõppimisel, kuid natuuri tundmaõppimisel ta ei sobi; siin on juba valmiskujuline joonis tasapinnaliselt ees, looduses on aga kõik ruumiline. Sageli unustatakse ära, et joonistamise õppimise olulisemaks küsimuseks on ruumiliste vormide kujutamine tasapinnal. Kui see tähtsam osa õppimisest jäetakse kõrvale, siis on õppimise tulemus peaaegu võrdne nulliga.

Silmapaistvad meistrid J. E. Repin ja V. A. Serov kopeerisid mineviku suurte meistrite töid: Repin kopeeris Rembrandt'i ja Correggio't, Serov — Tiziani ja Velasques'i. Kuid nad ei arvanud seejuures kunagi, et kopeerimine on õppemeetod. Mõlema meistri pedagoogiline tegevus ja nende loominguline meetod olid tervikuna rajatud looduse uurimisele, tööle looduse järgi.

Pärast kunstikoole hakkas ka üldhariduslik kool kahtlema kopeerimise kasulikkuses ja esimeses klassis jäeti kopeerimismeetod ära. Kunstide Akadeemia juures asuv komisjon, kes vaatas läbi õpilaste joonistusi, otsustas anda ergutusauhindu (hõbemedalid) looduse järgi tehtud joonistuste eest. Nende auhindadega õhutas Kunstide Akadeemia juba 1871. a. joonistamist looduse järgi ja soodustas kopeerimismeetodi väljajuurimist koolist. Kuid looduse mõistmine oli tol perioodil teine kui tänapäeval. Loodusest otsiti peamiselt geomeetrilisi kehi. Joonistati natuuri järgi geomeetrilisi mudeleid, mis olid valmistatud traadist, kipsist või puust, reljeefseid ornamente geomeetriliste kehade elementidest, karniisiosade arhitektuurilisi kaunistusi, sammaste aluseid jne. Andekamate õpilaste jaoks oli reaalkoolide kõrgemates klassides ette nähtud antiikseid päid.

Kunstide Akadeemia komisjon, läbi vaadanud gümnaasiumi ja teiste koolide õpilaste joonistused, märkis 1871.—1872. a., et joonistamise õpetamine on niivõrd tähtis õppeaine õpilastes vaatlus- ja arutlusvõime arendamiseks, et talle tuleb anda koolis teiste õppeainetega võrdne koht.

Joonistamine võib tuua kasu üldharidusliku õppeainena ainult siis, kui tema õpetamine toimub ratsionaalselt, s. t. kui õpilane,



Joon. 3. O. Kallis. «Kalevipoeg allilmas».



Joon. 4. Kr. Raud. «Sõit maailma otsa».

vaadeldes talle esitatud nähtava maailma vorme, õpib kujutama neid kõige õigemais ja iseloomustavamais joontes.

Looduse järgi joonistamisele pöörati tähelepanu ka teistes maades, eriti Inglismaal ja Ameerikas.

Eesti koolides olid enne Oktoobrirevolutsiooni kasutusel samad meetodid, millest oli juttu eespool, s. o. võrkjoonistamine, joonistamine kipsmudelite järgi ja piltide kopeerimine. Joonistamist õpetati linna kesk- ja algkoolides ja maal 2-klassilistes kihelkonnakoolides. Üheklassilistes algkoolides, peamiselt maa-algkoolides joonistamist õppekavades ei olnud.

Kodanlikus Eestis oli kõikides üldhariduslikes koolides joonistamist 2 tundi nädalas. Kuna aga õpetajate enamikule oli aine täiesti uus, siis tuli neile korraldada vastavaid ettevalmistuskursusi. Algkooliõpetajate täienduskursustel 1919.—1921. a. oli kavas ka joonistamine, voolimine ja joonistamise õpetamise metoodika. Sellest ajast peale on Eesti koolides joonistamine arenenud tõusu suunas, olles rajatud põhimõtteile, mis eeldavad lapse individuaalsete loomisvõimete järkjärgulist arendamist iseseisva töö ja vaatluste kaudu.

Suurt mõju avaldasid joonistamise õpetamise metoodika arengule meie väljapaistvad kunstimeistrid ja pedagoogid — Kr. Raud, A. Laikmaa, N. Triik, A. Jansen, J. Koort, R. Nyman, G. Reindorff, E. Viiralt, J. Vahtra, J. Greenberg jt.

Lastele oli eeskujuks eesti kunstis levinenud nn. rahvusromantiline suund. Selle viljelejad Kr. Raud, A. Uurits, O. Kallis, N. Triik jt. pöördusid rahvaeepose ja rahvaluule ainestiku poole. Ajakirjanduse, raamatute ja kunstinäituste kaudu õpiti tundma O. Kallise ja Kr. Raua «Kalevipoja» illustratsioone (joon. 3 ja 4). Eriti suure ekspressiivsusega olid esitatud Kr. Raua illustratsioonid. Mõnikord need isegi vihastasid vaatlejat, kuid oma tundejõuga jäid igavesti meelde.

Tugeva ja julge vormikäsitlusega oli eeskujuks N. Triigi ja A. Janseni looming. Täiesti loomulikuna ja arusaadavana tundus isegi N. Triigi portreemaalingus julge ja vaba värvikäsitlus, kuna see oli esitatud meisterlikus vormis («A. Laikmaa portree», joon. 5).

Kodanliku eesti kunstis võis leida ka nn. modernsete kunstivoolude jälgi (kubismi ja futurismi).

Kubism avaldas tugevat mõju tarbekunstile (põranda- ja seinavaibad, diivanipadjad jne.). Võib öelda, et see oli ka ainuke koht, kuhu ta sobis, kuna selliseid kandilisi ja nurgelisi vorme sai kooskõlla viia üldise kompositsiooniga. Modernsete kunstivoolude esindajad loobusid peatselt neist liialdustest kujutavas kunstis ja pöördusid uuesti tagasi realistliku kunsti juurde.

Need äärmuslikud kunstivoolud vajutasid oma pitseri ka joonistamise õpetamisele koolis. Oli õppejõude, kes rääkisid sel perioodil suurtest individuaalsetest vabadustest. Laps võis joonistada nii,



Joon. 5. N. Triik. «A. Laikmaa portree».

kuidas ise tahtis ja heaks arvas — kõik oli õige ja hea. Seejuures esines liialdamisi vabajoonistamisega.

On loomulik, et lapses tuleb arendada iseseisvat loomingulist omaalgatust, kuid liigsete vabajoonistuste kõrval jäid programmilised harjutusülesanded tagaplaanile.

Joonistamisele pani tugeva aluse hea käsiraamat, mille kirjutas Jaan Vahtra (Joonistamisõpetus, 1939. a.). Pearõhk oli tema raamatus asetatud looduse järgi joonistamisele ja loomingulisele omaalgatusele. Jaan Vahtra seostas oskuslikult teooria praktikaga, töötades Võru Õpetajate Seminaris joonistamisõpetajana.

Samadel põhimõtetel töötas kauemat aega Tallinna Õpetajate Seminaris tuntud joonistamispedagoog Paul Sepp. Ta oli hea metoodik ja tugeva distsipliiniga õppejõud, kuid ta töö kandis teataval määral kuivuse ja pedantsuse pitserit.

Huvitav on tundma õppida Ants Laikmaa (1866—1942) peda-

googilisi vaateid ja õppemeetodeid. Ta töötas väljaspool kunstikoole ja mõnekümne aasta jooksul oli tal ligi 1000 õpilast. Laikmaa õpilane, kunstnik E. Eller kirjutab:

«Kui küsime, milles seisid Ants Laikmaa erakordsed võimed äratada noortes sellist kunstifanatismi, mis põhjalikult erineb tunniandja-tunnivõtja suhtlemisest, siis peitusid need ta jõulise isiksuse erakordses magnetis ja hiilgavas pedagoogilises talendis.»

Ants Laikmaa õpetas kõigi oma võimetega, haaras õpilase oma orbiiti, pani teda asju teisiti vaatlema ja nägema, ei piirdunud mitte ainult aine õpetamisega, vaid püüdis õpilast kasvatada nõudlikuks ja rangeks enda vastu.

Laikmaa õppis oma õpilasi põhjalikult tundma, uuris nende sotsiaalset päritolu ja püüdis tihtigi krobelise koore alt, maapoisi kodukootud kuue alt avastada annet. Tema sümpaatia kuulus alati fanaatikuile, keda ei heidutanud sihi saavutamisel mingid takistused. Viimaseid ta edutas ja aitas, toetas moraalselt ja tihti ka aineliselt.

Laikmaa põlgas instinktiivselt kõike kuivalt akadeemilist ja tardunut, eriti kipspäid ja kipsornamente õppevahendeina.

Loodus on kunsti õpetaja — selles väljendus meistri soov viia õpilast kohe vahetusse kontakti realiteediga, loodusega. Pliiats, süsi ja värvid, nende kvaliteet, paberisort ja tehniline käsitlus, need on kõik kolmanda järgu küsimused, millele esimestel õppeaastatel pole tarvis mingit tähelepanu pöörata. Eeskätt tuleb õppida asju õigesti nägema.

«Töötage tundidepikkuselt silmadega esemel ja mitte niipalju paberil,» lausus Laikmaa. «Võrrelge eseme omavahelisi suhteid, võrrelge pindu nende hele-tumeduse astmestikus. Vaadelge, missuguseid eseme üksikuid tugipunkte saab asetada paralleelsetele joontele, missuguseid horisontaalsetele. Pilutage silmad ja uurige eseme vormi, tema heleduse ja tumeduse astmeid.

Pärast seda vaadelge eset tervikuna ja võrrelge teda tema ümbrusega. Alles siis, kui tunnete, et olete asja vormi läbi uurinud, tajute selgelt selle struktuuri ja olemust. Proovige see kõige lihtsamal viisil asetada paberile või lõuendile. Tehke seda siis kindlalt ja julgelt. Haarake asja algul suurtes valguse ja varju rühmades, mille sisse märgite hiljem detailsemad ja sügavamad varjud.

Maalimine ei ole midagi muud kui vaid valguste ja varjude rühmitamine. Joon tekib vaid kahe erineva heledusega pinna kokkupuute tagajärjel, seepärast ärge jälgige jooni, vaid eeskätt neid pindu endid nende vastavais heledusastmeis värvis ja proportsioonis. Asetage nähtud pinnad ka niisugustena lõuendile. Harjutage end lahti kontuuri nägemisest.»

Need olid elementaarsed põhimõtted, mida Ants Laikmaa igale uustulnukale järk-järgult joonistuspuldi juures seletas.

Ülemaailmse kuulsusega eesti graafiku Eduard Viiralti (1898—1954) meisterlikkuse saladuste tundmaõppimise sihiga küsisid

kord temalt meie nooremad kunstnikud, mis on tema arvates kõige tähtsam õppimises ja loomingus. Sellele järgnes lühike ja kindel vastus: «On tarvis näha.» Need, kellel oli võimalus Viiraltit näha rahva hulgas liikumas, võivad rääkida sellest, kuidas ta pidevalt vaatles ja uuris hoolega kõike, mis teda ümbritses. Tema suurepäraseid portreid (näit. Kr. Raua portree), kaamelipäid, tiigreid, maastikke jne. vaadeldes võime ainult imetleda, kuidas oli arenenud tema nägemis-tajumisvõime.

Ajaloolist ülevaadet lõpetades võime konstateerida: joonistamisõpetuse aluseks peab olema looduse järgi joonistamine. Selleks tuleb arendada pidevalt nägemismeelt ja käe osavust. Käe osavuse arendamiseks tuleb kasutada kõiki võimalikke võtteid, eriti algastmel. Last tuleb tundma õppida ja arendada temas loominguliste võimete vabadust.

## 2. JOONISTAMISÕPETUS NÕUKOGUDE KOOLIS

Esimene Hariduse Rahvakomissariaadi poolt 1918. a. väljaantud programm märgib, et «kujutava kunsti õpetamise meetodid koolis põhjenevad laste loomingu analüüsil». Sama põhimõtte leiame kogumikus «Kunst töökoolis»: «Kaasaegne metoodika põhjeneb laste psüühika tundmaõppimisel, laste joonistuse uurimisel, hoidub sundusest, annab avara võimaluse laste loomingu igakülgsele avaldumisele, arvestab iga lapse individuaalsust.» («Kunst töökoolis», «Novaja Moskva» väljaanne, 1926.)

Loomingulist laadi ülesannete kõrval pööras programm suurt tähelepanu joonistamisele looduse järgi ja kujutava kunsti teoste tundmaõppimisele. Kooli ülesandeks oli kasvava põlvkonna igakülgne arendamine, noorsoo ettevalmistamine osavõtuks kommunismi ülesehitamisest.

Kooli seos eluga leiab peegelduse ka järgneval etapil — õpetuse organiseerimisel GUS-i (Riiklik Õpetatud Nõukogu) programmide alusel. Sel etapil kasutati peamiselt vabajoonistamist ja joonistamist looduse järgi. Esines liialdamisi vabajoonistamisega. Vabajoonistamise osa hakati aga varsti vähendama.

ÜK(b)P KK 1932. a. määruses, milles räägiti alg- ja keskkooli õppeprogrammidest ja režiimist, anti ammendavad juhised õppetöö organiseerimiseks ja koolirežiimi tugevdamiseks. Määruses kõneldi, et õppetöö põhivormiks koolis peab olema õppetund antud grupis kindla õpilaste koosseisuga ja et õppeprotsessis tuleb kasutada mitmekesiseid õppemeetodeid.

Uute joonistamise programmide aluseks oli joonistamine looduse järgi. Kõrvuti sellega esines ka joonistamist vastavatele teemadele kujutluse järgi ja dekoratiivset joonistamist. Eriti tuleb märkida programmi osa «vestlused kunstist», mille ülesandeks oli õpilaste tutvustamine kujutava kunsti teostega. Sellel on suur tähtsus õpilaste ideelises ja poliitilises kasvatuses.

Nõukogude kunstnike teostes esines mõningaid kõrvalekaldu-

misi õigelt teelt. See kajastus muidugi ka üldharidusliku kooli joonistamisõpetuses.

Ajavahemikus 1930—1940 iseloomustas kunstielu võitlus formalismi ja naturalismi vastu. Eriti kahjulikku iseloomu omas formalism, mistõttu ka võitluse pealöök oli suunatud tema vastu. Üks formalismi avaldusi, mille vastu nõukogude kunstnikkond ägedat võitlust pidas, oli etüüdlikkus mõningate kunstnike teostes.

Järjest rohkem valgustatakse sotsialistliku realismi printsiipe. Tugevneb kunstnike kaader. Kui enne revolutsiooni oli Venemaal ainult kaks kõrgemat kunstialast õppeasutust, siis on tänapäeval Moskvas, Leningradis, Tbilisis, Kiievis, Harkovis, Vilniuses, Kaunases, Riias, Erevanis, Tallinnas ja mujal keskustes olemas riiklikud kunstiinstituudid, kus õpib mitu tuhat tulevast kunstnikku. Nende õppeasutuste kasvandikud on juba saavutanud tõsiseid edusamme.

Kõik need edusammud on omakorda mõju avaldanud üldharidusliku kooli joonistamisõpetuse arengule.

Joonistamisel on suur õpetuslik ja kasvatuslik väärtus; peaaegu kõikjal on vaja rakendada seda kunsti. Eriline tähtsus on tal polütehnilise hariduse teostamisel.

Katsed füüsikas on eranditult seotud joonistamisega. Kui näiteks õppida tundma aurumasinat või elektrimootorit, peab tundma õppima nende skeeme ja tegema mitmesuguseid joonistusi üksikosadest. Keemia õppimisel on vaja joonistada kolbe, katseklaase, gaasitorusid, katseseadeldisi, botaanika õppimisel aga mitmesuguseid puid, puuvilju, lehti, taimi, õisi, tolmukaid jne. Samuti on tarvis näitlikustamise huvides visandada inimeste, loomade ja lindude skelette, lihaseid, siseelundeid jm. Geograafia õppimisel tuleb valmistada kontuurkaarte, maapinna reljeefe jne. Peale selle on tarvis tunda plakatkirja.

Kõigest sellest nähtub, milline osatähtsus on joonistamisel mistahes ainete omandamisel.

N. K. Krupskaja kriipsutas oma töödes korduvalt alla joonistamise tähtsust kasvava põlvkonna kommunistlikus kasvatuses, tema vaimses ja esteetilises arengus. Ta märkis joonistamise tähtsust õpilaste fantaasia ja nende loominguliste võimete arengus.

M. I. Kalinin näitas oma esinemistes, et joonistamise ja joonestamise õpetamine tema suure tähtsuse tõttu töölise, tehniku ja inseneri praktilises tegevuses tuleb korraldada meie koolis palju paremini kui praegu.

M. I. Kalinin kriipsutas eriti alla seda, kui suurt tähtsust peavad omama need õppeained seoses sotsialistliku ülesehituse tormilise kasvuga meie maal, seoses tehnika arenemise ja keeruliste seadmete kasutamisega. M. I. Kalinini arvates peavad joonistamine ja joonestamine kaasa aitama meie kaasaegse tehnika tundmaõppimisele ja omandamisele.

«Mina isiklikult,» kirjutab akadeemik Zelinski, «tunnen suurt puudust, et ma ei oska valitseda graafilist kujutamist.»

Prof. Abrikossov kirjutas 1933. a.: «... eriti meie, meditsiiniala töötajad, puutume väga sageli kokku vajadusega teha joonis, skeem või väike joonistus, mis kuulub haigusprotsessi topograafiasse, organi vormi muutusesse, mikroskoopilisesse pildisse jne.»

Prof. Rozanov kirjutas: «Meenutame neid joonistuste primitiive, millest kirendavad meie laste kätte sattunud paberitükikesed. Me unustame või pöörame vähe tähelepanu võimete arendamisele, mis on asetatud meisse alates lapsepõlvest ja mis võivad küpses eas olla kasulikud nii meile kui teistele.»

Sotsialistliku töö kangelane A. S. Jakovlev kirjutab oma raamatukeses «Jutustused elust»: «Ja veel ühe asja eest olen tänulik koolile: seal oli hästi korraldatud joonistamine. Elus aitas mind joonistamisoskus väga palju, sest kui insener-konstruktor mõtleb välja mingisugust masinat, siis peab ta mõttes kõigis detailides kujutlema oma loomingut ja mõistma kujutada seda pliiatsiga ka paberil.»

Mitmesuguste erialade inimesed, kes töötavad teaduse erinevatel aladel, kasutavad sageli joonistamist.

Eeltoodust nähtub, milline osatähtsus on joonistamisel teadmiste omandamisel ja igapäevases töös. Joonistamise tundides peab seepärast õpetama lapsi kujutama meid ümbritseva maailma esemeid mitte mehhaaniliselt, vaid teadlikult, esitades nende esemete kujutused paberil realistliku joonistamise nõuete kohaselt. Joonistades õpilane vaatleb ja analüüsib kujutatavate esemete vormi, ehitust ja värvi, leiab esemete üksikute osade proportsioonid ja annab need õigesti edasi oma joonisel. Nii omistatakse looduse järgi joonistamisele erilist tähelepanu. Tuntud metoodik G. V. Labunskaja alustab isegi esimest koolitundi natuurist joonistamisega (G. V. Labunskaja, G. A. Nazarevskaja, E. E. Rožkova. «Joonistamistunnid algkoolis»).

Esteetilist kasvatust teostatakse kogu joonistamise õpetamise vältel. Koos praktiliste kogemuste omandamisega õpitakse nägema ka looduse ilu, maastiku omapära vormides ja värvides. Selleks sobivad vaatlused vabas looduses, eriti sügisel. Ühiselt vaadeldakse ümbrust tervikuna, uuritakse pilvede vorme, maastiku kontuure, valgust ja varje, taeva ja maa värve, sügiskullas säravaid metsasalusid ja siniseid kaugusi. Samuti vaadeldakse linna siluetti, tööstusrajooni iseloomustavaid suitsevaid korstnaid, tellingutes maju, ekskavaatoreid, töötavaid inimesi jne. Ühtlasi kasvatatakse õpilastes vastava meeleolu tajumist varahommikusel, hilisõhtusel, pilvisel, vihmasel ja päikeselisel maastikul.

Järjekindlalt tuleb arendada õpilaste maitset ruumide korrastamises ja kodusisustamises, samuti riietumises ja tarbeesemete kaunistamises. Selleks tuleb külastada õpilastega vastavaid näitusi ja vestelda tarbeesemete esteetilisest küljest. Tuleb juhtida tähelepanu sellele, et iga ese peab peale praktilisuse olema veel kaunis ja meeldiv oma välimuselt. Viimane on võimalik siis, kui esemete valmistajal on arenenud kunstimeel, vilunud käsi ja tähelepanelik

silm. Ruumide sisustamise küsimust käsitledes tuleb juhtida õpilaste tähelepanu sellele, et halvasti ja mõtlematult paigutatud mööbel ja esemed jätavad halva üldmulje. Eriti halvasti mõjub mitmesuguse koli paigutamine kappidele, koridoridesse, trepikodadesse, riiete riputamine juhuslikult seintele, lillepottidega liialdamine jne. Hästi ja läbimõeldult sisustatud korter jätab meeldiva mulje ning selles on mugav elada. Riietumises eelistatakse otstarbekohast, lihtsat ja kaunist rõivast.

Nende küsimustega peab joonistamisõpetaja kõrval tegelema ka käsitööõpetaja.

Inimese ilumeele arendamine on raske ja keerukas protsess, mis peab toimuma sihikindlalt kogu õppetöö vältel. (Vaata «Kujunduslik joonistamine».)

Tähtsamat osa esteetilises kasvatuses etendab kunstiteoste vaatlemine ja analüüsimine. Üldhariduslikus koolis on selleks ette nähtud vene ja eesti klassikute ja nõukogude kunstnike teosed.

Õpilaste tutvumine kujutava kunsti teostega, mis kajastavad meie rahva kangelaslikku minevikku, tema võitlust ja võitu kodusõjas, mis kujutavad revolutsiooni juhte, NSV Liidu rahvaste kangelaslikku võitlust ja võitu Suures Isamaasõjas, kasvatab neis ühtlasi ka armastuse- ja ustavusetunnet sotsialistliku kodumaa vastu (vaata «Vestlused kunstist»).

Eriti tuleb alla kriipsutada armastuse kasvatamist töö ja distsipliini vastu. Range distsiplineeritus töös tingib distsipliini ka kogu laste käitumises.

Ei tule nii aru saada, nagu kord arvati, et igas teoses (joonis, luuletus, laul jne.) peab olema tingimata mingi töömotiiv. Lapsele tuleb teha kõigepealt aine huvitavaks ja sisukaks, see ise juba on suureks kasvatusvahendiks, juba see on stiimul, mis arendab lapses armastust töö ja distsipliini vastu.

Kuulus Nõukogude Liidu joonistamispedagoog E. Kondahtšan kirjutab: «Joonistamistundides teostatakse suurt kasvatustööd. Joonistusõpetust ei tule vaadelda lahus kasvatustööst; nad on ühe terviku lahutamatud osad. Õpetaja samaaegselt õpetab joonistama ja ka kasvatab lapsi: süvendab laste nägemistaju, õpetab neid aktiivselt vaatlema, nägema tähtsat ja vähemtähtsat antud esemes või nähtuses, õpetab neid aktiivselt ja teadlikult tegelikkust tajuma.

Peale selle arendatakse õpilastes oskust töötada plaani- ja järjekindlalt ning viia alustatud töö lõpule.» (E. Kondahtšan «Joonistamine algkoolis».)

Õpetaja peab nõudma, et töö tehtaks hoolikalt ja liigse kiirustamiseta.

Õpilase joonistusalased teadmised ja oskused peavad leidma rakendamist elupraktikas. Õpetaja peab näitama, kus ja missugusel alal võib rakendada joonistustundides omandatud teadmisi ja oskusi. On soovitav, et joonistusõpetaja aitaks teiste õppeainete õpetajail leida õpilaste joonistamisoskuste rakendamise võimalusi. Seejuures tuleb aga hoiduda liialdamisest joonistamisega.

Ülaltoodud ülesannete teostamiseks koolis püstitatakse järgmised küsimused:

1) joonistamise aluste õppimine;
2) ümbritseva tegelikkuse tajumise kasvatamine;
3) esteetiline kasvatus;
4) nägemismälu, fantaasia, piltliku mõtlemise ja loominguliste võimete arendamine;
5) tutvumine kujutava kunsti teostega.

# II

# JOONISTAMISE JA MAALIMISE MATERJALID, ÕPPEABINÕUD NING TÖÖRUUMID

## 1. JOONISTAMISE JA MAALIMISE MATERJALID NING ABINÕUD

**Paberid.** Esimeses ja teises klassis võib kasutada väikest joonistamisplokki. Selle kõrval on soovitatav kasutada veel harjutamiseks pakkimis- või mõnda teist odavamat paberit. Harjutuspaberi leiab õpilane ise ja õmbleb selle kausta, mida on võimalik asetada joonistamisbloki vahele. Kolmandast klassist alates on otstarbekohane kasutada suurt joonistamisplokki.

Vanemates klassides või kunstiringides võib üksiku akvarellmaali jaoks kasutada paremat paberit. Hea akvarellmaali paber peab olema võrdlemisi paks ja tihe, pisut krobelise pinnaga. Ta peab sisaldama küllaldasel määral liimollust ja olema valge ning valguskindel. Väga tihedale ja läikivale paberile akvarell ei kinnitu hästi. Liiga suurte pooridega, kuivatuspaberi-taolisel paberil valgub akvarell laiali ja rikub joonise. Neid asjaolusid tuleb arvestada ka joonistamisplokkide valikul.

Võimaluse korral võib kasutada käsitsi toodetud linast kaltsupaberit — goznakki. Goznak on teiste paberitega võrreldes veidi sinakas-roheka tooniga, küllalt valge ja valguskindel. Paberi ääred on lõikamata nagu kõikidel käsitsi toodetud paberitel. Puu- ja puuvillapaberid tuhmuvad. Puupaberitest on kasutatav aleksanderpaber, kuid ajaliselt on see vähe vastupidav. Enamik joonistamisplokkide pabereid tuhmub ja pleegib piltidena seinale pannes üsna kiiresti.

Valmistades ette paberit hea akvarellmaali jaoks, leotatakse see märjaks ja liimitakse puuliimiga äärtest vastavale lauale või vineerile. Kuivades tõmbub paber hästi pingule ja maalimisel ei teki enam lainelist ega kortsulist pinda. Lauale kleebitud tööd on võimalik paranduste tegemiseks veega üle ujutada ja pesta ning jällegi uuesti edasi maalida. Seda võtet on võimalik katsetada aga ainult kunstiringides.

**Pliiatsid.** Kõrgema kvaliteediga pliiatsid on märgitud tähtskaala abil, lihtsordid aga numberskaala abil. Meie pliiatsid on märgitud tähtedega M — pehme ja T — kõva, kusjuures numbrid tähtede ees tähistavad vastavalt pehmuse või kõvaduse astmeid. Välismaa pliiatsid on märgitud tähtedega B — pehme ja H — kõva, numbrid tähtede ees tähistavad samuti vastavaid astmeid.

Joonistamiseks tuleb kasutada võimalikult pehmemat pliiatsit, näiteks pliiatsit 3M. Algkooli I—II klassis võib kasutada ka pliiatsit 2M, kuna liialt pehme pliiats määrib tööd. Ka vajab liiga pehme pliiats sagedast teritamist, mis pole väikesele lapsele kohane. Peale harilike pliiatsite tuleb I ja II klassis kasutada veel värvipliiatseid. Värvilised vahapliiatsid on samuti märgitud tähtskaala abil. Head pliiatsid on 3M või 4M. Tuleb nõuda, et õpilastel oleksid tunni alguseks pliiatsid teritatud.

**Kummid.** Joonistamisel kasutatakse ainult pehmeid kumme. Kare kumm joonistamisel ei sobi, kuna ta rikub paberi toime, muudab selle ebaühtlaseks ja pliiatsijoon ei tule enam puhas ja ühtlane; eriti rikub kare kumm töö, kus tuleb läbi viia kumeruste varjutamine või vesivärvidega katmine. Tavaline, hall, pehme kumm on kõige parem. Vabrikus õlitatakse kumme, et nad pikemat aega seistes ei rikneks. Seepärast tuleb enne tarvitamist kummi puhastada ja pealmist pinda paberil hõõruda. Niihästi uut kui ka vana kummi on soovitav pesta sooja vee ja seebiga. Peale selle võib kõvastunud kummi muljudes või tagudes muuta pehmeks ja tarvitamiskõlvuliseks. Halvasordilist kummi muidugi heasordiliseks sel teel muuta ei saa.

**Joonistamis-süsi.** Üksikute tööde juures võib õpilasi tutvustada ka joonistamissöega, eriti kunstiringis. Sütt põletatakse lepa- või haavapuust. Vastavad pliiatsijämedused puutükid asetatakse plekk-karbis asuvasse liivasse, suletud karp asetatakse aga põletamiseks ahju. Seejuures tuleb valvata, et ei põletataks liiga kaua, kuna süsi muutub siis rabedaks ja kõvaks. Joonistamissütt valmistavad õpilased ise suure huviga.

Valmisolevaist sütest on väga praktiline kasutada sous-sütt, millega saab joonistada ja samas ka pintsliga maalida ja jälle uuesti joonistada, kummiga kustutada jne. Viimasel ajal kasutatakse sous-sütt edukalt raamatute illustreerimisel. Vabrikutoodetest võiks nimetada veel press-sütt, mis on väikese vahasisaldusega ja kinnitub seepärast hästi paberile.

**Vesivärvid (akvarellid).** Head vesivärvid valmistatakse hästipeenestatud värvainest. Sideaineks kasutatakse kummiaraabikut, mett, dekstriini või muud looduslikku liimainet. Need liimained lahustuvad vees kiiremini kui teised liimid. Halva või liigse liimainega värvid sulavad vees halvasti ja nõuavad seepärast töötamisel palju ajakulu. Kui värvaine on jäme, siis katab värv paberi läbipaistmatu, määrdunud kihiga, mis on kõige suuremaks puuduseks töös, sest akvarelli ilu seisneb peamiselt tema läbipaistvuses.

Head värvid peavad olema vastupidavad ka valgusele. Looduses leiduvad värvimullad ei ole valguskindlad. Eelistada tuleb seepärast keemiliselt saadud värve, mida kunstnikud peamiselt kasutavadki.

Värvitoonides on väga palju erinimetusi; toome siin vajalikuma, mida peaks teadma iga üldharidusliku kooli õpilane. Need värvid esinevad peaaegu igas vesivärvi-karbis.

Kollased: kadmium (hele) ja ooker (tume).
Punased: kinnaver (hele, kollakam punane) ja karmiin ning krapplakk (tume, lillakam punane).
Sinised: ultramariin (hele, lillakam sinine), pariisi sinine (tume, rohekam sinine) ja koobaltsinine (hele ja tume, taevassinine).
Rohelised: koobaltroheline (hele ja tume) ning roheline muld (hele ja tume).
Pruunid: sienna (heledam, telliskivi värvi) ja umbra ning seepia (tume, kohvipruun).
Mustad: lambimust ja elevandiluu-must.
Valged: tsinkvalge. Tinavalget ei kasutata, kuna see aja jooksul musteneb. Üldse valget värvi akvarellmaalis ei kasutata, küll aga guaššmaali-tehnikas. Valget värvi kasutatakse peamiselt mustrite värvimisel ja üldse kujunduslikus joonistamises.

Värvide headus ei olene küll pakendist ega karbist, kuid üldhariduslikus koolis on siiski sobivam kasutada plekk-karpe. Plekk-karbi kaanel on võimalik värvide segamist proovida ja pinna ühtlaseks katmiseks värvi valmis segada. Peale selle on ta kaasaskandmisel vastupidavam. Võib kasutada ka üksikuid värve, neid papist või vineerist isevalmistatud paletile peale kleepides (joon. 6, *A*). Paletina kasutatakse vahel isegi madalat taldrikut, mille valgel põhjal saab ka värve proovida. Tavaliselt kasutatakse värvide proovimiseks vastavaid valgeid nõukesi.

**Pintslid.** Akvarellpintslid peavad olema ümmargused ja pehmete, kergelt painduvate karvadega. Pintsliteks kasutatakse orava, tuhkru ja siberi kärbi karvu. Vette kastetud pintslil peab olema terav ots (joon. 6, *B*). Kõigil karvakestel peab olema ühtlane terav kasvuots. Pintslit ei tohi kääridega teravaks lõigata. Lõigatud otsaga pintsel meenutab luuda ning ei kõlba maalimiseks. Pintslil ei tohi olla karedaid karvu, sest need hoiduvad teravas otsas laiali (joon. 6, *C*). Maalimisel annab paremaid tulemusi suurema pintsli kasutamine. Väikeste ja keskmiste tööde jaoks sobivad pintslid nr. 10—16. Mustrite ja tähtede värvimisel võib kasutada üsna peeni pintsleid, kuid nad peavad olema ülaltoodud omadustega.

**Veenõud.** Õige akvarellmaali tegemisel tuleb pintsel tihti täiesti puhtaks loputada. Seepärast peab veenõu olema küllalt suur. Väikese veenõu puhul muutub vesi varsti sogaseks ja ei võimalda enam puhta värvitooni võtmist. Koolides on suure veenõu kasutamine küllalt raske. Kooli juurde võib muretseda komplekti parajaid veenõusid (plekist või tselluloidist kruusid). Nõude jaoks tuleb valmistada vastav kast, mille põhjas on augukesed ja otstes sangad kandmiseks. Peale selle peaks koolis olema joonistamise jaoks veel kaks ämbrit — üks puhta vee jaoks ja teine juba kasutatud vee ärakallamiseks. Nende klassitoomist ja äraviimist organiseerivad korrapidajad õpetaja juuresolekul.

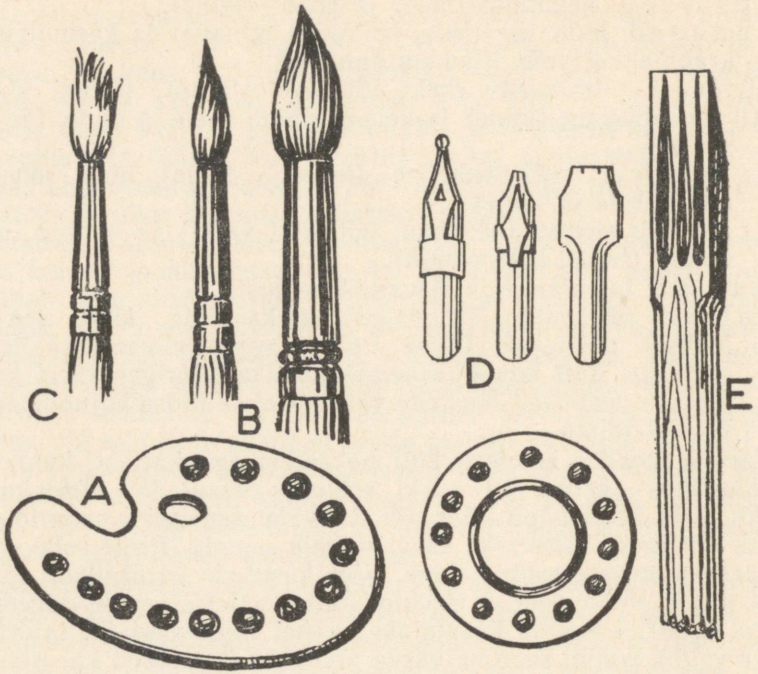


Joon. 6. Vesivärvid, pintslid ja suled.
*A* — palett (värvilaud). *B* — hea pintsel. *C* — halb pintsel. *D* — redis-, ato- ja plakatsulg. *E* — isevalmistatud puust plakatsulg.

**Plakat- ja ehiskirja suled.** Kirjaõpetuses tuleb kasutada redissulgi (ketassulgi) ja plekist plakatsulgi (laisulgi). Plakatsulgi võib edukalt ise valmistada puust. Sule otsas peavad olema lõhed (tuši- või tindikogujad), ilma milleta ei saa sulega tõmmata kuigi pikki jooni (joon. 6, *E*). Peenema ehiskirja jaoks kasutatakse peale terassulgede ka hanesulgi ja roosulgi.

**Seinatahvel.** Joonistamiseks on vaja suurt seinatahvlit, mille juurde mahuks korraga joonistama 5—6 õpilast. Tahvli pind peab olema tasane, kuid ei tohi olla liialt libe, sest sellisel pinnal kriit libiseb ilma jälgi jätmata. Libedat tahvlit saab jämeda värvainega üle värvides parandada. Libisemist tekitab ka kõva kriit, mis on niiskuse tõttu riknenud. Joonistamisõpetaja varugu aegsasti tahvlijoonisteks head pehmet kriiti. Otstarbekas on kasutada ka värvilisi kriite: kollast, punast, sinist, rohelist, pruuni, lillat ja ruuget.

**Joonistamise mudelid.** Iga kooli juures peab olema korralik joonistamise mudelite kogu, mida tuleb pidevalt täiendada. Mudelite kogu soetamisel tuleb silmas pidada järgnevat.

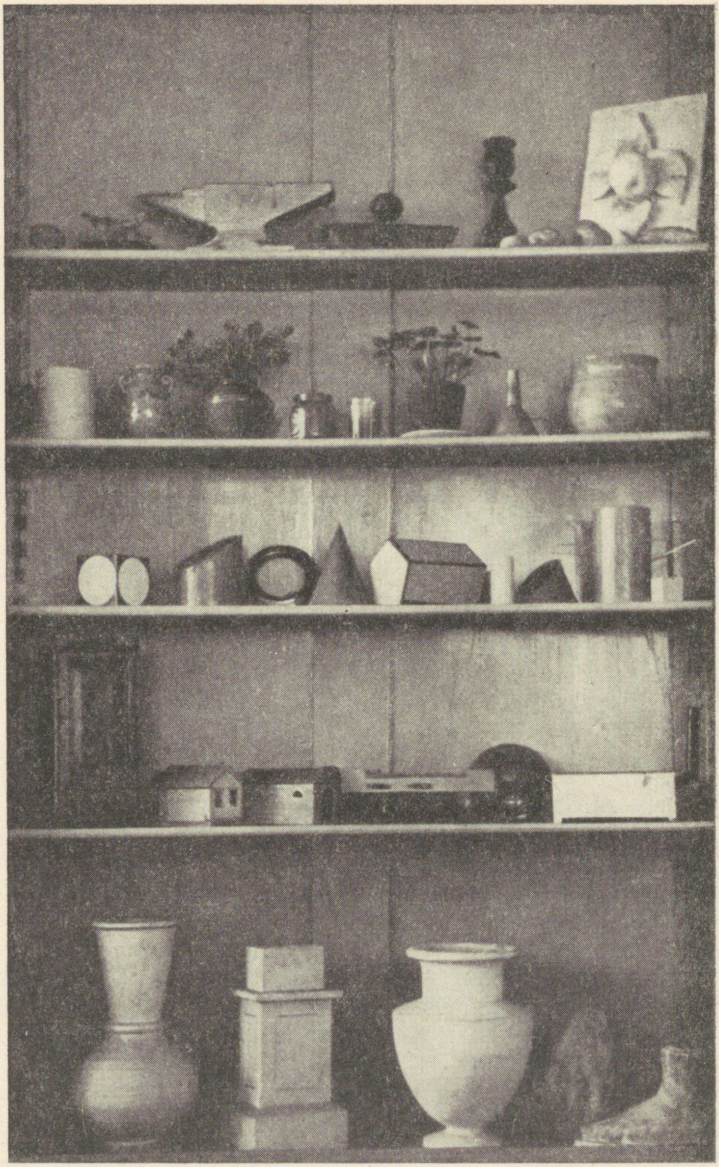

Joon. 7*a*. Joonistamiskabineti sisustus. Mudelite kapp.

I ja II klassi jaoks tuleb valida selliseid esemeid, kus ruumiliste küsimustega üksikasjalisemaid kokkupuuteid ei tekiks ja kus proportsioone oleks lihtsam tabada. Sellisteks mudeliteks on mitme-

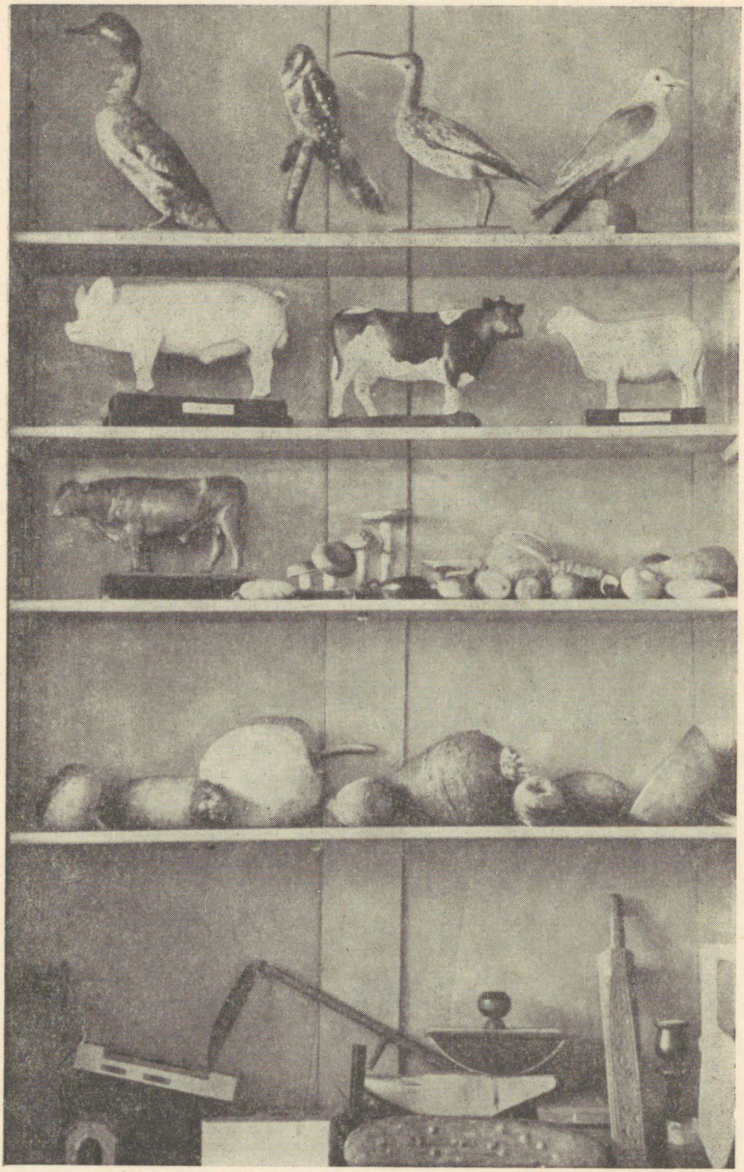

Joon. 7*b*. Joonistamiskabineti sisustus. Mudelite kapp.

sugused lihtsajoonelised ja lamedad asjad, näit. lipukesed, kaaned, kolmnurk, ratas, vasar, labidas, äratuskell, puulehed, lihtsad kruusid, tassid jm.



Joon. 8. Joonistamiskabinet. Kunstiringi töö.

III ja IV klassi jaoks tuleb valida lihtsate ruumiliste vormidega esemeid, näit. karpe, kaste, purke, lillepotte, lehtreid, piimanõusid, kuldnoka pesakaste, puuvilju ja juurvilju, geomeetrilisi kehi — kuupe, prismasid, silindreid ja kerasid.

V ja VI klassi jaoks tuleb valida mitmesuguseid keerukama vormiga esemeid. Sellisteks kehadeks võiks olla näiteks teekannud, kohvikannud, vaasid, käsisaed, käsihöövlid, kirved, kipsvaasid, lihtsad kipsornamendid, linnutopised, loomatopised jne. Kõigist eespoolnimetatud esemeist tuleb koostada ka lihtsaid gruppe (2—3 eset grupis).

Joonistamismudeliteks sobivad ka defektidega tarbeesemed, mida vastavalt nende otstarbele enam ei saa kasutada. Niisugused esemed on kasulikud kõigepealt sellepärast, et neid ei ole vaja pidevalt mööda koolimaja ringi kanda. Need esemed ei tohi aga oma välimusega haavata lapse ilutunnet. Seepärast ei saa joonistamistundides kasutada mistahes defektidega tarbeesemeid. Sellisteks esemeteks võivad olla väikeste defektidega vaasid, tassid, kruusid, tööriistad jne. Mudelite kogu soetamisel võivad suureks abiks olla ka õpilased.

Kõigest eespoolkirjeldatust nähtub, et edukaks joonistamise õpetamiseks on vaja õpetajal peale kõige muu veel võrdlemisi suurt kappi — joonistuste, materjalide, mudelite, diapositiivide, tarbekunsti esemete, värviõpetuse tabelite, reproduktsioonide kogude jne. jaoks. Neis küsimustes peab õpetajat abistama niihästi kooli juhtkond kui ka haridusosakond. Eeskujulikku õppetööd saab teostada siis, kui iga kooli juures on eraldi joonistamisklass selle juurde kuuluva sisustatud kabinetiga, kus on võimalik töötada ka kunstiringiga (joon. 7, 8).

Uute koolimajade ehitamisel tuleb kindlasti planeerida ka eraldi joonistamisklass selle kõrval asuva kabinetiga. Sellele küsimusele tuleb tähelepanu pöörata ka olemasolevates koolimajades. Meil on väga palju koole, kus spetsiaalse joonistamise jaoks kasutatava ruumi eraldamine on teostatav.

Joonistamisklass peab olema valge ja avar. Lagi ja seinad olgu valged, samuti olgu alumine paneel heledatooniline (helehall, rohekashall, kollakashall vm.). Samades toonides olgu ka seinakapid.

Ruum tuleb valida selline, kuhu päike töö ajal otseselt sisse ei paista, sest otsene päikesevalgus muudab sageli varjud niivõrd, et raske on tööd jätkata. Samuti pole ere päikesevalgus töö juures kasulik. Ereda päikese kaitseks akende matiks värvimine pole aga otstarbekohane, kuna see suleb väljavaate loodusesse. Joonistamisklass tuleks valida nii, et tema vasakpoolses seinas (õpilaste poolt vaadates) oleksid laiad aknad. Vaade aknast peaks olema mitmekesine — lähedal mõni vana jändrik puu, majad, kuurid, katused, korstnad jne. Samuti peaks avanema vaade ka kaugusse. Akende ja pinkide vahele peaks jääma tühja ruumi, kus võib käia joonistamas, samuti perspektiivinähteid selgitamas.

Klassi esiseinal olgu suur, seinast seinani ulatuv tahvel. Tahvel peab olema lapse ja samuti õpetaja käeulatuse kõrgune. Mõnedes koolides kasutatakse väiksemate laste jaoks tahvliesiseid aluseid, kuid ei arvestata tihti seda, et vanemad õpilased ja õpetaja ise peavad sellel küürutades joonistama; see ei ole aga lubatav. Tahvli ees olgu samuti küllalt ruumi liikumiseks.

Ühes esimeses nurgas peab kindlasti olema veekraan. Selle puudumisel kasutatakse kahte veepange, üks puhta, teine musta vee jaoks. Alaline vee tassimine mööda koridore ja treppe ei ole kuigi kasulik ei distsipliinile ega puhtusele, kõige vähem aga tööle. Õpetaja kasutab harilikult selliste ebamugavuste puhul võimalikult vähem vesivärvidega maalimist, see pole aga õige.

Ülejäänud kahele seinale tuleks kinnitada korralikud puuliistud, neid saab kasutada näituste korraldamiseks. Alumine liist tuleks kinnitada õpilase õla kõrgusel, ülemine laest pisut allpool; liistud olgu seinaga ühte värvi. On veel parem, kui liistud asetsevad krohvi sees, nii et liistu välimine pind on krohvi pinnaga tasa. Näituse liistud tuleks asetada ka koridori seinale.

Klassi esiseinas (all) ja samuti tagaseinas peab olema seinakontakt: ees reflektori või suurema lambi kasutamiseks ja taga epidiaskoobi või filmoskoobi jaoks. Ees, tahvli kohal peaks olema kokkurullitav ekraan.

Ruumis võiks olla koolipingid. Harilike laudade puhul tuleb kasutada eraldi kaldaluseid; eriti maalimise puhul. Ka joonistamisel on kaldpind parem.

Mudelite ja gruppide paigutamiseks on vaja kaht reguleeritava

kõrgusega alust või postamenti. Alusena võib aga kasutada ka harilikke laudu, asetades sellele vajaduse korral mõne kasti või muu aluse.

Joonistamisklassi tagumisest seinast peaks uks viima kabinetti, mis on omakorda ühendatud ka koridoriga. Kabineti üks sein peaks olema üleni seinakappidega ja teine riiulitega. Ühte poolt kappidest tuleks kasutada jooniste paigutamiseks. Igale klassile on vaja varuda eraldi koht. Peale selle on vaja üks riiul näitusele valitavate tööde jaoks, teine näituselt võetud töödele ja nn. metoodilisele mapile. Kõige alumist ja ülemist riiulit, mida on halvem käsitseda, võib kasutada joonistuste arhiivina.

Teine pool kappides tuleks kasutada mudelite ja muude õppevahendite jaoks. Keskmistele riiulitele tuleks asetada mudelid klasside järgi, nagu eespool vaatlesime (vt. «Joonistamise mudelid»). Eraldi kapp peaks olema väärtuslikumate esemete, näit. epidiaskoobi, kitsasfilmiaparaadi, diapositiivide, tarbekunstiesemete (karbid, vaasid, linikud, kampsunid, kindad, sallid, värvilised riided gruppide tagapõhjaks jne.), kunstiteoste reproduktsioonide jm. jaoks. Kapi alumine osa oleks ette nähtud tabelite, ülemine aga vähemtarvitatavate mudelite jaoks. Kappidesse tuleks paigutada võimaluse korral ka linnutopised ja kipsornamendid, kuna neid tuleb kaitsta tolmu eest. Kappide riiulid peavad olema reguleeritavad ja uksed suuremad.

Teises seinas olevaid riiuleid võib kasutada käigusolevate mudelite ja gruppide jaoks. Samuti ei mahu kõik esemed kappi juba oma kuju ja suuruse tõttu.

Kabinetis peaks olema peale õpetaja töölaua veel üks laud papptahvlite ja suuremate paberipoognate jaoks.

Peale selle peab leiduma koht veel joonistusaluste ja veenõude jaoks.

Kabineti puudumisel on vaja klassi tagumine sein ehitada üleni kappideks ja sinna paigutada kõik vajalik kindla süsteemi järgi. Seejuures peab õpetajal olema veel üks kapp väljaspool klassiruumi, kuhu ta pääseb juurde ka siis, kui teine õpetaja on tunnis.

# III

# ARENEMISTEE PEASTJOONISTAMISEST LOODUSE JÄRGI JOONISTAMISENI

## 1. LAPSE KUJUTUSVÕIME JA SELLE ARENEMINE

Teatavasti hakkab laps kõigepealt joonistama ja siis alles lugema ja kirjutama. Juba 3—4-aastased lapsed kritseldavad igasugusele paberitükile kujutisi neid ümbritsevatest asjadest ja olevustest. Väikese lapse joonistamine on rohkem jutustamine kui joonistamine. Joonistades jutustab ta oma kodust ja lähemast ümbrusest, rõhutades seda, mis temale on tähtsam. Näiteks puuraiuja joonistamisel ei alga laps inimese kujutamisega, vaid kirve ja haluga, joonistades siis käe ja lõpuks inimese. Jalgpallimängijat alustab ta samuti kõigepealt palli kujutamisega, siis alles joonistab ta inimese selle juurde. Huvitav on märkida, et üks 3-aastane poiss, kelle isal on auto, joonistas auto ükskõik mistahes asendis. Kõigepealt joonistas ta lihtsakujuliselt autokorpuse ja alles rataste joonistamisega selgus, mis asendis auto oli kujutatud. Oli autosid püst- ja põikasendis, kuid oli ka neid, kus rattad olid ülal; kuid iga kord võis joonisest aru saada, et tegemist on autoga (joon. 9).

Lapsele on ühevõrra kerge joonistada kas puud või kivi, maja või autot, looma või inimest. Kuigi lapse joonistused on ebaproportsionaalsed ja saamatud, on need ometi lapse seisukohast õiged.

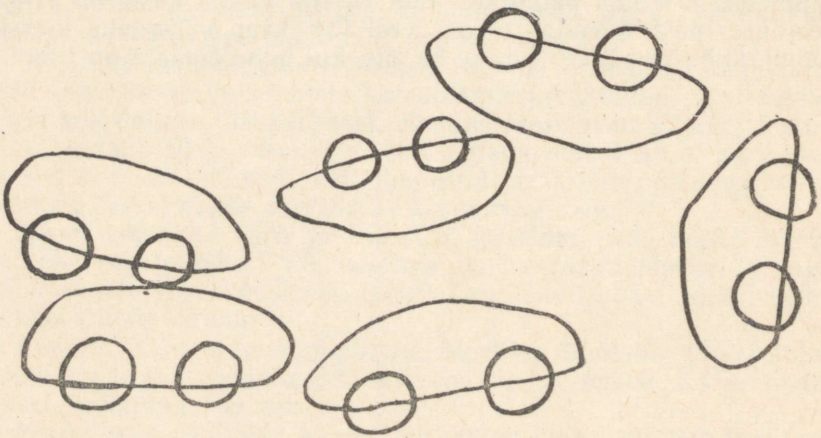

Joon. 9. 3-aastase poisi joonis.

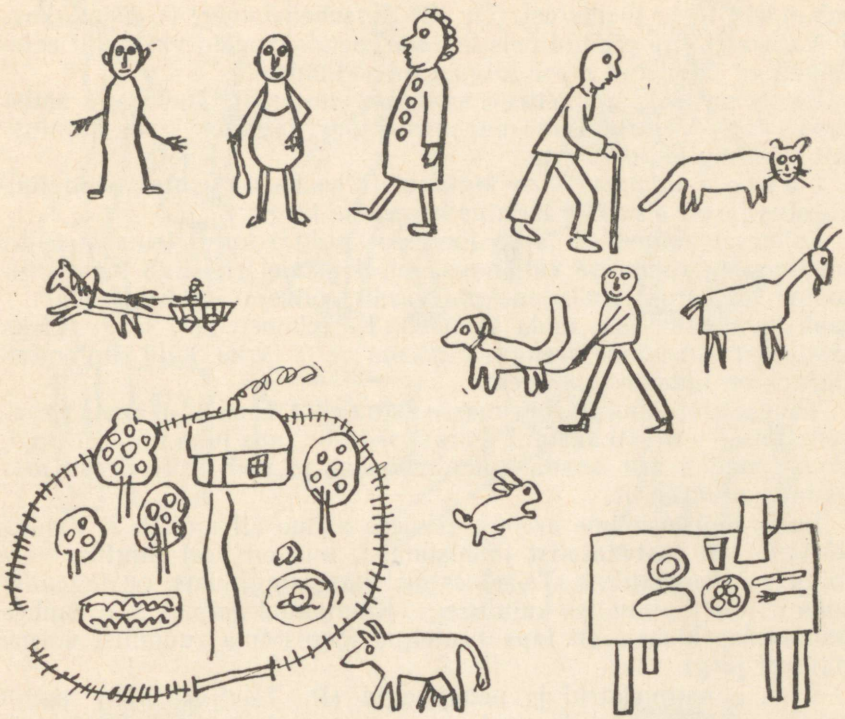

Joon. 10. Laste kujutamisviise. Eestvaateline ja pealtvaateline joonis. Skemaatiline joonis.

Laps joonistab algul väga kiirelt ja julgelt. Seda julgust ei tohi õpetaja lapselt ära võtta tööde halvustamisega. Last peab alati julgustama, abistama ja õpetama.

Kujutamisviisi suhtes võib lapse joonistusi jagada kahte liiki: kõrvalt- või eestvaatelised (frontaalsed) ja pealtvaatelised (plaanilised). Neid asju ja olevusi, mida laps on harjunud vaatama eest, kujutab ta samuti eestvaates, näiteks maja, puud, inimest, kuna aga asju, mida laps on harjunud nägema ülalt alla, kujutab ta pealtvaateliselt, näit. lauda, õue, viljapuuaeda jne. Lauda kujutab laps tavaliselt kahest vaatepunktist vaadatuna: lauaplaadi joonistab ta harilikult pealtvaateliselt nelinurgana, jalad aga eestvaateliselt. Kannu joonistab ta lauale eestvaateliselt, taldriku aga pealtvaateliselt. Viljapuuaia joonistab laps ringina, mille ümber on aed, maja ja puud kujutab ta aga eestvaateliselt (joon. 10). Kui lapsed I ja II klassis esitavad selliseid joonistusi, ei tule neid halvustada, vaid hinnata.

Laste joonistuste kujutamisviisi psühholoogilisele küljele on pööratud suurt tähelepanu kõikides maades. On uuritud läbi sadu

tuhandeid laste joonistusi (Dr. G. Kerschensteiner, P. Tšistjakov, J. Vahtra jt.) ja püütud neis leida arenemisastmeid vastavalt eale. Sageli on imetletud lapse julgust joonistamisel.

Eestis on laste joonistuste arengule suuremat tähelepanu omistanud Jaan Vahtra. Tema uurimuste järgi jaguneb lapse kujutusvõime areng kolme järku:

I aste — skemaatiline kujutus, II aste — usutav pinnaline kujutus ja III aste — kujutus nägemise järgi.

Esimesel astmel on lapse joonistus puhtal kujul tema algelise teadmise ja tundmise väljendus, teisel astmel rikastub lapse pinnaline joonistus tähelepanekute varal loodusest ja kolmandal — laps joonistab seda, mida ta näeb. Kerschensteineri järgi tuleks laste joonistusvõime arengut liigitada nelja järku, kuid siintoodud liigitus on lihtsam ja selgem.

Vanuseliselt kuuluvad esimesse astmesse lapsed 3—6 aasta vanuseni, teise — 6—10 aastani. Pärast seda on laps juba nii arenenud, et ta suudab aru saada ruumimõistest ja võib sellepärast joonistada ruumiliselt.

Laste kujutusvõime arengu esimese astme all mõtleb J. Vahtra kõrvalt- või eestvaatelist joonistamist, mis on veel tingliku vormiga — skemaatiline. Teisel astmel kaob tinglikkus, on tegemist juba usutava pinnalise kujutusega. Kolmandal astmel, s. o. umbes kolmandas klassis on laps suuteline joonistama ruumilisi vorme natuuri järgi.

Vene kunstimeistrid ja pedagoogid (P. Tšistjakov jt.) panid tähele, et väga kasulik on lapsi suunata juba esimesest klassist alates looduse vaatlemisele, ja soovitasid algusest lõpuni õpetada joonistamist looduse järgi.

Samu põhimõtteid on jätkanud ka tuntud nõukogude pedagoogid E. Kondahtšan, G. V. Labunskaja jt. Et kooskõlastada natuurist joonistamist lapse eaga, on nad valinud algastme jaoks peamiselt lihtsaid tasapinnalisi kujundeid. Siin on mudel veel liikuv, s. t. seda võib tuua lähemale, vaadata, arutleda, asetada jällegi alusele tagasi jne. Mõne eseme võib joonistada juurde ka mälu järgi.

Seega kujuneb I ja II klassi joonistamine tegelikult üleminekuastmeks joonistamisele natuuri järgi ja teda oleks otstarbekohasem nimetada esemete joonistamiseks vaatluse ja mälu järgi. Teises klassis võib juba katsetada ka mõne lihtsa ruumilise vormi joonistamisega. Kolmandast klassist algab täielikult ruumiliste esemete joonistamine teatud kindlast vaatepunktist, mis on ka kooskõlas lapse eaga.

Inimest joonistavad lapsed algastmel täiesti vabalt, kusjuures õpetaja aeg-ajalt hakkab juhtima tähelepanu inimese kehaehitusele, proportsioonidele ja liikumise kujutamisele.

Harilikult alustab laps inimese kujutamist peast, joonistades siis edasi keha, lõpuks käed ja jalad.

Metoodikute tähelepanekute järgi on lapsel pead joonistades



Joon. 11. Tasapinnaline joonis. Usutav pinnaline kujutus.

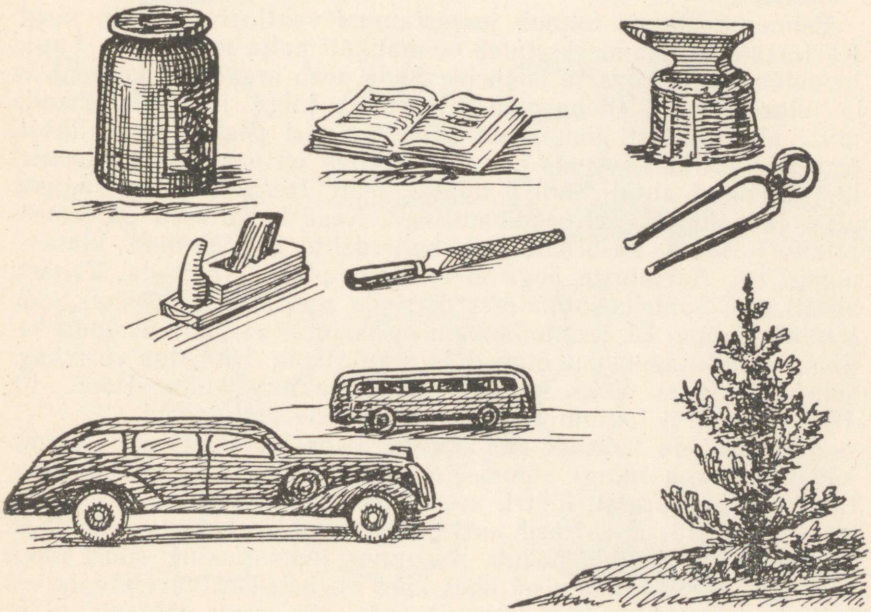

Joon. 12. Ruumiline joonis. Kujutus nägemise järgi.

parem seda näha pahemalt poolt, kuna paremal segab vaatamist käsi. «Ainult need lapsed, kes joonistavad vasaku käega, asetavad peaprofiili nii, et see vaatab paremale poole. Inimese nägu joonistavad lapsed kas eest või kõrvalt nähtuna. Eest nähtuna joonistab laps kõigepealt ringi, siis ringisse silmad, nina ja kõige viimaks suu. Silmad joonistab ta võimalikult suured ja kõrgele otsaesisele, — otsaesine lapse joonistatud näos peaaegu puudub. See tuleb sellest, et näo siluetis on inimese silmad lapsele kõige tähtsamad, peale selle paistavad talle silma nina ja suu, muu ei ole talle oluline. Käed ja jalad joonistab ta harilikult lühikesed ja käed ei välju alati mitte kaela juurest, vaid sageli altpoolt. Kui laps joonistab inimest riietes, siis toimib ta tihti nii, et esiti joonistab keha, käte ja jalgade skeemi ja alles siis riided selga, nii et joonistused näivad läbipaistvaina. Sõrmi kujutab ta tihti haraliolekus, kael on sageli väga pikk. Käsi ja jalgu joonistatakse lihtsalt sirgjoonega.» (J. Vahtra. «Joonistamisõpetus.»)

Lapse vabades joonistustes peegeldub ta iseloom ning mõttemaailm. Lapse tundmaõppimisel aitavad suuresti kaasa tema joonistused, millele tuleb rohkem tähelepanu pöörata.

Esitatud arenemistee esineb peaaegu kõikide laste juures (joon. 10, 11, 12).

## 2. VAATLUSE JA MÄLU JÄRGI JOONISTAMISE SEOSTAMINE KÄTE LIIKUMISHARJUTUSTEGA

Esimeses klassis toimub joonistamine vaatluse ja mälu järgi. Käelihaste arendamiseks tuleb võimalikult palju joonistada. Lapse joonetõmme on kõva ja konarlik. Seda peab arendama kergemaks ja julgemaks. Tuleb harjuda sellega, et julge joon ei tähenda mitte alati kõvasti tõmmatud joont. Julgust peab olema niihästi õrnemas kui ka kõvemas joones. Soovitav on peaaegu iga joonistamise tunni algul kuni 5 minutit kätt treenida mitmesuguste sirg- ja painduvjoonte tõmbamisega. Need harjutused on joonistajale niisama kasulikud kui heliredelite harjutamine klaverimängijale. Harjutuste aega ei tohi aga pikaks venitada. Vanasti arvati, et joonteharjutamisest üksinda piisabki ja teostati seda tundide kaupa. Ei, joontetõmbamise harjutus ei pane üksinda kedagi õigesti nägema ja õigesti asju kujutama. Harjutus on ikkagi selleks, et käsi oleks kindlam ja «sõnakuulelikum» (joon. 13, *ABD*). Seejärel toimub eseme joonistamine mälu järgi.

Kasulikud on kahekäe-joonistused. Laps joonistab siis mõlema käega korraga mingi sümmeetrilise vormi, näit. vaasi, anuma, tindipoti, kirjapressi, lühtri, seene, lehe, geomeetrilise ornamendi jne. (joon. 13, *E*). Need harjutused tehakse harjutuspaberil ja klassitahvlil. Lastele pakub niisugune joonistamine suurt huvi, eriti siis, kui joonistamisel ühes käes on heledam värvipliiats või kriit ja teises tumedam; esemeil oleks siis nagu valgustatud ja varjusolevaid osi. Harjutused mõlema käega korraga arendavad

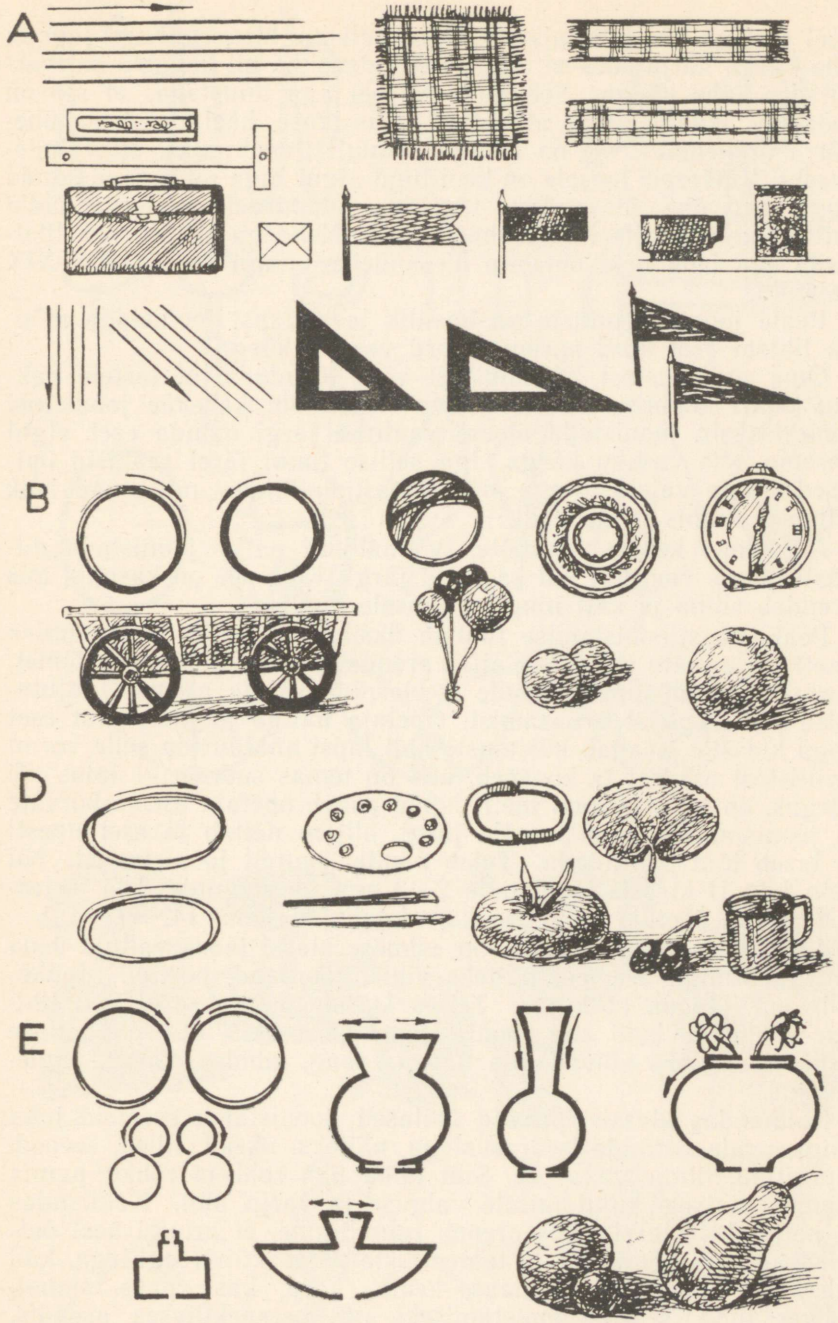


Joon. 13. Käte liikumisharjutuste seostamine lihtsate esemete joonistamisega. *A* — sirgjoonte harjutusi. *B* — ringjoonte harjutusi. *D* — ovaaljoonte harjutusi. *E* — kahekäe harjutusi. Joonistus vasaku käega ja parema käega.

veel rohkem käe juhtimisvõimet, samuti kui klaverimängu juures; ühe käega harjutades ei arene juhtimisvõime nii kaugele kui harjutades kahe käega. Seejuures ei tohi aga unustada, et see on mõeldav ikkagi ainult algastmel, kus lapse käelihased on ühevõrra arenemata, see on mõeldud ainult treeninguks, ettevalmistuseks. Väikesele lapsele on koolitund algul liiga pikk, ta ei suuda kogu aeg ühe ülesandega tegelda, vahelduseks on mõeldudki mitmesugused käte liikumisharjutused. Nendega ei tohi aga liialdada ega teha neid omaette ülesandeiks, nagu see toimus XIX sajandil.

Peale joonteharjutuste on kasulik lasta lapsi joonistada mõnda lihtsat eset kord parema, kord vasaku käega.

Oma praktilistest kogemustest võin tõendada, et lastele pakkus suuri elamusi see tund, kus viisin läbi kahekäe joonistusi ning lasksin joonistada otsese vaatluse järgi mõnda eset algul parema, siis vasaku käega. Iga sellise tunni järel rääkisid õpilased suure vaimustusega oma klassijuhatajale, mida nad kõik eelmises tunnis joonistasid.

Algastmel kehtib põhimõte: võimalikult palju joonistada niihästi otsese vaatluse kui ka mälu järgi. Kõik see on kasulik, mis arendab silma ja kätt ning on lapsele huvitav.

Peale peastjoonistamise toimub üksikute esemete joonistamine vaatluse ja mälu järgi. See aitab arendada laste tähelepanuvõimet, vormide analüüsimist, nende meelespidamist ja esemete kujutamise põhireegleist arusaamist. Õpetaja näitab joonistatavat eset kogu klassile ja aitab küsimuste abil lapsi analüüsida selle vormi (millistest osadest ta koosneb, mis on temas suurem — laius või kõrgus, on tal sügavust jne.). Nüüd paneb õpetaja eseme kõrvale ja joonistamine toimub mälu järgi, hiljem näitab ta eset uuesti ja laseb töid parandada. Tuleb nõuda suurelt joonistamist. Nii võib I ja II klassis joonistada 2—3 eset ühes tunnis. Töö järjestust näitab õpetaja vajaduse korral tahvlil (joon. 14, *A*).

Arvestades laste võimeid, on esimese klassi jaoks valitud üsna lihtsa vormiga esemed, näiteks vihik, joonlaud, portfell, lipukesed, õun, ploom, kurk jne. Teises klassis valitakse samuti lihtsaid esemeid, kuid siin joonistatakse peamiselt otsese vaatluse järgi. Esemeteks võivad olla näiteks saag, labidas, vasar, puulehed jne.

Kolmandas klassis peavad õpilased joonistama esemeid juba kõigi nende vormide iseärasustega, näiteks: oksad, lilled, seened, juurviljad, lihtne vaas jne. Siin tuleb üha rohkem rõhku panna eseme reaalsele kujutamisele valguse ja varju abil. Kolmandas ja neljandas klassis, kus areneb ruumitunne, ei pruugi veel õpilasi koormata keerukate ja teoreetiliste perspektiivireeglitega, küll tuleb aga asju (näiteks klaas, kruus, karp, kast, paks raamat, kohver jne.) seada joonistamiseks ette perspektiivses asendis, see tähendab nõnda, et kastil paistaksid kaks külge ja pealmine avaus. Lapsed joonistavad perspektiivsed nähted välja otsese

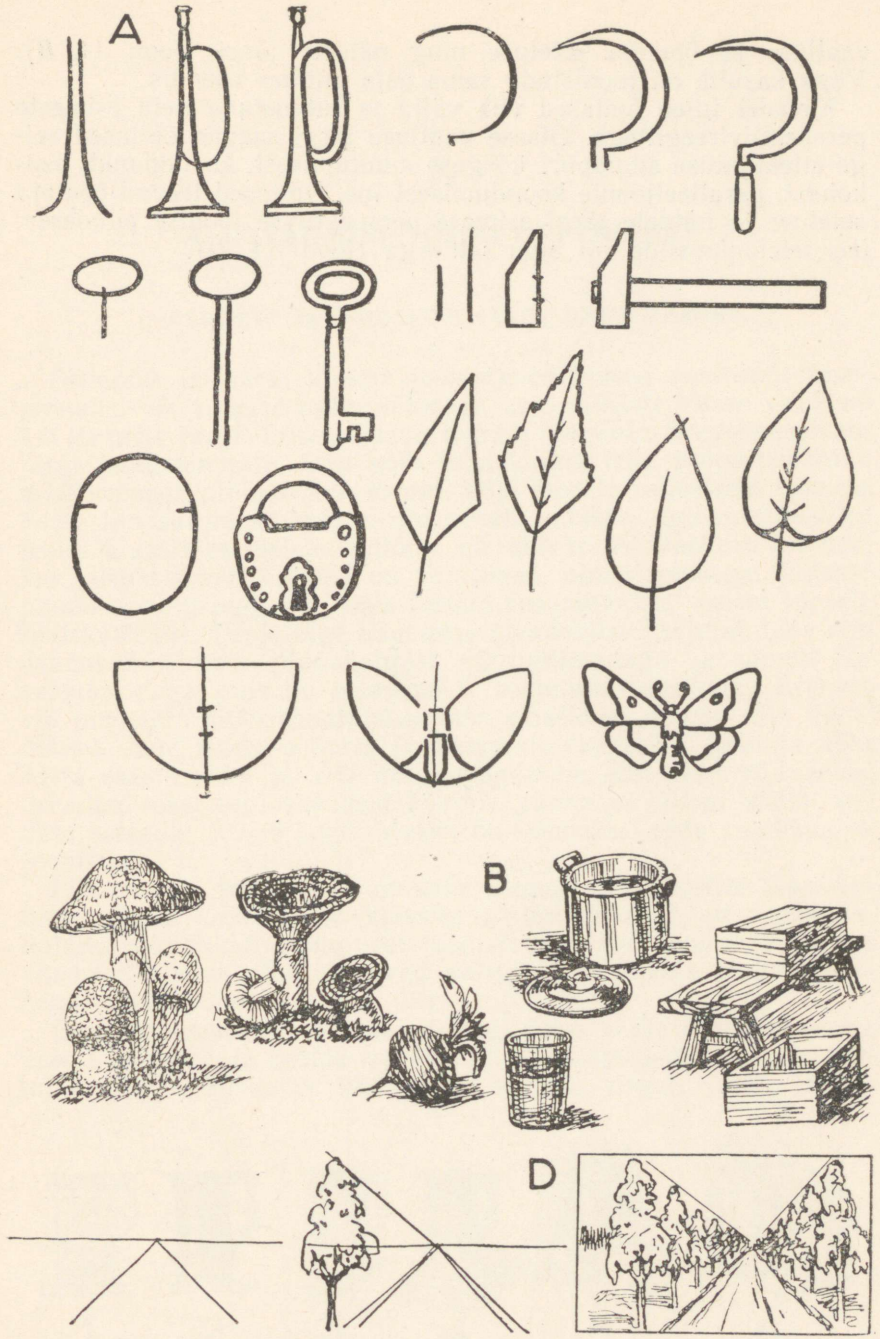


Joon. 14. *A* — Joonistamine vaatluse ja mälu järgi. *B* — joonistamine natuurist. *D* — esimesi perspektiiviülesandeid koos teoreetilise selgitusega.

vaatluse ja õpetaja seletuse ning näidete järgi (joon. 14, *B*). Väga kasulik on joonistada sama asja mitmes asendis.

Kevadel tuleb õpilased viia välja ja tutvustada neid esimeste perspektiivireeglitega. Otsese vaatluse järgi saavad õpilased selge ettekujutuse silmapiiri kõrguse muutumisest, koondpunkti asukohast, paralleeljoonte koondumisest jne. Õpilased teevad õpetaja seletuse ja näidete järgi esimese perspektiivse joonise puuderea, tee, telefonipostide või muu sellisega (joon. 14, *D*).

# IV

# ALGTEADMISI VORMI ÕPPIMISEST

## 1. ESEMETE JA MUDELITE JÄRGI JOONISTAMINE

Esimeses ja teises klassis joonistavad lapsed peamiselt tasapinnalisi või väheste ruuminähetega asju niihästi otsese vaatluse kui ka mälu järgi. Teises klassis toimub üleminek otsesele esemete järgi joonistamisele. Siin võib juba katset teha proportsioonide määramisega pliiatsi abil, samuti võib mõnele reljeefsele esemele anda lihtsakujuliselt varje. Peamiselt antakse aga esimeses ja teises klassis esemetele üldtoon või üldvärvus. Seetõttu on hea, kui joonistatavad esemed on värvilised, pinnajaotusega, lihtsate pinnakaunistustega jne., mis teevad tasapinnalise vormi lapsele huvitavamaks. Peale õige nägemise arendamise harjutab laps siin peamiselt ühtlast pinnakatmist värvipliiatsitega ja samuti ka vesivärvidega, mis on eelastmeks varjutamistehnikale. Esemed või mudelid, mida kasutatakse neis klassides, ei tohi olla liikumatud, neid tuleb pöörata ja lähemalt vaadelda. Õpetaja võib võtta eseme kätte ja viia mõnele õpilasele lähemale, võib mälu arendamiseks isegi vahepeal kõrvale panna ja jällegi uuesti kohale asetada, nii et kogu klassil on võimalus seda vaadelda ja joonistada.

Liikumatult asetatud ruumiliste esemete ja mudelite joonistamine algab kolmandast klassist alates. Kasulik on vaadelda, kuidas võimalikult sama eset joonistatakse nii nooremas kui ka vanemas klassis. Nii selguvad paremini vastavate klasside erinõuded joonistamises (joon. 15).

Esemete joonistamisel mudeli järgi tuleb eeskätt tähele panna eseme mõõteid ja nende vahekordi. Võrdlusabinõuks on joonistajal pliiats. Sirutades käe eseme suunas sirgelt välja, hoides

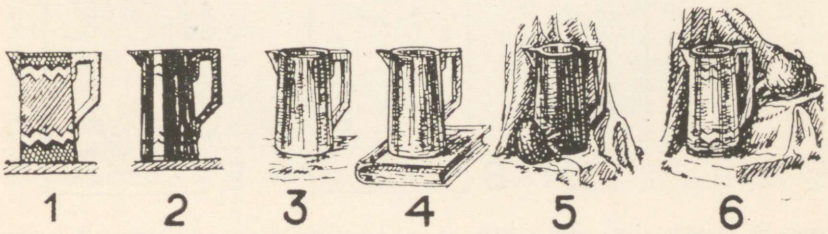


Joon. 15. Joonistamise nõuded klasside järgi (1.—6. kl.).

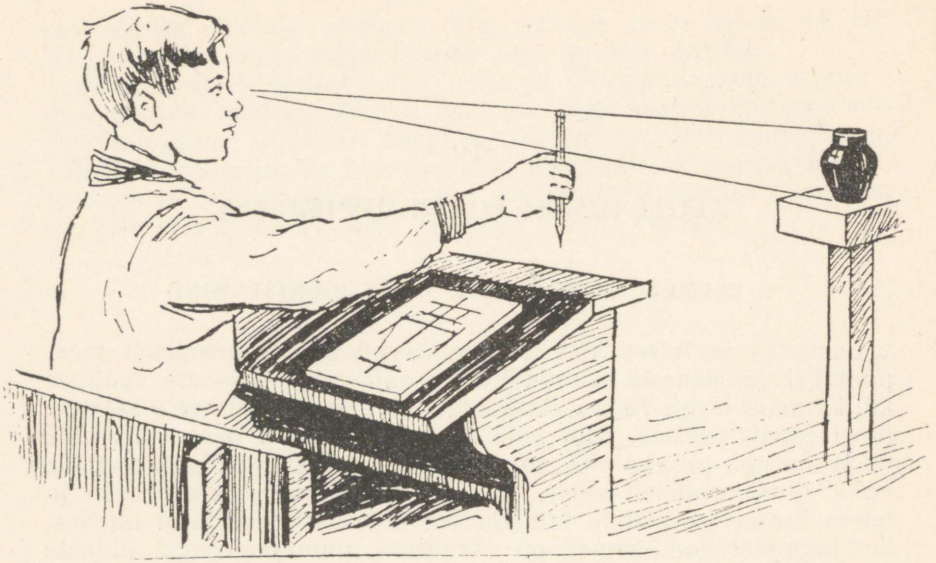

Joon. 16. Eseme mõõdete ja vormi määramine pliiatsiga mõõtmise teel.

kahe sõrme ja pöidla abil pliiatsit, määrab joonistaja ära näiteks laiuse ning, pöörates kätt nüüd eseme kõrguse suunas, võrdleb, kumb neist on suurem ja umbes kui palju (joon. 16).

Pärast proportsioonide määramist otsustab joonistaja, missuguses asendis peab olema joonistusplokk, ja alustab joonise paigutamist paberilehe keskele õrna abijoonega. Seejuures teeb ta joonise nii suure, kui paberi formaat võimaldab (joon. 17, *A*, *B*).

Perspektiivinähete määramiseks asetab õpetaja pliiatsi või joonlaua ümara eseme alumisele või ülemisele servale ja juhib tähelepanu sellele, kui suure kumerusega tuleks joonistada vastav ovaal (joon. 17, *E*). Alumine, varjusolev ovaali (ellipsi) pool tuleb esialgu tervenisti õrnalt välja joonistada nagu iga teine

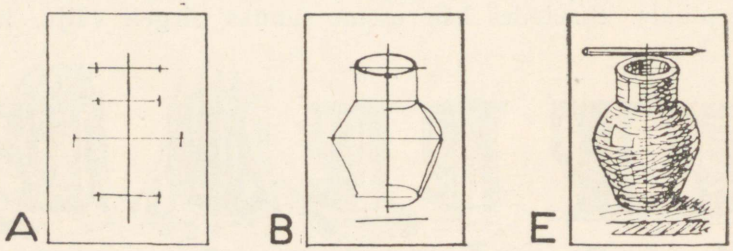


Joon. 17. Joonise ülesehituse käik. *A* — vaasi mõõdete määramine. *B* — üldvormi joonistamine. *E* — perspektiivi määramine.

varjatud eseme osa, et saada kätte eseme õige vorm. Ovaalide suuruste määramiseks on kasulik algul joonistada klaasnõu, kust põhja ovaal läbi paistab. Kõik abijooned võib kustutada enne varjutamisele asumist. Hea joonistamise tehnika juures võivad jääda ka abijooned joonisel alles. Igal juhul tuleb püüda selle poole, et kasutataks vähem kummi.

Koolile tuleb muretseda rohkem samavormilisi esemeid, sest perspektiivinähete paremaks väljatoomiseks on vaja kaks või kolm eset korraga õpilastele ette seada eri asendites nõnda, et kõik näeksid neid võimalikult allpool silmapiiri. Silmapiiri kõrgusele ja kõrgemale asetatud ümaratel esemetel ei jää paistma ovaalid (ellipsid) nõnda, nagu see on vormi edasiandmisel kasulik. Peale selle ei näe joonistaja alust ja sellel asetsevate esemete omavahelist kaugust.

Väga tähtis osa joonistamisel on vormi edasiandmine valguse ja varju abil. Valguse ja varju vahekordade selgitamisel võib kasutada ka geomeetrilisi kehi — kuupi, silindrit, kera ja koonust. Paremad on siiski vastavad mudelid: torn vastab silindrile ja koonusele, kast kuubile ja pall kerale, kusjuures on parem, kui need mudelid on heledama värvusega (näit. hallid), kuna tumedate kehade juures ei tule varjud ja refleksid nii hästi esile.

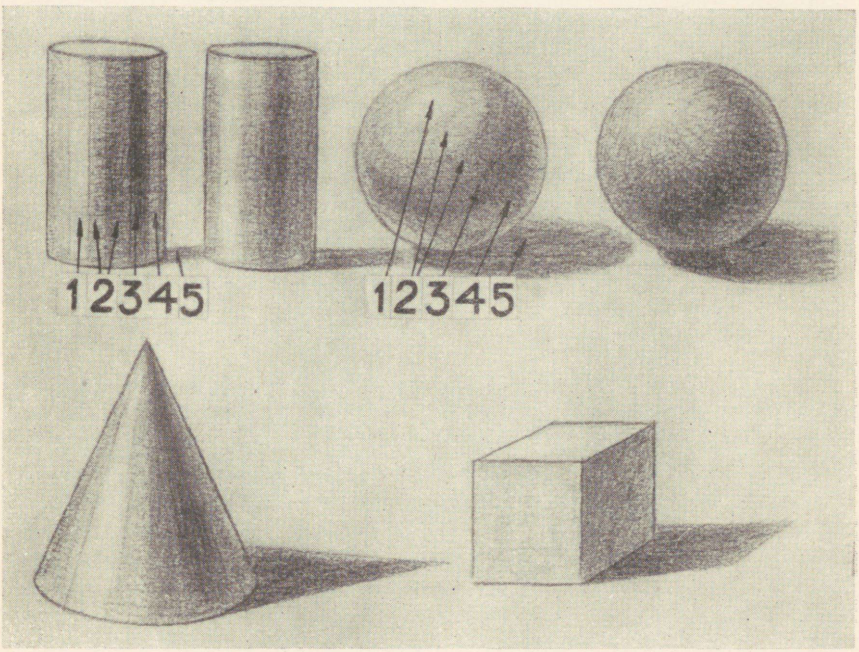


Joon. 18. Geomeetriliste põhivormide varjutamine: 1) läige; 2) poolvari; 3) täisvari; 4) refleks ehk kuma; 5) langev vari.

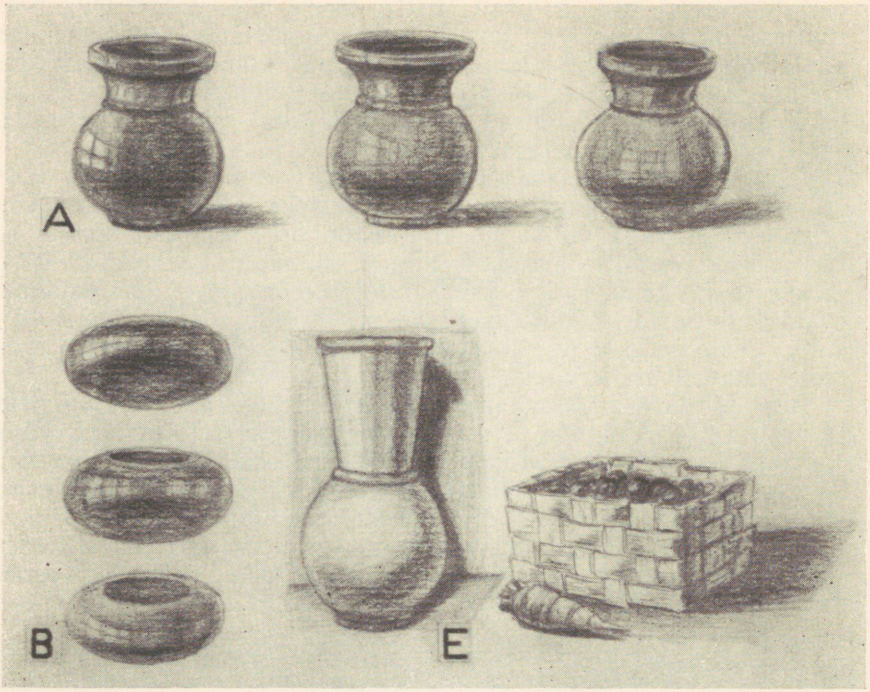


Joon. 19. Varjude, reflekside ja läigete asendite muutumine, olenedes vaatleja asukohast.

Alguses tuleks kasutada võimaluse korral tugevamat valgust (tugev elektrilamp, reflektor), samuti heledat tagapõhja ja alust, mis muudavad varjud ja refleksid selgeks. Hiljem joonistatakse need nähted juba teadlikult välja. Alguses on aga vaja, et laps oma silmaga selgelt tajuks seda, mida õpetaja parajasti seletab ja näitab.

Õpilastele tuleb selgeks teha, et ühelegi kumerale esemele ei saa muidu anda ruumilist vormi, kui ei ole õigesti edasi antud järgmisi valguse-varju vahekordi: 1) läige — valge paberi pind; 2) poolvari — õrn, kuni keskmise tugevusega kaetud pind; 3) täisvari — kõige tumedam eseme vari; 4) refleks ehk kuma — keskmise tumedusega vari; 5) langev vari — tume vari (joon. 18). Õpetaja peab näitama, et üleminekul poolvarjult täisvarjule on kõige suurema tumedusega see koht, kuhu enam otsest ega ka riivvalgust ei lange, s. t. koht, mis on parajasti varju sisse pööratud. Teise ääre poole minnes muutub vari järjest heledamaks — refleksiks. Õpetaja peab õpilaste tähelepanu juhtima sellele, et valguse ja varju murdekoht (kõige tumedam), samuti ka läige paistab igale eri asendis olevale joonistajale erineval kohal. Sa-

geli selgitab õpetaja mudeli juures ja samuti tahvlijoonisel üldiselt, et vari muutub parema ääre poole minnes heledamaks (refleksiks) ja et valgus on vasakust äärest eemal kõige heledam (läige). Akendepoolses reas istuvad õpilased aga kinnitavad, et läige asub peaaegu keskel ja varjusid nad peaaegu ei näegi. Seinapoolsed õpilased kinnitavad, et refleks ei ole päris paremal äärel, vaid äärest eemal, läige asub aga päris vasakul äärel jne. Halb on, kui õpetaja ei pööra mingit tähelepanu sellele, kuidas vaatleja asukohast olenedes muutuvad valguse, varjude ja läigete asendid, samuti kontuurid ja perspektiivinähted (joon. 19, *A*, *B*). Peale selle oleneb läike kuju ja asend eseme kumerusest (joon. 20).

Lihtsate geomeetriliste kehade juures tundma õpitud varje tuleb otsida samavormilistelt tarbeesemetelt ja nende üksikosadelt (joon. 19, *A*, *E*), pöörates tähelepanu esemete materjali edasiandmisele, s. t. et oleks tunda puulaastudest punutud korv, kipsist vaas, savist nõu jne.

Väga headeks valguse ja varju abil vormi edasiandmise ülesanneteks on mitmesuguste kipsornamentide joonistamine. Neid tuleb võimaluse korral koolile muretseda. Kipsornamentide puudumisel võib joonistada mõnda tarbeeset. Mõttetus oleks kipsornamente joonistada tabelite järgi, sest sellega ei õpita midagi kasulikku. Kipsornamendi juures tuleb varjud anda edasi heledamalt, nii, et oleks tunda materjal (joon. 21 ).

Programm näeb ette ka mõne tööriista joonistamist. Niihästi tööriistade kui ka teiste esemete joonistamisel tuleb tähelepanu



Joon. 20. Varjude, reflekside ja läigete asend ning kuju mitmesugustel vormidel.

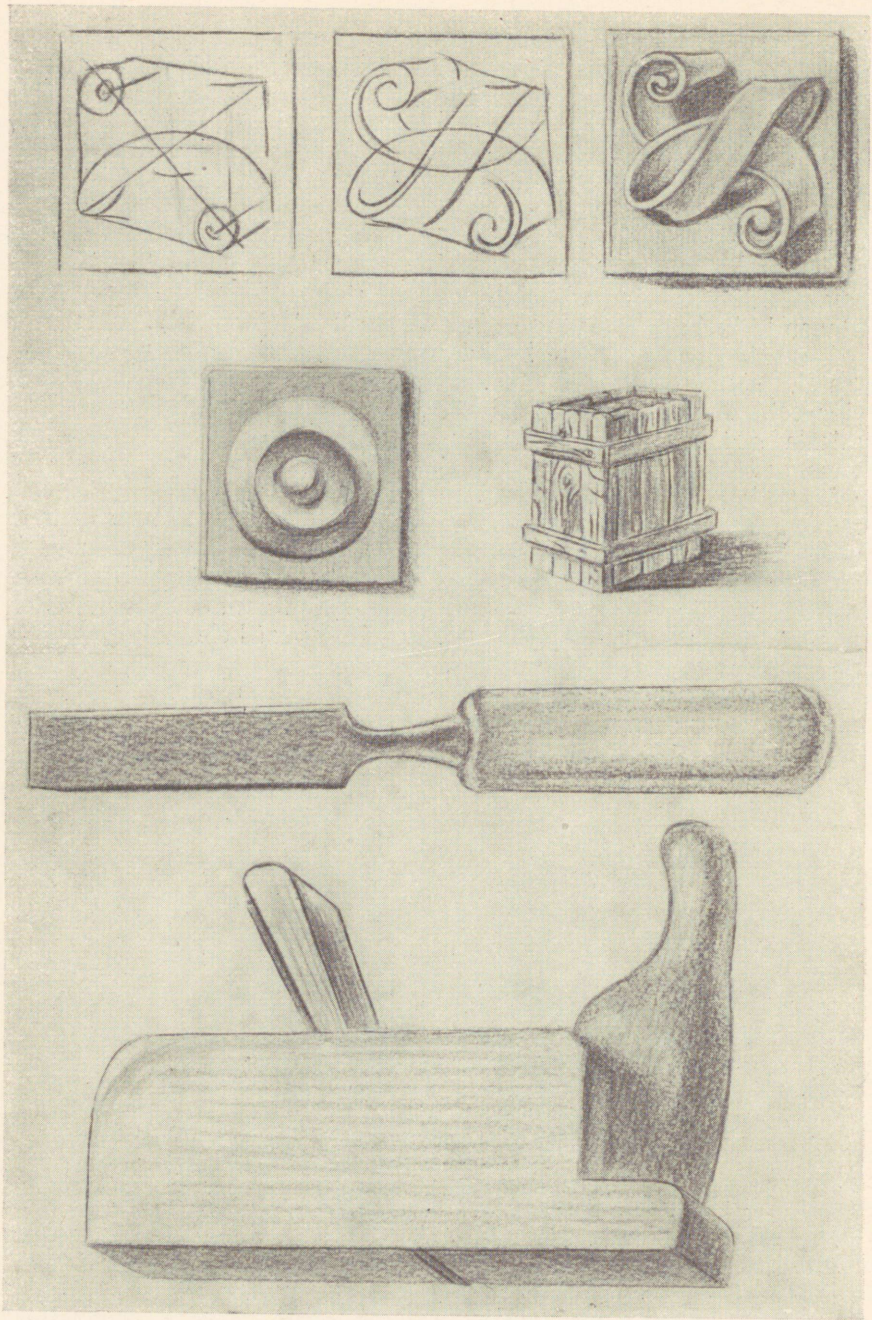

Joon. 21. Erinevate materjalide varjutamise võtteid: kipsornament, pakk-kast, puusepa tööriistu.

pöörata nende vormi ja erineva materjali edasiandmisele (puu, metall jm.). Puumaterjali edasiandmisel varjutatakse puutoime suunas, kusjuures püütakse mõnda iseloomulikku toimejoont ära märkida. Kõige paremini saab ära näidata puumaterjali mõne kasti juures, mis on tehtud lihtsatest laudadest, kus on näha oksad, praod, sae- või kirvejäljed, pöönad jne. (joon. 21). Joonistaja märgib nimetatud nähteid ainult niipalju, et oleks tunda materjal, kuid ei hakka kõiki detaile üles lugema. Metalli iseloomustavad eriti tumedad ja järsud varjude laigud, samuti ka järsud läiked (joon. 21).

Viiendas ja kuuendas klassis tuleb erilist tähelepanu pühendada perspektiiviõpetusele niihästi üksikesemete kui ka gruppide joonistamisel.

Esemetest ja mudelitest koostab õpetaja iga klassi kohta vastava valiku, kus on arvestatud pidevat arenemissuunda — lihtsamalt keerulisemale ja kergemalt raskemale.

Esemed ja mudelid, mis on liiga kunstlikult detailiseeritud ja värvilt liiga kirjud, ei kõlba lastele joonistamiseks. Tuleb valida esemeid, mis on lihtsajoonelised ning lihtsad oma värvidelt. Peaaegu kõik majapidamises ettetulevad tööriistad ja tarbeasjad kõlbavad joonistamiseks. Kui valiksime joonistamiseks ainult iluasju, siis viiksime lapsed eemale tegelikust elust, mida nad näevad iga päev enda ümber. Samuti kalduks töö ka šablooni, mis takistaks laste loomulikku arenemist. Ei tule unustada, et üldhariduslik kool ei õpeta lapsi kunstnikeks, vaid õpetab lastele reaalse looduse vaatlemist, selle mõistmist ja kujutamist.

## 2. PERSPEKTIIVIÕPETUS

Kõik esemed ja olendid meie ümber näivad lähemalt vaadates suuremad, kaugemal väiksemad, samuti näivad muutuvat nende ruumilised piirjooned sedamööda, kuidas muudab vaatleja oma asendit. Seistes väiksema maja lähedal, kaovad suuremad majad hoopis selle varju. Samuti näib maja lähem ots olevat kõrgem, kuna kaugem näib langevat allapoole. Ühekõrgused telefonipostid paistavad kaugenedes järjest lühenevat, viimased postid kaovad nagu maa sisse. Maantee ja raudtee näivad kauguses kitsamad. Vaadates tasasel maal teed, puuderida, telefoniposte jne., näivad need kõik silmapiiril koonduvat ühte punkti — koondpunkti (joon. 22*a*). Tõustes kõrgemale mäele, tõuseb kaasa ka silmapiir. Sõites lennukil, paistab eemalt läbi sinaka udu kauge silmapiir, mis asub ikkagi vaatleja silmade kõrgusel ja kõigub lennuki kabiini akna keskpaiga kohal. Laskudes allapoole, laskub ka silmapiir koos meiega. Jalutades linna tänaval näeme, et kaugenedes näivad majad mõlemal pool tänavat järjest madalamaks muutuvat, samuti koonduvad kõik akende read kauguses ühte punkti (joon. 22*b*). Tänava-



Joon. 22*a*. Perspektiivinähteid looduses.



Joon. 22*b*. Perspektiivinähteid linna tänaval.

nurgal seistes näeme, et niihästi paremal kui vasakul pool muutuvad majade read kauguses järk-järgult madalamaks ja kitsamaks. Siin on tegemist kahe koondpunktiga. Sama nähe ilmneb ka siis, kui vaatleme mõnda kasti nõnda, et näeme seda kolmest küljest, s. o. pealt, eest ja kõrvalt. Kõigi kolme külje paralleeljooned koonduvad kahte koondpunkti. Klaaspurgil, taldrikul ja kausil, mis asetsevad laual, paistavad nende avaused ovaalidena. Kõrgel klaaspurgil võime tähele panna, et ülemine ovaal, mis asetseb silmadele lähemal, on kitsam — peaaegu sirge, alumine aga, mis asetseb silmadest allpool, on laiem.

Kõiki neid nähteid kokku nimetatakse perspektiiviks (perspicere — läbi vaatama). Perspektiiviõpetus tegeleb seadustega, millele alluvad kõik eespoolkäsitletud nähted.

Perspektiiviõpetuses on kaks alajaotust: vaatlusperspektiiv ja konstruktiivne perspektiiv (joonperspektiiv). Vaatlusperspektiivi all mõeldakse joonistamist otsese vaatluse järgi. Konstruktiivses perspektiivis võetakse abiks joonlaud ja vajaduse korral sirkel ning konstrueeritakse vajalikud objektid perspektiiviseaduste alusel peast ja mälu järgi. See, kes õpib arhitektiks, peab eriti hästi uurima konstruktiivset perspektiivi ja samuti varjudeõpetust. Kuulsad arhitektid joonistavad majaprojektid nii realistlikult, et vaadeldes jääb tunne, nagu oleksid need valmis majade joonised. Konstruktiivses perspektiivis kasutatakse tsentraalprojektsiooni meetodit.

Üldhariduslikus koolis kasutatakse peamiselt vaatlusperspektiivi, s. o. joonistatakse esemeid ja mudeleid otsese vaatluse järgi. Sellega paralleelselt tutvustatakse õpilasi ka konstruktiivse perspektiiviga, näiteks ruudu, kuubi ja ringi perspektiiviga (joon. 23, *D*, *E*), samuti tuleb maja joonistada niihästi konstruktiivselt kui ka vaatluse järgi. Peaaegu kõik metoodikud väidavad, et perspektiiviõpetust tuleb alustada looduse vaatlemisega.

Jaan Vahtra kirjutab: «Tõsi, paljud õpetajad arvavad, et kõige lihtsam tee perspektiiviseaduste tutvustamiseks lastele on see, kui näidatakse neile põhivorme: kuupi, kera, koonust, püramiidi ja silindrit ning lastakse neid joonistada mitmes seisangus. Seejärel arvatakse võivat anda joonistada juba mitmesuguseid põhivormidele vastavaid esemeid: tooli, taburetti, lauda, kasti, veepange jne. Aga kui hästi õpetaja ei olegi õpilastele seletanud kuubi, silindri või koonuse perspektiivseid nähteid, näeb ta oma kurvastuseks varsti, et konkreetsete asjade joonistamisel teevad õpilased kohutavaid perspektiivivigu, hoolimata sellest, et olid varem kuubi või silindri abstraktse kuju päris korralikult ära joonistanud. On sellepärast ekslik hakata perspektiivi õpetama abstraktsete põhivormide järgi, vaid siin tuleb käia hoopis teist teed, mis on lastele palju lähedasem ja loomupärasem. Tuleb alati nimelt väljas vabas looduses, kus perspektiivinähtused õpilastel seisavad alati silmade ees ja on seetõttu palju rohkem mõistetavad.» (J. Vahtra «Joonistamisõpetus».)

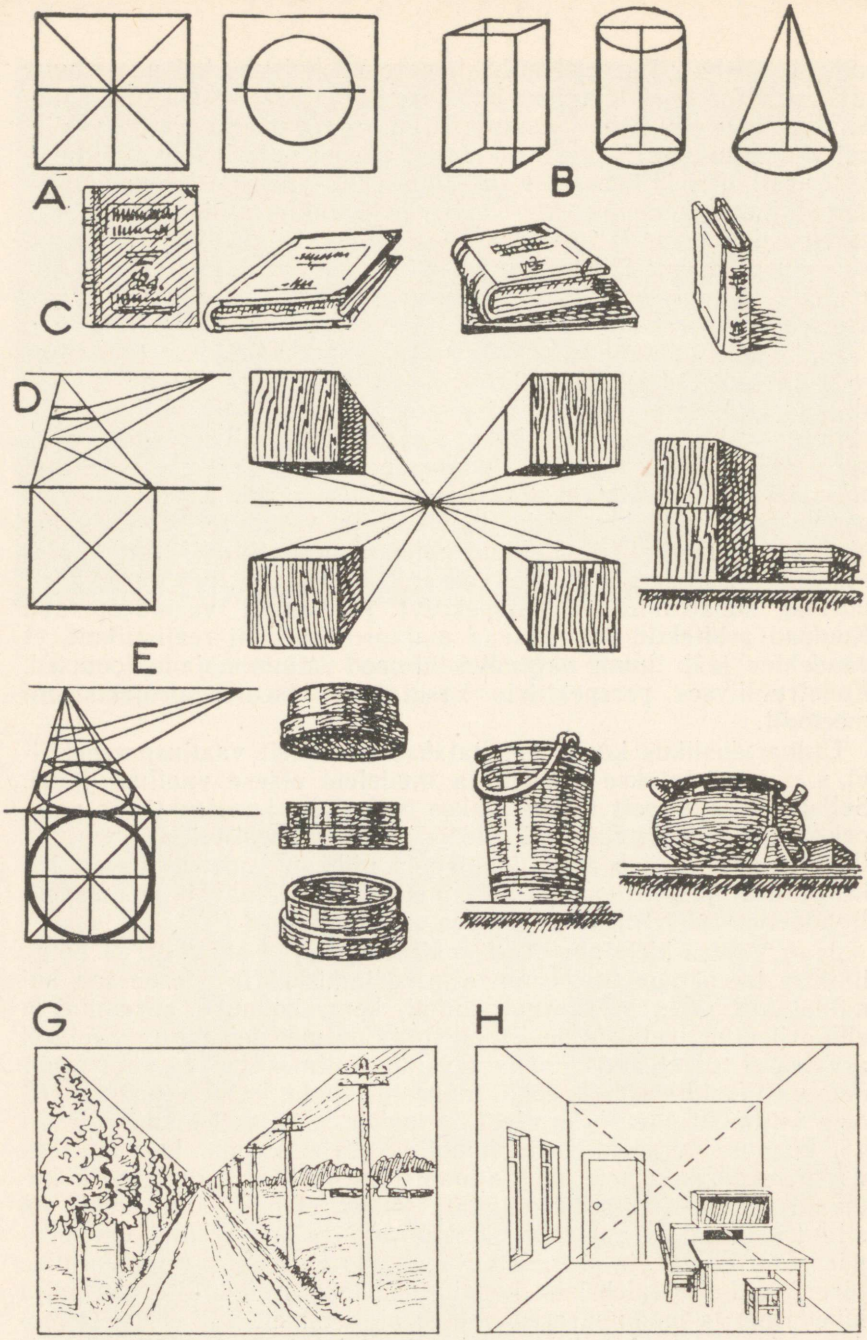


Joon. 23. Perspektiiviseaduste tundmaõppimine. *A* — ruut koos ringiga. *B* — geomeetriliste kehade traatmudeleid. *C* — raamatu perspektiiv. *D* — ruudu ja kuubi perspektiiv. *E* — ringi ja silindri perspektiiv. *G* — maastiku perspektiiv. *H* — toa perspektiiv.

Vabas looduses, kus laste silmade ees on teed, puuderead, majad jne., juhitakse laste tähelepanu silmapiirile, koondpunktile, ja tehakse vastavaid märkusi, mille põhjal joonistatakse klassis vastav pilt õpetaja seletuste ja tahvlinäidete järgi (joon. 23, *G*, *H*). Samu põhimõtteid arendatakse klassis igapäevaste esemete, nagu kasti, kapi, ukse, akna, tabureti, paberikorvi jne. vaatlemisel ja joonistamisel. Peale looduse ja toas leiduvate esemete võime veel abiks võtta järgmised mudelid:

1) suur papist ruut;
2) ruut, millele on joonistatud ring, või pöörlev papitükk ringikujulise auguga (joon. 23, *A*);
3) traatmudelid: prisma, silinder ja koonus (joon. 23, *B*);
4) kuup;
5) maja mudel;
6) torni mudel.

Viiendas ja kuuendas klassis toimub juba süstemaatiline perspektiiviõpetus. Peale vaatlusperspektiivi on vaja läbi viia ka mõni konstruktiivne perspektiivi ülesanne, kus võetakse abiks joonlaud ja sirkel, näiteks ruudu, ringi ja kuubi joonistamise ülesanne. Vaatluse järgi võib joonistada kasti, sõela, ämbri, poti, kannu jne. Kuuendas klassis võib arendada õpilasi esemete gruppide ja otsese looduse järgi joonistamises: perspektiivne maja, tee, tara, puud jne.

Üldiselt võime rääkida järgmistest elementaarsetest perspektiiviseadustest:

1) silmapiir asub vaatleja silmade kõrgusel, ta tuleb joonistamisel esmajoones üles märkida;
2) kõik rööpjooned, mis on vaatleja suhtes risti silmapiiriga, koonduvad ühte punkti, mida nimetatakse peakoondpunktiks (tuumpunktiks, pagupunktiks);
3) peakoondpunkt asub silmapiiril, otse vaatleja vastas, ühtib silmapunktiga;
4) kandilisel esemel, mis asub vaatleja poole nurgaga, on kaks nn. abikoondpunkti, üks ühel ja teine teisel pool peakoondpunkti;
5) kaugenevad jooned, mis asuvad silmapiirist kõrgemal, laskuvad alla silmapiiri poole ja allpool olevad jooned tõusevad ülespoole;
6) püst-, kald- ja horisontaaljooned, mis meist ei kaugene, jäävad muutumatuks;
7) kaarjooned ülalpool silmapiiri on ülespoole kumerad ja allpool asuvad kaarjooned on allapoole kumerad;
8) kõverjooned ja ringid, mis on pildipinna suhtes risti ja läbivad peakoondpunkti, näivad sirgetena.

Konstruktiivses perspektiivis kasutatakse sageli ka joonistaja asukoha märkimist väljaspool pildipinda — seisupunkti (*S*). Seisupunktist tõmmatakse sirkliga kaar, kusjuures sirkli jalg asetatakse peakoondpunkti (*P*). Kaar, mis lõikab silmapiiri (*H*), märgib ära kaks uut punkti — distantspunktid (*D*). Distantspunktid asuvad ühekaugusel peakoondpunktist. Neisse koonduvad pildi-

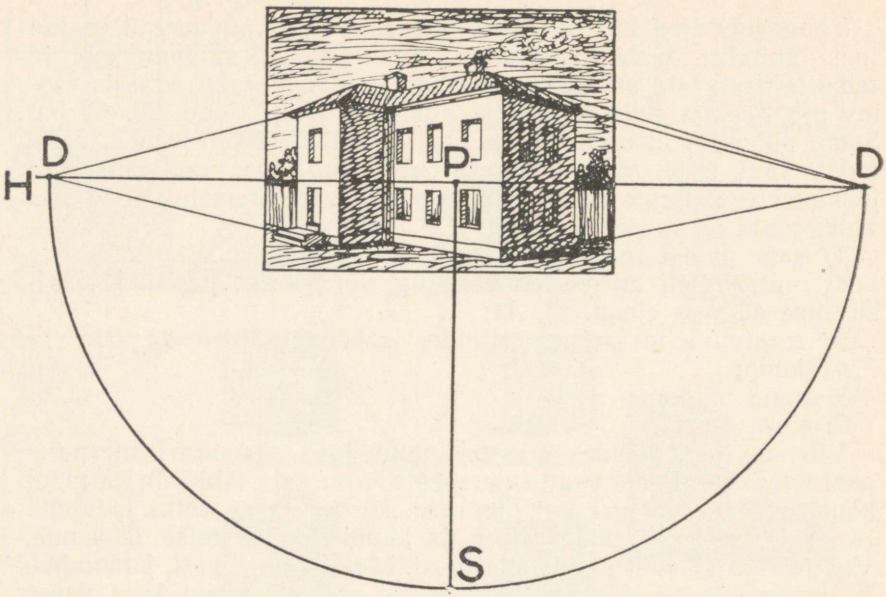


Joon. 24. Maja joonistamine konstruktiivses perspektiivis. *H* — silmapiir. *S* — joonistaja asukoht (seisupunkt). *P* — peakoondpunkt. *D* — distantspunkt.

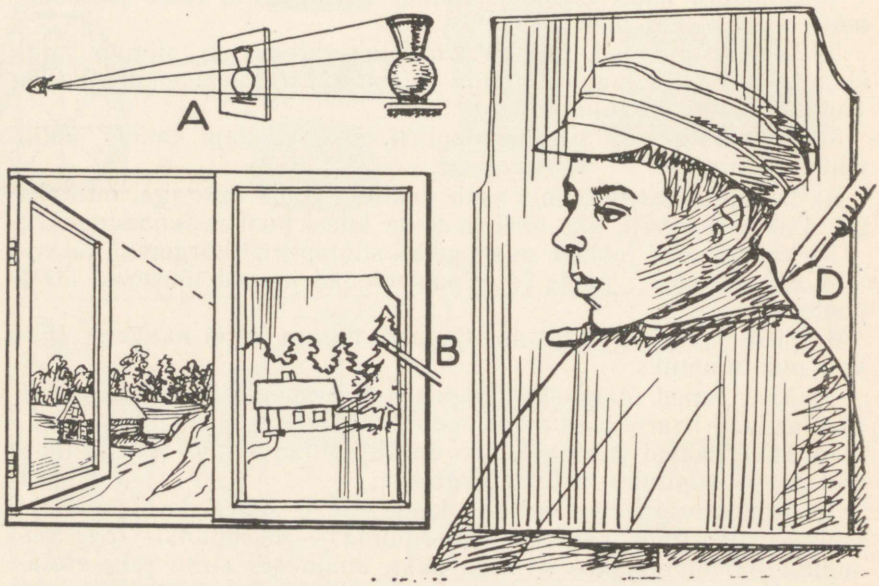


Joon. 25. *A* — perspektiivinähete teoreetiline selgitus näidisjoonisega. *B* ja *D* — perspektiivivigade ja joonise õigsuse kontrollimine klaasile joonistamise teel.

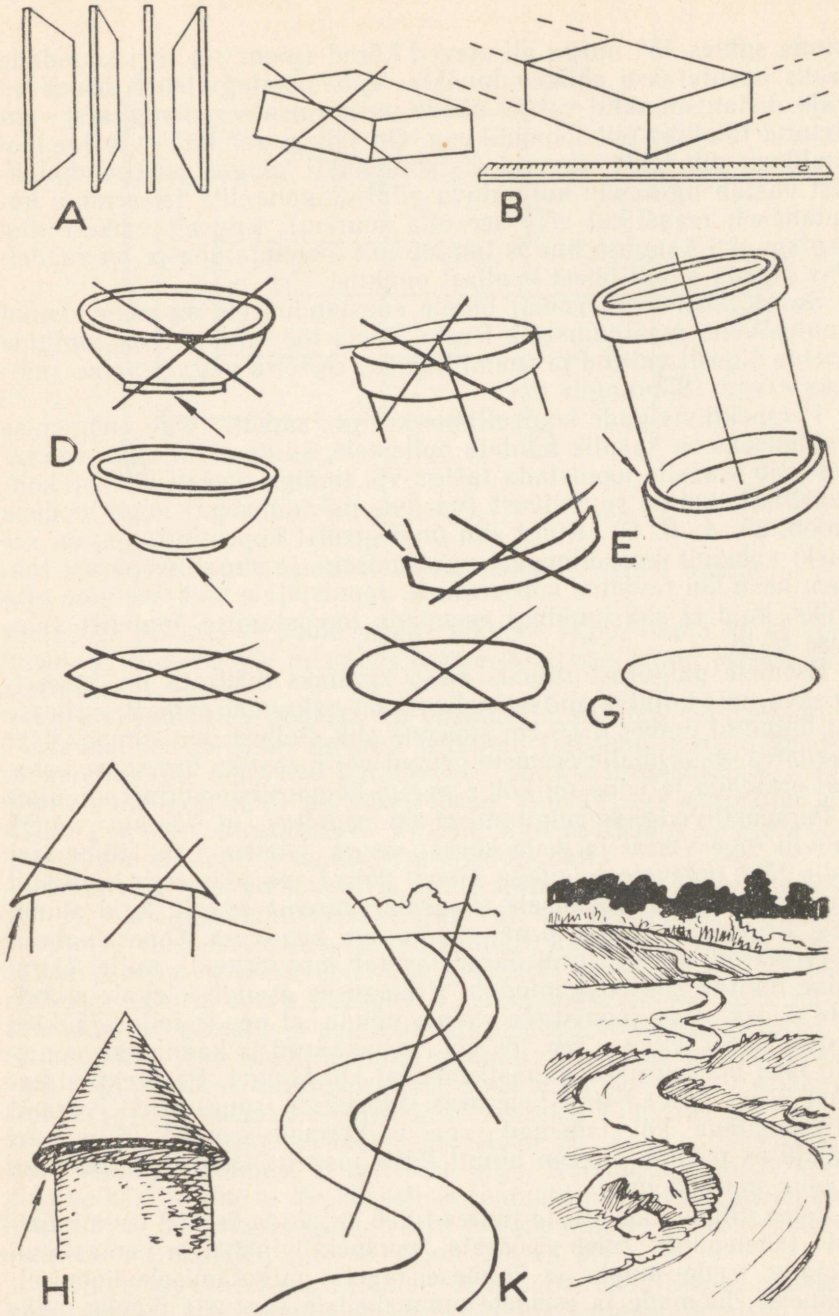


Joon. 26. Perspektiivivigade selgitamise võtteid tahvlile joonistades. *A* — ruudu perspektiiv. *B* — vale ja õige kasti joonis. *D* — vale ja õige kausi joonis. *E* — vale ja õige paberikorvi joonis. *G* — vale ja õige ovaali (ellipsi) joonis. *H* — vale ja õige torni joonis. *K* — vale ja õige tee joonis.

pinna suhtes 45° nurga all olevad kiired (joon. 24). Eri suundade jaoks kasutatakse abikoondpunkte. Vabaloomingulistes töödes on vaja distantspunktid valida nõnda, et normaalsest kaugusest vaadatuna tunduks pilt loomulikuna. On tähele pandud, et kõige loomulikum pilt tekib siis, kui distantspunkti kaugus peakoondpunktist vastab ligikaudu kujutatava pildi diagonaalile (siseruumi kujutamisel; maastikul võib see olla suurem). Liigselt väikese distantspunkti kauguse juures tundub pilt moonutatuna ja on vaadeldav õigena ainult ühest kindlast punktist.

Suurt tähelepanu ruumi õigele edasiandmisele on pühendanud kuulus vene maalikunstnik Repin. Tema töödes on koondpunktide asetus õigesti valitud ja ruumi kujutus seetõttu väga reaalne (näiteks «Ivan IV pojaga» jt.).

Perspektiivivigade kontrollimiseks ja samuti õige nägemise õppimiseks on kasulik näidata õpilastele, kuidas läbi akna vaadates võib klaasile joonistada tušiga või tindiga õigesti niihästi kontuuriliselt kui ka ruumiliselt (varjude märkimisega) kogu looduse (joon. 25, *A*, *B*, *D*). Kuigi siin on tegemist kopeerimisega, on see siiski vahetult seotud looduse vaatlemisega ja annab seepärast rohkem kasu kui tavaline kopeerimine. Joonistajale võib see võte olla abiks, kuid ei saa muidugi asendada joonistamise õppimist vaatluse järgi.

Esemete paigutust ruumis aitab kindlaks määrata nn. viseerimisava, mis kujutab endast nelinurkset paksemat paberit, millesse on lõigatud umbes 6×5 cm suurune auk. Sellest ühe silmaga läbi vaadates on võimalik esemete gruppi või maastiku osa soovi kohaselt eraldada ja leida nii kõige parem kompositsiooniline paigutus.

Perspektiivivigade selgitamisel on soovitav, et õpetaja näitab tahvlil õige vormi ja selle kõrval veaga joonise osa, tõmmates selle läbi tugevate joontega (joon. 26). Laps joonistab harilikult laual oleva kausi ülemisele avausele suurema ovaali, kuid alumisele sirgema. Alumine peaks olema aga kumeram. Ümara paberikorvi ääred, samuti torni ääred lõpetab laps teravalt, millel tagumine nähtav kaareosa puudub. Erisuguses asendis olevale silindrile ei oska laps joonistada ovaale nõnda, et nende teljed jääksid risti silindri teljega. Tee, jõe või rannakäärud ja käänakud joonistab laps ühesuurused niihästi lähedal kui kaugel. Perspektiiviseaduse järgi näivad aga kauguses tegelikult suuremadki vormid väiksematena kui lähemad, aga väiksemad vormid. Silmapiiri läheduses paistab ookean ainult kitsa joonena, lähedane loik aga hoopis suurena jne.

Temaatiliste joonistuste juures tuleb kujutada õigesti ruumi. Erilist tähelepanu tuleb pöörata perspektiivinähetele maastikul, majade, teede, puude ja inimese õigele paigutamisele joonisel. Inimeste, loomade ja esemete omavaheliste suuruste õigeks määramiseks maastikupildil kasutatakse joonisel 27 kujutatud võtet. Antud on vaatleja asukoht ja kepi esialgne asend ning pikkus, näiteks: kepp $AB = 2$ m. Leida punktis $D$ kahe meetri, punktis $E$ ühe

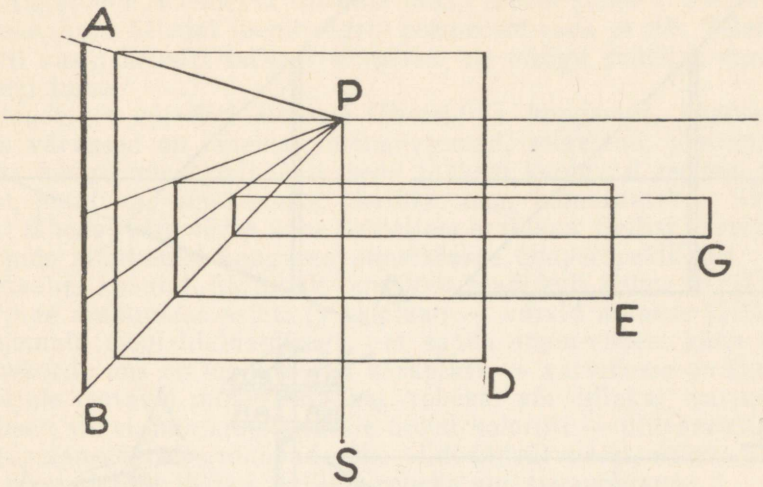


Joon. 27. Esemete võrdelise suuruse määramise võtteid maastikul.

meetri ja punktis *G* poole meetri pikkune kepp. Sama võtet võib kasutada inimese või mistahes eseme mingisse ruumi punkti joonistamisel.

Tähelepanu tuleb pöörata ka varjude ja värvide perspektiivile. Teatavasti on päikesevalgusest tekkinud langevad varjud tasasel maapinnal kõik omavahel paralleelsed, kuna valgusallikas on meist lõpmata kaugel. Kõik paralleeljooned alluvad aga eespoolkirjeldatud perspektiiviseadustele. Varjud, mis vaatlejast kaugenevad, koonduvad silmapiiril vastavasse koondpunkti.

Konstruktiivses perspektiivis lastakse tavaliselt valgus langeda 45° all ülalt ja silmapiiri suhtes 45° all vasakult, eest tahapoole. Seejuures tuleb arvestada distantspunkti, kuhu kõik varjud koonduvad. Varjud leitakse kõikidest esemetest punktide viisi järjest, näiteks: ülemise serva punktist *A* tõmmatakse 45°-se kolmnurga abil joon maapinnale ja sama punkti projektsioonist maapinnal $A_1$ tõmmatakse joon distantspunkti suunas. Seal, kus jooned lõikuvad, ongi punkti *A* vari maapinnal. Punkte leitakse ainult niipalju, kui on vajalik vastavate vormide leidmiseks. Punktide ühendamisel saadakse kätte otsitavad varjud (joon. 28, *A, L*). Igal erijuhul tuleb hoolega mõtelda, et ei tekiks vigu. Kõikide küsimuste spetsiaalne käsitlemine ei ole käesoleva raamatu ülesanne. Tähelepanu tuleks veel pöörata langeva varju iseloomulikule joonele ümaral esemel, näit. tornil, puul jne. (joon. 26, 28, *K*).

Varjude tugevuse suhtes tuleb arvestada üsna lihtsat seadust: kõik lähemad varjud on tumedamad, mida kaugemale edasi, seda nõrgemaks muutuvad varjud. Sama vari lähedal algab tumedalt, kaugenedes muutub järjest nõrgemaks. Nii tuleb maastikul lähedal asuv puu varjutada tumedalt, mida kaugemale, seda nõrge-

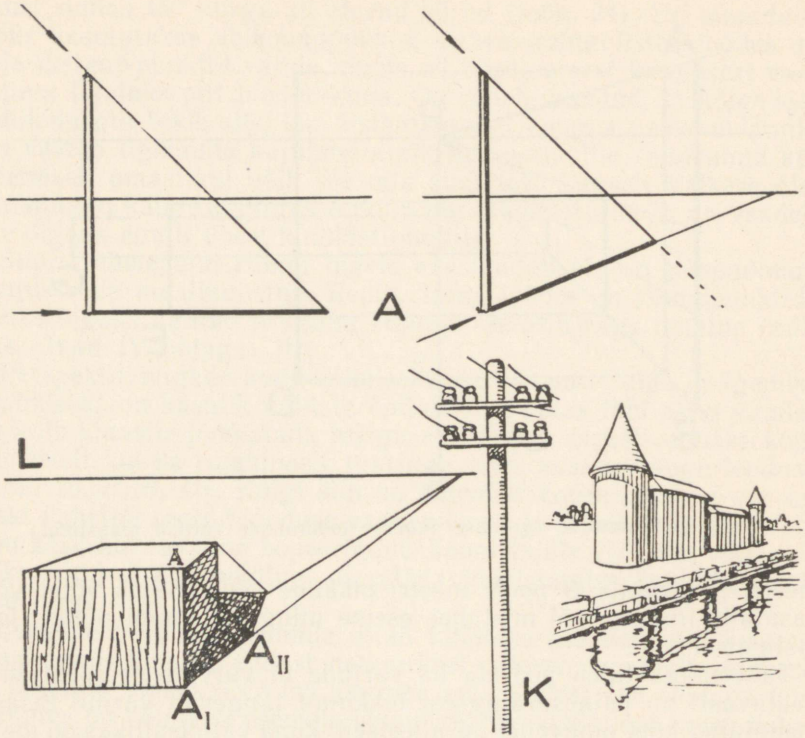


Joon. 28. Varjude ja langevate varjude asendi ning kuju määramine. *A* — posti vari. *L* — kasti vari. *K* — peegeldus vees.

malt (joon. 23, *G*). Seda nähet tuleb arvestada kõikjal: maja või kasti, mille üks külg on varjus, tuleb varjutada nõnda, et esimene serv on järsult tumedam, kaugem aga vaevalt märgatavalt heledam (joon. 28, *L*). Peale selle tuleb arvestada seda, et valguse ja varju kokkupuute kohal on vari silmanähtavalt tumedam, isegi samal tasapinnal. Eriti terav on see tugeva valguse juures, näit. päikesevalguse laigud ja varjud maapinnal või toas. Ereda päikesevalguse juures võime tähele panna, et majalt maapinnale langeva varju serv on niivõrd tume, et me ei ole suutelised seal peaaegu midagi nägema, kuid mida rohkem varju sissepoole, seda rohkem hakkame nägema iga rohututti, kivi, liiva jne. See ei olene inimese silma puudulikkusest, sama pilti näeb ka fotolääts. Hajunud valguse puhul ei ole varjud nii teravad, kuid eelkirjeldatud üldised mõisted on ka siin maksvad. On arusaadav, et kõiki neid nähteid on võimalik kunstlike refleksidega ja valgustega suurendada, kuid kõike ainult refleksidega seletada pole ilmselt päris õige. Siia juurde toome veel sellise nähte: kui vaatame kõrgemat ümarat eset (toru, torni, telefoniposti jne.) nõnda, et osa esemest asub vastu tume-

dat tagapõhja, näeme, et tumedal foonil oleval kumeral esemel on refleks, kuid heledal foonil oleval esemeosal seda ei ole. Telefonipostil vastu heledat taevast ei märka me mingit refleksi, vari on ääreni tume.

Vaadeldes värvilisi esemeid lähemal ja kaugemal, näeme, et kõik värvused on lähemal intensiivsemad, selgemad, jõulisemad, mida kaugemale esiplaanist, seda rohkem kaotavad esemed värvust, muutuvad sinakamaks, hallikamaks, hämaramaks. Silmapiiri lähedal võib värve vähe üksteisest eraldada. Sellist värvide ja varjude muutumist kauguses nimetatakse õhuperspektiiviks.

Maalija kasutab harilikult oma töös teadlikult kolme värvide ja varjude muutumise astet: 1) esiplaan — värvid antakse jõuliselt, soojemalt, isegi liialdamisega, et saada enam-vähem kätte neid vahekordi, mis on looduses, 2) keskplaan — värvidesse on kantud kõikjale teataval määral sinakat, rohekat või lillakat varjundit; üldiselt värvi, mis annab pildile üldist koloriiti — üldvärvust, 3) tagaplaan-värvid eralduvad vähe pildi üldvärvusest, sulavad kokku pisut sinaka, lillaka, hallika, roheka vm. tagapõhjaga.

Vanades maalides on kõikjal kasutatud pruunikat pildi üldvärvust — koloriiti. Praegu püüab iga maalija luua isikupärast koloriiti. Nõukogude kunstis ei tehta koloriidiküsimust esmajärguliseks. Maal peab olema reaalne ja vastama ka värvidelt reaalsusele, kuid teatav isikupärane joon on hinnatav ka koloriidiküsimuses.

Seoses perspektiiviküsimustega ei saa mööda minna ka peegeldumisest vees. Harilikult kopeeritakse veeäärne maja või torn lihtsalt tagurpidi ja arvatakse, et ongi saadud peegeldus vees. Ei mõeldagi sellele, et vees jääb paistma selline pilt, nagu me vaataksime maja või torni veepinna kõrguselt. Nii on peegelduv pilt vees suuresti erinev sellest, mis me näeme otseselt. Veepeeglis me näeme maja- ja tornikatust hoopis vähem kui otseselt, need võivad koguni varju jääda. Tornikatuse äär on palju suurema kumerusega kui otseselt vaadates (joon. 28, *K*). Maja paistab rohkem räästa alt vaadatuna.

Perspektiiviõpetust ei tule kujutada eraldi õpetusena, vaid teda tuleb käsitleda peaaegu iga töö juures. Perspektiiviküsimustele ei tule ainult mõtelda ruudu, kuubi, ringi ja maja joonistamisel, vaid kõikjal. Vabaloomingulistes töödes, kus on tegemist ruumiliste vormidega, tuleb iga kord mõtelda perspektiiviseadustele.

Kõiki eespool esitatud küsimusi pole võimalik arvestada tavalises õppetöös, osa neist tuleb rakendada klassivälises töös, kunstiringis või mujal.

### 3. PUUDE JOONISTAMINE

Seoses ruumitunde arenemisega ja perspektiivi õpetamisega tuleb lapse tähelepanu juhtida üha rohkem ja rohkem looduse vaatlemisele. See algab üksikute esemete vormi, värvi ja suuruse võrdlemisega, minnes edasi kogu maastiku joonistamisele. Puude kuju-

tamisel ei piisa ainult sellest, et joonistatakse lihtsalt tüvele kroon ja oksad, vaid tuleb püüda edasi anda ühe või teise puu krooni ja okste iseloomulikke tunnuseid, näiteks kuidas kinnituvad oksad puude külge jne. Kui nooremas klassis joonistab laps tüve külge oksad lihtsalt üleloendamise mõttes ja järsult, otsekui oleksid need sinna puuritud või naeltega löödud (joon. 29, *A*), siis aeg-ajalt tuleb hakata lapse tähelepanu pöörama sellele, missuguse iseloomuga kinnitub ühe või teise puu oks ja milliseid tujukaid käänakuid ja hargnemisi ta teeb edasi kasvamisel (joon. 29, *B*). Hoopis kasulikum on, kui laps joonistab õpetaja seletuste ja näidete varal looduse järgi kas või ühe karakteerse puuoksa, kui et ta joonistaks suure maastiku, kus peaaegu iga vorm on puudulik. Puu joonistamisel tuleb lapse tähelepanu pöörata selle üldisele vormile, suuremate okste paigutusele, lehegruppide asetusele, nende iseloomule jne. (joon. 30). Selles järjekorras tuleb kasutada ka abijooni üldvormide märkimisel. On soovitav, et maastikupiltide joonistamisel õpetaja vahetevahel teeks vastavaid näidisjooniseid tahvlile meie tähtsamate puuliikide kohta, näiteks kask, mänd ja kuusk (joon. 31, 32, 33). Seejuures seletab õpetaja, milline üldine iseloom on kasel, mille poolest erineb mänd ja kuusk teistest puudest. Kasel on väga peened oksad, seetõttu need koos lehtedega vajuvad allapoole (joon. 29, *D*). Metsas kasvav mänd on kõrge ja saleda tüvega; lagedal kasvav mänd on aga madalam ja hargneb laiali umbes samuti nagu tamm. Männi omapära tuleb otsida aga tema kroonis ja okste hargnemistes, mis on sageli kõverad kui vändad, kui elavad maod, tunglevad ja tujukad. Tuleb õppida seda omapära nägema. Väga huvitavad on männi okastikkude grupid, mis omavad üldjoontes laiuvust horisontaalsuunas ja nende all peenelt hargnevaid oksi (joon. 29, *E*). Puude okaste või lehtede gruppe ei tohi joonistada mehhaaniliselt ja ühtemoodi ümaralt nagu juustelokke mõnes maitsetus soengus.

Kuuske on lapsel kerge teistest puudest eraldada. Siin ei tohi aga jääda esimese klassi tasemele, kus laps joonistab puu mõlemad pooled peaaegu ühesuuruste sümmeetriliste sakkidena (joon. 29, *G*). Lapsele tuleb seletada, et looduses on kõik niivõrd huvitav, et ükski kunstnik ei suuda ainult iseenda ettekujutuse järgi midagi sellist järele aimata. Seepärast on esimene ja ka viimane eeskuju loodus ise. Inimesele on vaja anda ainult niipalju, et ta oskaks looduselt õppida. Looduse tundmaõppimisel aitavad kaasa kuulsate kunstimeistrite (Šiškini, Levitani, Viiralti, Reindorfi jt.) teoste reproduktsioonide ja originaalide vaatlemine.

Puude joonistamisel on eriline tähtsus ka varjutamisel. Harilikult ei julge laps puule kuigi tugevat varju anda ja eemalt vaadates kaob puu siluett hoopis ära. Laste tähelepanu tuleb seepärast pöörata jällegi looduse vaatlemisele, et nad veenduksid, kuivõrd tumedana näib niihästi roheline kui ka raagus puu vastu heledat taevast. Seda tuleb arvestada niihästi joonistamisel hariliku pliiatsiga kui ka maalimisel vesivärvidega.

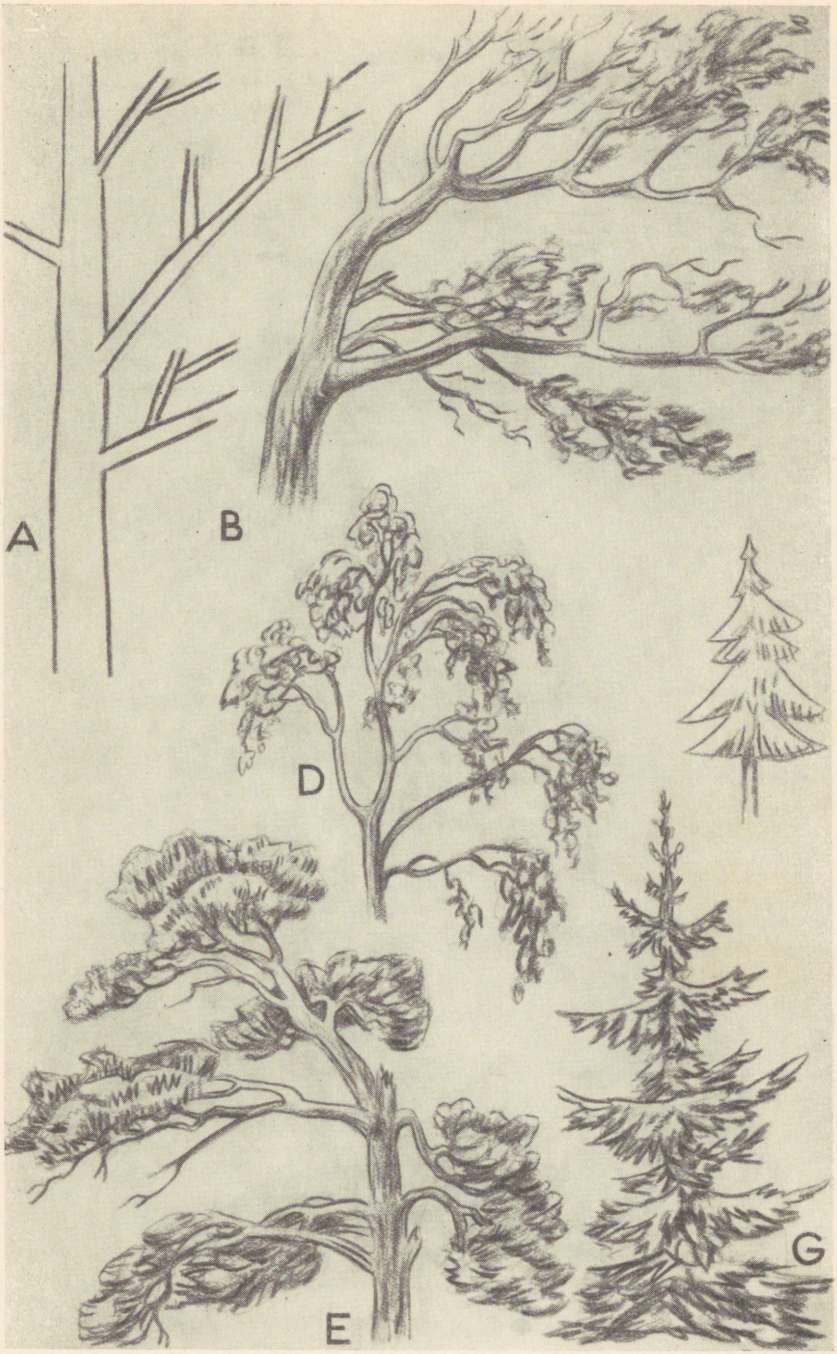


Joon. 29. Puude iseloomulike vormide selgitusjooniseid klassitahvlil või paberil. *A* — lapse joonistamislaad ilma õpetuseta. *B*, *D*, *E* ja *G* — õpetaja selgitavad joonised.



Joon. 30. Puu üldvormi ja üksikosade joonistamine.



Joon. 31. Kase ja kuuse näidisjoonised.



Joon. 32. Männi näidisjoonis.




Joon. 33. Vana kuuse näidisjoonis.

Tunnis olen saavutanud häid tulemusi veel sel teel, et valisin võrdlemisi varakult paremini varjutatud töö, andsin mõne joonega omalt poolt ühele puule veidi varju juurde ja näitasin seda eeskujuks kõigile. Edaspidi püüdsid kõik varjutada nii hästi ja sama õpilane varjutas ka ülejäänud puud sama julgelt ja veelgi paremini.

### 4. LINDUDE, LOOMADE JA INIMESE JOONISTAMINE

Temaatilises joonistamises kasutatakse kõikjal lindude, loomade ja inimese joonistamist. Nooremates klassides joonistatakse need täiesti vabalt mälu ja ettekujutuse järgi. Siin tuleb kasutada niihästi õpilaste kui ka õpetaja tahvlijoonistamiskunsti. Õpilaste joonistest tuleb see, mis realistlikum ja ilmekam, seada teistele eeskujuks. Samuti võib kasutada ka tabeleid vastavate lindude, loomade või inimese kujutusega. Valmiskujulisi pilte pole hea näidata, kuna see piirab laste fantaasiat. Et saada heaks joonistajaks,

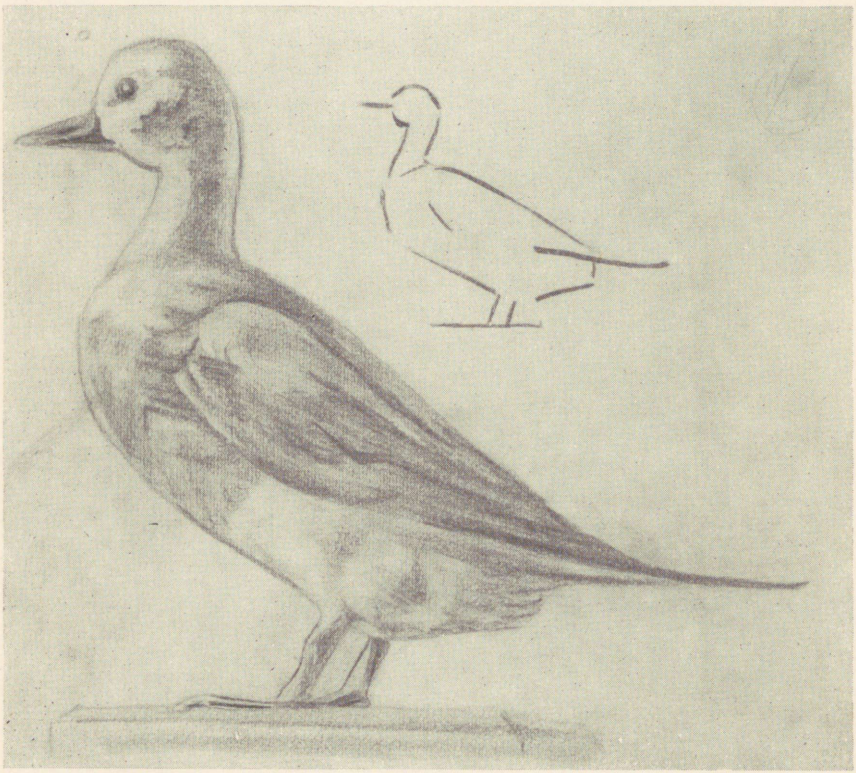

Joon. 34. Linnu joonistamine. Suure üldvormi määramine. Üksikosade joonistamine ja varjutamine.

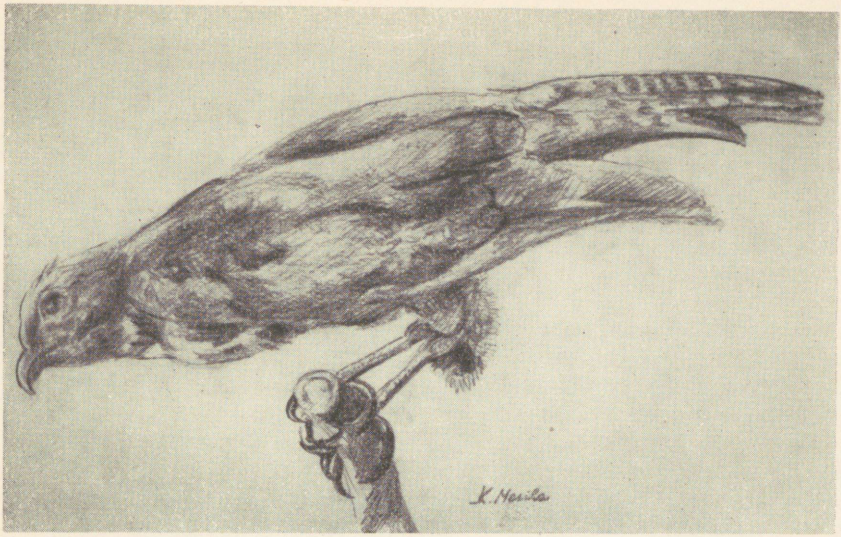

Joon. 35. Linnu joonis (II Kk.).

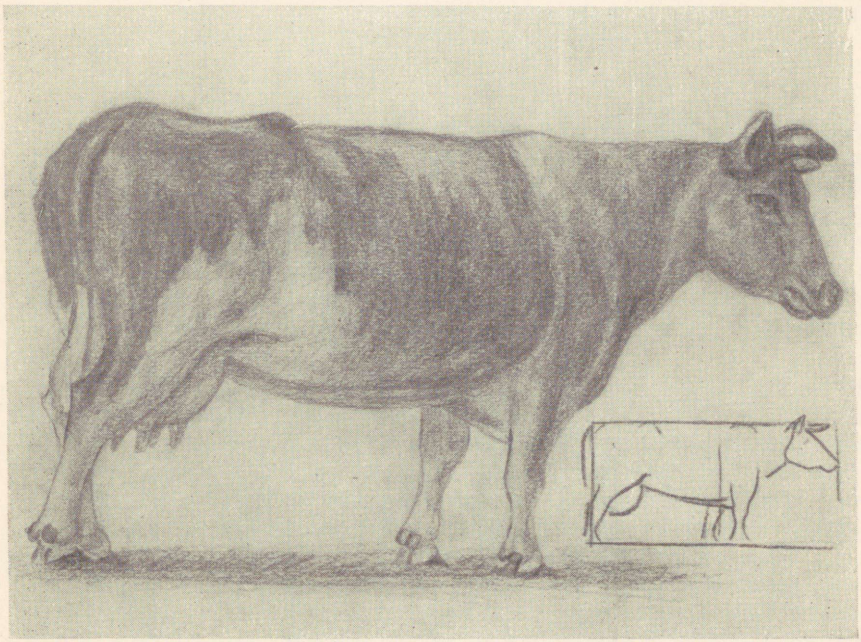

Joon. 36. Lehma joonistamine. Proportsioonide ja üldvormi määramine. Üksikosaline joonistamine ja varjutamine (II Kk.).

peame õppima nägema iga eseme üldvormi. Seda kirjeldame õpilastele nõnda: kui tahame näiteks parti puust välja voolida, ei saa me kohe hakata mõnda kohta ümaraks lihvima, vaid kõigepealt saeme suuremad nurgad maha, raiume kirvega linnu vormi suuremas laastus välja — see ongi «üldvorm». Seda peab nägema kõigepealt ka joonistama asudes. Pärast mõne koha ümardamist ja lihvimist saamegi õige ja lõpliku joonise (joon. 34, 35).

Viiendast klassist alates peab õpetaja juhtima tähelepanu sellele, et lapsed hakkaksid esmajärjekorras nägema vastava eseme või linnutopise kehavormide jaotust, tumedusastmeid ja pindade proportsioone. Jooned ja kontuurid on kui abinõud nende vormide märkimiseks. Tumedusastmete vahekordade võrdlemiseks vaatleme mõnikord vorme pilutatud silmadega; mida me nii märkame ja tajume, seda püüame edasi anda oma joonistes. Algul tuleb haarata vorme suurtes valguse ja varju rühmades, hiljem märgitakse neisse üksikasjalisemad ja sügavamad varjud. Õpilasi peame järjekindlalt veenma: mida hoolikamalt nad suudavad natuuri vaadelda ja võrrelda oma joonisega, mida rohkem nad suudavad joonistes ise vigu leida ja parandada, seda paremaks joonistajaks nad saavad; õpetaja ülesanne seisneb analüüsimises, tähelepanu juhtimises ja abistamises.

Kuuendas klassis ja samuti kunstiringis oleks vajalik, et õpetaja näitaks, kuidas joonistada mõnda looma. Selleks on hea kasutada lehma ja hobuse mudeleid.

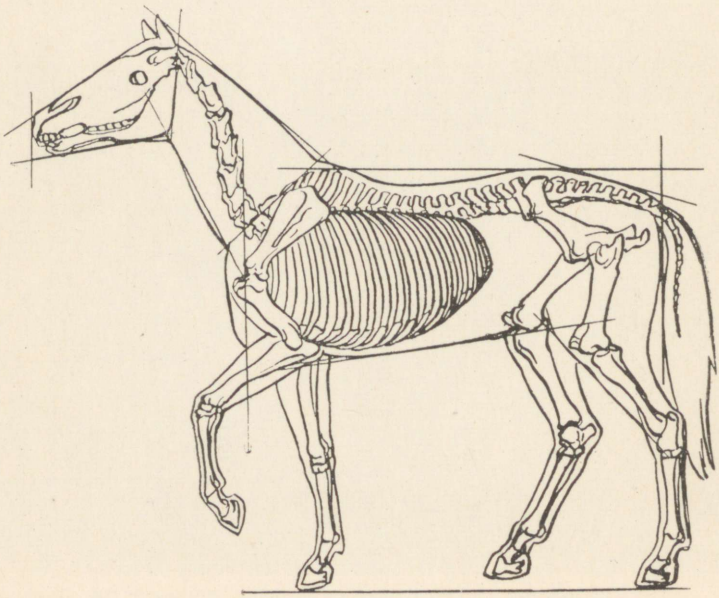

Joon. 37. Hobuse anatoomiline joonis.



Joon. 38. A. Ridali. «Töö algab», linogravüür.

Algul juhib õpetaja tähelepanu looma kehaehitusele. Ka siin mõõdetakse pliiatsiga üldised proportsioonid ja kantakse õrna abijoonega paberile. Lehma joonistamisel võib selja märkida algul sirgjoonega. Proportsioonidest selgub, et joonise võib abijoontega ehitada kahte ruutu nõnda, et keha kuni esimeste jalgade alguseni mahuks ühesse ja kael peaga teise ruutu (joon. 36). Keha rinnapoolne osa on madalam, tagakeha kõrgem. Pea võib märkida üldjoontes kolmnurga vormisse. Jalad nõtkuvad pisut tahapoole, sõrad jällegi ettepoole.

Hobuse keha pikkuse ja kõrguse võib kujutada ruutu, kael koos peaga on $^1/_3$ hobuse kogupikkusest (joon. 37, 38). Hobuse joonistamisel ei saa mööda minna kontuuri tähtsuse rõhutamisest, mis on eriti iseloomulik kaela ja selja juures. Kui selja ja kaela kontuur on inetult ja halvasti joonistatud, siis ei kujune ilusat joonist. Sama tuleb meeles pidada ka jalgade joonistamise juures. Jalad nõtkuvad samuti pisut tahapoole, kabjad ettepoole.

Lindude, loomade ja inimese joonistamisel peab õpetaja proportsioonide ja ülesehituse selgitamiseks tegema vastavaid visandeid klassitahvlile. Joonised tuleb pärast vastavat seletust tahvlilt kustutada, kuna joonistamine peab toimuma mitte tahvlijoonise, vaid topise, mudeli või modelli järgi.

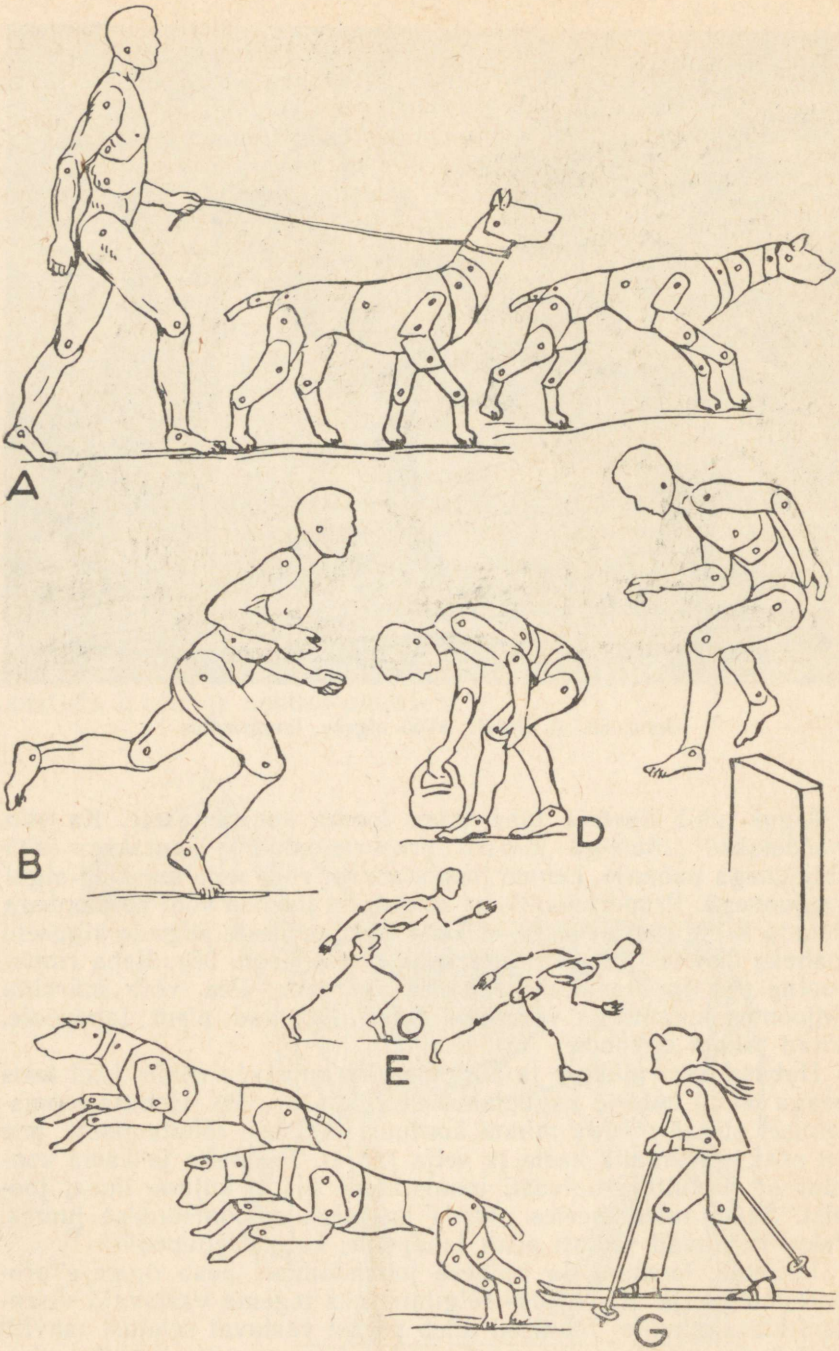


Joon. 39. Liikumise selgitamine ja kujutamine nn. «liigesnuku» abil. *A* — käimine. *B* — jooksmine. *D* — kummardumine, hüppamine. *E* — skemaatilisi skelette. *G* — suusatamine.

Õpetaja kontrollib iga õpilase tööd individuaalselt ja annab juhiseid vigade parandamiseks. Vajaduse korral abistab ta ka pliiatsiga vea otsimist, tõmmates omapoolseid jooni. See ei tohi muutuda aga õpilase töö ümberjoonistamiseks.

Esimesel tunnil toimub korrektse joonise valmistamine, järgmisel tunnil töö varjutamine ja viimistlemine. Vabaloomingulistes töödes võib koos masinatega joonistada ka hobust, näiteks: «Kevadkülv kolhoosipõllul». Lehma joonistamise oskust võib rakendada töös «Kolhoosikari».

Kõige raskem on muidugi inimese joonistamine. Selle õppimiseks tuleb alguses harjutada lihtkujuliste inimeste joonistamist, kusjuures tuleb aga arvestada proportsioonidega.

Liikumise kujutamises ja samuti kehaosade vahekordade selgitamiseks on kasulikud papist valmistatud liigestatud loomade ja inimese kujutised (joon. 39). Need kujutised peavad olema aga anatoomiliselt õigete vormidega ja proportsioonidega. Selliseid liigesnukke ei tohi samastada mingisuguste papist ampelmanidega.

Liikumise kujutamiseks tuleb selgusele jõuda kolmes põhiliigutuses, s. o. käimine, jooksmine ja ette kummardumine.

Inimese liikumise selgitamiseks võib õpetaja teha ka klassitahvlile lihtkujuliste skelettide jooniseid, milliseid on kasutatud L. Prangi, J. Jevdokimovi jt. poolt (joon. 39, *E*). Omaette ülesandeina neid õpilastele joonistamiseks ei anta.

Algkoolis piisab isegi sellest, kui teatakse, et suusatamise ja kelgu tõukamise liigutus pole üldjoontes muud midagi kui ettekummardunud käimine vastavalt suuskadega või kelguga. Uisutamise ja jalgpallimängu liigutus pole muud midagi kui jooksmine vastavalt uiskudega või palliga jne. Sobiva põhiliigutuse ja vastavate tööriistade joonistamisega võime saada küllalt palju erinevaid tegevusi. Samuti saame igast rahulikust käijast töömehe, kui joonistame temale selga vikati, reha, hangu, haamri jne. On hea, kui leidub õpilasi, kes suudavad näha ja tähele panna rohkem, kui seda on põhiliigutused. Neid õpilasi arendagu õpetaja veelgi kaugemale ja seadku nende töid teistele eeskujuks.

Vanemates klassides ja kunstiringides on vaja tähelepanu juhtida sellele, kuidas muutub raskuspunkt vastavalt keha erinevatele asenditele (joon. 40*A*).

Kuuendas klassis on ette nähtud riietatud inimese kuju joonistamine natuurist (joon. 40*B*).

Inimest võib skitseerida esialgu ainult üldkujus, jättes portree joonistamata, või märkides ära ainult nöo üldjaotused. Inimese joonistamisel tuleks lähtuda järgmistest üldmõõtudest: 1) puusakoht jagab inimese pikkuse kaheks võrdseks osaks; 2) põlvekoht jagab jalgade pikkuse kaheks võrdseks osaks; 3) küünarnukk jagab käe pikkuse kaheks võrdseks osaks; 4) pea on $^1/_7$ kogu inimese pikkusest; 5) labakäsi on ligikaudu sama pikk kui nägu; 6) labajala pikkus vastab ligikaudu poole sääre pikkusele; 7) otsmik,

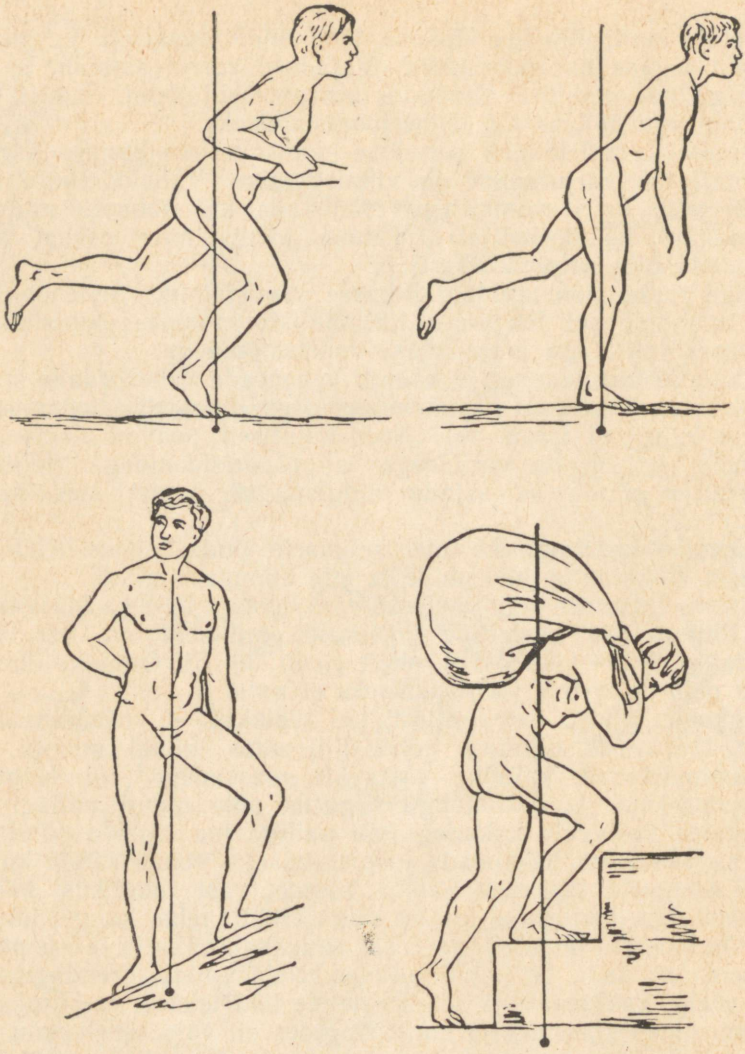

Joon. 40*A*. A. M. Solovjovi jooniseid raskuspunkti muutumisest vastavalt keha erinevatele asenditele.

nina ja lõug jagavad näo kolmeks võrdseks osaks; 8) lõua otsast ninani on sama palju kui suust silmadeni; 9) silmad asuvad keset pead, kui arvestada kogu mõõtu — lõuast pealaeni.

Õpetajal on kasulik tundma õppida Rubensi anatoomilist joonist inimese lihaste kohta (joon. 41, *A*), kuna see on kujutatud liikuvas asendis. Kuulsad on Leonardo da Vinci anatoomilised joonised

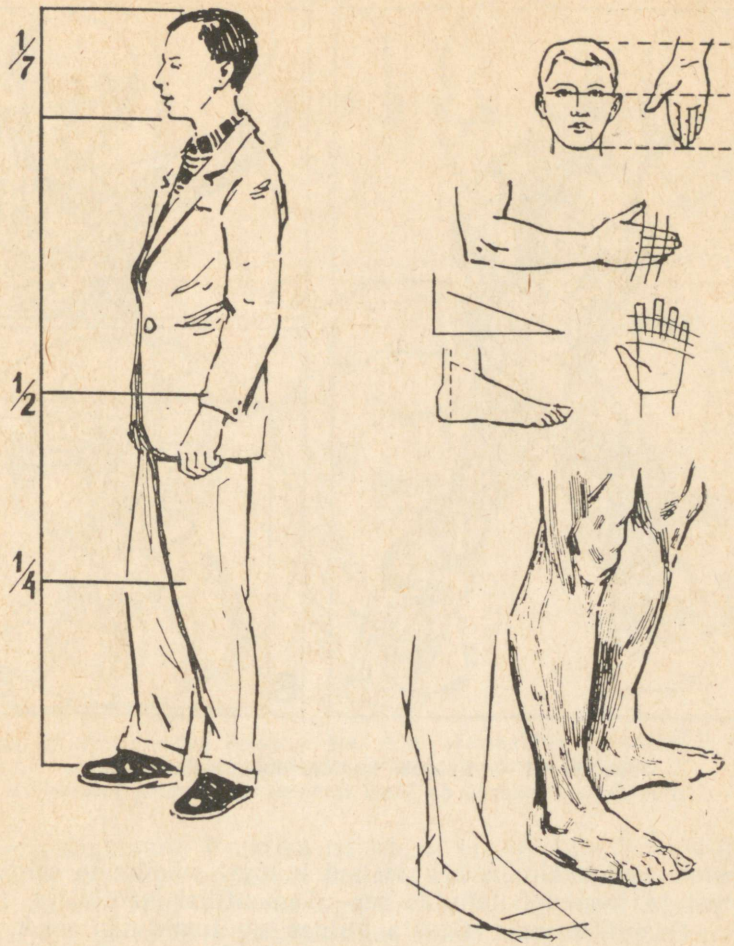


Joon. 40*B*. Inimese joonistamine.

(joon. 41, *B*, *D*). Inimese keha proportsioonide kohta on huvitav tundma õppida Leonardo da Vinci poolt täiendatud nn. «Muinasrahvaste ruutu» (joon. 41, *B*). Siin võime näha, et inimese ümber ruudu joonistamisel vastavad väljasirutatud käed inimese üldpikkusele. Leonardo da Vinci on sellele ruudule omakorda ringi ümber joonistanud ja näidanud käte ja jalgade liikumist selles. Kui käed alla lasta, siis ulatuvad need keskmisel inimesel reie keskpaigani. Väiksemakasvulisel inimesel ulatuvad käed pisut allapoole, suuremal pisut ülespoole. Praktikas olen isiklikult kasutanud formelit: käed ulatuvad ühe labakäe võrra põlvedest kõrgemale.

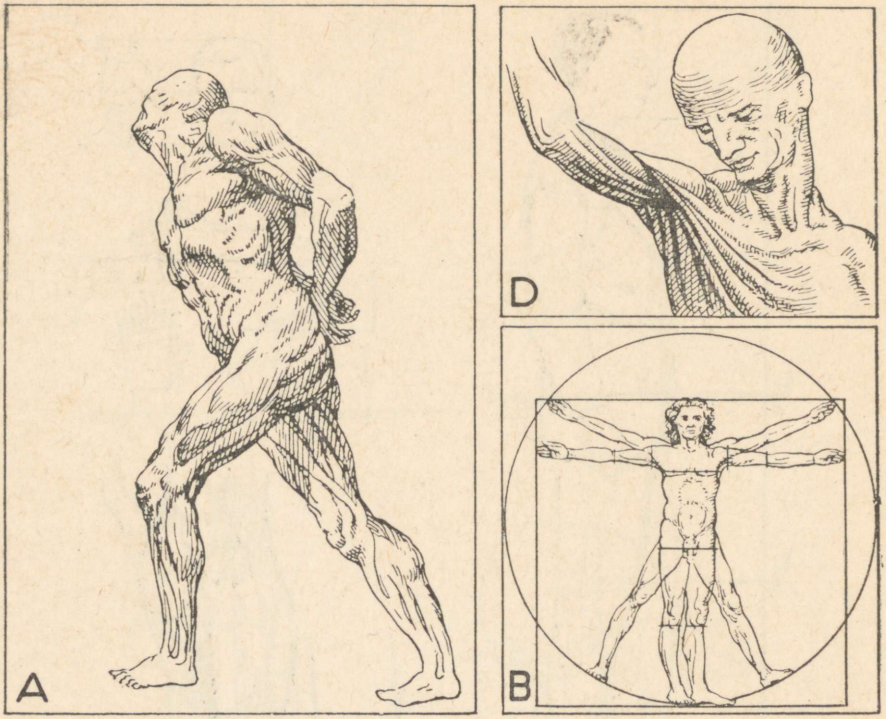


Joon. 41. *A* — Rubensi inimese anatoomiline joonis.
*B* ja *D* — Leonardo da Vinci inimese anatoomilisi jooniseid.

Lastele pakub kindlasti huvi, kui inimese näoilmete selgitamisel õpetaja joonistab tahvlile rea skemaatilisi näoilmeid (joon. 42, *A*). Samuti on vaja näidata, kuidas muutuvad näo osade vahekorrad mitmesuguses pöördes (joon. 42, *B*).

Inimese joonistamist rakendab laps kõikjal. Algul joonistab laps täiesti vabalt ja julgelt. Hiljem hakkab ta häbenema oma töid, kuna ta kriitiline meel areneb kiiremini kui joonistamisoskus. Seda lünka täiel määral likvideerida on raske, kuid heade kogemustega ja teadmistega õpetaja võib siin paljugi teha. Võib kindlasti tõendada, et joonistamist on võimalik igal inimesel ära õppida. Samuti nagu iga inimene õpib ära lugemise ja kirjutamise, võib ta ära õppida ka joonistamise. Samuti nagu üks inimene loeb ja kirjutab terve eluaja ladusamalt kui teine, niisamuti ka üks joonistab ladusamalt kui teine. Tuleb ära unustada levinud arvamus, et mõni inimene üldse ei suuda õppida joonistama. Meeles tuleb vaid pidada seda, et mõni õpetaja õpetab kolmveerand klassi hästi joonistama, teine ainult kahte, kolme õpilast klassis. Need kaks-kolm õpilast on siis tavaliselt ainukesed «kunstnikud» koolis, teised on

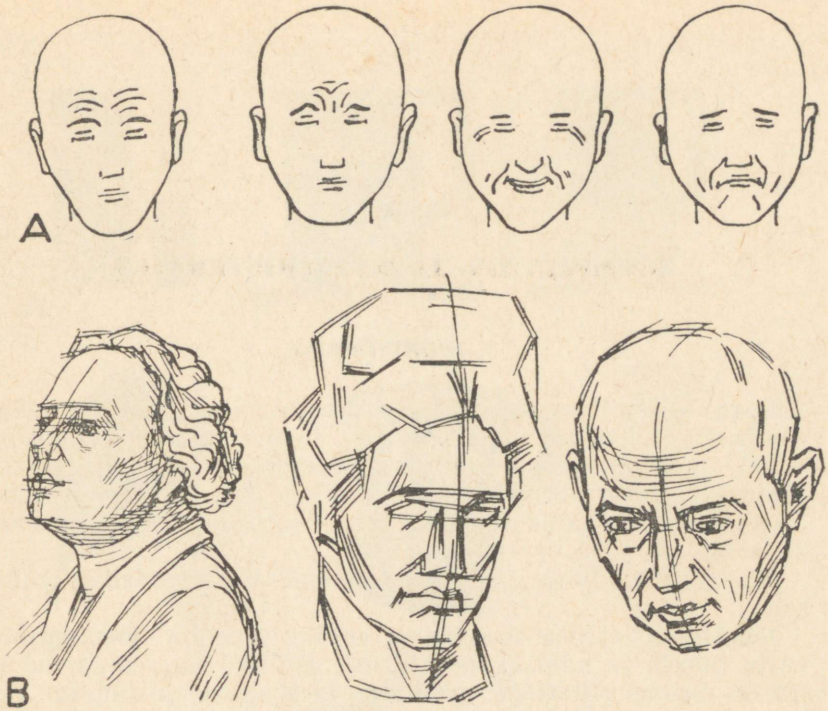


Joon. 42. Inimese pea joonistamine. *A* — skemaatilisi näoilmeid. *B* — näoosade vahekordade näiline muutumine pöördes.

täiesti saamatud. Praktika näitab, et ei ole olemas niipalju andetuid ja nii vähe andekaid õpilasi, kui seda tavaliselt väidetakse. On tarvis vaid rohkem spetsialiste-õpetajaid, häid metoodika tundjaid ja rohkem joonistamise tunde ning kõik noored õpivad hästi joonistama.

# V

# JOONISTAMIS- JA MAALIMISTEHNIKA

## 1. JOONISTAMINE

Nagu eespool vaatlesime, on joonistamisõpetuse peanõuded vaatlusvõime (õige nägemisoskus, loodusvormide tundmaõppimine), kujutamisoskuse ja ilumeele arendamine ning tehnikate õppimine. Ainult vormide tundmine ilma hea kujutamisoskuseta, ideeta, sisuta on tarbetu ja igav. Kujutamisoskust ei saa aga arendada ilma tehnika õppimiseta.

Arusaadavalt tuleb koolis kõiki põhinõudeid arendada paralleelselt.

Joonistamistehnika õpetamisel seadku õpetaja joonistusblokk vastu tahvlit ja näidaku praktiliselt, millised elementaarsed võtted on olemas pliiatsiga, grafiidiga ja söega joonistamisel. Sulejoonistuse, punktiir- ja pritstehnika õpetamisel tuleb õpilased rühmiti laua ümber koguda ja siis üksikasjaliselt näidata kõiki võimalikke töövõtteid. See aga eeldab head kollektiivi ja head distsipliini.

Individuaalne joonistamistehnika on tavaliselt seoses inimese anatoomiliste omadustega ja oleneb inimese käe omadustest. Seejuures peab aga teadma mitmesuguseid üldtarvitatavaid praktilisi töövõtteid, mis peavad olema igale joonistajale alusvundamendiks.

Järgnevalt vaatleme elementaarseid joonistamistehnika võtteid, millest võib iga joonistaja arendada välja oma individuaalse tehnika (joon. 43). Pliiatsijoonise tehnikaid on esitatud eespool (vaata «Puude joonistamine» ning «Lindude, loomade ja inimese joonistamine»).

**Rööpjoontehnika.** Pliiatsi või sulega tõmmatakse joon joone kõrvale täiesti paralleelselt ja peaaegu sirgjooneliselt, kõik jooned horisontaalses asendis. Heleduse ja tumeduse vahekorrad olenevad joonte tugevusest ja tihedusest.

**Kumerjoontehnika.** Jooned tõmmatakse kõik kumeralt, vastavaid vorme jälgides. Igale joonele püütakse anda vastava vormi kumerus. Joonistaja peab arvestama seda, et näiteks puul on allpool silmapiiri jooned allapoole kumerad, pealpool silmapiiri muutuvad need vastavalt ülespoole kumeraks. Sama nähtust tuleb silmas pidada igasuguste esemete joonistamisel. Joone kumeruse määrab ära vaatleja asukoht eseme suhtes.




Joon. 45. Maalimise metoodiline järjestus. *A* — tasapinnaline katmine. *B* — läike väljajätmine ja tumedamate toonide juurde sulatamine. *C* — maalimine suurema veega ja üksikosaliselt. *D* — kruntvärvi andmine ja järk-järguline katmine.

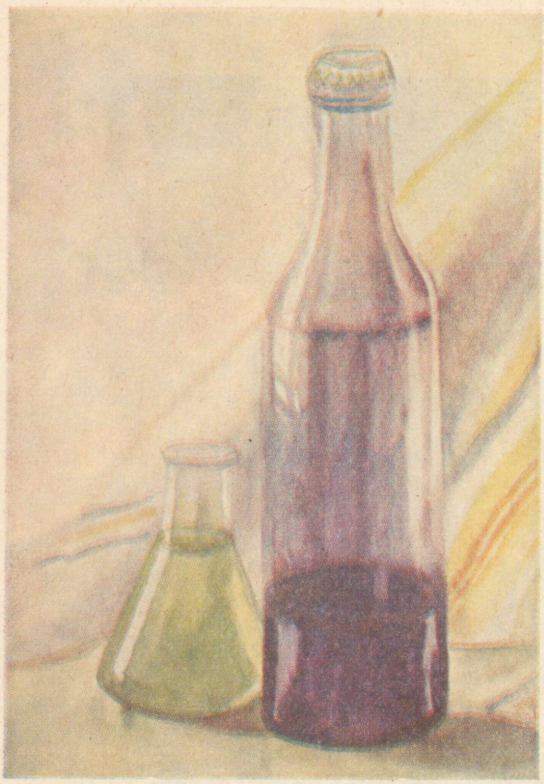

Joon. 46. Grupi maalimine. Tindipudel ja katseklaas. Maalitud kruntvärvi andmisega (II Kk.).



Joon. 47. Vaas kaseokstega. Maalitud üksikosaliselt (II Kk.).



Joon. 48. Puu maalitud kuivale pinnale järk-järgulise katmisega (XXI Kk.).



Joon. 49. Maalimine klassiaknast. Taevapind paberil niisutatud veega. Esiplaanil kasutatud kõiki maalimisvõtteid.

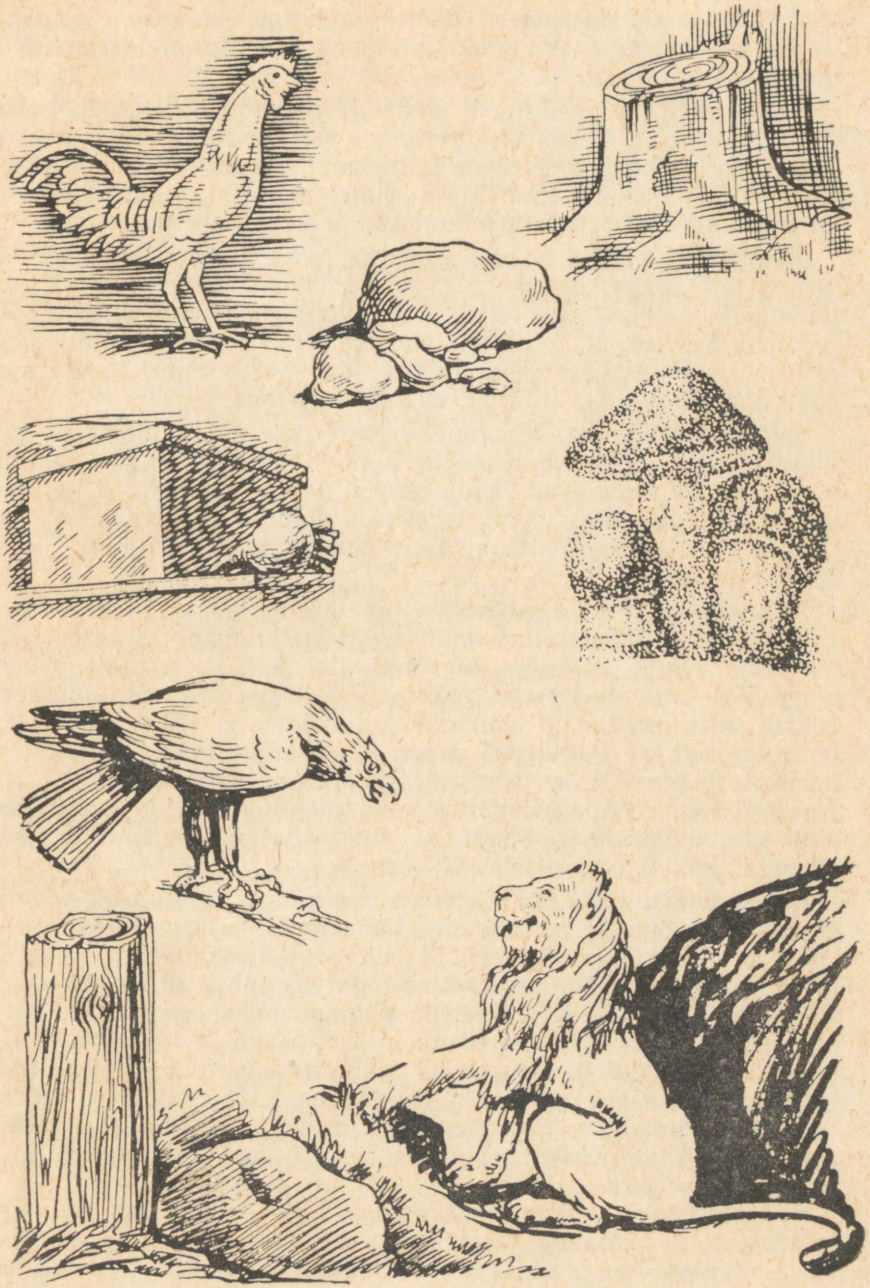

Joon. 43. Joonelisi tehnikaid; teostatud sule ja pintsliga. Punktiirtehnika (seened).

**Ristjoontehnika.** Jooned tõmmatakse üksteise peale risti nõnda, et varjude tumedam aste on täiesti ruuduline. Arenenud joonistajad ei kasuta seda võtet puhtakujuliselt, sest üksluine ruudustik muudab töö kuivaks ja igavaks.

**Kaldjoontehnika.** Kaldjooni üksteisest üle tõmmates jääb paberile rombiline võrk, mis on huvitavam kui ruuduline. Kasutatakse kastide ja mitmesuguste teiste tasapinnaliste kui ka kumerate esemete joonistamisel. Kumeruste varjuastmed kujunevad mitmesuunaliste kaldjoonte ülekriipsutamisest ja ka joonte tugevusest.

**Materjalitehnika.** Siin püütakse iga joone ja joonekesega või hoopis täpikesega anda edasi vastava objekti materjali. Näiteks tõmmatakse jooned puu toime, looma karva või linnu sule kujuliselt jne. See tehnika seab iga uue materjali juures üles eri nõuded, mida ainult osav joonistaja suudab edasi anda; seda enam peab õpetaja oskama juhtida, näidata, seletada.

**Skitseerimistehnika.** Visandilise joonistuse valmistamiseks lastakse pliiats täiesti vabalt mööda paberipinda edasi-tagasi liikuda nõnda, et jooned võivad jääda otstest ühte. Tooniastmed kujunevad joonte tugevusest, kuid selleks on võimalik ka mitmel korral ja mitmes suunas pliiatsiga täiesti vabalt uuesti üle käia (joon. 30, 31, 32, 33).

**Toimtehnika.** Pehme pliiatsiga, grafiitpulgaga või press-söega võib krobelise paberi pinda mööda ühtlaselt tõmmates katta õhulisi varje nõnda, et kõige tumedamastki kohast paistab paberi valge toim läbi. Valides mitmesuguse toimega pabereid, võib saavutada palju huvitavaid tehnikaid. Pliiatsiotsa ei või aga teravaks teritada, sest see joonistaks paberi toime lohud mustaks ja kaoks tehniline puhtus. Seda tehnikat kasutatakse kõige rohkem. Ka tavalisel kooli joonistamisvihiku lehel tuleb alati valida krobelisem pind ja joonistamisel arvestada siin esitatud nõudeid. Samuti rakendatakse siin ka eelmisi töövõtteid.

**Hõõrumistehnika.** Eriti söejoonistuse juures kasutatakse hõõrumistehnikat. Siin hõõrutakse süsi sõrmega paberi pinna sisse, saavutades seega väga sügavaid maalilisi toonivarjundeid. Heledad laigud võetakse välja pehme kummiga või puhta sõrmega. Paberiks ei kõlba hea ja kallis, sileda pinnaga paber, sest see ei võta sütt hästi külge. Palju parem on odav ja lihtne pakkimispaber (sulfiit, makulatuur). Paremaks säilitamiseks fikseeritakse söejoonistusi. Fiksatiiv (šellak ja puupiiritus 1:15) puhutakse pulverisaatoriga joonisele. Kuid parem on asetada need kaante vahele, kus ei toimu hõõrumist, või panna hea joonistus kohe klaasi alla ja asetada seinale.

**Hõõrumis-toimtehnika.** Esimene aste tööst toimub samuti nagu eelmise, s. o. puhtakujulise hõõrumistehnika juures. Tugevamate varjude andmiseks ja üldse detailide väljatöötamiseks kasutatakse eelmisele lisaks toimtehnikat (vt. eespool). Otstarbekam on selleks kasutada press-sütt, pastelle või kriite.

**Hõõrumis-joontehnika.** Esimene aste tööst sooritatakse puhtakujulise hõõrumistehnika sarnaselt. Teise astme moodustab jooneline varjutamine. Joon peab olema aga vaba ja mahlakas, muidu muutub töö kuivaks ja viletsaks.

**Segatehnika.** Siin kasutatakse nn. sous-sütt, mille juures võib peale eelkirjeldatud töövõtete veel poolmärja pintsliga maalida, uuesti joonistada jne., nii kuidas just parajasti vormide või tehnika seisukohast kasulikum ja huvitavam. Söejoonist kasutatakse peamiselt kunstiringi töös. Sous-sütt kasutavad sageli kunstnikud raamatute illustreerimisel.

**Pintsli joontehnika.** Üldiselt on kõigile tuntud pintsliga maalimine, kusjuures vesivärv kantakse paberile küllaldase veega. Peale selle on aga võimalik peenema pintsliga joonistada ehk jooneliselt maalida, kusjuures kasutatakse peamiselt musta värvi. See on tegelikult täiesti graafiline tööviis. Peale joonte tõmbamise kasutatakse veel toimtehnikat, s. o. võrdlemisi kuiva pintsliga tõmmatakse paberi pinda mööda nõnda, et valge toim jääb läbi paistma.

**Punktiirtehnika.** Õpilased armastavad sageli juhuslikult paberile toksides teha «punktiirtehnikat». Sellist juhuslikku toksimist nimetatakse kunstnike ringkondades «kärbsetehnikaks». Õige punktiirtehnika tehakse aga hästi hoolega ja aeglaselt. Teravaotsalise sulega pannakse paberile iga punkt teise kõrvale väga täpselt ja otsekui mõõdetult.

Meil valdab punktiirtehnikat väga meisterlikult kunstnik Günther Reindorff, kes punktide asetamiseks võtab mõnikord kasutamisele isegi luubi.

**Pritstehnika.** Suuremate pritstehnikatööde jaoks kasutatakse vastavaid pritsimisaparaate. Väikesteks kooliülesanneteks võib kasutada hambaharja. Hari kastetakse värvisse, sõela või kammi vastu tõmmates juhitakse pritsmed paberile. Paksem värv annab peenemaid, vedel jämedamaid pritsmeid. Valmistehtud joonistuse järgi lõigatakse välja šabloonid, millega heledamad kohad järkjärguliselt kinni kaetakse. Šabloonid peavad olema surutud vastu joonistust. Selleks võib kasutada väikesi rauatükikesi ja ka nõelu. Pritstehnikas mõjuvad hästi toonivarjundite üleminekud tumedamalt heledamale ja vastupidi, mida tuleb silmas pidada. Pritstehnikat kasutatakse ainult kujunduslike tööde juures.

**Sulejoonis.** Meie koolides esineb vahel halva distsipliiniga klasse, kus on raske tunnis vesivärvidega maalimist praktiliselt läbi viia. Niisugustes klassides võib pöörata tähelepanu rohkem graafilistele tehnikatele. Graafilistest tehnikatest pakub lastele suurt huvi sulejoonis. Sulejoonistuse arendamisel tuleb alata käe randmetõmmete harjutamisega. Sulg hoitakse käes suunaga väljapoole, kuna tõmbed toimuvad samas suunas, s. o. vasakult paremale. Tuleb harjutada nõtkeid jooni: a) algavad teravalt ja lõpevad teravalt, keskel omavad väikesi paise, b) algavad teravalt ja lõpevad järsult paisuga, c) algavad järsult paisuga ja lõpevad

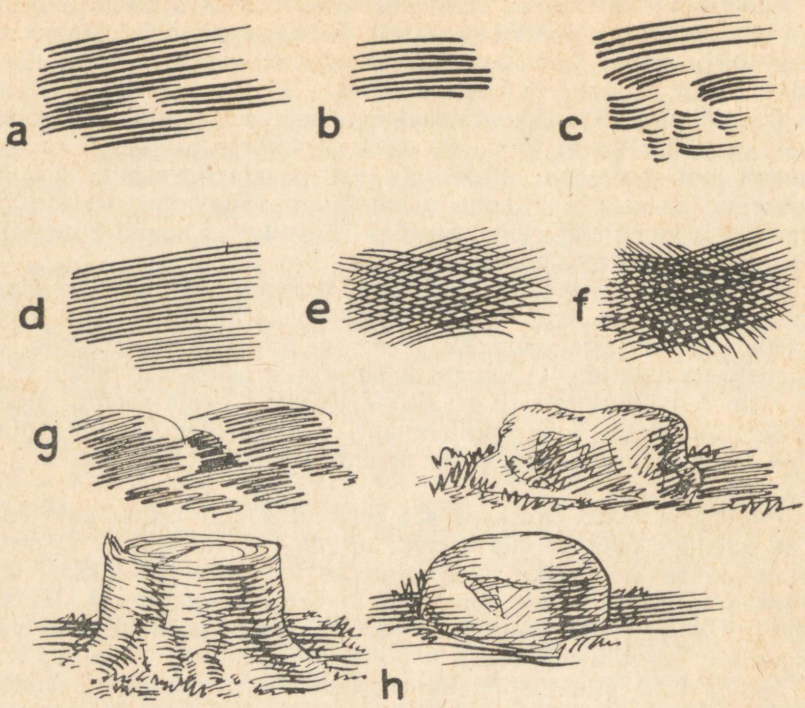


Joon. 44. Suletõmmete harjutusi.

kergelt teravikuga, d) hästi peened tihedad jooned, e) ristuvad jooned, f) mitmes suunas ristuvad ja paisuvad jooned, g) skitseerivad jooned, jooned otstest koos (joon. 44). Sulejooniste tegemisele peab eelnema tõmmete harjutamine, kuna kõik sulejoonise tõmbed peavad tekkima paberile väikese kiire löögiga, mis vajab aga tugevat treeningut. Pärast vastavat treeningut järgnegu väikese motiivikese väljajoonistamine pliiatsiga ning ülejoonistamine ja varjutamine sulega (joon. 44, *h*). Edasi võivad lapsed katsetada lihtsa maastiku joonistamist. Ka vabaloomingulistes töödes võivad lapsed kasutada sulejoonistust (joon. 57).

Punktiirtehnika on samuti huvitav, kuid siin saab teostada ainult väga väikest motiivikest (joon. 43). Samuti saab seda rakendada mõne peokava kaane kujundamisel.

Kõige selle kõrval ei tohi unustada hariliku pliiatsi käsitsemist varjutamisel. Kõige paremini kujunevad vormid ikkagi siis, kui igast pliiatsijoonest, igast varjust paberi toim läbi paistab. Selleks peab olema hästi pehme pikk pliiats ja hoida tuleb seda ühtlaselt käes nõnda, et vastu paberi pinda oleks kulunud lame pind. Pliiatsit käes tihti keerates või liigselt teritades joonistab teravik paberi toime mustaks ja joonisel puudub «õhk». Seda asjaolu tuleb arvestada eriti varjutamisel.

Kõiki neid tehnikaid peab õpetaja selgitama ja praktiliselt näitama. Peale loetletute on igal õpetajal veel eri võtteid, mida tuleks edasi anda oma õpilastele. Kui õpilastes ilmneb omapäraseid kalduvusi tehnikas ja kujutamisviisis, siis tuleb neid edasi arendada. Üldse tuleks hoolitseda selle eest, et igas õpilases areneks välja omapära. Omapäraks ei maksa aga pidada mõne õpilase saamatust joonistamises.

## 2. MAALIMINE

Maalimiseks on üldhariduslikus koolis kõige sobivam kasutada vesivärve (akvarelle). Õige vesivärvitehnika õppimine ei ole aga nii kerge, kui seda tavaliselt arvatakse. Meie koolis esineb selle õppimisel veel palju väärvõtteid, mis tulenevad enamuses sellest, et lubatakse kopeerida mõne õlivärvireproduktsiooni või piltpostkaardi järgi, kusjuures püütakse vesivärvidega anda edasi kõiki õlimaali pintslitõmbeid. Sellega rikutakse aga täielikult õige tehnika. Õige ettekujutuse saamiseks vesivärvidega maalimise tehnikast tuleb õpetajal demonstreerida kogu klassi ees pintsliga paberile maalimist.

Kõigepealt tehku õpetaja õpilastele selgeks, mida kujutab endast pinnakatmine ja mida maalimine. Niihästi pinnakatmisel kui ka maalimisel peab joonistuslaud olema kallakuga joonistaja poole, et värv saaks töötamisel allapoole valguda.

Pinnakatmist alustatakse ülalt äärest ja liigutakse ühtlase tempoga korralikult allapoole. Seejuures tuleb silmas pidada, et alati oleks tööjärje kohas ühtlane, paras värviloik. Jõudnud alla servale, tõmmatakse pintsel kuivemaks. Puudutades nüüd ainult loigu pealmist pinda, voolab ülearune värv iseenesest pintslisse.

Pinnakatmine tuleb selgeks õpetada II klassis. Selleks valitakse mitmesuguseid tasapinnalisi esemeid (aga ka ruumilisi), mida kaetakse tasapinnaliselt siluettidena (joon. 45 *A*).

III ja IV klassis tehakse esimesi vormide edasiandmise katseid maalimise teel. See saab toimuda siis, kui valguse-varju küsimused pliiatsijooniste juures on juba läbi võetud. Alguses tuleb hoolega välja jätta ainult läige, ülejäänud pind katta aga ühtlaselt. Hiljem võib varjupoolsesse ossa enne kuivamist pisut tumedamat värvi juurde sulatada. Lõpuks võib katsetada ka järkjärgulist ülekatmist läbipaistvate toonidega (joon. 45, *B*, *C*).

V ja VI klassis ja samuti kunstiringis võib kasutada mitmesuguseid maalitehnilisi võtteid (joon. 45, *D*, 46, 47, 48, 49).

Ka tasapinnaliste vormide maalimisel tuleb leida teatav raskuse järjekord — puulehed, puusiluetid jne.

Vabamaalimise juures tuleb silmas pidada, et pintsel ja veenõu oleksid küllalt suured. Veenõus peame alati saama pintsli täiesti puhtaks loputada. Väike veehulk seda loomulikult ei võimalda. Sobiv oleks veenõuks kasutada veepange, koolis võib aga piirduda mõne veeklaasi või kruusiga. Maalimisel, nagu eespool juba öel-

dud, ei segata värvi kuhugi valmis, vaid võetakse pintsliga otse värvi pealt ja asetatakse paberile. Mida puhtam värv on sattunud esimest korda valgele paberile (muidugi küllaldase vee korral), seda ilusam ja jõulisem on maal, seda «akvarelsem» on ta. Iga värv peab olema läbipaistev, õhuline. Esimesed harjutused algavad väheste värvidega. Selleks peaks üks värvidest olema tumedam, et oleks võimalus saavutada ka tumedaid varjundeid. On muidugi võimalik värvida ka ühe värviga, näit. tumepruuniga, mustaga, tušiga; tumedusastmed olenevad siis vee kasutamisest. Kui võetakse tarvitusele värvid, siis olgu neid alguses vähem, 3—4 värvi komplektis (põhivärvid ja must). Musta kasutatakse teistele värvidele juurdesegamiseks (tumeduste andmiseks), mitte aga nõnda, et ainult tume tõrvakatus värvitakse paksu musta värviga. Kui maalis puudub läbipaistvus, siis pole see akvarell. Tuleb veel tähele panna, et must ja punane (karmiin) annavad väga häid pruune värvivarjundeid. Must ja kollane annavad aga rohekaid toone, punast juurde segades muutub värv kollakaspruuniks jne.

Maalimist alustades pannakse igale värvile pintsliga pisut vett peale, et need töö juures kiiremini sulaksid.

Maalimise erivõtteid on palju. Analüüsime neist olulisemaid.

**Maalimine kuivale pinnale.** Pildist valitakse kõige suuremad ja heledamad pinnad, näiteks taevas, meri ja valgustatud heledamad maapinna osad ning maalitakse need vastavate heledate toonidega, kusjuures võib täiesti vabalt üle maalida ka neid kohti, mis on tumedamad. Kui pind on täiesti kuivanud, maalitakse järgmised tumedused jne. Niiviisi peaks pilt valmima 2—3 katmisega (joon. 48).

**Maalimine üksikosaliselt.** Kõige parem on seda võtet kasutada grupi maalimisel. Siin võetakse käsile grupi üksikosa, näiteks õun, ja maalitakse see omaette lõplikult valmis. Seejuures ei tohi värv vahepeal ära kuivada. Tuleb valida võimalikult kohe õige tugevusega värvid. Neid üksteisesse sulatades saadakse pehmed üleminekud. Väikesi valgeid joonekesi vanele jättes saadakse järsud toonivahed (joon. 45, *C*, 47). Seda ei tule pidada aga grupi maalimise ainuõigeks võtteks.

**Paberi niisutamine veega.** Eriti õhulise taeva ja loomuliku vee kujutise saavutame siis, kui niisutame paberi enne maalimist märjaks ja sulatame pintsliga siis paberile värvi vastavalt edasiantavatele vormidele. Väga hästi kujunevad nõnda pilved — udused ja õhulised (joon. 49). Sama võttega võib maalida ka kauguses uduse metsa ja puude siluetid. Märjale pinnale maalimist on kasutatud ka gruppide juures.

Vajaduse korral on võimalik kuivanud tööd uuesti veega üle valades teda niisutada ja jällegi edasi maalida. Sel juhul peab aga olema paber lauale liimitud (vaata II peatükk). Suure veega maalimisel on võimalik ka kuival pinnal saavutada peaaegu samasuguseid sulavaid varjundeid.




Joon. 50. Maalimisülesannete valik klasside järgi (2.—6. kl.).

**Alustooniga katmine** (kruntvärvi andmine). Kõige paremaid töötulemusi saavutatakse töövõttega, mille juures alguses antakse kogu pildile — igale esemele, inimesele, loomale jne. vastav õrn alustoon (kruntvärv). See esimene kattetoon peab olema aga eriti akvarelne, hästi läbipaistev ja puhas. Esimese katmise juures tuleb arvestada iga eseme reaalset värvust, valgusi ja läikeid. Edasine maalimine — teistkordne maalimine — ei erine eespoolkirjeldatud töövõtteist. Arvestada tuleb aga seda, et ka teistkordsed katmised peavad toimuma läbipaistva, puhta tooniga: nõnda, et uus värv oleks eelmisele toonilähedane. Vastasel korral muutub värv ebapuhtaks ja määrdunuks.

Viimast töövõtet saab edukalt kasutada ka üksikute esemete ja gruppide maalimisel (joon. 45, *D*, 46). Ülesannete valikul tuleb arvestada lapse arenemisvõimeid 2.—6. kl. (joon. 50).

Maalimisel on vaja rakendada ka teadmisi värviõpetusest (vaata «Kujunduslik joonistamine»). Paratamatult tuleb rääkida põhi- ja seguvärvidest, aga samuti ka soojadest ja külmadest värvidest.

Maastikul saab sooja heleda kollakasrohelise tooniga edasi anda päikese käes olevat muru või puude lehestikku, kui seda osaliselt üle katta külma, sinakasrohelise varjundiga. Külmrohelise ülekatmine heledama kollakasrohelisega ei anna aga head värvi puhtust ja läbipaistvust.

Maalimisel kasutatakse üldse teatavat liialdamist. Valgustatud osad maalitakse pisut soojemalt ja varjupoolsemad külmemalt kui see on looduses, et saavutada ligilähedastki muljet sellest, mida annab valgus tegelikkuses.

Niihästi grupi kui maastiku maalimisel on parem alustada värvimist üldistest suurematest pindadest, lähtudes valguse ja varjude laikudest ning jätta väiksemate detailide töötlemine viimaseks.

Kujutava kunsti ringides toimuval maalimisel tuleb rohkem tähelepanu pöörata niihästi värvide kui ka paberite omadustele ja kvaliteedile. Paberite ja värvide kvaliteedist oli juba juttu eespool. Peale selle võib tähele panna, et mõni värv ühega segades annab püsivalt ilusa tooni, kuid teisega segades musteneb aja jooksul. Selliseid nähteid esineb, kui kadmiumkollane segada ookri, sienna või napoli kollasega (üldse raud- või tinavärvidega).

Kinnaveri (tsinnoober) ei ole soovitav segada roheliste muldadega: naturaalse sienna ja vaserohelisega (üldse vase- ja tinaseguste värvidega). Ultramariinsinist pole soovitav segada kadmiumvärvidega. Koobaltsinist ei ole otstarbekas segada kinnaveri ja kadmiumvärvidega. Neid värve tuleb kasutada puhtalt ja segamiseks valida teisi samatoonilisi värve.

Akvarelltehnikat on viljelnud vene kunstnikud A. Ivanov, V. Vasnetsov, K. Brüllov, V. Surikov, V. Serov, V. Makovski, I. Repin, H. Kassatkin jt. Eesti kunstnikest on kasutanud akvarelltehnikat J. Köler, L. Mei, R. Nyman, A. Pilar, O. Raunam, E. Okas, K. Burman (vanem), K. Burman (noorem) jt.

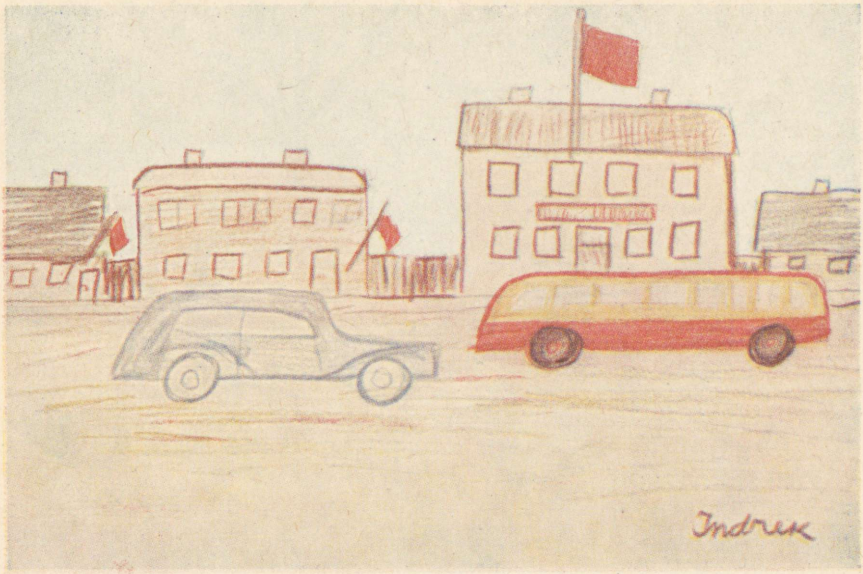


Joon. 51. «Alev pidupäeval», värvipliiatsijoonis (XXI Kk.).




Joon. 52. «Lumemehe tegemine», akvarell (XXI Kk.).



Joon. 53. «Lapsed kooliteel», akvarell (XXI Kk.).



Joon. 54. «Kelgutamas», akvarell (XXI Kk.).

# VI

## TEMAATILINE JOONISTAMINE

Temaatilist joonistamist seostatakse kodu ja kooliga, aasta-aegadega, riiklike pühadega, pidupäevadega, töö ja puhkusega. Temaatilise joonistamise arendamiseks võib õpilastele vahelduseks näidata kunstnike reproduktsioone, eeskujulikke jooniseid jm., kuid neid ei tohi jätta õpilastele ette kopeerimiseks. Sama tuleb arvestada ka tahvlijooniste tegemisel. Tuleb siinkohal märkida, et algastmel tahvlijoonis ei häiri teiste õpilaste tööd, kuna siin joonistavad kõik täiesti vabalt ja julgelt, nagu keegi ise ette kujutab. Arvestada tuleb ka seda, et tahvlile joonistatakse ainult üksikuid motiive ja olendeid, mitte aga tervet pilti. Seetõttu võib tunnis 4—5 õpilast vaheldumisi joonistada tahvlile.

Temaatilises joonistamises kasutatakse kõiki eespoolkirjeldatud joonistamise võtteid, eriti maastiku, puude, lindude, loomade ja inimese kujutamises vastavalt laste arenemisastmele. I ja II klassis joonistavad lapsed õpetaja poolt antud ja vabadel teemadel, näiteks meie pidupäevad, koolimaja, kooliteel, puud sügisel, talvel, lumemehe tegemine, nääripuu, kaunistatud maja fassaad, kooliaed jne. (joon. 51, 52).

Temaatiline joonistamine viiakse siin läbi peamiselt värvipliiatsitega. Seejuures ei tule nõuda, et kogu pildi pind oleks kaetud värvidega, vaid piisab sellest, kui värviga kaetakse pildi peamotiivid — puud, majad, linnud, loomad ja inimene.

Kui tegemist on suve kujutava pildiga, siis tuleb muidugi maapinnale anda ka värvust, kuid heledamalt kui teistele motiividele. Üldse tagapõhja, eriti taeva ja maa liiga tugeva värvi puhul kaovad pildi detailid ära, sest laps ei suuda veel vahet teha tooni heledusastmete vahel, see omandatakse alles hiljem varjude käsitlemisega. Seepärast ei tulegi nõuda, et kogu pildi pind oleks värvidega kaetud. Üleminek sellele toimub alles siis, kui hakatakse rohkem kasutama vesivärve.

III ja IV klassis joonistavad õpilased oma vaatluste ja tähelepanekute järgi, kasutades neid oskusi ja kogemusi, mis on juba omandatud. Joonistatakse järgmistel teemadel: kooliteel, metsateel, maanteel, talvelõbud, metsatööl, kevade saabumine, karneval metsas, lugemispalade illustreerimine jne. (joon. 53, 54). Osa töid viiakse läbi pliiatsiga varjutades, osa vesivärvidega maalides.

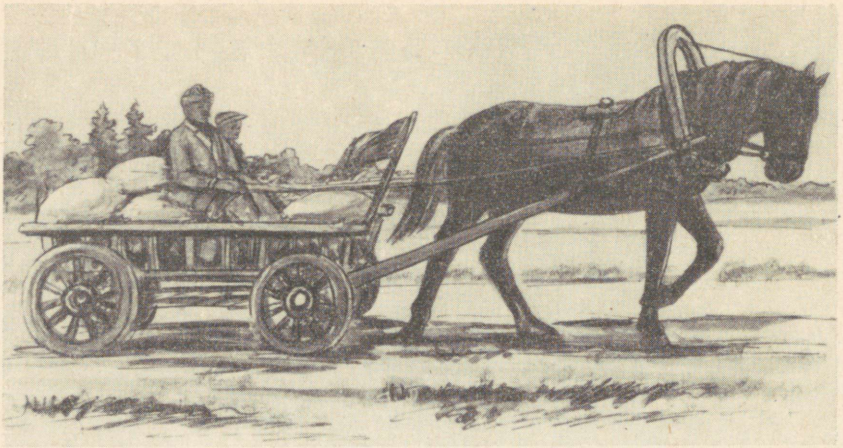

Joon. 55. «Esimene vili riigile». (II Kk.)

V ja VI klassis joonistavad õpilased õpetaja poolt antud ülesandeil niihästi vaatluste ja tähelepanekute kui ka otsese natuuri järgi. Tööde temaatikasse võib võtta näiteks: koolihoone, külanõukogu ja teised ühiskondlikud hooned pidupäevadel, vaade raudteele ja maanteele, siseruumi kujutamine — õppekabinetist, pioneeritööst jm.

Peale selle võib joonistada vabadel teemadel «1. mai», «Nõukogude armee aastapäev», «Kolhoosipõllul», «Esimene vili riigile» (joon. 55), «Pioneerilaagris». Tööd tehakse siin pliiatsiga ja vesivärvidega. Suurt huvi pakuvad lastele ka siluettide maalid ja käärilõiked (joon. 56).

Temaatilise joonistamise tundide arv V—VI kl. on võrdlemisi väike. Seepärast tuleb ülesandeid nii läbi viia, et koolis töötataks need sisuliselt läbi ja tehtaks visandeid, kodus toimugu aga tööde viimistlemine. Järgnevatel tundidel võib teostada tööde analüüsi ja anda uusi ülesandeid. Temaatilise joonistamise ülesannetele tuleb omistada tähelepanu ka väljaspool ettenähtud tunde, näiteks kunstiringides või mujal. Lubamatu on selline töömeetod, mille alusel õpetaja annab ainult koduseid ülesandeid, neid koolis ette valmistamata, analüüsimata ja abistamata. Pärast teema nimetamist või jutu ettelugemist peab järgnema arutelu, kus tõstetakse esile need kohad, mis eriti sobivad joonisel kujutamiseks.

Joonistamise tundides peab õpetaja aitama õpilasi leida nõukoguliku elu nähtustest karakteerset ja tüüpilist. Head eeskuju võib leida lasteajakirja «Pioneeri» illustraatoreilt Venderilt ja Soansilt (joon. 57).

Temaatiliste joonistuste juures tuleb kujutada õigesti ruumi. Erilist tähelepanu tuleb omistada perspektiivinähetele maastikul,



Joon. 56. «Seal lendab sputnik». Käärilõiked (Saksa Demokraatlik Vabariik).

samuti majade, teede, puude ja inimeste õigele paigutamisele joonisel.

Temaatilise joonistamise tundide läbiviimine nõuab õpetajalt suuri oskusi ja kogemusi. Kui enne seda oli vaja õpetajal tunda ainult vastavat peatükki raamatus, siis temaatilise joonistamise käsitlemisel peab ta tundma kõike eespoolkirjeldatut. Peale selle



Joon. 57. Vender ja Soans «Pioneerid matkamas».

peab õpetaja ise olema laia silmaringiga niihästi üldhariduslikult kui ühiskondlik-poliitiliselt. Õpetaja peab kõik tööd jõudma ise läbi tunnetada, ta peab ise ennekõike ette kujutama, mida ja kuidas õpilased peaksid oma joonistes kõike kujutama; siis alles suudab ta õigesti õpilasi abistada, suunata ja õpetada. Seejuures peab õpilasel jääma tunne, et ikkagi tema on see, kes on kõik välja mõtelnud, tema on see, kes on töö algusest lõpuni teinud. Õpetaja peab alati elavate sõnade ja näitlike kirjeldustega ning samuti ergutavate tahvlijoonistega viima õpilaste tähelepanu õigete vormide ja ruumi kujutamisele, mis vastab reaalsele loodusele ja tüüpilistele elunähetele. Mida rohkem ta endast välja annab, seda tugevamaks ta ise kasvab.

Illustratsioonide joonistamisel on parem, kui jutustus oleks täiesti uus, lastele tundmata. See avaldab lastele suuremat mõju, kuna tuttavad lood ei jäta küllalt tugevat muljet ja ei paku huvi joonistamisel. Jutukese valimisel peab õpetaja iga kord mõtlema, millist abimaterjali tuleks joonistamisel kasutada. Kui on juttu mõnest linnust või loomast, keda laps on vähe näinud, siis tuleb mõne pildi või tabeli abil anda õpilastele sellest õige ettekujutus. Sel juhul ei tohi pilt olla valmis illustratsioon, vaid üksik kujutus vastavast linnust või loomast.

Teatavasti on tänapäeva kunstnikul peale oma visandite kasutada abimaterjalina mitmesuguseid fotosid tööstuses ja põllumajanduses kasutatavatest masinatest, eesrindlikest töötajatest, riigimeestest ja teadlastest, skulptuure ja keraamilisi pisifiguure inimestest mitmesugustes poosides, linnavaateid, tänavapilte jne. See kõik ei kindlusta veel edu tema loomingus, kuid kiirendab teataval määral tööd. Pildi sisuline ja elamuslik külg, mis on siiski kõige tähtsam, vajab suurt süvenemist, head kompositsioonilist lahendust ning meisterlikku vormikäsitlust.

Lähtudes neist teadmistest, peab õpetaja iga ülesande puhul otsustama, missugusel määral võib kasutada nn. abimaterjali, kus on see piir, millest alates lõpeb looming ja algab kopeerimine.

Õpetajal tuleb õpilaste tähelepanu juhtida sellele, et jooniseid ei kujundataks liigselt staatiliseks, vaid et neis esineks liikumist ja elu. Liikumise edasiandmise selgitamiseks võib kasutada papist valmistatud liigestatud loomade ja inimeste kujutisi (vaata «Lindude, loomade ja inimeste joonistamine»). Õpetaja võib tunni jooksul tahvlile seada selliseid inimeste või loomade kujutisi kahes-kolmes erisuguses liikumise asendis. Pärast vastavaid selgitusi skitseerivad õpilased need üldkujud oma vihikutesse või harjutuspaberile. Nii võib paari tunni jooksul saada hulga materjali dünaamiliste piltide valmistamiseks. Arusaadav, et kõik õpilased ei tule sellega rahuldavalt toime, kuid nad saavad nii vähemalt ettekujutuse liikumise kujutamisest ja üldse loomingulisest protsessist. See aga annab omakorda jõudu ja julgust edasisteks töödeks.

Üldse tuleb laste kujutamisvõimet rohkem arendada ja neid julgustada, ja seda eriti temaatilise joonistamise juures.

# VII

# KUJUNDUSLIK JOONISTAMINE

## 1. ORNAMENT

Kujunduslik (dekoratiivne) joonistamine on täiesti iseseisev joonistamise liik. Kõik vormi- ja värvikäsitlemise mõisted erinevad siin natuuri järgi joonistamise ülesannetest. Kui natuurist joonistamisel püütakse edasi anda ruumilisi ja reljeefseid vorme, siis kujunduslikus joonistamises kasutatakse ainult pinnalisi ja kontuurilisi vorme. Kui vabaloomingulistes teostes käsitletakse ruumilisi ja võrdlemisi vabakompositsioonilisi paigutusi, siis kujunduslikus joonistamises piiravad seda üsna ranged seadused (rütm, sümmeetria). Kui vabaloomingulistes töödes on aluseks looduslikud värvused, mis on esitatud maalija enda tunnete skaala järgi, siis kujunduslikus joonistamises on määravaks ainult joonistaja enda värvide harmoonia tundmine, mis peab põhinema suurtel teoreetilistel teadmistel ja maitsel. Neid täiesti erinevaid joonistamise liike pole võimalik allutada üksteisele või teha üksteisele järgnevateks või eelnevateks astmeteks, nagu seda on katsetatud mõnedes kunstikoolides. Võib täiesti kindlalt väita, et inimene, kes on õppinud ainult maalimist, ei suuda meisterlikku mustrit koostada ega tunne stiilset šrifti ja vastupidi, inimene, kes on õppinud ainult rakenduslikku joonistamist, ei oska natuuri järgi maalida ega tunne vabaloomingulisi ruumikäsitlemise probleeme.

Seepärast tuleb kujundusliku iseloomuga joonistamisülesandeid käsitleda täiesti omaette ülesannetena ja tööplaanis vaadelda neid omaette raskuse järjekorras, sõltumata teistest ülesannetest.

I ja II klassis õpetatakse lastele mustris esinevate rütmi ja sümmeetria mõisted näitlikult selgeks. Selleks võib kasutada valmiskujuliste rahvuslike mustrite ja ornamentide vaatlemist ning näitlikke tahvlijooniseid (joon. 58, 59). Seejärel võib koostada paar lihtsat ribamustrit, kasutades selleks esialgu ainult geomeetrilisi elemente — ruute, kolmnurki ja ringe (joon. 60, *a*, *b*). Seejärel võib mustri koostada ruutu või nelinurka. Niihästi ribamustris kui ka ruudus ja nelinurgas võib kasutada taime lehti ja õisi (joon. 60, *d*).

III ja IV klassis tuleb tundma õppida rahvuslikku ornamentikat. Algul tuleb joonistada ornamentide järgi ära üksikuid motiive (vöökiri, kindakiri, lillkiri), seejärel rakendada neid mõne tarbe-

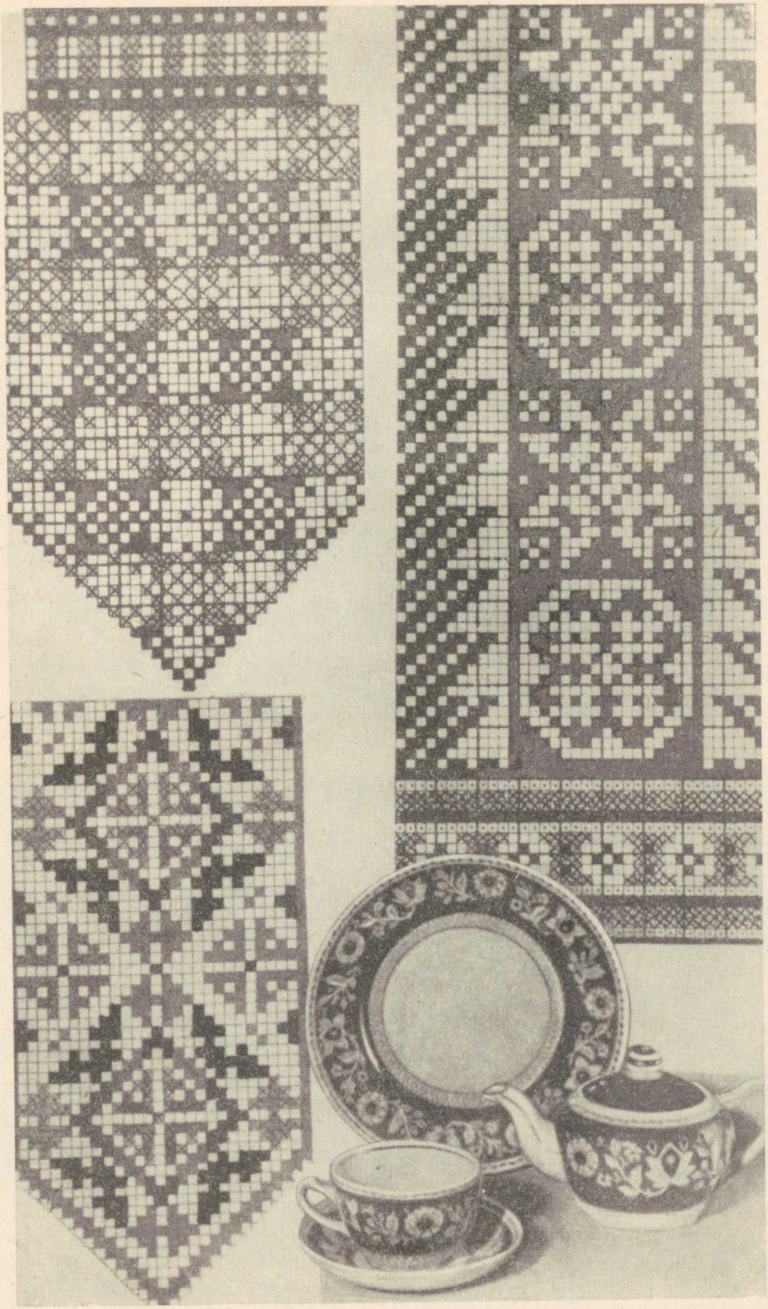

Joon. 58. Mustrite jooniseid ruudulisel, nn. kangaskirja paberil. Kaunistatud serviis.



Joon. 58*a*. Eesti rahvuslikke käsitöid. Vöö- ja käisekirju.

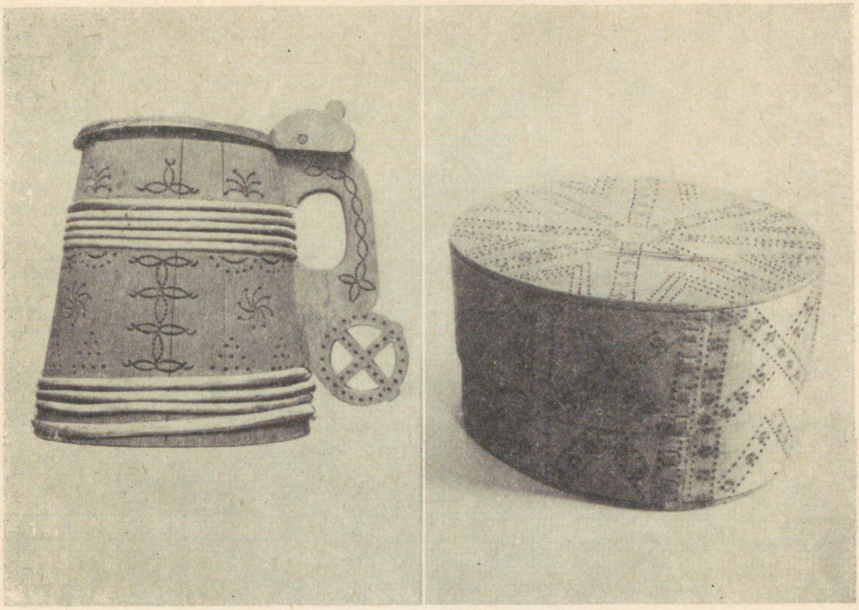

Joon. 59. Eesti rahvuslikke käsitöid. Õllekapp (Mustjala), veimevakk (Häädemeeste).

eseme kaunistamisele, näiteks karbikaas, albumikaas, taldrik, rätt, kinnas jne. (joon. 58, 61, 62, 63). Seejuures võib mõningaid mustreid ka vabalt kujundada ruudus ja ringis. Huvitav on kujunduslik ülesanne, kus kasutatakse riigi embleemide — viisnurga ja sirbivasara kujutist (joon. 64).

Selle ülesande läbiviimisel selgitab õpetaja koos näitliku tahvlijoonisega, kuidas saab hästi joonistada viisnurka ja samuti, kuidas joonistatakse sirpi ja vasarat (joon. 64).

Nelinurka, ruutu või ringi mustrit kujundades on väga huvitav, kui õpetaja näitab, kuidas üsna väikesest motiivikesest võib kujundada ulatuslikke ja mitmekesiseid mustreid kahe peegli abil, mis on asetatud motiivi juurde väiksema või suurema nurga all (joon. 65). Seda ei tule aga asendada loova mõtlemisega. Mustri koostamisel laseb õpetaja lapsi iga kord seda peeglitega vaadata ja katsetada. Siit saavad õpilased suuri kogemusi ja rikkalikke ideid oma mustrite koostamiseks. Seejuures näitab õpetaja, kuidas on võimalik üht mustri motiivi teise paberiga edasi kopeerida, kasutades ainult musta pliiatsiga tooni andmist paberi teisele küljele. Sinist või musta kopeerpaberit siin ei kasutata, kuna see ei võimalda pärast värvidega katmist. Mustri motiivide edasikopeerimine on alati lubatud, seejuures on see aga ikkagi looming.

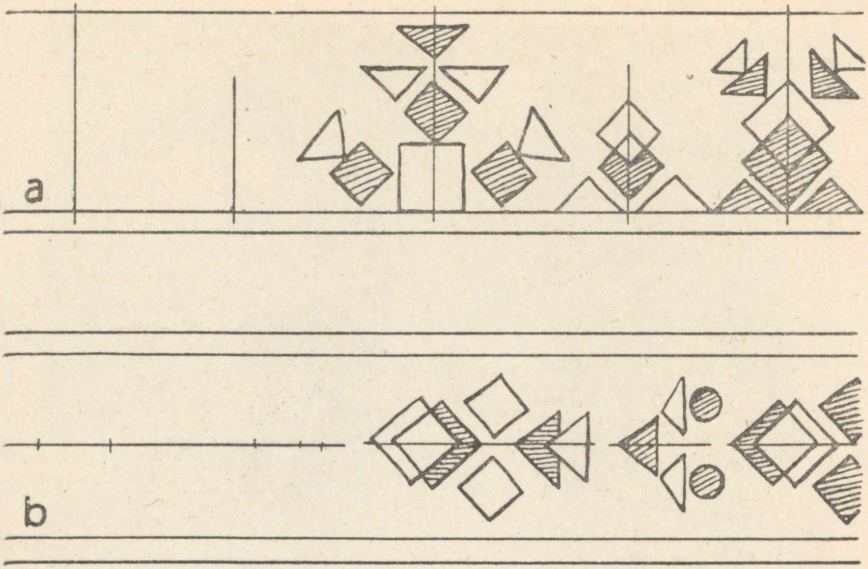


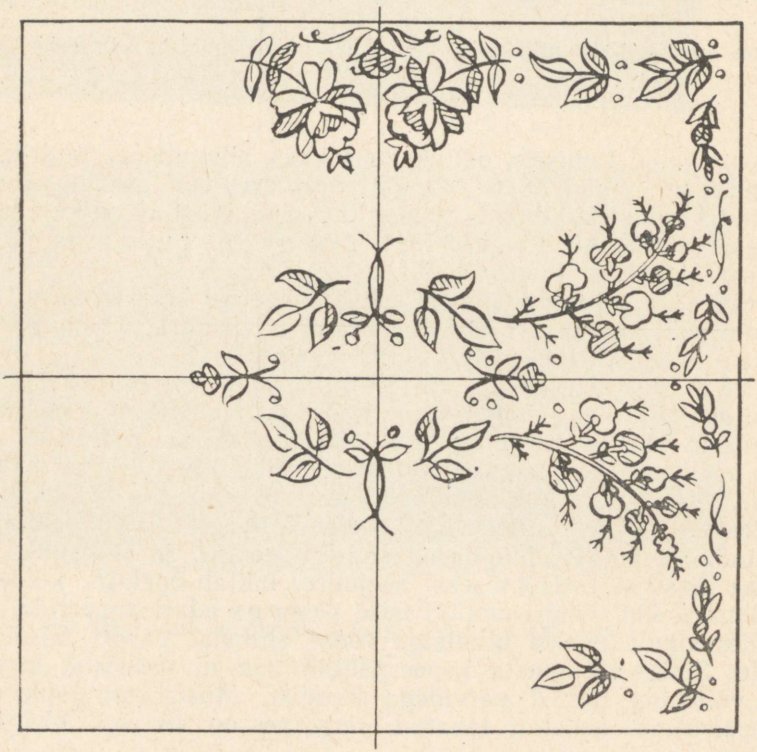


Joon. 60. Mustri koostamine: a) ja b) ribamustrid; d) ruudu kaunistamine taimelehtedest ja õitest (pearätik).

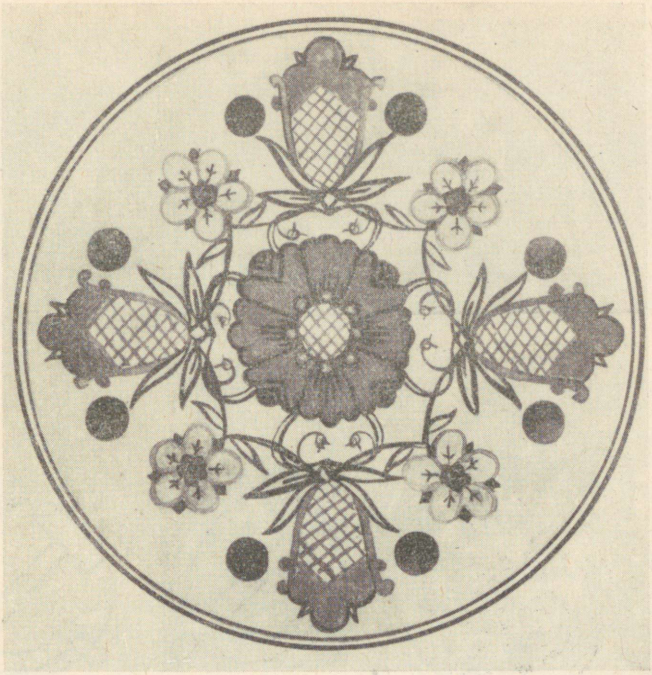

Joon. 61. Tsentraalsümmeetriline muster; karbikaunistus taimelistest vormidest (XXI Kk.).




Joon. 62. Nahkehistöid: 1) köitekaas — «Kalevipoeg», 2) Adamson-Erik — «Auaadress».



Joon. 63. Eesti lillkirja ornament (XXI Kk.).

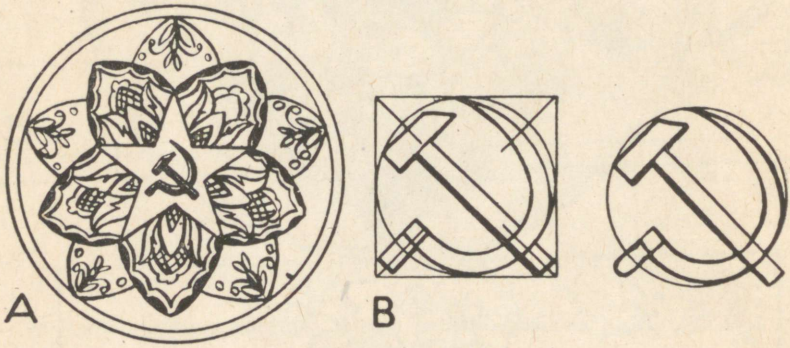


Joon. 64. Riigi embleemide, sirbi-vasara joonistamine ja kasutamine karbikaane kaunistusena.

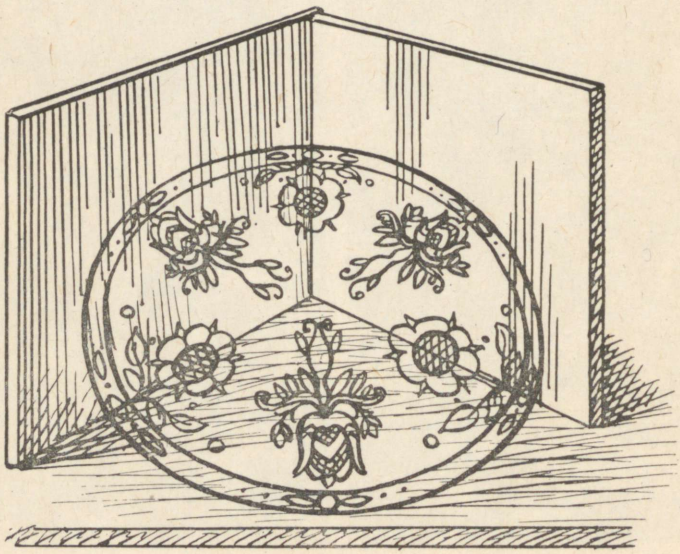

Joon. 65. Peeglite kasutamine mustriloomingus.

Suurt huvi pakub veel lastele mustri koostamine paljundamise teel. Siin lõigatakse paar lihtsat mustri motiivi kartulist, linoolist või kummist välja. Selliste klišeedega võib trükkida väga huvitavaid pinnakaunistusi, asetades klišeede jälgi üksteise kõrvale või korrates üht ja sama motiivi ribamustris (joon. 66).

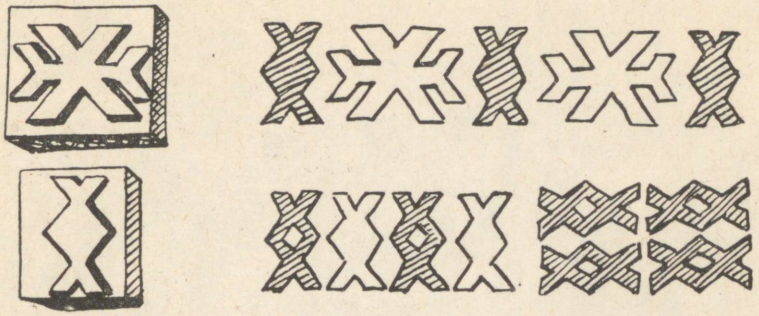

Joon. 66. Mustrite koostamine paljundamise teel (kartulitrükk).

Kõige paremini saab kasutada kartulitrükki, kuna sellega tulevad toime ka väiksemad õpilased. Kartulil lõigatakse üks külg hästi tasaseks, millele joonistatakse keemilise pliiatsiga lihtne motiivike, seejärel lõigatakse motiivi ümber pind madalaks ja samuti vastavad jäljed motiivis endas. Trükkimiseks asetatakse pintsliga värvi klišeele peale ja vajutatakse kergelt vastu paberit.

Ornamentika õppimisel peab õpetaja selgitama õpilastele järgmisi mõisteid: 1) ornamendi elemendid — kolmnurk, ruut, ring, taime õied ja lehed, putukad, linnud jm., milledest muster on koostatud, 2) ornamendi peamotiiv — suurem ja ilusam elementide grupp, 3) rütm — peamotiivi, väiksemate abimotiivide ja üksikute elementide kordumine kindlas järjekorras, 4) sümmeetria — ornamendis esinevad võrdsed pooled või võrdsed osad, millede vahele võib tõmmata keskjoone ehk telje.

Sümmeetria alaosadena tuleks vaadelda järgmisi sümmeetria liike.

1. *Telgsümmeetriat* a) poordi joonistamisel sümmeetriateljed asetsevad vertikaalselt (joon. 60, *a*);
   b) sümmeetriateljed on horisontaalsed.
2. *Risttelgsümmeetriat* — sümmeetriateljed asetsevad teineteisega risti (joon. 60, *d*).
3. *Tsentraalsümmeetriat* — ringi joonistatud ornamendis on mustri elemendid sümmeetrilised ringi keskpunkti suhtes (joon. 61, 64,*A*).
4. *Ebasümmeetriat* — iga ornamendi osa on uus ja erinev teistest.

Viimast üldhariduslikus koolis ei käsitleta.



Joon. 67. Rahvaloominguline puulõige.

V ja VI klassis tuleb tähelepanu omistada seinalehe ja plakati kujundamisele. Õpetaja peab ette valmistama seinalehe üldise visandi, määrates kindlaks formaadi ning üldise jaotuse: päise, teksti ja illustratsioonide kohad. Kaunistuseks võivad õpilased kasutada ornamentikat koos nõukogude embleemidega — sirbi ja vasara, viisnurga, lippude või vappidega. Väga paljud koolid kasutavad seinalehe praktilisel kujundamisel valmiskujulist Lenini kipsreljeefi, mis asetatakse seinalehe ülemisse ossa.

Kujundusliku joonistamise juures on väga tähtsaks probleemiks värvide sobivus, samuti nende heledus- ja tumedusastmete õige kasutamine (vaata «Värviõpetus»). Eriti tuleb arvestada seda, et sama toonitugevusega värvid ei too šrifti ja samuti mustrit foonilt esile. Tekkinud vea parandamiseks kasutatakse nn. tähtede varje.

Kujundusliku joonistamise juures saab õpetaja kasutada rikkaliku eesti rahvusliku kodukäsitöö näiteid tarbeesemetena ja ka ülesvõtetena (joon. 58, 59 ja 62). Samuti võib näidata õpilastele vaibakavandeid, mis on joonistatud ruudulisele nn. kangakirja paberile. Tähelepanu väärivad rahvaloomingus ka puulõiked (joon. 59, 67).

Kasulik on tundma õppida vennasrahvaste ornamentikat ja rahvaloomingut. Lapsi huvitavad kindlasti palehhi meistrite lakkminiatuurtööd. Tavaliselt kaunistavad nad laekaid, karpe, albumikaasi, portselanesemeid jne. Värvidelt on need elavad ja sätendavad. Joonistused on hästi peened. Nende süžeed on võetud ümbritsevast tegelikkusest, ajaloost, muinasjuttudest, rahvalauludest, bõliinadest, kirjanike loomingust jne.

Plakatite, seinalehtede ja loosungite kujundamisel on vaja erilist tähelepanu omistada tähtede ühtlasele paigutusele. Tähtede vahesid aga ei mõõdeta, tähed paigutatakse silmamõõdu järgi nõnda, et nendevahelised pinnad oleksid ligikaudu võrdsed. Nii tuleb tähtede paralleelsed vahed jätta pisut suuremaks, kaldjoonte vahed väiksemaks. Mõnede tähtede distantsid arvestatakse koguni negatiivsetena, näiteks tähe *A* alumine osa paigutatakse veidi tähe *T* põikjoone alla (joon. 68), tähe *V* ülemine osa tähe *L* alumise põikjoone kohale jne.




Joon. 68. Groteskkiri (plokk-kiri). Paigutamisel arvestatakse tähtede ruumilisi vahesid.

Loosungi šabloonideks kasutatakse sageli lihtsat groteskkirja (plokk-kirja; joon. 68). Tähtede joonejämeduseks on $^1/_5$ kuni $^1/_8$ tähe kõrgusest. Ühelaiuste joonte joonistamiseks võib kasutada vastava laiusega joonlauda või selleks lõigatud papiriba. Kaarte joonistamiseks kasutatakse sirklit, vertikaaljoonte jaoks kolmnurka. Tähtede keskmine laius on $^2/_3$ kõrgusest, välja arvatud tähed M ja W, millede laius võrdub kõrgusega, ja samuti täht I, mis on ainult tähe joone laiune. Ridade vahe on $^1/_4$ kuni $^1/_2$ tähtede kõrgusest.

Laia plakatsulega joonistatud kirjast on kõige praktilisem kasutada kitsast groteskkirja (joon. 69), mida võib alguses kirjutada ruudulisele paberile. Tähed on kandilise iseloomuga ja neid on pealkirjas hea paigutada. Harjutada tuleb siin eriti sule pöördeid tähe nurkades.

Kirjaõpetuse põhivundamendiks on antiikva tähed. Seitsmeklassilises koolis nende keerukaid konstruktsioone ei õpita, küll aga tuleks õpilastele ära näidata, millised kaldjooned joonistatakse tähtede juures peened ja millised jämedad (joon. 70). Tähe kõrguse suhe põhijoone tugevusega on 1:10; abijoone tugevus on $^1/_2$ põhijoonest.

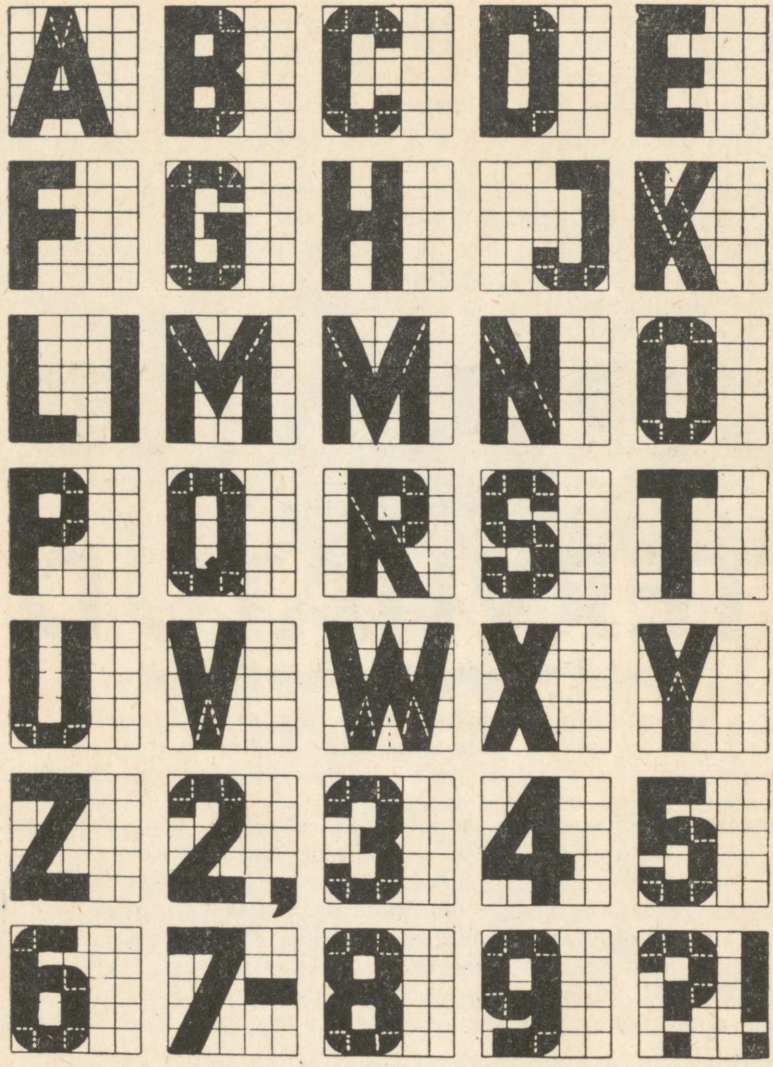


Joon. 69. Kitsas groteskkiri. Joonistatud plakatsulega.

Plakatkirja kõrval on vajalik harjutada kallakuga ümarkirja — kursiivi (joon. 72, 73*a*, 73*b*). Esimesed kirjaharjutused võib läbi viia redissulega (joon. 72 ja 73). Redissule hoidmise määrab ära selle ümarik ots, mis peab olema ühtlaselt vastu paberit. Joon peab jääma ühtlane nagu pael ja joone otsad ümarad. Üksiku pealkirja või sildi juures võib joonte otsi muuta terava sulega või pintsliga, samuti on võimalik neid terava noaga lõigata või valge

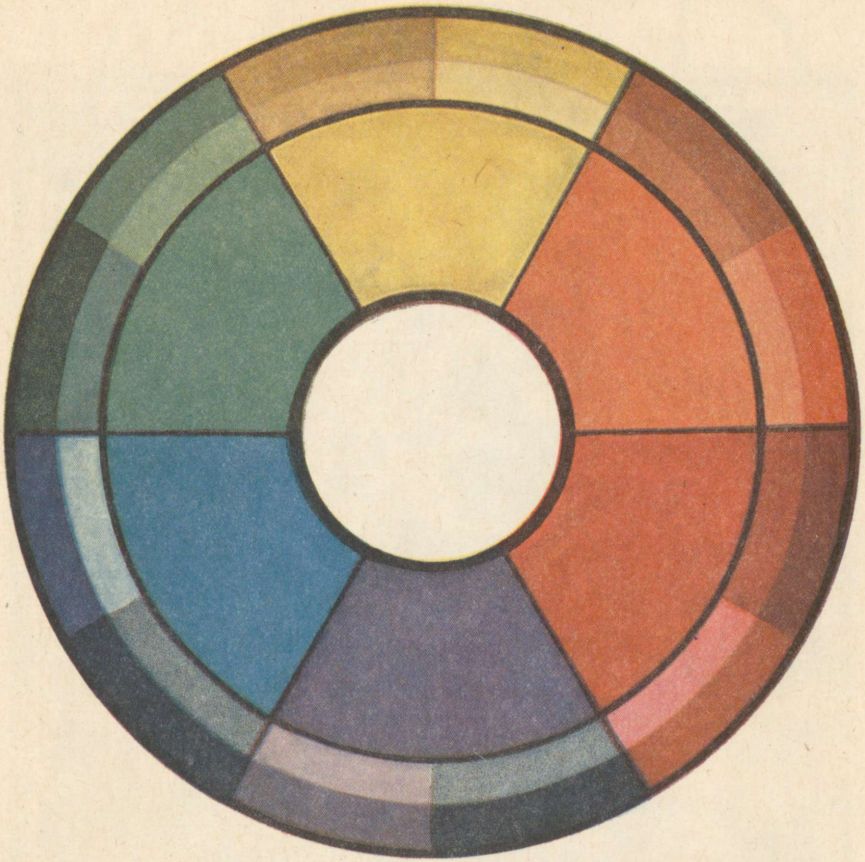

Joon. 76. Värviring, koos värvide heledus-, tumedus-, valkjas- ja tuhmjas-astmetega.

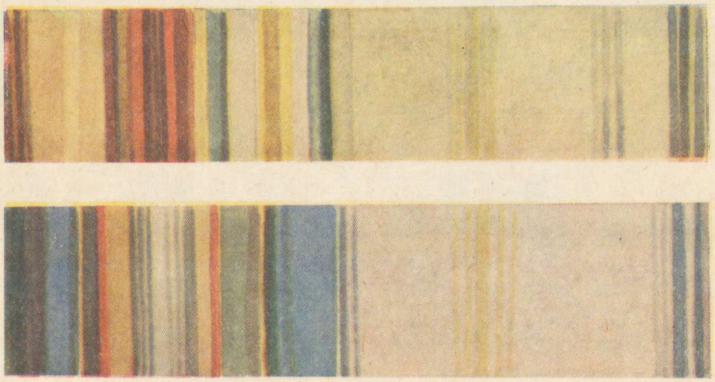

Joon. 77. 1) Küllastatud värvi kõrval tuhmja või valkja astme kasutamine. Ülekaalus soojemad värvid. 2) Küllastatud värvi kõrval tuhmja või valkja astme kasutamine. Ülekaalus külmemad värvid.



Joon. 78. Mari Adamson. Vaibakavand Muhu motiividele. Joonistatud ruudulisele kangakirja paberile.



Joon. 70. Antiikva tähed. Joonistatud joonlaua ja sirkliga.

värviga katta. Kõik jooned tõmmatakse ülalt alla ja vasakult paremale (joon. 71). Hoopis suuremat vilumust ja meisterlikkust nõuab kursiivi kirjutamine kitsama plakatsulega (joon. 73). Neid sulgi (atosulg, ümarkirjasulg, roosulg, hanesulg jne.) on võimalik ka ise valmistada. Nii saab redissule või hariliku sule otsa mahalõikamisega ja luisul lihvimisega korraliku ümarkirja sule. Samuti on võimalik neid sulgi valmistada roost või hanesulest.



Joon. 71. Kaldümarkirja harjutus redissulega. Täiendusi ja parandusi hariliku sule või pintsliga.

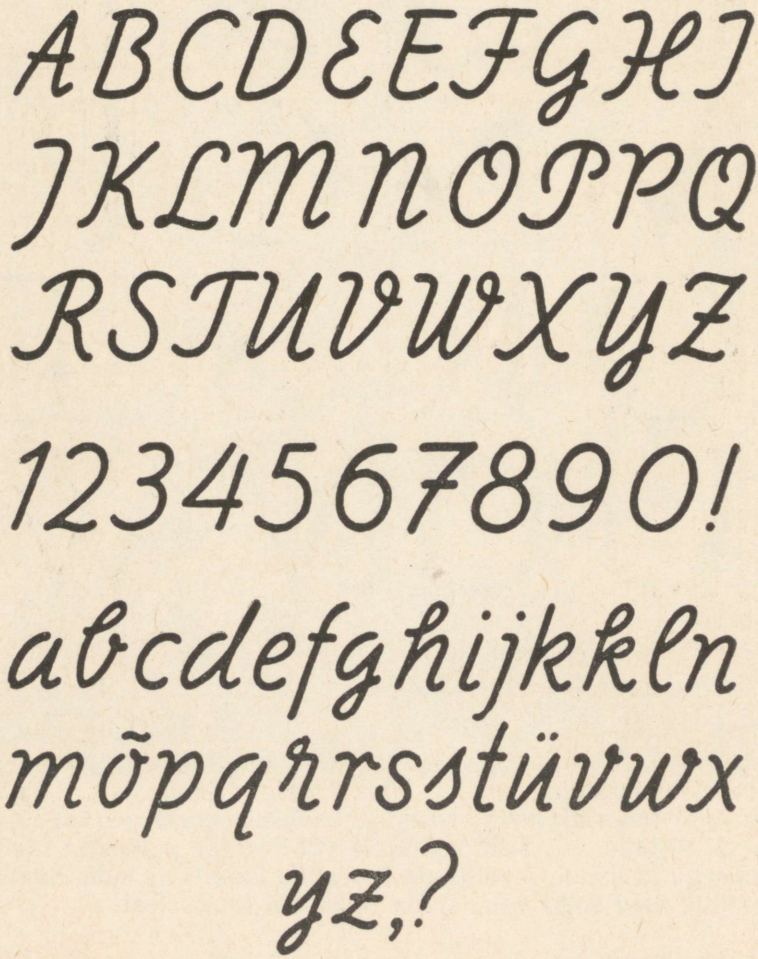


Joon. 72. Kaldümarkirja tähestik. Kirjutatud redissulega.

# Harjutamine teeb meistriks

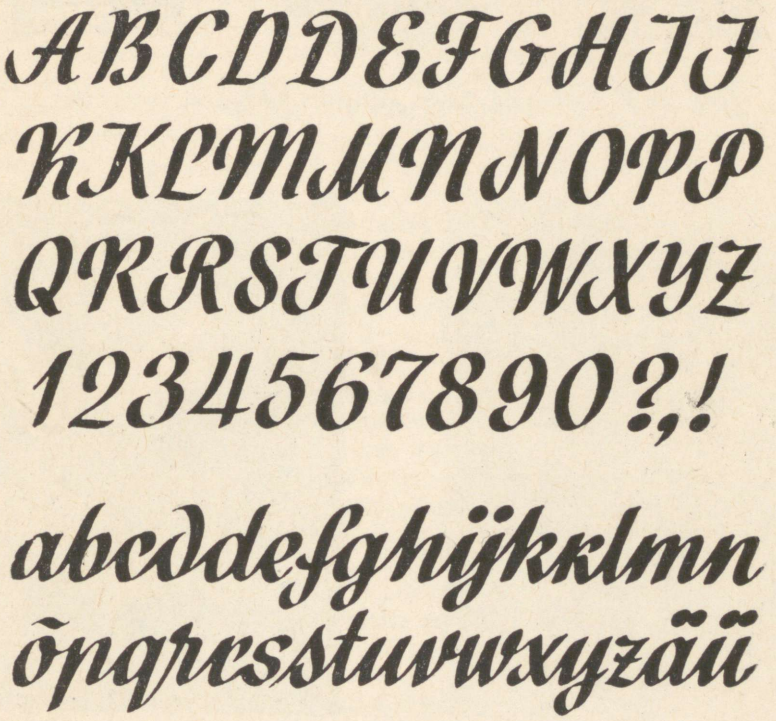


Joon. 73*a*. Kaldümarkirja tähestik (kursiiv). Kirjutatud kitsa plakatsulega (ato-, roo-, või hanesulega).

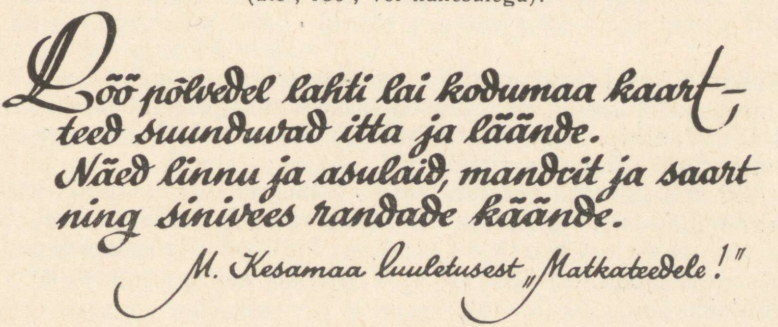


Joon. 73*b*. V. Toots. Kaldümarkiri (kursiiv). Kirjutatud kitsa laisulega (atosulega).



Joon. 74. K. Vanaveski. Suure algustähe kaunistusi (initsiaale).




Joon. 75. P. Luhtein. Raamatukaas. Eesti kirjanduse dekaadi plakat 1950.

Õpilaste kujundamisoskuse arendamisele aitavad kaasa veel mitmesugused vinjettide joonised ja suurte algustähtede kaunistused (initsiaalid), mille kohta leidub näidismaterjali peaaegu igas illustreeritud raamatus (joon. 74).

Kõiki siin esitatud põhimõtteid ja oskusi saab rakendada plakati, raamatukaane, albumi ja seinalehe visandi valmistamisel. Selleks võib õpetaja näidata eeskujulikke kunstnike teoseid või reproduktsioone (joon. 62, 75) või teha tahvlile kompositsioonilisi kiirvisandeid.

Kujunduslikus joonistamises on eriline tähtsus värvidel. Värvide teoorias esineb veel küllalt lahkuminevaid arvamusi, samuti esineb erinevaid seisukohti värvide ilu mõistetes. Lahkuminevaid arvamusi kuuleme ja näeme kõige enam maitsetute tööde (turumaalrite seinavaibad, toorete värvustega sohvapadjad, kampsunid jne.) vaatlemisel. Olgu siinkohal öeldud, et värvuste suhtes arenenud inimese üle ei tule otsustada selle järgi, kas ta on alg-, kesk- või ülikooliharidusega, vaid selle järgi, kuidas ta on värvuste teoorias end arendanud. Vaidluse puhul kaitseb arenemata inimene end tavaliselt kilbiga: «maitseasi». Sama võime tähele panna ka muusikas. Tõeliselt head teost kuulab iga inimene huviga, halva teose puhul on kõige suuremaid «maitsete lahkuminekuid». Vaadeldes värvide teooriat lähemalt võime veenduda, et see ei ole kaugeltki «maitseasi», millistes vahekordades kasutada üht või teist värvitooni, vaid vajab samuti suuri teadmisi ja kogemusi nagu iga teine kunstiliik. Värvuste küsimust on uurinud Leonardo da Vinci, Newton, Helmholtz, Labunskaja, Ostwald, Remmel jt. Eestis võib sel alal nimetada eelkõige A. Remmelit, kelle kirjutatud raamatud «Värvused ja värvuskokkukõlad» ning «Rõivastuskunst ja mood» on tõhusalt kaasa aidanud rahva värvimaitse arendamisele niihästi ornamentikas kui ka rõivastumises.

Värviõpetuses kasutatakse nn. värviringi, kus on esitatud kõik värvid kindlas järjekorras. Värviringe on konstrueeritud mitmesugustel põhimõtetel. Kõige otstarbekohasem ja arusaadavam on kasutada värviringi, mis põhineb kolmel põhivärvil: kollasel (kadmium), punasel (karmiin) ja sinisel (ultramariin). Ringis paigutatakse need 120° nurga all. Põhivärve segamise teel pole võimalik saada. Kolme põhivärvi vahele paigutatakse seguvärvid: oranž (ruuge), lilla ja roheline. Niiviisi saame 6 värvusega värviringi (joon. 76).

Kahte värvi, milles esinevad kokku kõik põhivärvid, nimetatakse täiendusvärvideks; täiendusvärvid on näiteks punane ja roheline, kollane ja lilla, sinine ja oranž. Kaks täiendusvärvi kokku peavad andma valge tooni, kuid värvide puudulikkuse tõttu saame tavaliselt mingi halli värvuse.

Täiendusvärve nimetatakse ka kontrastvärvideks, kuigi kontrastvärvide mõiste pole nii täpne. Väga suureks kontrastiks peetakse ka sinist ja kollast. Kõige kindlama mõiste kontrastist saame, kui nimetame musta ja valget. Värvide juures saab rääkida ainult väiksematest ja suurematest kontrastidest. Kontrastseid värve kasutatakse tavaliselt plakatite valmistamisel, mis peavad olema silmatorkavad ja elavad.

Värvid liigitatakse soojadeks ja külmadeks. Soojad on kõik need värvid, milledes on rohkem punast või kollast, näiteks punane, oranž, kollane, kollakasroheline, punakaslilla, pruun, kuld ja must. Külmad on need värvid, milledes on rohkem sinist, näi-

teks sinine, sinakasroheline, sinakaslilla, hall, hõbe ja valge. Musta, valget, halli, kulda ja hõbedat peetakse ka neutraalseteks värvideks.

Värviring koostatakse intensiivsetest küllastatud värvidest. Igast küllastatud värvist võime saada heleda, tumeda, valkja ja tuhmja astme, näiteks helesinise ja tumesinise, musta juurde segades saame tuhmjassinise, sellele omakorda veel valget lisades saame valkjassinise. Samuti saame me neli toonivarjundit lillast, rohelisest, oranžist, kollasest ja punasest. Need toonivarjundid on võimalik paigutada värviringi äärde (joon. 76). Üldhariduslikus koolis võib kasutada selleks ka eraldi paberit.

Tähele tuleb panna asjaolu, et kollasele ei või musta juurde segada, kuna siis saadakse roheline. Kollase juures kasutatakse olemasolevaid värvitoone, segades juurde pruunikaid toone, et saada tumedamaid varjundeid.

Asetades paberile ühe küllastatud värvi ja selle kõrvale teise värvi tuhmja või valkja astme, saame otsekohe palju ilusama ja elavama värvide harmoonia kui kahe küllastatud värvi puhul (joon. 77, 78).

Paremini mõjub, kui ühes mustris (vaibas, kleidiriides, mööbliriides jne.) on ülekaalus soojemad või külmemad värvused (joon. 77). Kui soojad ja külmad värvid on aga esitatud võrdse tugevusega, siis mõjub muster kirjult; teda on raske vaadata. Sellisel tööl ei ole üldvärvust.

Mustris tuleb tähele panna asjaolu, et tugevam värv mõjustab nõrgemat. Värvi mõju on seda suurem, mida suurema pindalana ja küllastatumana ta esineb mustris. Heledal põhjal paistab sama värv tumedamana kui tumedal põhjal. Iga tugev värv mõjutab enda ümber värvusi nõnda, et need muudavad oma toone pisut täiendvärvide poole. Seepärast tuleb värve alati vaadelda ja proovida üksteise kõrval ja peal, nii nagu nad esinevad mustris. Arvestada tuleb siin ka pindade suurust. Mida suurem pind, seda tagasihoidlikum peab olema värv, mida väiksem pind, seda puhtam ja tugevam võib olla värv.

Üldhariduslikus koolis on sobivam mustri põhjaks võtta heledam ja tagasihoidlikum toon, siis on palju kergem sinna sobitada teisi värve.

Vaibakunstis kasutatakse tihti põhitooniks keskmise tugevusega värvust. Motiivid valitakse tublisti heledamad või tumedamad, samuti kasutatakse ka keskmise tugevusega motiivide ümbritsemist hoopis heledama või tumedama tooniga. Viimast võtet kasutatakse tihti ka plakatite pealkirjade juures, kusjuures need heledaga või tumedaga piiratud jooned kujutavad tähtede valgusivarje.

Kui võetakse aluspinnaks tugev ja puhas toon, siis olgu kõik teised toonid neutraalsemad. Näiteks punase aluspõhja puhul võib kasutada ainult valget, musta, pruuni, kollakashalli, heledat kollast, kulda ja hõbedat, teisi tugevaid värvilisi toone aga väga ette-

vaatlikult. Sama asjaolu tuleb arvestada ka illustratsioonide tegemisel, kui artiklite aluseks on võetud punane riie. Sel juhul sobivad alati sulejoonistused ja lahjendatud tušiga maalitud illustratsioonid. Samuti võib kasutada ka pruuni, kollast ja sinist, heleroheline ei mõju aga hästi.

Tähelepanu võib omistada veel värvilisele ornamendile valgel põhjal, nagu see esineb sageli rahvariietel. Kui on tegemist hea ornamendiga (s. t. motiivide pinnad ei ole kohmakalt suured), võib valgel põhjal kasutada isegi väga kontrastseid värve, muutes kogu töö säravalt pidulikuks.

Pronksvärvide kohta on maksev seadus: pronksi kasutatakse värvi peal ja värvi pronksi peal; kahte erinevat pronksi üksteise peale ei maalita, näiteks kulda ja hõbedat üksteise peale ei maalita. Üldiselt hõbe sobib paremini sinisel ja rohelisel ning kuld punasel alusel.

Nii näeme, et kujunduslikus joonistamises etendavad värvid eriti suurt osa. Seetõttu tuleb värvimaitse arendamisele suurt tähelepanu omistada. Juba üldhariduslikus koolis tuleb hakata laste tähelepanu juhtima sellele, et küllastatud värvide liigne esinemine on toores ja labane. Nende sobitamine mitmesuguste värvivarjunditega muudab töö kauniks ja kunstipäraseks.

# VIII

# ÜLDMETOODILISI JA PEDAGOOGILISI JUHENDEID ÕPETAJALE

## 1. ÕPETAJA TÖÖ PLANEERIMINE

Töö planeerimisel peab õpetaja sügisel kõik mudelite kogud läbi vaatama ja klasside järgi ära jagama. Seejuures selgub ka, milliseid esemeid ja mudeleid tuleb juurde muretseda. Mudelitekogu täiendamisel tuleb kasutada ka õpilaste abi.

Kui puuduvad kipsornamendid, siis tuleb joonistada teisi esemeid, mis vastaksid ornamentide juures esinevatele valguse-varju ja vormi probleemidele. Sama tuleb teha ka linnutopiste puhul. Kipsornamentide või lindude joonistamine tabelite järgi on mõttetu ja lubamatu.

Materjalide valikul tuleb eeskätt arvestada iga klassi erinõudeid, seejärel esemeid. Programmi täitmist ei tule arvestada selle järgi, kas see või teine ese on joonistatud, vaid selle järgi, kuidas on täidetud vastavatele klassidele esitatud nõuded, mida peab õpilane teadma ja oskama aasta lõpuks, mida on ühe või teise tööga õpetatud.

Esemete nimetused on toodud programmis näitena; see ei tähenda seda, et õpetaja ei võiks teha siin vajaduse järgi ümberpaigutusi.

Planeerimisel tuleb kindlaks määrata, millised ülesanded teostatakse pliiatsiga ja millised vesivärvidega.

Peale selle tuleb tööd kõikidest joonistamisliikidest klasside järgi aasta peale ära jagada.

Puude, puulehtede, õite ja liblikate joonistamisel, samuti mõnede tööteemaliste ülesannete juures tuleb arvestada aastaaegu.

Pidupäevi kajastavate ülesannete juures tuleb arvestada kalendrilisi tähtpäevi.

Joonistamises on soovitav tööplaanid teha aasta peale, sest nii saab kõige parema ülevaate tööst ning on võimalik sisuliselt kõik küsimused hästi ning vaheldusrikkalt planeerida. Ülesanded märgitakse tööplaanis nädalate viisi.

On soovitav, et õpetaja oma isiklikus tööplaanis teeks ülesannete juurde väikesed lihtsad eskiisid mudelitest või gruppidest, mida ta kavatseb vastavates tundides kasutada. Samuti peaks olema märgitud, missuguses tehnikas täidetakse ülesanne. Isiklikus tööplaanis teeb õpetaja aasta kestel vajalikke märkusi ja täiendusi, mida ta arvestab järgmise aasta tööplaani koostamisel.

Noorele õpetajale valmistab harilikult suuri raskusi tööplaanide koostamine. Sellest kergesti mööda minna ei saa ega tohi, sest sellele rajaneb kogu aasta töö. Ei tule soovitavaks pidada šabloonseid, etteantud tööplaane, kus iga tund on kindlaks määratud. Tavaliselt peab õpetaja sellist tööplaani juba määruseks ning ei mõtle ainet ise enam praktiliselt läbi. Šabloon on kasulik ainult siis, kui see on eriti hea, s. t. vastab kõikide koolide nõuetele ja oludele: õppevahenditele, mudelikogule, tabelitele, kunstiteoste reproduktsioonide kogule jne. jne. Vaevalt suudab keegi sellist šablooni kirjutada. Seepärast koostab iga õpetaja oma tööplaanid ise.

## 2. ÕPETAJA ETTEVALMISTUS TUNDIDEKS

Õppe- ja kasvatustöö kordaminek sõltub suurel määral sellest, kuidas õpetaja tundideks ette valmistub, samuti ka sellest, kuidas ta on tuttav metoodilise kirjandusega ja programmi nõuetega.

Kõik ülesanded tuleb enne tundi hästi läbi mõelda. Tihti on tarvilik jooniste ülesehitused visandina üles märkida, teha mõni täiendav märkus tunni käigu ja koduste ülesannete kohta jne. Vanemal õpetajal piisab sellest tunnikonspektiks. Noorel õpetajal tuleb teha aga üksikasjalisem tunnikonspekt. Mida täpsemalt suudab noor õpetaja oma tööd ette planeerida, seda paremini viib ta selle läbi ka tunnis. Hiljem suudab õpetaja oma tööd planeerida ka väiksema konspektiga. Vilunud õpetajalt tunnikonspekti ei nõuta.

Tuleb silmas pidada seda, et tahvlijoonis tuleks selge ja ilmekas. Vead, mis tekivad õpetaja tahvlijoonisel, matkitakse õpilaste poolt veel halvemas vormis, ja seda ka siis, kui joonis tahvlilt kiiresti kustutatakse. Tahvlijoonistuste heaks õnnestumiseks peab eriti algaja õpetaja enne tunde hoolikalt harjutama.

Õpetaja peab varem läbi mõtlema need ülesanded, mis ta annab õpilastele koduseks tööks, kusjuures ta peab arvestama seda, et ülesannete materjal peab olema tunnis läbi võetud.

Distsipliini hoidmisele tuleb mõtelda tundi ette valmistades, aga ka pärast tundi.

Tunniks valmistudes peab õpetaja järele mõtlema, milliseid mudeleid ja esemeid on tunnis vaja, kes need klassi toob ja ära viib.

Enne tundi minekut peavad kõik küsimused olema selged, et oleks vähem üllatusi. Kõigist neist asjaoludest oleneb õppe- ja kasvatustöö edu tunnis.

## 3. TUNNI DISTSIPLIIN

Noorele õpetajale valmistab tõsist muret eeskujuliku distsipliini saavutamine tunnis. Eriti on see tähtis esimestel tundidel. Praktika on näidanud, et kõige paremaks distsipliini saavutamise vahendiks on hästi läbimõeldud töö. Õpetajal olgu alati kaasas

visandipaberit ja mõned pliiatsid, kuna osal õpilastel esimestel tundidel vajalikud materjalid ja riistad pahatihti puuduvad. Vanemates klassides kulub esimene tund tavaliselt õppematerjalide muretsemise küsimusele, joonistamise liikide ja ülesannete tutvustamisele jne. Samuti võib esimest tundi seostada esteetilise kasvatuse küsimustega. Tunni materjal olgu hästi läbimõeldud ja huvitavalt esitatud. Õpetaja peab esimesest tunnist alates oma eeskujuliku käitumise, sügava inimlike tunnete ja mõistusega õpilaste poolehoiu võitma. Praktikast näeme, et kui ühes tunnis on lastud kord laokile, siis kulub sageli mitu pingsat tundi selleks, et tehtud viga parandada. Võib aga juhtuda, et selle tulemusena on distsipliiniga tegemist selles klassis kogu õppeaasta jooksul, mõnikord aga koguni kooli lõpetamiseni. Tekkinud viga on võimalik parandada klasside vahetamisega, kus see võimalik. Noor õpetaja saavutab alati palju parema poolehoiu, kui ta avaldab lugupidamist õpilastele ja samuti oma kaasõpetajatele. Õpetaja halvustav hoiak toob alati kaasa samasuguse vastuse õpilastelt. Liigne märkuste kirjutamine õpilaste päevikutesse pole kuigi praktiline. Direktori, klassijuhataja ja teiste abi kasutamine korra loomiseks tunnis mõjub õpetaja autoriteedile veelgi halvemini. See tulgu kõne alla ainult eri juhtudel.

Mõnikord tuleb algajate õpetajate juures tunni lõpposas materjalist puudus, tund muutub ühekülgseks ja tunni lõpp rikub sageli hea mulje, mille on andnud tunni eelmine osa. Õpetaja hoolitsegu selle eest, et tund tervikuna oleks alati sisukas ja huvitav. Õpetaja enda käitumine ja meeleolu tunnis avaldab samuti suurt mõju õpilastele ja nende tööle.

Distsipliini saavutamiseks on kasulik, kui õpetaja kogu tund ei räägi ühtlase tugeva tooniga, vaid ka vaikib ja laseb õpilasi joonistada iseseisvalt. Sellised «vaikuse minutid» on väga vajalikud töömeeleolu saavutamiseks. Siis olgu aga täielik vaikus, nii et kuulda võib ainult paberi ja pliiatsi kahinat. Õpilasi saab seejuures korrale kutsuda individuaalselt, tehes samuti vaikseid märkusi iga õpilase juures. Hästi mõjuvad vestlused distsipliini rikkuvate õpilastega väljaspool tundi; näiteks vahetunnil koridoris jalutades, õpetajate toas, kodus jm. Samuti on neid õpilasi kasulik rakendada õpetajale abiks õppevahendite toomisel, ülesseadmisel jne. Õpetaja peab olema järjekindel oma nõudmistes, kuid õiglane kõigi suhtes. Viimast küsimust tuleb alati enda juures kontrollida.

### 4. TEADMISTE VAHENDAMINE

Õpetaja peab juba sügisel kindlaks määrama, millised ülesanded aasta kestel teostatakse pliiatsiga ja millised vesivärvidega. Õpetaja ei tohi õpilasi seada korraga mitme raske ülesande ette. Oleks näiteks täiesti väär ühtaegu seletada valguse, varju ja kuma vahekordi ning lasta seda teostada kohe vesivärvidega, mille käsitsemist samuti veel hästi ei tunta. Vormi õppimise üles-

anded teostatakse peamiselt pehme pliiatsiga. Seejuures peab õpetaja tööd väga asjatundlikult juhtima. Esineb aga siiski juhuseid, kus õpetajale alles tunni kestel selgub, kas ta laseb töö läbi viia pliiatsiga või värvidega. Selline juhuslikkus aga vähendab tööde kvaliteeti.

Samuti esineb veel juhtumeid, kus õpetaja asetab mingi eseme õpilastele ette, kuid sellele ei järgne üldse arutelu ega selgitust eseme vormi ja joonise paberile paigutamise kohta. Joonistus tuleb neil juhtudel tavaliselt suurte vigadega. Seda viga tuleb igati vältida. On tingimata tarvilik, et enne kui lapsed hakkavad joonistama, toimuks: a) vaatlus, b) arutlus vormidest ja proportsioonidest, c) tähelepanu juhtimine joonistuse suurusele ja paigutusele paberil. Mõnikord on vajalik, et õpetaja teeks vastava kiire visandi tahvlile, see visand tuleb aga üsna varsti kustutada.

Iga klassis tehtud tööd tuleb kontrollida ja aeg-ajalt hinnata. Töödes esinevad vead tuleb ära parandada. Lubatud on järgmist laadi parandused: 1) õpilase vea kättenäitamine ja selle iseseisev parandamine õpilase poolt; 2) õpilaste vigade suuline selgitamine; 3) õige kujutamisviisi või -võtte näitamine tahvlil või paberilehel; 4) õpilaste töödes esinevate puuduste näitamine ja parandamine õpetaja käega. Tööde parandamine tuleb organiseerida nii, et õpilased mõistaksid ja täiel määral aru saaksid oma töös esineva vea põhjusest ja iseloomust ja samuti selle parandamise viisist; ilma seda eeltingimust silmas pidamata ei täida vigade parandus oma eesmärki.

### 5. OSKUSTE JA VILUMUSTE ÕPETAMINE

Peaaegu igas tunnis tuleb nõuda õrnema joone tõmbamist ja kummi minimaalset kasutamist. Tunni kestel peab toimuma järjekindel tööde kontrollimine ja õpilaste töö juhtimine. Õpilaste tähelepanu tuleb pöörata ka sellele, kuidas pliiatsit hoida ja kuidas joonistamisel istuda. Pliiats olgu pikk, teda tuleb kinni hoida ainult esimese sõrme ja pöidlaga, teised sõrmed toetugu kergelt paberile. Selline pliiatsi hoidmine võimaldab kerge ja vaba joone tõmbamist. Istudes ärgu lapsed kummardagu liiga ettepoole, vaid joonistagu sirgemalt, sest sirgelt istudes näevad nad paremini oma jooniseid.

Lapsi tuleb hoida skeemide, halbade piltide, lasteraamatute, moelehtede ja postkaartide järgi joonistamast. Elavate kirjeldustega viiakse lapsed õigetele kujutlustele õigetest vormidest looduses. Kopeerimist võib kasutada ainult siis, kui tahetakse tundma õppida mõnda ehituse stiili, ornamentika motiivi, vanameistri vormi- ja värvikäsitlust. Rahvusliku ornamentika tundmaõppimise ülesandel võib küll joonistada ära üksikuid mustri motiive, kuid ornamendi kogu rakenduslik ülesanne peab seejuures kujunema õpilasele loominguliseks protsessiks.

Samuti tuleb rangelt silmas pidada, et lapsed ei kasutaks joo-

nistamise juures sirgjoone tõmbamisel joonlauda, ringide joonistamisel metallraha ja muud sellist.

Erandi võib teha kujundusliku ülesande juures, kus poordi, ringi, seinalehekavandi äärjoonte jne. tõmbamisel võib vajaduse korral kasutada joonlauda ja sirklit, sest siin on ülesanne teine. Siin ei arendata joonistamist vaatluse järgi, vaid töö toimub fantaasia ja ettekujutuse järgi ja tal on rakenduslik ülesanne.

## 6. KLASSITAHVLI KASUTAMINE JOONISTAMISEL

Tahvlijoonistamise oskusel on suur tähtsus õppetöös. I—III klassis joonistagu igas tunnis järjekindlalt osa õpilasi klassitahvlile kriidiga (5—10 minutit). Selline suurele formaadile joonistamine arendab kõiki käelihaseid, see on ka väga kasulik joonistamise arengu seisukohalt. Algastmel lapsed armastavad tahvlile joonistada. Alati on kõige elavamad ja huvitavamad just need tunnid, kus lapsi saab panna tahvlile joonistama. Tahvlijoonistusi ei tule unustada ka vanemates klassides.

Tahvlijoonistuste tegemisel tuleb rakendada kõiki õpilasi. Praktika on nimelt näidanud, et klassis kipub välja kujunema 3—4 õpilast, kes alati käivad tahvlile joonistamas, ülejäänud on aga selles täiesti saamatud. See on pedagoogiliselt suur viga, mida tuleb vältida.

Eriti kasulik on tahvlijoonistamist arendada õpetajal, kuna ta peab suutma joonistada klassitahvlile mitmesuguseid näidiseid. Töö kestel tuleb õpetajal teha tahvlile esemete, mudelite, lindude, loomade, inimese jne. eskiise küsimuste selgitamiseks. Tavaliselt need joonised kustutatakse pärast seletamist. On aga ka selliseid töid, mis jäävad tahvlile kogu tunniks, näiteks rahvusliku ornamentika motiivid, plakatite näidiseskiisid, plakatkiri, ümarkiri, mõned konstruktiivse perspektiivi näidised ja üldse joonised, mis ei piira laste fantaasia ja vaatlusvõime arengut. Kõiki neid motiive tulebki õpetajal tahvlil harjutada.

Korraliku tahvlijoonise saamiseks peab olema korralik tahvel ja hea pehme kriit. Peale valge kriidi kasutatakse mõnikord ka värvilisi: kollast, sinist, punast, rohelist, pruuni, lillat ja ruuget.

Kõik jooned tõmmatakse vasakult paremale ja ülalt alla. Natuurist joonistamisel kasutatakse mitmesuguse teravusega kriidi otsa või serva. Algul märgitakse paari-kolme õrna joonekesega ära eseme, linnu või looma üldkontuur. Seejärel joonistatakse juba julgelt välja üldine vorm selgete joontega, samuti tähtsamad ja ilmekamad sisemised detailid. Liigne detailiseerimine ja varjutamine muudab sageli tahvlijoonise ebaselgeks ja jätab eemalt vaadates määrdinud mulje. Tahvlijoonise otstarve seisnebki esmajoones suure üldvormi selgitamises ja näitamises (joon. 79). Käe ja silma arendamiseks võib aga mõnikord harjutada ka hoolikamat vormide väljatöötamist (joon. 80).



Joon. 79. Tahvlijooniseid. Suure üldvormi tabamise harjutusi.

Mõnede ülesannete juures tuleb kasutada laia kriidi otsa või koguni külge. Plakatkirja õppimisel joonistab õpetaja tahvlile laia kriidi otsaga tähed ette. Eriti laia kirja puhul võib kasutada isegi kriidi külge (joon. 81). Seejuures tuleb suruda kriiti ühtlaselt vastu tahvlit; vastasel korral kulub kriit otste poolt ära ja sellise kiigetallakujulise kriidiga ei saa tõmmata enam ühtlase jämedusega jooni.

Eriline tähtsus tahvlijoonistuste teostamisel on kiirjoonistamisel, sest õpetajal tuleb sageli mõne sekundi jooksul teha tahvlile

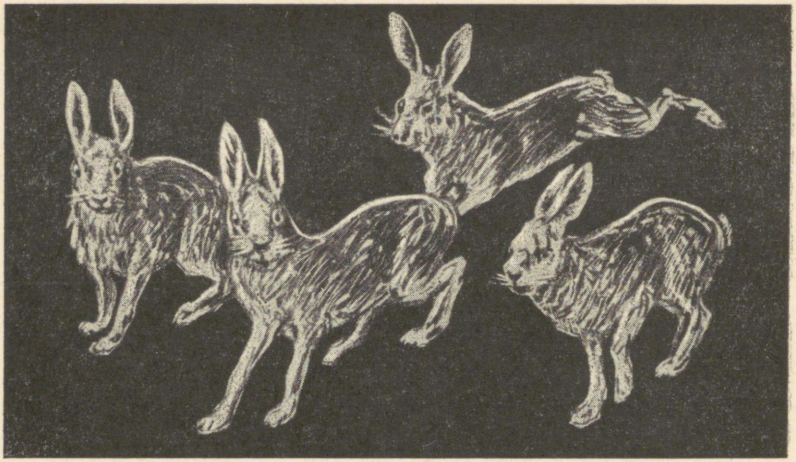

Joon. 80. Tahvlijooniseid. Täpsem väljatöötlus tahvlijoonistes.

selgitav näide. Seepärast peabki suurt rõhku panema tahvlijoonistamise arendamisele. Selleks sobivad motiivid loodusest. Isegi kahekäeharjutused annavad siin teatavaid tulemusi. Õpetaja, kes kardab tahvlit ja kriiti, ei saavuta oma töös kunagi häid tagajärgi.

## 7. DEMONSTRATSIOON

Joonistamistehnika õpetamisel seadku õpetaja mõnikord joonistusplokk vastu tahvlit ja näidaku praktiliselt, millised elementaarsed võtted on olemas pliiatsiga, grafiidiga ja söega joonistamisel. Sulejoonistuse, punktiir- ja pritstehnika õpetamisel tuleb õpilased rühmiti laua ümber koguda ja siis üksikasjaliselt näidata kõiki võimalikke töövõtteid. Akvarelltehnika (vesivärvi) õpetamisel tuleb õpetajal samuti demonstreerida kogu klassile mitmesuguseid maalimise võtteid. Ka õpilaste tööde parandamisel saab olla ainult demonstreerimise, mitte aga ümber- või valmisjoonistamise mõte. Tuleb näidata töö üksikus kohas paremaid vorme ja õigemat tööstiili, et see teistele õpilastele eeskujuks oleks. Samas tuleb aga juhtida tähelepanu ka esinevatele puudustele ning selgitada, kuidas neid parandada ja vältida.

Eriti suur tähtsus õpilaste edasiarendamisele on üksteise paremate tööde vaatamisel ja arvustamisel. Ka nõrgema õpilase töö peab leidma teatava tunnustuse ja tähelepanu. Ei tule arvata, et klassi ette võib tuua ainult valmistöid. Tunni kestel on vaja klassi ees näidata ja retsenseerida just poolikuid töid. Seejuures ei tohi lubada õpilasi pingist lahkuda. Valmistööde näitus tunni lõpul koos ergutava ja vaimuka selgitusega on aga joonistamistunni või vastava ülesande lõppkokkuvõte.

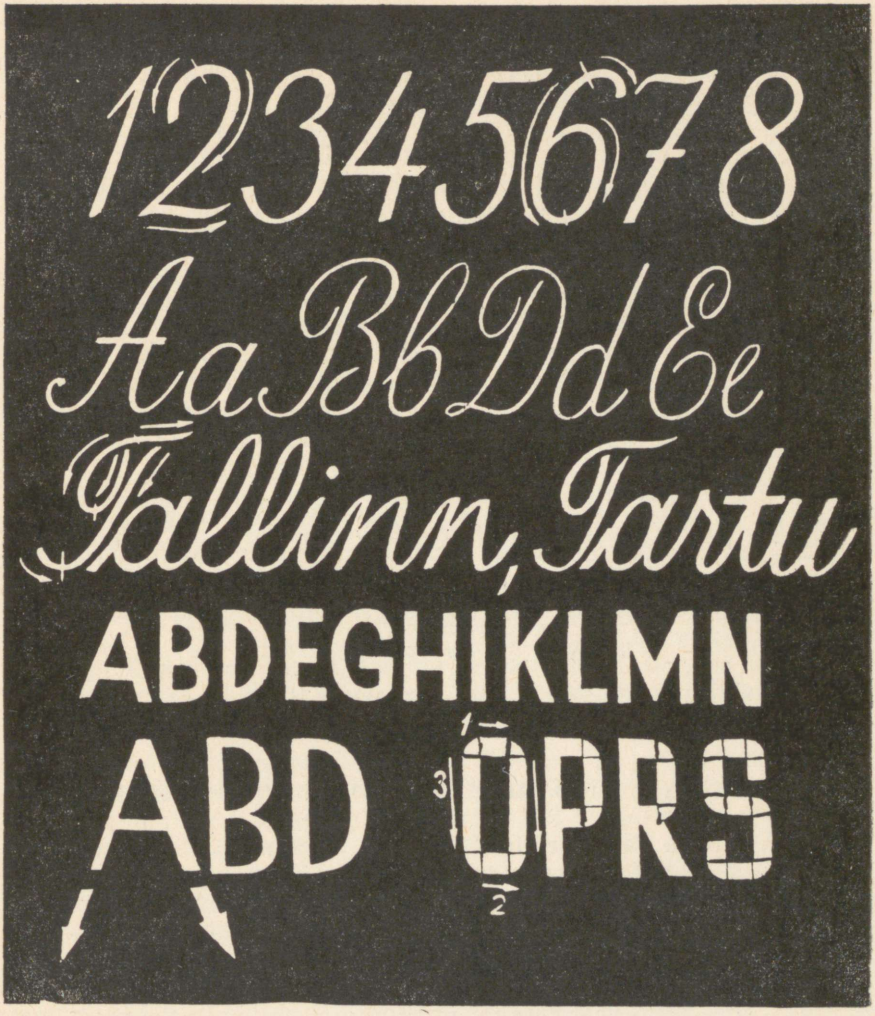


Joon. 81. Laia kriidiotsa või külje kasutamine tähtede eeskujude joonistamisel tahvlil.

## 8. KODUSTE TÖÖDE ARVESTAMINE

Õpilaste hindamine peab toimuma peamiselt klassis tehtud tööde järgi, kodus toimugu ainult mõne temaatilise või kujundusliku töö lõpetamine. Kui seejuures ilmneb, et vanemad või vennad-õed on õpilast kodus juhendanud ja abistanud, siis üldhariduse mõttes pole seegi halb. Vilunud pedagoog oskab siingi võtta õige seisukoha. Liigse «õiguse» otsimisega tehakse sageli ülekohut õpilastele, kes tõepoolest on huviga koduse töö hoolikalt viimistlenud.

Peale selle on kodus vahel paremaid õpetajaid kui koolis, näiteks õpilase isa, ema, õde või vend on kunstikooli lõpetanud (peamiselt linnades). Koduse õpetuse tulemusena teeb niisugusest kodust pärit laps palju parema töö kui ükski teine õpilane koolis. Seda tööd aga õpetaja sageli ei hinda. «See on isa, ema või tädi tehtud,» ütleb õpetaja. Võiks aga mõelda, et ükski sellise ettevalmistusega lapsevanem või õde-vend ei hakka ise lapse tööd valmis tegema, küll aga juhatab, õpetab ning abistab. Selle asemel, et neid töid teistele eeskujuks seada, õhutada teisi nende najal edasi, ignoreeritakse ja pilgatakse säärase töö autorit-õpilast sageli ülekohtuselt. Selliste perekondade lapsed ärgu võtku kunagi joonistamisvõistlustest osa ega ärgu üldse joonistagu, sest «need tööd pole enda tehtud» — niisugune on mõnede õpetajate seisukoht. Ja tavaline nähe ongi, et kunstnike perekondadest pärit laste huvi joonistamise vastu võetakse ära juba algkooli esimesest klassist alates.

Teatavasti on teistes ainetes kodune abistamine ja õpetamine lubatud ja soovitatud, joonistamises aga mitte.

Kui jätame kõrvale erijuhused, kus ilmselt on näha, et keegi teine on algusest lõpuni joonise valmis teinud, võiks arvestada tuntud pedagoogika-didaktika tõde — enne jäägu süüdlane karistamata, kui et süütu kannab karistust. Tõsi küll, distsipliini hoidmisel tuleb mõnikord karistada ka süütut, kuid ei tohi unustada, et see on ikkagi viga.

Sellest kõigest järeldame, et õpilast tuleb hinnata kõigepealt klassis tehtud tööde järgi, kuid arvestada tuleb ka koduseid ülesandeid.

### 9. JOONISTUSTE HINDAMINE JA NÄITUSTE ORGANISEERIMINE

Õpetaja peab õpilaste teadmiste ja vilumuste arvestuse läbi viima süstemaatiliselt jooksva töö kestel. Täiesti lubamatu on olukord, kus õpetaja kontrollib töid üks kord veerandis. See mõjub halvasti õpilase tööle, sest sageli tekib selline olukord, kus tal tuleb ootamatult mitu joonist uuesti teha või ta saab hoopis halvema hinde kui lootis jne.

Väga soovitav on kasutada ühetunnilisi kontrollharjutusi, mis on antud tervele klassile, arvestades, et need ei takista programmi materjali läbivõtmist. Töö alguses teatatakse õpilastele, et tunni jooksul tehtud tööd korjatakse ära ja hinnatakse.

Mahajäänud õpilastele tuleb pöörata sellises tunnis rohkem tähelepanu.

Hindamise normid, millest on vaja kinni pidada, on järgmised.

#### I—IV KLASS

Hinne «5» pannakse: kui õpilane on teema sisuliselt õigesti lahendanud ja vastavalt õpilase arenguastmele ja programminõuetele vormi õigesti tunnetanud ning oskab käsitseda pliiatsit; kui

töö värvitehniline teostamine on korrektne, paigutus lehel on otstarbekohane; kui töö on puhas ja esteetiliselt kaunis. III—IV klassis tuleb arvestada juba perspektiivi algnõuete rakendamist.

Hinne «4» pannakse, kui õpilane täidab joonistamisel kõiki eeltoodud nõudeid, kuid töös esineb üksikuid ebatäpsusi ja töö välimus ei ole täiesti eeskujulik.

Hinne «3» pannakse, kui õpilane teeb sisulisi ja vormivigu ning kui esineb puudusi töö tehnilisel teostamisel; töö on aga üldiselt korralik ja hoolega tehtud.

Hinne «2» pannakse, kui esinevad suured puudused vormiõpetuse, perspektiivi (III—IV kl.) ja tehnilise teostuse osas ning õpilane ei suuda neid õpetaja juhendamisel parandada.

## V—VI KLASS

Hinne «5» pannakse: kui kõik nõuded joonistamisel on eeskujulikult täidetud; kui õpilane rakendab küllalt õigesti perspektiivireegleid nii ettekujutuse kui ka looduse ja esemete järgi joonistamisel; kui looduse ja eseme järgi joonistamisel on eseme vorm ja proportsioonid õigesti edasi antud; kui õpilane tunneb värviõpetust ja rakendab seda nõuetekohaselt, oskab käsitleda valgust ja varju, tunneb plakatkirja ja suudab kujundada iseseisvalt väikese plakati.

Joonis peab olema tehniliselt teostuselt puhas ja nägusa välimusega.

Hinne «4» pannakse, kui joonis täidab kõik eeltoodud nõuded, kuid esineb üksikuid väikesi puudusi töö käigus ja välimuses, mida õpilane suudab parandada iseseisvalt, kui õpetaja on sellele tähelepanu juhtinud.

Hinne «3» pannakse, kui õpilane tunneb joonistamise põhialuseid, kuid teeb vigu perspektiivi osas natuuri järgi joonistamisel; kui õpilane eksib esemete proportsioonide edasiandmisel ning valguse ja varju edasiandmisel esineb tehnilisi ja vormilisi puudusi; kui töö puhtus jätab soovida.

Hinne «2» pannakse, kui õpilane looduse järgi joonistamisel teeb vormi- ja proportsioonivigu, ei tunne perspektiivireegleid, paigutab joonise lehele halvasti; kui õpilane ei suuda töös esinevaid vigu õpetaja juhendamisel parandada, kui töö puhtus jätab soovida.

Nõudmiste ühtlustamiseks on soovitatav mõnikord korjata kokku kõik tööd ja jagada need hinnete järgi kategooriatesse 5, 4, 3, 2. Õpilastele tuleb näidata, mispärast on üks või teine tööde grupp saanud vastava hinde.

Peale hindamise tuleb korraldada ka aasta aruandlusnäitusi. Seejuures on soovitav, et eraldi oleks asetatud eriti andekate õpilaste, samuti ringis tehtud tööd. Muidu ei anna näitus õiget ülevaadet joonistamise tasemest koolis. On soovitav, et programmi läbivõtmise kalendaarne järjekord oleks näitusel samuti näha; sel-

leks võib osa töid köita albumina kokku, kusjuures siin võib olla töid hindega 5, 4, 3 ja ka 2.

Väga kasulik on korraldada alalisi näitusi kooliklassides või selleks eraldi ettenähtud seinal. Klassi seinale võib kinnitada kaks liistu: üks madalamale, teine veidi kõrgemale, nende külge saab siis töid kinnitada. Kool, kus on eraldi joonistamisklass, võib lasta näituse jaoks valmistada raamistatud tahvlid, mis on kaetud linase riidega. Kõige paremad on muidugi klaasitud raamid, neid saab kasutada alati. Toome siinkohal näitena Jaan Vahtra kogemusi. Ta kirjutab: «Valisin joonistustunnil valminud lastejoonistuste hulgast välja 15—20 paremat ja huvitavamat joonistust, kusjuures mul valimisel abiks olid õpilased. Joonistused asetasin raamidesse klaasi alla ja riputasin klassi seintele. Kui järgmisel joonistustunnil valmis uusi töid, siis vahetasin väljapandud joonistusi nendega. Nii kestis see kogu õppeaasta ja meil oli klassis alati vahelduv «kunstinäitus», mis lapsi väga huvitas ja tööle ergutas. Kuna ühed ning samad joonistused niiviisi mõnikord nädalapäevad ja enam laste silme ees seisid, siis oli neil võimalik pikema aja jooksul tähele panna, mille poolest üks või teine joonistus oli puudulik ja mis seal oleks võinud teisiti olla. Paljud õpilased, kes muidu töötasid keskpäraselt, said alalise näituse kaudu tublisti tööhoogu, kuna igaüks luges seda auasjaks, kui ta joonistus pääses alalisele näitusele.» (J. Vahtra, «Joonistamisõpetus».)

Näitust tuleb korraldada nii, et õppeaasta jooksul oleks esitatud iga õpilase töid. Ka nõrgemate õpilaste tööde hulgas leidub joonistusi, mida võib esitada. Seega saavad ka nõrgemad õpilased uut tööhoogu ja usku oma töövõimesse ning keegi ei tunne end saamatuna. Kooli näitused tuleb korraldada esmajoones pedagoogilistel kaalutlustel. Ettenägelik õpetaja asetab aasta kestel paremad tööd, mida ta kavatseb kasutada näitusel, eraldi mappi. Niiviisi organiseeritud tööga on kerge korraldada mitmesuguseid näitusi.

# IX

# NÄIDISTUNDE

## I KLASS

### 1. SIRGJOONELISTE ESEMETE JOONISTAMINE OTSESE VAATLUSE JA MÄLU JÄRGI

**Tunni eesmärk:** laste käelihaste arendamine sirgjoonte tõmbamisel; vaatluse ja tähelepanuvõime arendamine; pliiatsi käeshoidmine ja teritamine; õige kehahoid joonistamisel; värvipliiatsite käsitsemise õppimine ühtlase pinna katmisel.

**Tunnis vajalikud materjalid ja tööriistad:** paber, pliiats, värvipliiatsid, kumm, vihik, pinal ja kolmnurk.

**Tunni käik.**

1. Õpetaja jagab igale õpilasele ühe lihtsa paberilehe joonte tõmbamise harjutamiseks. Pärast paberite jagamist näitab õpetaja, kuidas pliiatsit käes hoitakse ja kuidas joonistamisel istutakse. Edasi selgitab õpetaja, kuidas tuleb pliiatsit teritada ja määrab kindlaks teritamise korra tunnis ja enne tundi. Õpetaja esitab nõude, et tundi tulles oleksid kõik pliiatsid korralikult teritatud. Peale selle soovitab ta tunnis teritada pliiatseid vastavale paberilehele, millel ääred on üles keeratud. Veel parem on, kui iga õpilane kannab selleks kaasas väikest madalat alust. Tunni lõpus viib iga õpilane pliiatsi teritamisel tekkinud prahi paberikorvi. See on vajalik I ja II klassis, kus toimub töö peamiselt hariliku pliiatsiga ja värviliste pliiatsitega. Ilma eespool märgitud korraldusteta tekivad paberikorvi juures pliiatsiteritamise järjekorrad, kust saab tihti alguse ka distsipliinirikkumine tunnis.

2. Õpetaja laseb teha õpilasi 2—3 min. käte liikumisharjutusi sirgjoonte tõmbamiseks. Õpetaja laseb õpilastel püsti tõusta, igal käes pliiats nii, et pöial ja kaks esimest sõrme pliiatsit hoiavad. Õpetaja näitab käe liigutamise suunda. Kõik õpilased teevad parema käega sirgjoonelisi liigutusi, algul horisontaalses, pärast vertikaalses suunas. Nüüd laseb õpetaja õpilastel istuda ja samu harjutusi korrata algul paberi kohal, siis aga ka paberil. Õpetaja näitab harjutuste käiku vastu tahvlit asetatud paberilehel. Ühtlasi juhib ta tähelepanu sellele, et jooned tõmmataks täiesti vabalt ja kartmata. Lisaks laseb ta pärast harjutada veel ka kaldjooni. Edasi laseb õpetaja tõmmata jooni juba kiiremini, organiseerides seda lugemise järgi: üks, kaks, kolm ja näitab ise samal ajal ka joonte tõmbamise suunda.

3. Õpetaja käsib keerata paberilehtedel teise poole ja sinna joonistada täiesti vabalt mälu järgi vihiku jm. Ühtlasi laseb õpetaja 4—5 õpilast tahvlil joonistada. Algul harjutatakse tahvlil ka joonte

tõmbamist, pärast nimetatud esemete joonistamist. Õpetaja demonstreerib ja näitab joonistamise käiku tahvlil.

4. Nüüd laseb õpetaja avada vihikud ja õpilased hakkavad joonistama esemeid otsese vaatluse järgi. Õpetaja annab selgitusi joonistuse paigutuse kohta ja näitab algul vihikut ja soovitab selle joonistada lehe vasakule poolele püstasendis. Ühtlasi arutatakse koos, kui palju on vihiku kõrgus laiusest suurem ja määratakse see vabalt silma järgi paberil. Samuti joonistatakse vihiku etikett — keskkohast pisut kõrgemale. Seejärel näitab õpetaja üht pliiatsikarpi ja laseb õpilasi arutleda selle mõõtude vahekordi. Pliiatsikarbi joonistavad lapsed lehe keskele samuti püstasendis. Lõpuks näitab õpetaja üht väikest vineerist kolmnurka, mis joonistatakse lehe paremale poolele. Alguses joonistatakse kaatetid ja siis hüpotenuus, kusjuures horisontaalne kaatet on pikem kui vertikaalne. Lapsed joonistavad esemeid täiesti vabalt (joon. 82). Soovitav on, et igaüks joonistaks oma vihiku ja oma pliiatsikarbi järgi.

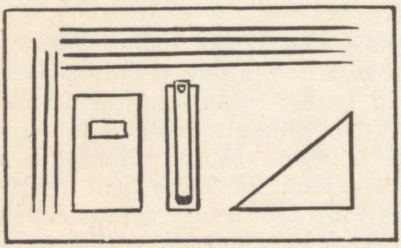

Joon. 82. Sirgjooneliste esemete joonistamine vaatluse ja mälu järgi.

5. Õpetaja teeb klassis tavalise kontrollkäigu, teeb mõne vajaliku korrektuuri, kuid ta ei hakka siin veel nõudma piinlikku proportsioonidest kinnipidamist. Siin vaadeldakse esemeid omaette ja ei nõuta, et nende omavahelised proportsioonid õiged oleksid. Kui mõnel õpilasel on paberile jäänud palju tühja ruumi, siis võib ta joonist vabalt mälu järgi veelgi ühe esemega täiendada. Alguses lapsed kritseldavad väga kiiresti ning jõuavad tunni jooksul palju joonistada. Mõnele tuleb seepärast anda isegi lisalehti ja lisaülesandeid. On soovitav, et kogu tunni jooksul grupp õpilasi joonistaks vaheldumisi 5 min. tahvlile kriidiga.

6. Lõpuks vaadeldakse ühiselt esemete värvusi ja valitakse vastavad värvilised pliiatsid pindade katmiseks. Leitakse, et mõnel õpilasel on helerohelised, teisel sinised vihikukaaned. Pliiatsikarbid on enamasti kollased. Kolmnurk otsustatakse katta õrnalt pruunika või kollaka tooniga. Seejuures õpetaja näitab, kuidas pliiatsiga saab pinda ühtlaselt katta. Ühtlasi näitab ta, kuidas on võimalik joonist puhastada. Vastav eseme joonis kaetakse kuni servadeni kinni eri paberilehega ja servast kustutatakse ära üleläinud kriipsukesed.

7. Paremini õnnestunud töid seatakse teistele eeskujuks. Tunni lõpus asetatakse terve rida vihikuid tahvli äärele ja arutatakse,

missugune joonis on hästi õnnestunud ja mille tõttu on mõni vähem õnnestunud. Ühtlasi leitakse, milliseid töid tuleks veel kodus lõpetada ja parandada.

8. Õpetaja annab juhiseid selle kohta, kuidas iga õpilane valmistab ise endale pakkimispaberist või mõnest muust paberist vajaliku harjutusvihiku, mille ta asetab joonistamisvihiku vahele ja mis on igas joonistamise tunnis kaasas. Edaspidi teostatakse joonistamise eelharjutused neisse vihikuisse.

## 2. LIPUKESTE JOONISTAMINE VAATLUSE JA MÄLU JÄRGI

**Tunni eesmärk:** laste käelihaste arendamine sirgjoonte tõmbamisel; vaatluse ja mälu arendamine; ühtlase pinnakatmise õppimine.

**Tunnis vajalikud materjalid ja tööriistad:** punane lipp, mille pikkus on kaks korda suurem laiusest, väikesed, mitmevärvilised kalasabalõikega lipukesed, mis on kinnitatud nöörile ja asetatud heledale tagapõhjale. Paber, pliiats, värvipliiatsid, kumm (need olgu iga kord kaasas).

**Tunni käik.**

1. Õpetaja laseb teha õpilasi 2—3 min. käte liikumisharjutusi esimese tunni eeskujul, kasutades selleks vastavat harjutusvihikut ja samuti klassitahvlit.

2. Õpetaja seab õpilastele ette punase lipu, mis on asetatud heledale foonile. Õpilased võrdlevad selle mõõtmeid ja leiavad, et lipu pikkus on kaks korda suurem laiusest. Nüüd märgivad nad vajalikud pikkused vihikusse ja joonistavad vastava nelinurkse kuju, samuti ka varda otsa õrnalt abijoontega välja.

3. Õpetaja kontrollib iga üksikut tööd ja annab juhtnööre vigade parandamiseks.

Erilist tähelepanu juhib ta sellele, et iga õpilane ise võrdleks

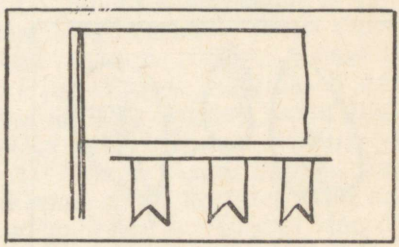

Joon. 83. Lipukeste joonistamine vaatluse ja mälu järgi.

oma joonise kuju lipuga ja püüaks parandada vigu. Vajaduse korral näitab konkreetselt, missugune on joonistuse viga.

4. Pärast vigade kontrollimist õpetaja poolt joonistavad õpilased lipu kuju täpsemalt ja tugevamalt välja.

5. Nüüd näitab õpetaja õpilastele kolme väikest kalasabalõikega lipukest, mis kinnituvad nöörile. Peale selle teeb ta vastava eskiisi

tahvlile, näidates, et väikesed lipukesed võib joonistada suurema lipu alla otstega allapoole. Pärast joonistuse paigutuse näitamist kustutab ta joonise tahvlilt.

6. Väikesi lipukesi joonistavad lapsed vabalt mälu järgi, kusjuures õpetaja võib lippe veel kord näidata ja lõpuks täiesti lastele vaatlemiseks ette jätta (joon. 83). Seejuures lapsed kontrollivad oma mälu- ja tähelepanuvõimet.

7. Pärast joonise kontrollimist toimub värvimine värvipliiatsitega. Igale lipule valitakse vastav värv, lipp aga kaetakse värviga ühtlaselt.

8. Tunni lõpus toimub jällegi tööde vaatlus ja arutelu.

### 3. PUULEHTEDE JOONISTAMINE VAATLUSE JA MÄLU JÄRGI

**Tunni eesmärk:** vaatlusvõime ja mälu arendamine.

**Tunnis vajalikud materjalid ja tööriistad:** lepa- ja sirelilehed heledal alusel.

**Tunni käik.**

1. Õpilased harjutavad aasakujulist vormi niihästi harjutusvihikus kui ka klassitahvlil. Õpetaja näitab tahvlil, kuidas harjutada aasakujulist vormi.

2. Nüüd asetab õpetaja iga pingirea kohta õpilastele ette ühe tabeli, millele on kinnitatud üks lepa- ja üks sirelileht. Seejärel juhib ta tähelepanu lehtede kujule ja suurusele.

3. Õpetaja selgitab, et lepaleht on munaja või aasakujulise vormiga. Samuti võib aasakujulisse vormi joonistada sirelilehe, joonistades selle ümarasse otsa südamekujulise sisselõike. Alguses tehakse selline visand harjutusvihikusse mälu järgi. Seejärel avatakse vihikud ja joonistatakse etteasetatud lehtede järgi, arvestades kõiki nende iseärasusi (joon. 84, 85).

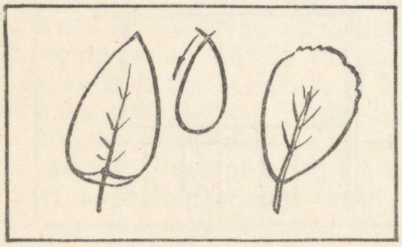

Joon. 84. Puulehtede joonistamine vaatluse ja mälu järgi.

4. Kui jääb jooniste paigutuses ruumi, võib joonistada vabalt mälu järgi veel teisi puulehti.

5. Värvimine toimub värvipliiatsitega, kusjuures õpetaja juhib tähelepanu sellele, et mõni leht on tumeroheline, teine kollakasroheline, mõni hoopis punakas-pruunikas jne.

Tööde vaatlus ja arutelu toimub eelmiste tundide eeskujul.

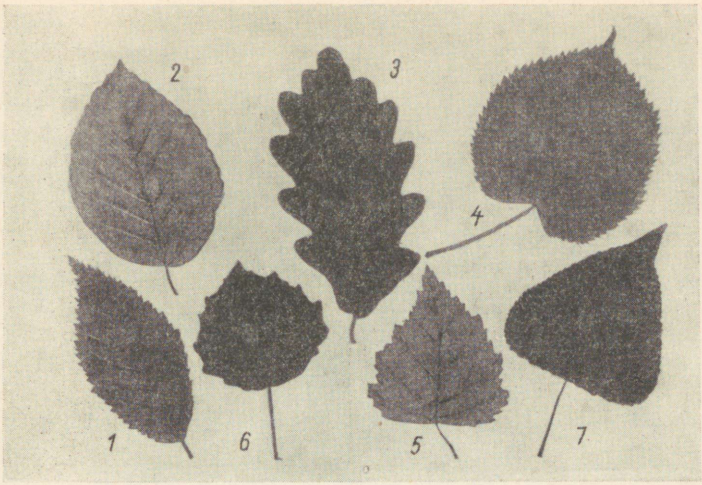


Joon. 85. Mitmesuguseid puude lehti herbaariumist.

## 4. ÜMARATE ESEMETE JOONISTAMINE OTSESE VAATLUSE JA MÄLU JÄRGI

**Tunni eesmärk:** laste käelihaste ja silma arendamine ümarate vormide joonistamisel.

**Tunnis vajalikud materjalid:** värviline kummipall lihtsa erivärvilise triibuga ja rõngaskuivik (baranka).

**Tunni käik:**

1. Õpetaja laseb teha õpilasi 2—3 min. käte liikumisharjutusi. Õpilased tõusevad püsti. Õpetaja näitab pliiatsit käes hoides, kuidas ringi õhus joonistada, esmalt paremalt vasakule. Õpilased teevad väljasirutatud käega pliiatsit hoides samasuguse ringi õhus. Seejärel teeb õpetaja käega õhus ringi vasakult paremale, mida kordavad samuti õpilased. Nüüd toimub ringide joonistamine lugemise järgi: üks, kaks, kolm jne. Pärast seda laseb õpetaja õpilastel pliiatsi võtta vasakusse kätte ja kordab samu liigutusi vasaku käega. Edasi laseb õpetaja neid harjutusi korrata paberi kohal õhus ja siis paberil, samuti mõlema käega. Lõpuks laseb ta õpilasi istuda ja joonistada väiksema ringi, korrates seda mitmel korral ja mõlemas suunas. Kuigi paberile joonistatud ringid pole veel kuigi ilusad, peab õpetaja jälgima, et neis joontes oleks kergust ja hoogu.

2. Nüüd näitab õpetaja õpilastele üht värvilist palli ja laseb selle joonistada vihikulehe vasakpoolsesse ossa. Alguses joonistatakse samuti vaba käega ring ja selle serva kuusirbi taoline kaar. Selle kohta teeb õpetaja selgitava joonise tahvlile, mille ta varsti kustutab.

3. Õpetaja kontrollib töid ja laseb teha vajalikke parandusi.
4. Keskele üles joonistavad lapsed mälu järgi paar õhupalli, mis on kinnitatud paela külge.
5. Nüüd näitab õpetaja üht rõngaskuivikut ja laseb selle joonistada lehe parempoolsesse ossa. Kui mõnel joonisel on jäänud veel liigset tühja pinda, võib sinna joonistada veel ühe kuiviku või õhupalli (joon. 86).

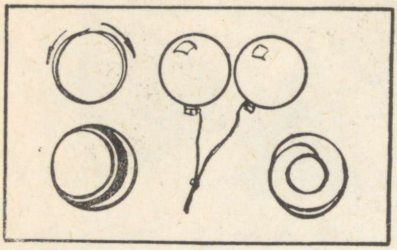

Joon. 86. Ümarate esemete joonistamine vaatluse ja mälu järgi.

6. Värvimine toimub värvipliiatsitega, kusjuures õpetaja näitab, et õhupallidele võib jätta väikese valge laigukese värvimata, mis kujutab läiget, muutes seega töö elavaks ja säravaks. Värvidega katmisel võib kasutada üsna tugevaid toone. Põhilisi valguse- ja varjuprobleeme käsitletakse III klassis.
7. Tunni lõpul seletab õpetaja tööde puudusi ja laseb teha vastavaid täiendusi ning parandusi kodus.

### 5. ILLUSTRATSIOON SÜGISLAULULE «MEHIKENE METSAS»

**Tunni eesmärk:** sügisese metsa joonistamine; laste joonistamine seenekorvidega; kuulsa vene maalikunstniku Levitani teose «Kuldne sügis» tundmaõppimine.

**Tunni käik:**

Õpetaja küsib lastelt, kas nad oskavad laulu «Üks mehikene elutseb männikus».

Kui lastel on laul juba tuttav, siis lauldakse seda ühiselt. Juhul, kui laul on veel õppimata, loeb õpetaja selle ilmekalt ette:

«Üks mehikene elutseb männikus,
ta jalgapidi sügavas samblikus.
Kuub tal valge nagu sai,
kübar tumepruun ja lai.
Kes see mees sääl metsas küll olla võiks?
Me lapsukesed metsa nüüd lähevad
ja mehikest nad samblikust otsivad.
Kuub tal valge nagu sai,
kübar tumepruun ja lai.
Kes see mees sääl metsas küll olla võiks?»

Pärast laulu esitamist tõstavad lapsed käed ja vastavad küsitlemisele: «Õpetaja, see on seen.» «Seened kasvavad metsas.» «Lapsed lähevad seeni korjama.» «Täna joonistamegi pildi sügisesest



Joon. 87. I. Levitan. «Kuldne sügis».

metsast ja seenele minekust,» räägib õpetaja. «Seened joonistame ainult lähedal nähtavalt välja, kauguses märgime need ainult väikeste tippudena.»

Õpetaja küsib õpilastelt, kes soovib joonistada tahvlile puid ja kes lapsi seenekorvidega. Soovijaid on tavaliselt palju. Tahvli juurde tuleb õpilasi saata joonistama gruppide viisi. Õpetajal tuleb kriipsutada alla, millised puud või missugused seenelised on tahvlil paremini kujutatud. Teised õpilased hakkavad joonistama vihikuisse.

Õpilased joonistavad sügisese pildi oma soovi kohaselt. Need, kes ei oska kujutada seenelisi, joonistavad ainult maastiku.

Õpetaja näitab tahvlil, kuidas joonistada mändi, kuuske või kaske.

Vahepeal näitab õpetaja Levitani maali «Kuldne sügis» ja küsib õpilastelt, mis on seal kujutatud ja kuidas see lastele meeldib. Kõigile meeldib pilt väga. Õpetaja mainib, et see on kuulsa vene maastikumaalija Levitani teos (joon. 87).

Nüüd kontrollib õpetaja iga õpilase tööd üksikult ja annab nõu, kuidas pilti parandada ja täiendada. Näitab vahetevahel mõnda paremat tööd, asetades neid tahvli äärele.

Eriliselt võetakse vaatluse alla sügisesed värvid metsas, samuti räägitakse, kuidas võiks värvida seeneliste riided ja korvid. Lõpuks näitab ja seletab õpetaja, mida võiks veel kodus teha, et pilt veel ilusam ja ilmekam välja näeks. Seejuures näitab õpetaja mõnda pilti kooli temaatilistest tabelitest, mis on koostatud F. Sovetkini ja V. Tšistjakovi või teiste poolt (joon. 88).



Joon. 88. Sügispilt F. Sovetkini ja P. Tšistjakovi poolt koostatud kooli temaatiliste tabelite kogust (fragment).

### 6. ILLUSTRATSIOON JUTUKESELE «PERENAINE AINO»

**Tunni eesmärk:** mälu arendamine laste mänguasjade joonistamisel; tööarmastuse arendamine; kunstiteose tundmaõppimine.

**Tunniks vajalikud materjalid:** mõned mänguasjad või nukud, J. Köleri maal «Tütarlaps allikal».

**Tunni käik:** Õpetaja jutustab järgmise lookese.

«Aino on väike tüdruk, aga ta on tragi perenaine. Ta seob ema suure köögipõlle ette ja peseb kõik sööginõud. Siis paneb magama nukud Tiiu ja Klaara, ning läheb valmistama sööki. Vahepeal on aga nukud üles tõusnud ja tralli lahti löönud. Karu-Juntsu aga kutsub neid korrale. Ta riidleb aga nii valjusti, et kiisud kõik peitu poevad. Aino noomib Karu-Juntsut, tõreleb Tiiu ning Klaaraga ja silitab kiisude päid. Nüüd katab Aino kogu perele laua ja nii istuvadki kõik laua ääres: Aino, Tiiu, Klaara, kiisud, Karu-Juntsu ja Kutsu. Pärast sööki läheb Aino turule: ta toob Karu-Juntsule mesikooki, nukkudele kompvekke ja palju muidki asju veel. Turult tulnud, viib ta nukud jalutama. Õhtul on kõik väga lõbusad: nukud tantsivad, kiisud müravad Karu-Juntsuga, sõidavad isegi ratsa, Kutsu aga vurab autoga ringi. Kui aeg on juba hiline, siis joob Aino oma sõpradega teed ja paneb nad ilusasti magama. Aknast naeratab aga Kuuonu, kui Aino oma hoolealustega juba unne on suikunud.»

Õpilased on tähelepanelikult kuulanud õpetaja jutustust väikesest tragist Ainost. Paljud käed tõusevad püsti: üks tahab joonistada tahvlile Aino, teine nukud, kolmas kiisud, neljas Karu-Juntsu jne.

Õpetaja kutsub tahvli juurde korraga neli õpilast. Üks neist joonistab, kuidas Aino, ema põll ees, peseb taldrikuid, teine



Joon. 89. J. Köler. «Tütarlaps allikal».

joonistab Tiiu ja Klaara voodis magamas, kolmas joonistab, kuidas kiisud sõidavad Karu-Juntsuga ratsa, neljas — kuidas Aino läheb turule.

Sel ajal kui õpilased tahvlile joonistavad, käib õpetaja pingi juurest pingi juurde ja annab näpunäiteid joonise paigutuse kohta ning parandab vigu.

Kes tahvlijoonise on lõpetanud, läheb kohale ja jätkab tööd vihikus.

Tahvli juurde läheb veel paar õpilast joonistama.

Õpetaja juhib tähelepanu ka tahvlile joonistatud motiividele. Ühisel arutlusel lastega leitakse, missugused tahvlijoonised on paremad ja mispärast.

Kui iga õpilane on joonistanud pildikese pliiatsiga, siis asutakse värvimise juurde. Värvimine toimub värvipliiatsitega. Õpetaja käib samuti igaühe juures ja juhib kogu tööd.

Mõni õpilane, kes ei oska Ainot kujutada, joonistab mälu järgi ainult mänguasju.

Tunni lõpuosas jutustab ja näitab õpetaja, kuidas kuulus eesti maalikunstnik Johan Köler on kujutanud hoolsat väikest tütarlast, asetades tema teose reproduktsiooni «Tütarlaps allikal» (joon. 89)

tahvli servale. Lapsed on pildist väga vaimustatud ja lubavad ka oma pilti kodus viimistleda. Paljud õpilased paluvad pilti vaadelda lähemalt; õpetaja näitab seda pinkide viisi.

Tund lõpetatakse elamusliku kokkuvõttega tööst.

### 7. RATSASÕIT

**Tunni eesmärk:** liikumise kujutamine, vaatlusvõime ja mälu arendamine.

**Tunniks vajalikud materjalid:** väike kiikhobuse mudel või joonis.

**Tunni käik:**

Õpetaja laseb õpilasi laulda laulu «Ratsasõit». Kui õpilased laulu veel ei tunne, loeb õpetaja laulust paar salmi ette:

«Üks, kaks, kolm!
Lendab tuhk ja tolm!
Poiste sõit käib tuhatnelja,
trepilt alla, õuest välja,
nagu tuhk ja tolm.
Üks, kaks, kolm!
Hoidke eest!
Läbi porist, veest!
Üle aasa, üle mäe,
kaldalt alla, läbi jõe,
läbi porist, veest;
hoidke eest!»

Pärast laulu ettekandmist näitab õpetaja lastele väikest kiikhobust või selle joonist. Õpilased hakkavad nüüd mälu järgi kiikhobust joonistama. Mõni joonistab koguni hariliku hobuse. Hobusele joonistatakse ka ratsanik selga. Õpetaja peab juhtima tähelepanu sellele, et tuleb edasi anda ka liikumist (joon. 90).

Osa õpilasi joonistavad tahvlile.

Kõik õpilased tulevad tavaliselt mänguhobuse joonistamisega toime. Paremini joonistatud ratsanik seatakse teistele eeskujuks. Mõni õpilane jõuab joonistada ainult hobuse.

Värvimine toimub värvipliiatsitega.

### 8. JOONISTAMINE TEEMAL «PUHKEPÄEV»

Tund toimub pärast III veerandi puhkepäevi.

Töö läbiviimine sarnaneb vabajoonistamisele, mis nõuab õpetajalt suuri kogemusi ja vilumusi.

**Tunni kirjeldus:**

«Lapsed, kus teie veetsite oma puhkepäevad?» küsib õpetaja. «Linnas,» vastab enamik linnas elavaid õpilasi. «Käisin maal vanaisa juures,» vastab üks. «Olin Kivimäel sugulaste juures,» ütleb teine. «Kas need, kes olid linnas, üldse ei käinud väljas?» «Ma käisin Hiljaga Kadriorus suusatamas,» vastab üks tüdruk. Siis jutustab väike Jüri, kuidas Ilmar sportkelguga neile tuli ja kuidas nad terve päeva kelgumäel lõbutsesid. Heino jutustab huvi-



Joon. 90. Illustratsioon eesti rahvalaulule «Ratsasõit».

tavalt, kuidas ta maal olles uisutamas käis, kuidas ta naabripoistega terve rivi lumememmi tegi, suure kindluse ehitas, kus nad siis lumesõda pidasid jne. Kõigil on palju huvitavat rääkida, kuid õpetajal tuleb lõpuks vestlus katkestada ja teatada: «Nüüd joonistame sellest huvitava pildi.» Kõik hakkavad hoolega joonistama. «Kes soovib tahvlile joonistada?» Soovijaid on tavaliselt palju. Õpetaja küsib, kes soovib joonistada suusatajat, kes uisutajat, kes kelgutajat ja lumepalli veeretajat, ja laseb 6—7 õpilast korraga tulla pikale klassitahvlile joonistama. Iga kuue minuti tagant tulevad

uued õpilased tahvlile joonistama. Teised joonistavad sel ajal terve pildi vihikusse. Õpetaja kontrollib kõiki joonistajaid, leiab vigu ja toob ise vähetevahel klassitahvlil selgitavaid näiteid liikumise kujutamise kohta. Kõik tahvlijoonistused laseb ta iga kord kustutada varsti pärast joonistamist. Õpetaja annab vahepeal juhtnööre värvimise kohta ja näitab eeskujuks endiste õpilaste valmistöid ning toob arvustavalt välja ka sama tunni poolikuid töid (joon. 54). Värvideks kasutatakse värvipliiatseid. Tunni lõpus toimub ühine tööde vaatlemine ja arvustamine, kusjuures on sõna ka õpilastel. Ühtegi tööd ei tee õpetaja täiesti maha, vaid kõige viletsamgi töö leiab teatava tunnustuse, kuna vigadele juhitakse tähelepanu sõbraliku nõuandena.

### 9. RIBAMUSTRI KOOSTAMINE RUUTUDEST JA KOLMNURKADEST

**Tunni eesmärk:** mustri algmõistete-rütmi ja sümmeetria tundmaõppimine.

**Tunniks vajalikud materjalid:** värvilised paberiribad, käärid, joonlaud, kliister ja näidisjoonis.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja selgitab mustri otstarvet, näitab (enda joonistatud) valmismustrit. Seejärel ta näitab tahvlil kriidiga mustri joonistamise järjekorda. Ühtlasi selgitab ta rütmi ja sümmeetria mõisteid lastele arusaadavas sõnastuses.

2. Õpetaja joonistab tahvlile kaks paralleeljoont ja käsib lastel teha sedasama oma vihikus. Selleks võib kasutada joonlauda.

3. Nüüd jagab õpetaja igale õpilasele kaks erivärvilist pabeririba laiusega 1,5 cm. Iga pingi kohta annab ta ühed käärid. Õpilased lõikavad pabeririba otsast silma järgi ruudukesi. Mõned ruudud lõigatakse diagonaalis pooleks ja saadakse sel teel väikesi kolmnurki. Osa paberit jäetakse lõikamata.

4. Õpetaja näitab, kuidas ruutudest ja kolmnurkadest saab huvitavaid mustreid koostada, seades neid ilusate gruppidena rütmilise kordumisega ribamustriks.

5. Õpilased hakkavad nüüd ise mustreid koostama, arvestades neid esitatud eeskujusid.

6. Õpetaja jälgib tööd ja abistab iga õpilast.

7. Nüüd paneb õpetaja igale lauale kliistrit, mis on asetatud paberitükikesele.

8. Pärast tööde kontrollimist märgivad õpilased mustri motiivid pliiatsiga ära ja kleebivad seejärel need järjest kliistriga paberile. Kliister, mille sisse lapsed kastavad motiivikeste teisi pooli, võib olla paberitükile ühtlaselt laialj aetud või asetavad lapsed kliistri lihtsalt sõrmeotsaga motiividele ja vajutavad seejärel ribamustrisse.

Kui puudub värviline paber või kliister ja kui õpetaja kardab, et see ülesanne juba läheneb käsitööle, võib lihtsalt harilikust

paberist lõigatud šabloonide järgi koostada mustri ja siis pliiatsiga piirates motiivid välja joonistada. Sel juhul toimub värvimine värvipliiatsitega. Mustri koostamisel on motiivide kopeerimine lubatud ükskõik missugusel teel, sest mustri koostamine on ikkagi looming.

Sama ülesannet võib korrata, kasutades viimati esitatud meetodit ja võttes motiivideks juurde veel väikesi ringikesi.

Praktika on näidanud, et siin esitatud võtted mustri koostamiseks pakuvad lastele suurt huvi. Võib kindel olla, et kodus lapsed teevad veel lisatöid. Neile tuleb samuti tähelepanu omistada (joon. 60, *a*).

### 10. RIBAMUSTRI KOOSTAMINE LEHTEDEST JA ÕITEST

**Tunni eesmärk:** osata valida lehti ja õisi, mis omavahel mustrisse sobivad.

Värvide valiku ja paigutuse oskuse arendamine.

**Tunniks vajalikud materjalid:** näidisjoonis või tabeleid valmismustritest.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja näitab näidisjoonist või tabeleid valmismustritest. Seejärel selgitab ta kriidiga tahvlile joonistades, missugused



Joon. 91. Tahvli näidisjoonis. Ribamustri koostamine lehtedest, marjadest ja urbadest.

lehed ja õied sobivad omavahel mustrisse. Siin juhib ta tähelepanu nende motiivide omavahelistele suurustele, vormide karakterile, paindlikkusele, nurgelisusele, kohmakusele, saledusele jne. Liigse kontrastsusega vormid ei sobi omavahel hästi. Valitud lehtedel peab olema ühtne, stiilne karakter.

2. Tuletades meelde rütmi ja sümmeetria mõisteid, hakkavad lapsed koostama mustrit. Alguses joonistavad nad välja ühe ilusa peamotiivi ja seejärel sobiva abimotiivi.

3. Õpetaja näitab, kuidas on võimalik korduvat motiivi õhukese paberiga edasi kopeerida. Kui mustris esineb vähe korduvaid motiive, võib neid ka silma järgi välja joonistada (joon. 91).

4. Õpetaja süveneb hoolega töösse ja mõtleb iga töö juures, kuidas veel mustrit täiendada. Tuleb arvestada, et see töö on peamiselt tundeasi ja näitab, kuivõrd on selles õpetaja silm arenenud. Õpilaste tööde järjekindel vaatlemine ja analüüsimine arendab õpilaste joonistamisoskust.

5. Tööde värvimisel juhib õpetaja tähelepanu ka rütmile värvide paigutamises ja värvide sobivusele. Mustri fooniks on soovitav kasutada heledamaid toone.

6. Kõikide tööde vaatlemisel ja analüüsimisel on eriline tähtsus kujunduslikus joonistamises.

## II KLASS

### 1. ÕUNTE JOONISTAMINE VAATLUSE JA MÄLU JÄRGI

**Tunni eesmärk:** silma ja käe arendamine ümarate vormide joonistamisel.

**Tunniks vajalikud materjalid:** kaks õuna, üks neist ümara, teine laperguse kujuga. Kummipall.

**Tunni käik:**

1. Algul teostatakse harjutuspaberil ja samuti klassitahvlil käte liikumisharjutusi ringide joonistamiseks esimese klassi eeskujul.

2. Õpetaja asetab alusele ümara õuna ja laseb selle joonistada vihikulehe vasakpoolsesse ossa. Õun joonistatakse kerge, õhulise joonega.

3. Nüüd asetab õpetaja alusele eelmise õuna kõrvale teise õuna, mis oma kujult on lapergusem ja kõrgem. Seejuures laseb ta hoolega lapsi vaadata ja arutleda, mille poolest teine õun eelmisest erineb.

4. Õpetaja teeb selgituseks tahvlile visandi, mille ta varsti kustutab. Õpilased vaatlevad hoolega õuna kuju ja püüavad seda joonistada õrna abijoonega teise õuna kõrvale.

5. Õpetaja asetab võrdluseks õunade juurde kummipalli ja nüüd näevad õpilased, et isegi esimene õun pole täiesti ümarik nagu pall, vaid on väikese lohukesega varre juures ja samuti all servas. Vajaduse korral toob õpetaja õuna mõnele õpilasele lähedale, et seda hoolega vaadelda ja asetab siis jällegi alusele tagasi.

Nii püütakse hoolega joonistada täpselt eesolevaid õunu. Kui paigutus lubab, joonistatakse mälu järgi veel üks õun ja kaks kirssi (joon. 92).

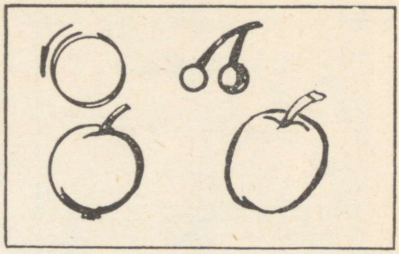

Joon. 92. Õunte ja kirsside joonistamine vaatluse ja mälu järgi.

6. Värvimine toimub värvipliiatsitega. Õpetaja näitab paberilehel, kuidas värvipliiatsitega ühtlaselt pinda katta üleminekuga kollakalt rohekale ja samuti punakale toonile. Soovitav on jätta õunade vasakpoolsesse ülemisse ossa väike valge laiguke katmata, mis märgib ära läike koha, muutes joonise elavamaks. Samuti on soovitav, et õpetaja asetaks õunad juba alusele nõnda, et nende tumedamad värvused oleksid keeratud paremale poole, varju sisse. Siis ei teki värvimisel probleeme. Õpilased joonistavad nii, nagu nad näevad ja tajuvad. Eriti hästi mõjuvad pildil tumepunased kirsid, millele on jäetud valged läiked peale.

7. Õpetaja kontrollib iga õpilase tööd ja näitab, kuidas neid parandada. Vahetevahel toob ta mõne töö klassi ette ja näitab seda teistele eeskujuks.

8. Tunni lõpul toimub tööde ühine vaatlemine ja arutelu.

## 2. VASARA JOONISTAMINE VAATLUSE JÄRGI

**Tunni eesmärk:** silma ja käe arendamine vaatluse järgi joonistamisel.

**Tunniks vajalikud materjalid:** vasar heledal foonil.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja asetab kõrgemale alusele vasara ja selle taha heledama fooni, kontrollides ühtlasi, kas kõik õpilased etteasetatud eset näevad.

2. Vaadeldakse vasara üldisi mõõtmeid ja määratakse kindlaks vihiku asend joonistamisel.

3. Ühiselt vaadeldes otsustatakse, et vasara pea kõrgus mahub varre pikkusesse ligikaudu kaks korda ja märgitakse need abijoontega paberile. Alguses tõmmatakse varre kohale horisontaalne keskjoon, siis sellele ristjoon, kuhu märgitakse vasara pea kõrgus.

4. Detailne väljatöötamine toimub vabalt silma järgi.

5. Õpetaja jälgib kõiki töid ja üldiste vigade puhul teeb ta selgitavaid jooniseid klassitahvlile. Samuti annab ta nõu iga üksiku töö juures individuaalselt.

6. Kui mõni jõuab joonise varem valmis, joonistab ta mälu järgi juurde ühe viili või väiksema, teistsuguse vormiga vasara (joon. 93). Kõik esemed varjutatakse hariliku pliiatsiga.

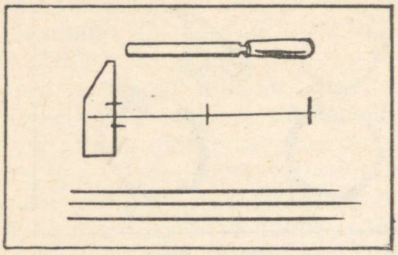

Joon. 93. Vasara ja viili joonistamine vaatluse järgi.

7. Tööde vaatlemine ja arutlemine on soovitav niihästi tunni kestel kui ka lõpul.

### 3. SAAGIDE JOONISTAMINE VAATLUSE JA MÄLU JÄRGI

**Tunni eesmärk:** silma ja käe arendamine vaatluse järgi joonistamisel. Tööriistade vormi tundmaõppimine.

**Tunniks vajalikud materjalid:** käsisaag (vukssaag).

**Tunni kirjeldus.**

Õpetaja toob vaatlemiseks ja joonistamiseks käsisae. Leitakse, et käepideme üldine mõõt mahub saelehe üldisesse pikkusesse umbes kolm korda. Märgitakse sae seljajoon horisontaalses asendis vihikulehe keskele ja sellele käepideme ja tera üldised pikkused. Seejärel joonistatakse detailselt vormid vabalt silma järgi. Vajaduse korral teeb õpetaja selgitava joonise klassitahvlile.

Nüüd joonistavad õpilased mälu järgi veel lehe ülemisse ossa raamsae või vibusae ja alla kahekäesae (joon. 94). Kõik saed värvitakse hariliku ja värviliste pliiatsitega. Tööde vaatlus ja arutelu on soovitav läbi viia igas tunnis.

### 4. REKETI VÕI KÄSIPEEGLI JOONISTAMINE VAATLUSE JÄRGI

**Tunni eesmärk:** laste käelihaste ja silma arendamine ovaalsete vormide joonistamisel.

**Tunniks vajalikud materjalid:** reket või käsipeegel.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja laseb teha õpilasi 2—3 min. käte liikumisharjutusi. Õpilased tõusevad püsti. Õpetaja näitab pliiatsit käes hoides, kuidas ovaali õhus joonistada — esmalt paremalt vasakule. Õpilased teevad väljasirutatud käega pliiatsit hoides õhus samasu-

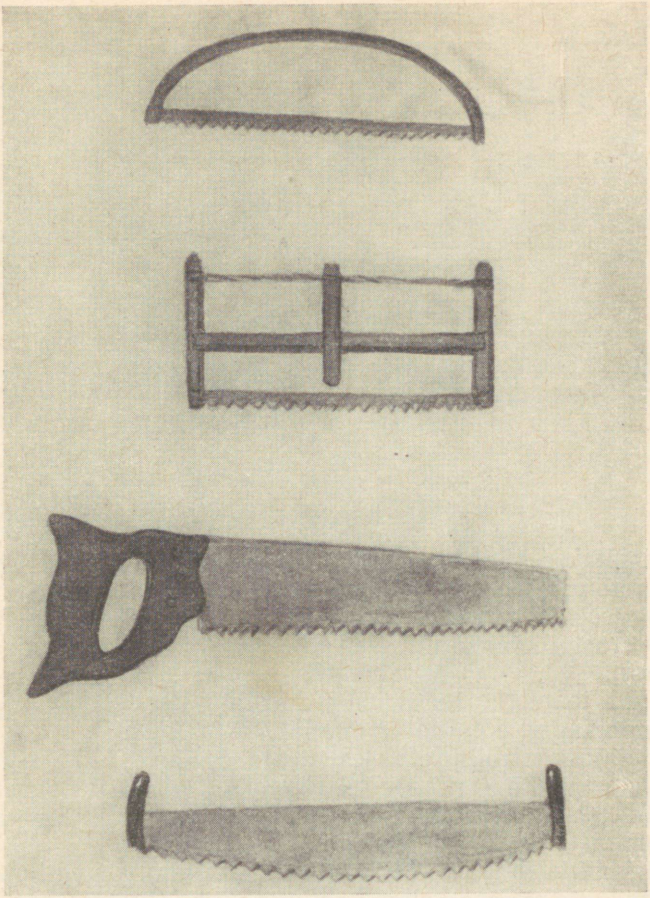

Joon. 94. Saagide joonistamine vaatluse ja mälu järgi (XXI Kk.).

guse ovaali. Seejärel teeb õpetaja käega õhus ovaali vasakult paremale, mida õpilased samuti kordavad. Nüüd toimub ovaalide joonistamine lugemise järgi: üks, kaks, kolm jne. Peale selle laseb õpetaja õpilastel pliiatsi võtta vasakusse kätte ja kordab samu liigutusi vasaku käega. Edasi laseb õpetaja neid harjutusi korrata paberi kohal õhus ja siis paberil, samuti mõlema käega. Lõpuks laseb ta õpilasi istuda ja joonistada väiksema ovaali, korrates seda mitmel korral ja mõlemas suunas, kuni saadakse ilus ovaal.

2. Õpetaja toob vaatlemiseks ja joonistamiseks reketi või käsipeegli.

Vaatlusest selgub, et eseme käepideme pikkus vastab peaaegu ovaalse osa pikkusele.

3. Vihikulehele tõmmatakse õrn horisontaalne abijoon ning sel-

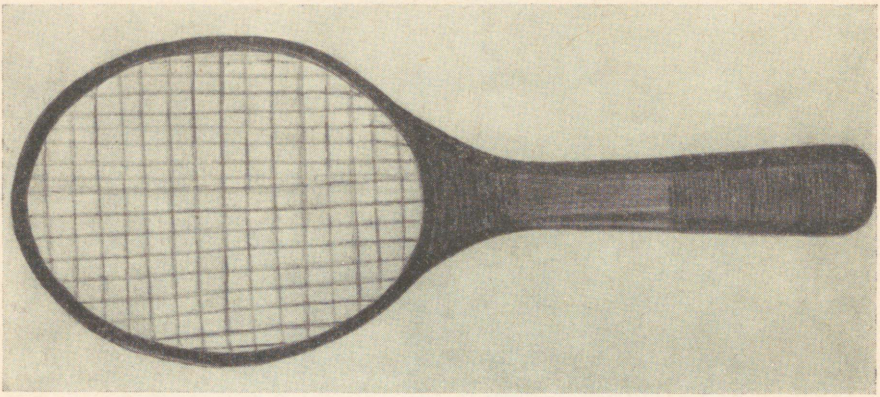

Joon. 95. Reket (XXI Kk.).

lele märgitakse käepideme ja ovaali suurused. Ovaali keskele on soovitav tõmmata veel ristjoon, kuhu märgitakse laius.

4. Alguses ühendatakse ovaali märgid hästi õrna ovaalse joonega. Pärast joonistatakse see mitmel korral üle, kuni saadakse õige vorm.

5. Nüüd joonistatakse käepideme laius ja ühendus ovaaliga, samuti ülejäänud detailid (joon. 95).

6. Õpetaja kontrollib algusest peale õpilaste töid ja teeb vastavaid märkusi parandusteks. Vajaduse korral teeb selgitavaid jooniseid klassitahvlile, millised ta varsti kustutab. Samuti näitab ta paremini õnnestunud töid.

7. Värvimine toimub värvipliiatsitega. Juhul, kui pinnakatmine vesivärvidega on juba selgeks õpitud, võib katta tööd ka vesivärvidega.

Reketi joonistamisel on võimalik tundi seostada spordiga, näidates nõukogude spordi eesrindlikku osa.

### 5. ILLUSTRATSIOON JUTULE «LOOMADE PIDU»

**Tunni eesmärk:** mälu ja fantaasia arendamine; loomade ja lindude joonistamine; kunstiteose tundmaõppimine.

**Tunniks vajalikud materjalid:** tabeleid ja pilte loomade joonistega; Vasnetsovi maal «Ivan-tsaaripoeg ja hall hunt».

**Tunni kirjeldus.**

Õpetaja jutustab järgmise muinasjutu.

«Elasid kord jänesed — isa Laaberdi, ema Hoplaa-Hoplaa ja tütar Mikerill. Lähemal ajal pidi vanemate ainuke tütreke abielluma metsa kõige kiirema jänese Vuhtiga. Ema Hoplaa-Hoplaa käis ja kutsus endale abiks 12 jänese-emandat, kes pidid aitama



Joon. 96. Illustratsioon jutule «Loomade pidu». R. Tiituse, E. Tšarušini jt. loomade ja lindude jooniseid.

teda pidustuste ettevalmistamisel. Mikerill koos sõbrataridega tõttas metsas ringi ja kogus aineid pulmasöökide valmistamiseks. Neid pidi palju ja väga mitmesuguseid olema, sest pulmakülalisi oli kutsutud rohkesti ja igaüks neist toitus erinevalt. Oli kutsutud linde ja loomi ümbruse metsast ja isegi vana võsavillem ja «Karu-Ott» olid lubanud austada pulma oma osavõtuga. Kibedais askeldusis möödusid päevad. Pulmapäev jõudis kätte. Juba hommikul hakkasid külalised saabuma. Tulid lõoke, kuldnokk, pääsuke, varblane, pardid ja haned; tulid ka loomad: palju jäneseid, kitsed, oravad, hundid ja lõpuks ka karu. See oli pikk pulmarong. Kuidas nad aga pulmamajja saabusid? Õige: linnud tulid lennates, loomad käies või joostes, orav hüpates. Kus aga pulmi peeti, kas samuti tubades nagu inimeste juures? Ei, need pulmad peeti metsas ilusal rohelisel muruplatsil. Külalisi oli vastu võtmas isand Laaberdi ja emand Hoplaa-Hoplaa ja kindlasti ka Mikerill ja Vuhti. See oli väga kena pruutpaar. Vahetati südamlikke tervitusi ja siis paluti külalised lauda. Tänu emand Hoplaa-Hoplaa hoolitsemisele oli pulmalaud rikkalikult kaetud. Kõik sõid ja kiitsid maitsvaid roogi. Kui aga kõhud täis olid, asusid pillimehed kohale ja lasksid tantsulool kõlada. Kes olid pillimeesteks? Muidugi rohutirtsud. Ja nüüd läks lahti hoogne tants — esimesena alustasid tantsu emand Hoplaa-Hoplaa isand Laaberdiga, neile järgnes pruutpaar ja siis ka teised pulmakülalised. Rõõmsalt tantsisid kõik ja lasksid pruutpaaril elada.»

«Mis teile selles jutus kõige enam meeldis? Sulle meeldis pulmaliste tulek, sulle tants, sulle emand Hoplaa-Hoplaa askeldused enne pulmi. Kena, ühele meeldis üks, teisele teine koht, aga mida me siit joonistada võiksime? Võiks joonistada külaliste tuleku — loomad tulevad joostes, linnud lennates (joon. 96), siis emand Hoplaa-Hoplaa ja Mikerilli ja nende abiliste toimetusi enne pulmi. Kõige rohkem meeldis sulle aga tants — siis joonista sina see, kuidas kõik tantsivad. Jaa, ka seda võiks joonistada, kus isand Laaberdi, Hoplaa-Hoplaa ja pruutpaar seisavad peoplatsil ja tervitavad külalisi. Toivi tuleb ja joonistab tahvlile selle, mis ta seal Virvele praegu joonistas. Kes veel tahab tahvlile joonistama tulla? Nii: Asta, Vilma, Eha ja Emmi, tulge teie ka. Teised joonistavad oma vihikutesse; aga paigutage joonis keskele ja ärge tehke jäneseid ja teisi loomi väga väikselt. Ikka selgesti ja hästi. Kas pliiatsid on ka kõigil hästi teritatud? Peab olema, muidu ei saa joonist teha korralikult. Aga Vilma, sa joonistasid liiga ääre peale — jänese jalad ei mahu üldse joonisele, me ei näegi Vuhtit terves suuruses!»

Niiviisi julgustab ja juhatab õpetaja tööd kõikjal. Joonise paremaks õnnestumiseks paneb ta välja mõned tabelid, kus on kujutatud mitmesuguseid loomi ja linde.

Värvimine toimub värvipliiatsitega. Koos arutatakse, kuidas üht või teist looma värvida. Tunni lõpul näitab õpetaja kuulsa vene muinasjutumaalide autori Vasnetsovi maali «Ivan-tsaaripoeg



Joon. 97. V. Vasnetsov. «Ivan-tsaaripoeg ja hall hunt».

ja hall hunt» (joon. 97). Õpilased esitavad terve rea küsimusi pildi sündmustiku kohta. Õpetaja räägib lühidalt, kuidas hall hunt aitas nõiduse teel tsaaripojal imeilusat tütarlast kaugest lossist ära tuua. Nende teekond viis läbi ohtliku metsa.

Vasnetsovi pildi vaatlemine innustab omakorda lapsi tööde paremale väljatöötamisele.

### 6. JOONISTAMINE TEEMAL «KEVADE TULEK»

**Tunni eesmärk:** kasvatada lastes armastust looduse vastu; kunstiteose tundmaõppimine.

**Tunniks vajalikud esemed**: kuldnoka pesakast või joonis sellest; R. Sagritsa «Jäälagunemine».

**Tunni kirjeldus.**

Õpetaja esitab lastele rea järgmisi küsimusi. 1. Missugune aastaaeg on meil praegu? 2. Millal oli kevade algus? 3. Kuidas me aru saame, et on kevad?



Joon. 98. R. Sagrits. «Jäälagunemine».

Pärast õpilaste vastuseid näitab õpetaja eesti kunstniku R. Sagritsa maali «Jäälagunemine» (joon. 98). Siin on hästi edasi antud kevade saabumine. Valged laigud tumedal maapinnal tunnistavad lume sulamist. Jõel on murdunud jääkate ja kuhjunud siin-seal üles. Tume mets kauguses on kui kevadootuses.



Joon. 98*a*. «Kevade tulek» (XXI Kk.).

«Kas te, lapsed, tunnete laulu «Kevadel»?» küsib õpetaja.

Lapsed tavaliselt tunnevad seda ning sageli alustavad spontaanselt laulu:

«Juba linnukesed
väljas laulavad,
kenad kasekesed
kingul kohavad.
Lumi on ju ära suland,
talvekülm on mööda läind;
lapsed, kes kui vangis eland,
pole ammu murul käind.»

«Missugused linnud ilmuvad kevadel aedadesse?» küsib õpetaja.

«Kuldnokad,» vastavad lapsed. Edasi arutletakse, mis kasu toovad meile kuldnokad ja kuidas me nende eest hoolitseme.

Õpetaja laseb üht õpilast tahvlile joonistada kuldnoka pesakasti. Teised õpilased alustavad joonistamist vihikutesse. Arutletakse ühiselt, kuidas võiks joonistada pildi kevade tulekust (joon. 98*a*).

Töö värvitakse värvipliiatsitega.

### 7. MEIE KOOL PIDUPÄEVAL

**Tunni eesmärk**: mälu ja fantaasia arendamine; patriotismi kasvatamine.

**Tunniks vajalikud esemed:** joonistusi või ülesvõtteid kaunistatud majadest ja embleemidest.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja alustab tundi küsimusega: «Missugused suured pidustused varsti lähenevad?» «Maipidustused,» vastavad õpilased. «Mõne päeva pärast pühitseb meie suur kodumaa ja samuti kogu maailma töölisklass esimest maid,» jutustab õpetaja edasi.

«Milliseid loosungeid te olete väljas majadel juba näinud?» Lapsed vastavad: *«Olgu tervitatud 1. mai!»*

*«Olgu tervitatud rahu rahvaste vahel!»*

*«Olgu tervitatud NSV Liidu rahvaste sõprus!»*

«Mida on veel majade kaunistamisel kasutatud?» küsib õpetaja edasi. «Marxi ja Lenini pilte, viisnurki, sirpi-vasarat, vappe ja lippe,» vastavad õpilased.

2. Nüüd küsib õpetaja, kes õpilastest oskab mälu järgi joonistada meie koolimaja eestpoolt vaadates. Tavaliselt on oskajaid mitu ja õpetaja saadab need kõik korraga tahvlile joonistama. Igaüks saab oma joonise jaoks vastava ruumi. Samal ajal alustavad ka teised õpilased koolimaja joonistamist vihikusse. Õpetaja kontrollib tööd niihästi tahvlil kui vihikus. Ühisel arutlusel leitakse, milline tahvlijoonis on kõige rohkem meie koolimaja sarnane ja seatakse see eeskujuks.

3. Nüüd soovitab õpetaja hästi järele mõelda, kuhu võiks paigutada tervitusloosungi ja kuhu pildid; samuti ka teised kaunistused. Ühtlasi teeb õpetaja paar näidet tahvlile või näitab mõnda kaunistatud maja joonist. Piltide jaoks joonistatakse välja ainult raamid ja loosungil üldine lõuend. Lühikesel loosungil võib üksikud tähed ka välja joonistada, näiteks: *Olgu tervitatud 1. mai!*

4. Õpetaja selgitab ja näitab tahvlil, kuidas saab hästi joonistada viisnurka. Sirpi-vasarat on lastel veel raske joonistada, seepärast õpetaja seda vihikusse veel joonistada ei soovita. Harjutuspaber on aga selleks, kus võib kõike katsetada. Kaunistamiseks võib kasutada veel vanikuid niihästi piltide ümber kui ka laineliselt loosungi ja ukse ümber. Samuti võib kasutada veel väiksemaid ning suuremaid lippe jne.

5. Õpetaja jälgib iga õpilase tööd hoolega ja annab vajalikke näpunäiteid tööde parandamiseks ja täiendamiseks.

6. Värvimisel antakse vastavaid värvusi ainult kaunistustele: piltide raamidele, loosungile, viisnurkadele, vanikule jm. Majale võib anda üsna õrnalt üldvärvust või jätta hoopis värvimata.

7. Paremini joonistatud ja dekoreeritud koolimaja joonised tõstetakse esile ja soovitatakse teistel õpilastel neist eeskuju võtta.

## 8. MUSTRI KOOSTAMINE RINGI SISSE

**Tunni eesmärk:** tsentraalsümmeetria põhimõtete tundmaõppimine.

**Tunniks vajalikud esemed:** näidisjoonis taldriku või ümmarguse karbi kaane kaunistusest.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja näitab eeskujulikku mustrijoonist ja seletab tsentraalsümmeetria põhimõtteid lastele arusaadavas sõnastuses.
2. Õpilased joonistavad harjutuspaberil üksikuid gruppe taime lehtedest ja õitest.
3. Õpetaja näitab, kuidas võib mustrite loomisel abiks võtta kaks peeglit, mis on nurgana asetatud motiivi juurde. Peeglist vaadates kujunevad huvitavad mustrid. See võte on suureks abiks tsentraalsümmeetrilise kaunistuse koostamisel.
4. Õpilased joonistavad vihikusse sirkli abil ringi ning hakkavad mustrit välja joonistama. Korduvate motiivide edasijoonistamisel võib kasutada õhukest paberit. Niiviisi kujunevad huvitavad tööd (joon. 61, 65).
5. Värvimisel kasutatakse värvipliiatseid.
6. Töö lõpetatakse kodus. Soovi korral võib kasutada ka vesivärve.

## III KLASS

### 1. RAAMATU JOONISTAMINE VAATLUSE JÄRGI

**Tunni eesmärk:** ruumitunde ja vaatlusvõime arendamine.
**Tunniks vajalikud esemed:** mõned paksemad raamatud.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja asetab ühe raamatu püstasendis lauale ja palub lapsi vaadata selle proportsioone. Raamat joonistatakse plokilehe vasakpoolsele ülemisele veerandile.
2. Eelmise raamatu kõrvale asetab ta teise raamatu, mis toetub lauale horisontaalselt, otsaga õpilaste poole.
3. Nüüd juhib õpetaja tähelepanu sellele, et lamav raamat näib lühemana ja kaugemast servast kitsamana kui püstasendis raamat. Seejuures teeb ta selgitava näidisjoonise klassitahvlile. Õpilased joonistavad plokilehe parempoolsele ülemisele veerandile ka teise raamatu.
4. Õpetaja seab ühe raamatu paremale poole klassi ette, köiteservaga õpilaste poole. Teise raamatu asetab ta vasakule, et oleks näha vastasserv. Nüüd laseb ta neid vaadelda ja joonistada, tuues samuti selgitavaid näidisjooniseid tahvlile.
5. Niiviisi joonistavad õpilased raamatu neljas eri asendis (joon. 23, *C*). Varjutamine või värvimine ei ole selle töö juures oluline. Soovitav oleks üks raamatutest siiski varjutada, nimelt selline, millel üks serv jääb varju sisse. Tasapinnalisel kujundil ja samuti sellel, mille kolm tahku on peaaegu ühtlaselt valgustatud, ei teki varjude probleeme.
6. Ruumiliste kujundite joonistamisel on eriline tähtsus tööde eemalt vaatlemisel. Võrreldes teiste töödega paistavad käesoleva töö juures kõige enam silma perspektiivivead. Mõni õpilane on joonistanud raamatu liiga lühikese vastavate külgede koondumise

juures. Teine on teinud aga raamatu liigselt kitsa ja pika. Õpetaja kriipsutab alla, millised raamatud on joonistatud õigete lühendustega ja õigete koondumistega. Erilisi perspektiiviseadusi siin veel ei käsitleta.

### 2. KRUUSI VÕI KASTRULI JOONISTAMINE VAATLUSE JÄRGI

**Tunni eesmärk:** silma ja käe arendamine silindriliste vormide joonistamisel; pintsli käsitsemine vesivärvidega maalimisel.

**Tunniks vajalikud esemed ja materjalid:** kaks kruusi või kastrulit; klaasnõu või papitükk ringikujulise avaga; vesivärvid ja veenõud.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja asetab ühe silindrilise nõu vasakule, teise paremale poole klassi ette lauale nii, et kõik õpilased neid näevad.
2. Määratakse kindlaks joonistamisvihiku asend ja mõõdetakse pliiatsiga eseme üldisi proportsioone. Esialgu joonistatakse lehele ainult nelinurkne üldkuju, hiljem ovaalid.
3. Õpetaja näitab papist mudelil, kuidas ring järjest rohkem ja rohkem aheneb, kui teda keerata horisontaalsesse asendisse. Silmade kõrgusel paistab horisontaalne ring sirgena. Sama nähet vaadeldakse klaasnõu juures. Eriti juhib õpetaja tähelepanu sellele, et alumine ovaal näib laiem kui ülemine. Kõike seda palub õpetaja arvestada kruusi või kastruli joonistamisel.
4. Õpetaja teeb vastava näidisjoonise klassitahvlile. Alumine, varjusolev ovaali osa joonistatakse alguses samuti välja kui ülemine. Pärast kustutatakse varjusolev joon ära. Samuti näitab õpetaja, kuidas pliiatsiga märgitakse läige. Tahvlijoonis kustutatakse.
5. Õpetaja kontrollib õpilaste töid ja selgitab üldisi vigu tahvlijoonistega.
6. Nüüd demonstreerib õpetaja, kuidas võiks tööd värvida. Joonis värvitakse ühtlase värviga, katmata jäetakse ainult läike koht.

### 3. MÄLESTUSI SUVEST

**Tunni kirjeldus.**

Antud teemal annavad lapsed edasi kõige huvitavama momendi suvest. See teema erineb teistest teemadest sisu mitmekesisuse poolest.

Õpetaja vestleb lastega. Lapsed jutustavad üksikuid huvitavaid momente suvest ja pioneerilaagrist. Vestlus elustab suviseid mälestusi. Vestlusest selgub, kas tegevus toimub metsas, jõel, tiigi ääres jne. Samuti selgub tegevus: jalutuskäik, paadisõit, seente korjamine, kalastamine, lõkkeõhtu, karneval, külaskäik kolhoosi (joon. 99) jne.

Kui kõiki motiive ei osata kujutada, lastakse neid joonistada tahvlil andekamate õpilaste poolt. Ka õpetajal peab olema taga-



Joon. 99. Küllaminek kolhoosi.

varaks mõni motiiv, mida ta võib kujutada tahvlil, näiteks puid metsas, paati jõel, traktorit põllul jne.

Õpetaja jälgib joonistamist, juhtides tähelepanu lähemate ja kaugemate esemete õigele paigutamisele ja samuti nende suuruste vahekordadele.

Töö värvitakse värvipliiatsitega.

### 4. ILLUSTRATSIOON JUTULE «KARU JA HUNT, KASS JA KUKK»

**Tunni kirjeldus.**

Õpetaja jutustab lookese:

«Kord tahtsid karu ja hunt seltsis sõtta minna. Nad kõndisid metasas ringi ja otsisid vaenlasi. Hunt ütles karule: «Mina lähen koopasse magama, sina aga roni puu otsa ja vaata, kas näed vaenlasi tulevat.» Nii nad tegidki, hunt läks koopasse magama, karu aga ronis puu otsa ja valvas. Samal ajal läksid mööda teed kass ja kukk. Ka nemad tahtsid sõtta minna. Kui karu nägi kassi ja kukke tulemas, hüüdis ta hundile, et vaenlased tulevad. Hunt küsis: «Missugused need vaenlased on?» «Üks kannab õlal oda, teisel on kaks piiki püsti. Üks kurjustab hirmsa häälega: oot-oot,



Joon. 100. I. Šiškini «Hommik männimetsas».

teine aga karjub: kurnäu, kurnäu,» vastas karu hundile. Hundil hakkas saba suurest hirmust värisema. Samal ajal olid ka kass ja kukk jõudnud karu ja hundi juurde. Kass nägi hundi saba liikuvat ja arvas, et see on hiir. Krapsti! kargas kass hundi sabasse kinni. Hunt ehmatas hirmsasti, jooksis saba jalgade vahele tõmmates uludes metsa. Sellest ehmatas kass ja karjatas — kurnäu! Kukk aga lendas tiibu lehvitades sama puu otsa, kus oli karu. Karu nägi, kuidas üks vaenlane oli tema seltsimehe põgenema ajanud ning mõtles, mis siis küll temast saab, kui nad kahekesi kallale tulevad. Prantsti! hüppas ta puu otsast maha ning põgenes sügavasse metsa. Kass ja kukk aga olid väga uhked oma võidu üle ja sammusid rõõmsa meelega koju tagasi. Nemad kahekesi olid võitnud vägevad metsavalitsejad!»

See jutustus tavaliselt meeldib õpilastele. Neile meeldib see, kuidas karu ja hunt põgenesid kassi ja kuke eest. Seda võiks joonistada. Hunt jookseb metsa, kukk aga lendab sama puu otsa, kus on karu. Kass seisab aga hirmunult puu all, saba püsti.

Võib ka joonistada seda, kuidas karu ronib puu otsa ja hunt läheb koopasse magama. Eemalt aga tulevad kass ja kukk, ühel oda seljas, teisel kaks piiki püsti.

Kui õpilased on selgusele jõudnud, mida pildil kujutada, hakkavad nad joonistama. Osa õpilasi joonistab aga tahvlile kuke, kassi, karu, hundi, puid jne. Tunni lõpuks on kõik õpilased käinud kordamööda tahvlil joonistamas.

Karude paremaks kujutamiseks võib eeskujuks klassi tuua Šiš-

kini maali «Hommik männimetsas» (joon. 100), mida õpiti tundma juba esimeses klassis.

Õpilased värvivad töö värvipliiatsitega.

Õpetaja demonstreerib õnnestunumaid ja halvemaid töid ning selgitab, mis on neis jooniseis head ja halba. Eriti huvitav on lastel teada, milliseid sündmusi jutust on teised kujutanud. Joonis lõpetatakse kodus.

### 5. JOONISTAMINE TEEMAL «TALV»

**Tunni kirjeldus.**

Õpetaja teatab teema. Seejärel vesteldakse ühiselt, mida võib antud teemal joonistada. Ühed soovitavad kujutada lumememme tegemist (joon. 52), teised kelgutamist (joon. 54), kolmandad lapsi kooliteel (joon. 53) jne.

Kõigil on vaja kujutada talveriietuses lapsi. Osa õpilasi saadetakse tahvlile joonistama maju, puid, kelgutajaid, uisutajaid, lumememmetegijaid jne. Pärast arutelu ja katsetusi hakatakse joonistama plokkidesse. Õpetaja jälgib töid ja kontrollib, kas lähemad ja kaugemad esemed on õigesti paigutatud, nende omavahelised suurused õigesti määratud jne.

Ühiselt arutletakse töödes esinevaid puudusi ja parandatakse neid.



Joon. 101. A. Laikmaa. «Talvemaastik».

Tööd värvitakse värvipliiatsitega või soovi korral vesivärvidega. Tunni lõpus tutvutakse eesti kunstimeistri Ants Laikmaa talvemaastikuga (joon. 101).

### 6. RAHVUSORNAMENTIKA RAKENDAMINE TARBEESEMEL

**Tunni eesmärk**: rahvusornamentika tundmaõppimine.
**Tunniks vajalikud esemed:** rahvusornamentika tabeleid: vöökiri, kindakiri, tanukiri jm.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja asetab tahvli servale iseloomulikke rahvusornamentika tabeleid ja laseb neist üksikuid motiivikesi välja joonistada.
2. Arutletakse, missuguses töös võiks neid motiive kasutada. Ülesandeks antakse ruudu või nelinurkse eseme, näiteks karbi, albumi, pearätiku, vaiba jne. kaunistamine.
3. Õpetaja selgitab koos näidisjoonistega tahvlil, kuidas on võimalik ruutu või nelinurka kaunistada: a) kaunistused otstes, b) kaunistused äärtes, c) kaunistused keskel ja äärtes, d) terve pind on kaunistatud ornamendiga.
4. Õpilased võivad nelinurga ja üldjaotuste teostamisel kasutada joonlauda. Üksikute motiivide kopeerimisel võivad nad kasutada õhukest paberit. Samuti võivad nad mustrite loomisel kasutada peegleid, nagu eespool kirjeldatud.
5. Edasine töö toimub iga õpilasega eraldi, kuna peaaegu igaühel on erinev ülesande lahendus.
6. Värvimisel võib kasutada vesivärve. Värvimine jääb peamiselt järgmise tunni ülesandeks.

## IV KLASS

### 1. RISTTAHUKAKUJULISE ESEME JOONISTAMINE MITMESUGUSES ASENDIS

**Tunni eesmärk:** ruumitunde ja vaatlusvõime arendamine.
**Tunniks vajalikud esemed:** tühjad tikutoosid iga laua jaoks.

**Tunni kirjeldus.**

Õpetaja teeb tahvlile eskiisi jooniste paigutuse kohta paberil.

Joonistatakse tikutoosid neljas eri asendis. 1. Toos silmade kõrgusel — paistavad kaks tahku. 2. Toos allpool silmapiiri — paistavad kolm tahku. 3. Toos vasakult nurgalt vaadatuna. 4. Toos paremalt nurgalt vaadatuna (joon. 23, *D*, 26, *B*).

Nurkvaates esineb iga tahu juures teatav koondumine — ahenemine. Sellega ei tohi aga liialdada. Väikese eseme juures võib küljed joonistada peaaegu paralleelselt.

Õpetaja kontrollib, kuidas on määratud iga töö juures koondumise ja lühenemise vahekord. Kui on suurem koondumine, peab olema suurem lühenemine ja vastupidi; kui on väiksem koondu-

mine, peab olema ka väiksem lühenemine. Joonised varjutatakse hariliku pliiatsiga, jättes kujutamata sildid ja kirjad.

Antud ülesandele võib järgneda kohvri või kasti joonistamine suuremate perspektiivinähetega.

### 2. KUUBI JA SILINDRI JOONISTAMINE VAATLUSE JÄRGI

**Tunni kirjeldus.**

Õpetaja selgitab koos näidisjoonisega tahvlil, kuidas paigutada geomeetrilisi kehi joonistusvihiku lehele.

Algul joonistatakse lehe vasakpoolsesse ossa üks kuup nii, nagu igaüks seda näeb. Seejärel joonistatakse vaatluse järgi lehe keskmisse ossa püstasendis silinder. Lõpuks keerab õpetaja silindri kaldasendisse ja palub selle joonistada lehe parempoolsesse ossa. Seejuures juhib ta tähelepanu sellele, et ka siin ovaalide telg joonistataks risti silindri külgedega (joon. 18, 26, *E*). Selle kohta teeb ta selgitava joonise klassitahvlile.

Nüüd kontrollib õpetaja hoolega iga õpilase tööd, et kõik koondumised ja ovaalid oleksid õigesti joonistatud. Seejuures asetab ta vahetevahel mõned tööd tahvli äärele, kuna eemalt vaadates selguvad vead kõige paremini.

Pärast tööde kontrollimist annab õpetaja selgitusi varjutamise kohta (vaata vastavat osa eespool).

Varjutamine toimub hariliku pehme pliiatsiga. Sellele ülesandele võib järgneda lillepoti, piimanõu või kuldnoka pesakasti joonistamine. Ka nende esemete varjutamine viiakse läbi pehme pliiatsiga.

### 3. JOONISTAMINE TEEMAL «RAUDTEE»

**Tunni kirjeldus.**

Õpetaja esitab õpilastele küsimusi, mida nad on pannud tähele puiesteel või raudtee ääres jalutades. Õpilased jutustavad:

«Kõik telefonipostid ja puud paistavad kaugemal väiksemad kui lähedal. Viimased postid ja puud nagu kaoksid hoopis ära. Maantee ja raudtee näivad kauguses kitsamad.»

Õpetaja selgitab, et puuderida, telefonipostid jne. näivad koonduvat silmapiiril ühte punkti, mida nimetatakse koondpunktiks. Tõustes kõrgemale mäele, tõuseb kaasa ka silmapiir, laskudes allapoole, laskub ühes ka silmapiir. Silmapiir asub alati silmade kõrgusel, mis tuleb joonistamisel kõigepealt ära märkida.

Õpetaja selgitab tahvlil, kuidas märkida silmapiiri ja koondpunkti. Peale selle näitab ta, kuidas märkida tee, puude ja telefonipostide koondumine ja kuidas need välja joonistada. Pärast joontekäigu näitamist kustutab ta joonise tahvlilt.

Õpilased joonistavad pildi oma ettekujutuse järgi ja varjutavad selle hariliku pliiatsiga. Järgmine perspektiivne pilt võiks olla

maalitud vesivärvidega. Joonistuse või maali teostamisel tuleks arvestada kõiki nõudeid, mis on esitatud eespool (vaata «Perspektiiviõpetus»).

### 4. JOONISTAMINE TEEMAL «METSATÖÖL»

**Tunni kirjeldus.**

Õpetaja teatab teema. Selle ilmekamaks mõtestamiseks loetakse ette R. Parve luuletusest «Metsatööl» esimesed salmid:

«Ühel päeval kogu majas
iseäraliselt kajas.
Ja kui Ülo kööki hiilis,
nägi: isa saagi viilis.
«Täna algab metsatöö —
tule, poiss, ja kaasa lööl»

Ei seal arutatud pikka,
Ülo kähku, nagu ikka
poiss, kes ühtki tööd ei pelga,
ajas soojad riided selga.
Kaenla saag ja kirves vööle —
nõnda mindi metsatööle.

Metsas leegitsesid lõkked,
paukus kirves, laulsid saed,
kostsid meeste rõõmsad rõkked.
Kuhu iganes vaid kaed,
seal käib vilgas tööde tuhin,
langevate puude vuhin,
sekka tugev kirvehoop.»

Luuletus loob küllaltki selge kujutluse metsatööst. Siin ei ole vaja pikemat arutlust, vaid tööd võib kohe alustada. Kujutatakse



Joon. 102. Illustratsioon R. Parve luuletusele «Metsatööl» (XXI Kk.).

pilte metsaminekust, puude saagimisest, riitaladumisest, lõkkest jne. (joon. 102).

Õpetaja jälgib tööd ja annab juhiseid inimeste ja puude kujutamiseks. Tähelepanu pööratakse perspektiivinähetele maastikul. Pilt värvitakse vesivärvidega. Töö lõpetatakse kodus.

### 5. EESTI RAHVUSLIK LILLKIRJA ORNAMENT

**Tunni eesmärk:** rahvusornamentika tundmaõppimine.

**Tunniks vajalikud esemed:** Põhja-Eesti lillkirja ornamendi tabeleid, joonistusi ja käsitöid.

**Tunni kirjeldus.**

Vaadeldakse ühiselt lillkirjalisi mustreid. Õpilased joonistavad üksikuid lillkirja motiive harjutuspaberile.

Õpetaja juhib tähelepanu külgvaateliste ja pealtvaateliste õite kujutamisele, samuti neid ühendavatele painduvatele vartele ja lehtedele. Ornamendi üksikud osad ei tohi liigselt erineda oma kergusega või kompaktsusega; nad peavad olema tasakaalustatud. Motiive ühendavatel kasvudel ei tohi olla järsult murtud kohti. Siin peab esinema ilus painduv liikumine.

Õpetaja teeb tahvlile rea näidisjooniseid ornamendi joonistamise selgitamiseks.

Ühiselt arutatakse, et neid kaunistusi võib rakendada rahvarõivastel, pearätil, karbikaanel, taldrikul, albumil, raamatukaanel jne.

Ornamendi joonistamises abistab õpetaja iga õpilast, vajaduse korral teeb pliiatsiga korrektuuri.

Esimesel tunnil tehakse valmis korralik joonis, teisel tunnil toimub selle värvimine (joon. 62, 63). Siin arutatakse lähemalt värvide teooriat ja sobivust mustris (vaata «Värviõpetus»).

### 6. VESTLUS KUJUTAVA KUNSTI TEOSTEST

**Tunni eesmärk:** tutvumine vene ja nõukogude kunstnike teostega, millel on kujutatud rahva kangelaslikku minevikku.

**Tunniks vajalikud esemed:** reproduktsioonid järgmistest teostest: Vasnetsovi «Kolm vägilast», Bubnovi «Hommik Kulikovi väljal» ja Surikovi «Suvorovi minek üle Alpide».

**Tunni käik:**

1. Õpetaja näitab õpilastele Vasnetsovi «Kolme vägilast» ja esitab küsimusi. 1) Keda on kujutatud antud pildil? 2) Kes on neist kõige tugevam? 3) Kuidas on nende nimed? 4) Milline on nende rõivastus? 5) Mis värvi on ratsud?

Õpetaja kaasabil jõutakse otsusele: pildil on kujutatud kolme kuulsat vene kangelast, kelle nimed on Ilja Muromets, Dobrõnja Nikitõtš ja Aljoša Popovitš. Õpetaja räägib edasi, et selle pildi

on maalinud vene kunstnik Viktor Vasnetsov (1848—1897), kuulus vene muinaskangelaste kujutaja. Lapsepõlves elas Vasnetsov suurte metsade keskel külas, kus ta kuulis palju muinasjutte, bõliinasid, rahvalaule ja muistendeid. Maalides hiljem kunstnikuna pilti «Kolm vägilast», kasutas ta oma lapsepõlvemälestusi (joon. 103).

2. Õpetaja kirjutab kunstniku nime ja sünniaja tahvlile, samuti ka vägilaste nimed. Seejuures nõuab ta, et õpilased kirjutaksid need nimed oma vihikutesse.

3. Edasi vaadeldakse üksikuid kangelasi ja karakteriseeritakse neid. Ilja istub oma vägeval kõrvil ratsul ja vaatab kaugusse, kas pole kuskil näha vaenlast. Ühes käes on tal oda, teises ripub raudnui (40-puudane), millega ta tatarlased Venemaalt välja peksis. Tema kõrval valgel hobusel istub Dobrõnja Nikitõtš, kes on alati valmis võitluseks vaenlastega ja surub oma tugeva käega teravat mõõka. Kolmas vägilane, Aljoša Popovitš, on kujutatud kiirel vahval hobusel. Tal on vasakus käes vibu valmis noolega. Ta armastab laulda ja mängida. Ta ei jäta oma mänguriista isegi lahinguis maha.

Lõpuks juhib õpetaja tähelepanu vägilaste riietusele, vene maastiku omapärale ja pildi üldisele kompositsioonile. Vägilased on maalitud pildi esiplaanile, mis rõhutab alla nende suurust ja jõudu. Ilja ratsu tugevust ja jõudu annab edasi uhke kaarjas kael. Lühikese kokkuvõttega lõpetab õpetaja esitatud pildi analüüsimise.

4. Järgnevalt näitab õpetaja õpilastele nõukogude kunstniku Aleksander Bubnovi (sünd. 1908. a.) tuntud maali «Hommik Kuli-



Joon. 103. V. Vasnetsovi «Kolm vägilast».



Joon. 104. A. Bubnovi «Hommik Kulikovi väljal».

kovi väljal» (joon. 104). Teose vaatlemisel selgub, et kaks väge on kohtunud teineteisega hommikuses udus: vene ja tatari väed. Ajaloost tuletatakse meelde, kuidas vene väed öösel valmistusid ette tatari vägede ründamiseks. Lahingu eel toimus kahevõitlus, mis pidi näitama võitluse tulemust. Tatari vägi alustas pealetungi, kuid see ei õnnestunud. Vene vägede vaprus võitis ülekaaluka vaenlase.

5. Aine kinnistamiseks laseb õpetaja lugeda ajaloo raamatust järgmise katkendi: «Silmapaistev väejuht vürst Dmitri otsustas avalikult tatari ikke vastu välja astuda. 1380. aastal purustas ta Kulikovi väljal Doni ääres tatarlaste sõjaväe, keda juhatas khaan Mamai. Võidul Kulikovi väljal oli ülisuur ajalooline tähtsus: ta liitis vene rahva ühte võitluses oma rahvusliku sõltumatuse eest, sisendas temasse usku oma jõusse ja pani kõikuma tatari ikke alused. Kahe aasta pärast kogusid tatarlased siiski uusi jõude, tungisid Moskva kallale, vallutasid linna ja sundisid endile andamit maksma, kuid väiksemat kui varem.

Noor Moskva vürstiriik muutus siiski järjest tugevamaks.»

6. Viimase pildina esitab õpetaja kuulsa vene ajalooliste piltide maalija Vassili Surikovi (1848—1916) maali «Suvorovi minek üle Alpide». Vastavad andmed märgitakse niihästi klassitahvlile kui ka vihikuisse.

7. Arutatakse ühiselt: Kus asuvad vene väed? Mille järgi otsustame, et väed asuvad kõrgel mägedes? (On näha mäetipud pilvedes.) Kuidas me iseloomustame Suvorovit? Milline ilme on sõdureil?

Õpetaja selgitab: Suvorov andis korralduse minna üle mägede ning kuristikkude ja tagalast ootamatult tungida vaenlasele kal-



Joon. 105. V. Surikovi «Suvorovi üleminek Alpidest».

lale. Siit pealetungi ei oodatud, sest neid mägesid peeti ületamatuiks, kuid vaprad vene väed ületasid need ja tormasid edasi. Suvorov julgustas sõdureid lõbusa naljaga. Tundub, et ta oli väga lähedane sõduritele (joon. 105).

8. Aine kinnistamiseks esitab õpetaja õpilastele kordamisküsimusi, kontrollides ühtlasi ka märkmeid vihikutes. Teinud vastava kokkuvõtte vene sõjameeste vaprusest, lõpetab õpetaja tunni. (Vaata «Vestlused kunstist».)

## V KLASS

### 1. KANNUST JA KRUUSIST KOOSNEVA GRUPI JOONISTAMINE

**Tunni eesmärk:** vaatlusvõime arendamine, akvarellmaali tehnika õppimine.

**Tunniks vajalikud esemed:** kann ja kruus.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja asetab joonistamisalusele kannu ja kruusi ning tagapõhjaks heleda riide või papi. Seejuures kontrollib ta, kas kõik õpilased etteasetatud esemeid näevad.

2. Seejärel juhib õpetaja tähelepanu kannu ja kruusi, samuti grupi üldisele vormile ja proportsioonidele. Määratakse kindlaks joonistamisploki asend.

3. Tööjärjekorra selgitamiseks teeb õpetaja näidisjoonise tahvlile, mille ta varsti kustutab.

4. Õpilased mõõdavad pliiatsiga esemete proportsioone ja visandavad need kergete abijoontega paberile. Kannu joonistamisel märgitakse ära keskjoon, mille järgi kontrollitakse, et mõlemad küljed oleksid võrdsed, joonistades esialgu välja ka selle serva, mis jääb kruusi varju. Kui kruusi üldine vorm on määratud, kustutatakse varjujääv serv. Seejärel määratakse kannu kõrva, toru ja kaane üldised suurused ja vormid.

5. Õpetaja selgitab tahvlijoonistega, kui suured kaared (ovaalid) tuleb joonistada kannule ja kruusile. Kannu ülemine avaus näib peaaegu sirgena; mida allapoole, seda kumeramad on kaared. Kaarte joonistamisega ei tohi liialdada, kuna esemed asetsevad peaaegu silmade kõrgusel. Nüüd algab jooniste detailne väljatöötamine.

6. Jooniste kontrollimisel selgitab õpetaja alguses üldised vead, kasutades selleks õpilaste töid ja klassitahvlit. Seejärel alustab ta üksikute jooniste järjekindlat vaatlust. Iga õpilane püüab oma tööd ise parandada. Õpetaja annab selleks peamiselt juhiseid, kuid vajaduse korral võtab ta abiks ka pliiatsi ja kummi.

7. Nüüd märgitakse esemetel ära lõiked ja kõige tumedamad varjulaigud.

8. Maalimist alustatakse üldvärvuse andmisega kannule. Kann kaetakse keskmise sinise värvusega, jättes välja läiked. Enne kuivamist sulatatakse paremale poole tumesinist värvi, millele on pisut musta või rohelist juurde segatud. Kruusile antakse samuti üldine, õrnalt sinakashallikas toon, jättes välja läiked. Ka kruusi varjupoolsesse külge sulatatakse enne kuivamist pisut



Joon. 106. Grupi maalimine «Kann ja kruus» (XXI Kk).

tumedamat värvust juurde. Pärast kuivamist antakse veel mõned detailsed varjundid järsemate laikudena. Samuti maalitakse üsna õhulise värvusega välja alus ja tagapõhi (joon. 106).

Maalimine tuleb jätta teiseks tunniks. Raskema töö juures võib kasutada lisaks veel kolmanda tunni. Värvimine kodus mälu järgi ei ole lubatav.

## 2. LINNUTOPISE JOONISTAMINE

**Tunni kirjeldus.**

Õpetaja valib joonistamiseks linnutopise, mille üldine vorm on lihtne. Paremaks mudeliks osutub alati selline, millel on ümaramaid ja kandilisemaid osi. Hea on, kui joonistaja saab teatava osa märkida ära sirge või lihtsa painduva joonega. Hea on juhtida ka tähelepanu mudeli üldisele suurele vormile, mida on võimalik otsekui välja raiuda. Niiviisi õpitakse paremini tabama vastava mudeli karakterit.

Algul määratakse kindlaks topise keha kallak ja üldised proportsioonid ning märgitakse õrna abijoonega paberile. Näidisjoonis tahvlil, mis näitab töökäiku, on alati kasulik.

Pärast tööde kontrollimist viiakse läbi detailne joonistamine ja varjutamine (joon. 34, 35). Varjutamisel kasutatakse harilikku pehmet pliiatsit (vaata «Lindude, loomade ja inimese joonistamine»). Linnutopise joonistamiseks kasutatakse harilikult kaks tundi, kusjuures esimesel tunnil tehakse korrektne joonis, teisel viiakse läbi varjutamine ja viimistlemine.

## 3. JOONISTAMINE TEEMAL «KOOLIHOONE VÕI KÜLANÕUKOGU HOONE PIDUPÄEVAL»

**Tunni eesmärk:** vaatlusvõime ja mälu arendamine, perspektiiviseaduste tundmaõppimine, dekoratsiooni joonistamine, patriotismi kasvatamine.

**Tunniks vajalikud esemed:** joonistusi või ülesvõtteid kaunistatud majadest.

**Tunni kirjeldus.**

Ühiselt tuletatakse meelde perspektiivinähteid looduses. Õpitakse tundma elementaarseid perspektiiviseadusi (vaata «Perspektiiviõpetus»).

Õpetaja selgitab klassitahvlil, kuidas määrata silmapiir, vaatleja asend, koondpunkt jne. Samuti näitab ta, kuidas joonistada maja esikülg ja otsa koondumine ning ahenemine. Seejärel kustutab ta joonise.

Esitatud seletuste ja arutelu põhjal joonistavad õpilased koolihoone, külanõukogu või mõne teise üldtuntud hoone koos loodusliku ümbrusega. Soovitav on joonistada sellist maja, mida on võimalik klassi või koridori aknast vaadelda (joon. 107).

Majale joonistatakse lipud, loosungid, pildid, vapid jne. Selleks näitab õpetaja joonistusi ja ülesvõtteid kaunistatud majadest. Piltidel joonistatakse välja ainult raamid ja loosungitel üldised vormid. Tahvlijoonisega näitab õpetaja, kuidas joonistada sirpi ja vasarat. Kaunistamiseks võib kasutada ka vanikuid, mis on paigutatud piltide, loosungite ja samuti ukse ümber.

Joonis varjutatakse hariliku pliiatsiga. Joonise varjutamine võib

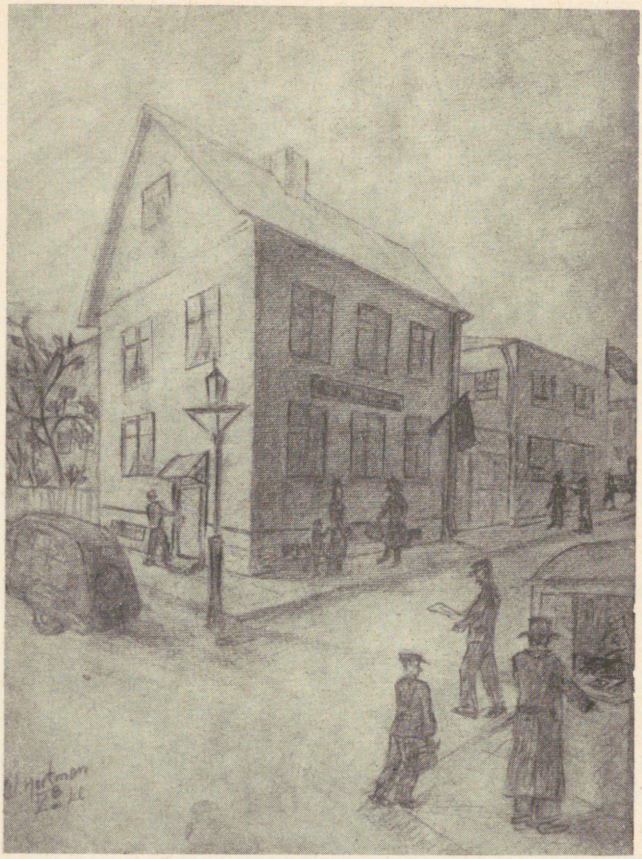

Joon. 107. Piduehtes linn (XXI Kk.).

jääda teise tunni ülesandeks. Järgmine analoogiline ülesanne võib olla maalitud vesivärvidega.

### 4. SEINALEHE KUJUNDAMISE VISAND

**Tunni eesmärk:** anda vilumusi piltide, pealkirjade, embleemide ja ornamentide paigutamiseks mitmesugustele alustele; kasvatada nõukogude patriotismi.

**Tunniks vajalikud esemed:** tabeleid, jooniseid ja ülesvõtteid Nõukogude riigi vappidest, lippudest, embleemidest, tankidest, lennukeist ja eeskujulikest seinalehtedest.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja räägib seinalehe tähtsusest koolis. Ühiselt leitakse, et eeskujulik seinaleht peab kajastama meie maa saavutusi, koolielu,

õpilaste edu ja puudusi õpingutes ja distsipliinis, õpilasringide üritusi jne. Tuleb taotleda, et seinaleht oleks sisukas ning samal ajal ka väliselt hästi kujundatud. Seinalehe materjal ei tohi olla halvasti paigutatud, kirjadega liiga üle kuhjatud. Artiklid peavad olema kirjutatud ilusa ja loetava kirjaga. Seinalehe sisu ja kujunduslik külg peavad olema kooskõlas.

Mõnikord on otstarbekas pühendada terve seinalehe number ühele teemale, eriti suurte tähtpäevade ja ürituste puhul. Selliseks tähtpäevaks on näiteks Nõukogude armee aastapäev. «Kas teie teate, millal pühitsetakse Nõukogude armee aastapäeva?» küsib õpetaja. «23. veebruaril,» vastavad õpilased. Aga mitmendat aastapäeva?» «41. aastapäeva», on vastus. Õpetaja räägib edasi, et mõne päeva pärast saab täis 41 aastat ajast, mil noor Punaarmee andis purustava löögi saksa röövvallutajaile Narva ja Pihkva all. «Selle tähistamiseks joonistame täna armee aastapäevale pühendatud seinalehenumbri kujundamise kavandi,» kinnitab õpetaja.

2. Õpetaja näitab õpilastele korralikke seinalehe-kavandeid ja ülesvõtteid eeskujulikest seinalehtedest, samuti seab üles tabelid või joonised Nõukogude riigi vappidest, embleemidest jm.

3. Õpetaja teeb tahvlile seinalehe üldise visandi, määrab kindlaks formaadi ja üldise pindade jaotuse: päise, teksti ja illustratsioonide kohad.

4. Õpilased teevad selle eeskujul oma vihikusse samuti üldise pindade jaotuse, kusjuures nad võivad kasutada ka joonlauda ja kolmnurka. Pärast aluse joonistamist hakkavad õpilased kavandit teostama.

5. Samal ajal annab õpetaja juhiseid pealkirja, piltide ja illustratsioonide paigutamise reeglite ja võimaluste kohta. Ühtlasi näitab õpetaja tahvlil, kuidas saab hästi joonistada viisnurka, sirpi ja vasarat, vappe jm.

6. Õpetaja laseb mõnda õpilast joonistada klassitahvlile tanke ja lennukeid. Tavaliselt tunnevad poisid neid paremini ja joonistavad neid samuti hästi.

Seepärast märgib õpetaja ainult, millised tankid ja lennukid on paremini joonistatud ja seab need teistele eeskujuks.

7. Õpetaja jälgib töid ja annab igaühele nõu vastavate parandiste ja täienduste tegemiseks.

8. Õpetaja tõstab esile paremaid töid ja annab juhiseid tööde lõpetamiseks. Samuti annab õpetaja juhiseid tööde värvidega katmise kohta.

Koduseks ülesandeks jääb visandi värvimine vesivärvidega.

### 5. VESTLUS KUJUTAVA KUNSTI TEOSTEST

**Tunni eesmärk:** maaližanride ja vastavate kunstiteoste tundmaõppimine; patriotismi kasvatamine.

**Tunniks vajalikud teosed:** J. Köleri «Autoportree», A. Laikmaa portreemaal «M. Härma», S. A. Grigorjevi olustikupilt «Vastuvõtt

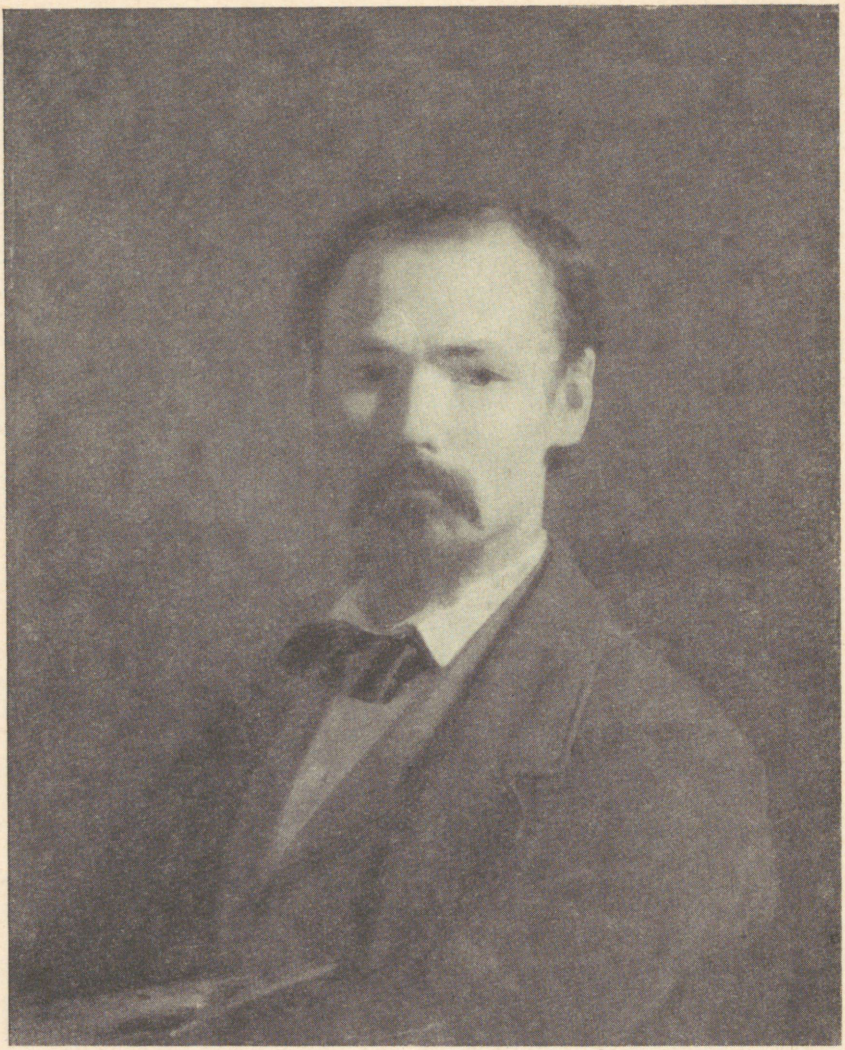

Joon. 108. J. Köleri «Autoportree».

komsomoli», B. V. Jogansoni ajalooline pilt «Kommunistide ülekuulamine».

**Tunni kirjeldus.**

Õpetaja kirjutab tahvlile sõna «žanr» ja selgitab, et see tähendab kunstiteoste liiki või laadi.

Ühisel arutlusel nimetatakse järgmisi žanre: portree, olustikupilt, ajalooline pilt ja maastik.

Õpetaja näitab eesti vanema põlvkonna maalikunstniku J. Köleri autoportreed. Seejuures jutustab ta, et vaadeldav pilt on maalitud umbes sada aastat tagasi, millal J. Köler oli portreemaali ajaloos tähelepandaval kohal. Tema nime nimetati tolleaegsete parimate vene portretistide, nagu Kramskoi jt. kõrval. Autoportrees (1859) näeme me kunstnikku töömehena loomingulise pinge momendil (joon. 108).

Edasi vaadeldakse eesti kunstniku ja pedagoogi A. Laikmaa teost «M. Härma», mis on joonistatud üle viiekümne aasta tagasi (1904).

Laikmaa on kujutanud siin eesti tuntud heliloojat Miina Härmat, kes hoogsalt juhatab laulukoori (joon. 109). Portree on joonistatud pastellidega (eriline liik värvilisi kriite) nagu enamik tema teoseid. Laikmaa teeneks tuleb lugeda seda, et ta esimesena eesti kunstnikest hakkas kasutama julgelt värve. (Tema tööd omavad kõikjal säravaid värve.) Laikmaa oli eesti progressiivse kunstielu organiseerija ja hea pedagoog.



Joon. 109. A. Laikmaa «M. Härma».



Joon. 110. S. Grigorjevi olustikupilt «Vastuvõtt komsomoli».

Seejärel asetab õpetaja tahvli servale Ukraina NSV teenelise kunstitegelase S. A. Grigorjevi olustikupildi «Vastuvõtt komsomoli» (1949). Õpetaja kirjutab kunstniku nime tahvlile.

Teose vaatlemisel ja ühisel arutelul märgitakse järgmist.

Eesrindlik õpilane lõpetab jutustuse oma eluloost. See tõetruu jutustus äratab kõigis juuresolijais poolehoidu. Üks büroo liikmeist kirjutab protokolli, teised kolm kuulavad huviga kergelt erutatud kooliõpilase sõnu. Büroo sekretär aga on asetanud käe avaldusele, millega ta nagu ütleks:

«On tulnud ettepanek — vastu võtta!»

Tähelepanelikult vaatab vana bolševik noorele vahetusele. Ta on kindel, et sellest kasvab tõeline abiline, kes ei valmista pettumust.

Siin on ka kooli seinalehe toimetaja. Järgmises seinalehenumbris ilmub tema artikkel, mis märgistab tähtsat päeva nõukogude õpilase elus, päeva, millal ta astub nõukogude noorsoo kõige eesrindlikuma väesalga ridadesse. Nii on igal tegelasel oma mõtted ja elamused.

Pildi sündmustikku läbib meie kodumaa noorsoo seltsimehelik sõprus ja monoliitse kollektiivi tunne. S. A. Grigorjevi teos sai kõrge hinnangu osaliseks (joon. 110).

Lõpuks vaadeldakse NSVL rahvakunstniku E. V. Jogansoni (1893) ajaloolist maali «Kommunistide ülekuulamine», mis on

maalitud 1933. a. Õpetaja kirjutab samuti kunstniku nime tahvlile ja annab lähemaid seletusi teose kohta.

Pilt kujutab sündmust kodusõja päevil, kus valgekaartlaste poolt vangistatud kommunistid on viidud ülekuulamisele. Valgekaartlike ohvitseride ja nuudiga kasaka ilmed ja poosid väljendavad toorest ning lepitamatut kättemaksu. Kommunistide hoiak on aga seejuures kindel ja täis trotsi. Jääb mulje, et nad oma seltsimehi miski hinna eest ei reeda (joon. 111). Nüüd vaadeldakse pilti lähemalt ja esitatakse arutlemiseks veel üksikasjalisemaid küsimusi tegelaste tüüpilisuse, riietuse, ruumi, värvuste jne. kohta.

Pärast piltide vaatlemist ja arutelu korratakse maaližanre ja kontrollitakse, kui palju on õpitust meelde jäänud. Õpetaja dikteerib lühidalt tähtsama osa ainest, mille õpilased märgivad vihikusse. Sellisel tunnil on suur õpetuslik ja kasvatuslik tähtsus. Maastikupilte käesolevas tunnis ei vaadelda (vaata «Vestlusi kunstist»).



Joon. 111. B. Jogansoni ajalooline maal «Kommunistide ülekuulamine».

## 1. KAUSIST, KRUUSIST JA SIBULAST KOOSNEVA GRUPI JOONISTAMINE

**Tunni eesmärk:** osava silma ja kindla käe arendamine vaatluse järgi joonistamisel.

**Tunni kirjeldus.**

Õpetaja asetab klassi ette pingiridade vahekohtadele kaks gruppi, kumbki grupp koosneb kausist, kruusist ja sibulast. Tagapõhjaks seab ta mõlemale grupile heledama papi, nii et kõik esemed hästi välja paistaksid. Seejuures kontrollib õpetaja hoolega, kas etteasetatud esemed on kõigile õpilastele näha. Samuti vaatab ta õpilaste silmade kõrguselt, kas kõigile on kausi ja kruusi perspektiivsed avaused (ellipsid) ilmekalt näha.

Seejärel juhib õpetaja tähelepanu kausi ja kruusi, samuti kogu grupi üldisele vormile. Määratakse kindlaks joonistusploki asend. Joonistuse paigutuse ja suuruse kohta näitab õpetaja enda valmistatud metoodilist näidisjoonist. Näidisjoonisel on ainult joonise ülesehitus — jooneline eskiis. Selle töö järjekorra selgitamiseks teeb õpetaja tahvlile sama eskiisi, näidates ühtlasi, kuidas paremini ovaale joonistada. Samuti näitab ta, et lähemal olevad esemed grupis tuleb kujutada allapoole ja kaugemad ülespoole. Pärast joontekäigu näitamist kustutab õpetaja joonise tahvlilt.

Õpilased määravad grupi pikkuse ja laiuse vahekorrad ja visandavad selle kergete abijoonte abil paberile, siis eraldavad selles kausi, kruusi ja sibula suurused ning üldised vormid. Kausi sümmeetrilise vormi kujutamiseks tõmbavad nad keskjoone ja külgedele sirged abijooned, millele järgneb juba täpsem väljatöötamine.

Õpetaja, jälgides algusest peale õpilaste töid, juhib tähelepanu üldistele vigadele. Ühtlasi teeb ta vastavaid eskiise tahvlile, näidates, milline on õige ovaal, millised on aga liiga lamedad või liiga kumerad ning millel on äärtes koguni teravikud. Eraldi näitab ta, et samal silindrilisel esemel saab olla alumine ovaal kumeram, mitte aga lamedam. Tahvlil valesti kujutatud ovaali tõmbab ta kriipsuga läbi (joon. 26, *D*, *G*).

Selliste juhendite ja näidete abil suudavad õpilased ise peaaegu kõik vead parandada.

Edasi järgneb individuaalne töö, kus juhitakse tähelepanu seni parandamata jäänud vigadele.

Kuna suur osa õpilasi on jõudnud joonistamisega lõpule, siis juhib õpetaja veel tähelepanu valguse ja varjude vahekordadele ja selle edasiandmisele joonisel.

Tunni lõpus korraldatakse jooniste näitus. Tahvli äärele asetatakse rida töid ja algab nende elav arvustamine õpilaste ja õpetaja poolt. Õpetaja tõstab esile paremaid töid ja näitab ühtlasi, mida on veel järgmisel tunnil vaja parandada.

Tunni lõpul teatab õpetaja, et järgmisel tunnil toimub jooniste varjutamine ja viimistlemine, samuti hindamine.

### 2. HÖÖVLI JA PEITLI JOONISTAMINE

**Tunni eesmärk:** tööriistade vormi tundmaõppimine, silma ja käe arendamine vaatluse järgi joonistamisel.

**Tunni kirjeldus.** Õpetaja asetab alusele höövli, peitli või viili. Vaadeldakse ja arutletakse tööriistade vorme ja proportsioone.

Tööd alustatakse höövli joonistamisega. Määratakse paberile abijoontega üldine vorm, seejärel üksikosad. Samuti visandatakse peitli või viili üldine vorm ja üksikosad.

Õpilased, kes näevad ka höövli otsa, peavad arvestama perspektiivinähtega. Õpetaja teeb selgitava eskiisi tahvlile höövli otste ja raua paralleeljoonte määramiseks.

Tööd kontrollitakse hoolega ja püütakse parandada kõik vead.

Varjutamist alustatakse alati ülemise detailiga, s. o. peitliga, kuna siis ei määrita käega valmisjoonist. Õpetaja juhib tähelepanu sellele, et metallosadele tuleb anda järsemad läiked ja tumedamad varjud. Töö varjutatakse hariliku pehme pliiatsiga (joon. 21). Joonise viimistlemine jääb harilikult teise tunni ülesandeks. Järgmise tunni algul kontrollitakse tavaliselt veel tööd, kuna «värske silmaga» näeb kõige paremini vigu. Seejärel asetatakse pearõhk tööde viimistlemisele.

### 3. VAASIST JA PUUVILJADEST KOOSNEVA GRUPI JOONISTAMINE

**Tunni eesmärk:** käe ja silma arendamine natuuri järgi joonistamisel; vormi edasiandmine valguse ja varju abil.

**Tunniks vajalikud esemed:** kaks suuremat vaasi ja kaks riiet drapeeringu jaoks. Mõned puuviljad, näiteks õunad, pirnid, ploomid vm.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja asetab klassi ette pingiridade vahekohtadele kaks gruppi, mis koosnevad vaasist drapeeringuga tagapõhjal ja paarikolme puuviljaga esiplaanil. Seejuures kontrollib õpetaja hoolega, kas kõik õpilased etteasetatud esemeid näevad.
2. Õpetaja juhib tähelepanu vaasi kui ka kogu grupi üldisele vormile. Määratakse kindlaks joonistusvihiku asend.
3. Õpilased määravad vaasi pikkuse ja laiuse vahekorra ja visandavad selle kergete abijoontega paberile, tõmbavad keskjoone, märgivad ära vaasi kõige laiemad ja kitsamad kohad ning joonistavad vaasi üldise suure vormi välja. Samuti joonistavad nad välja puuviljade üldised vormid.
4. Õpetaja juhib tähelepanu perspektiivinähetele. Vaasi ülemise ja alumise ääre õigeks joonistamiseks teeb õpetaja tahvlile näidisjoonise, kuid kustutab selle pärast joontekäigu näitamist.

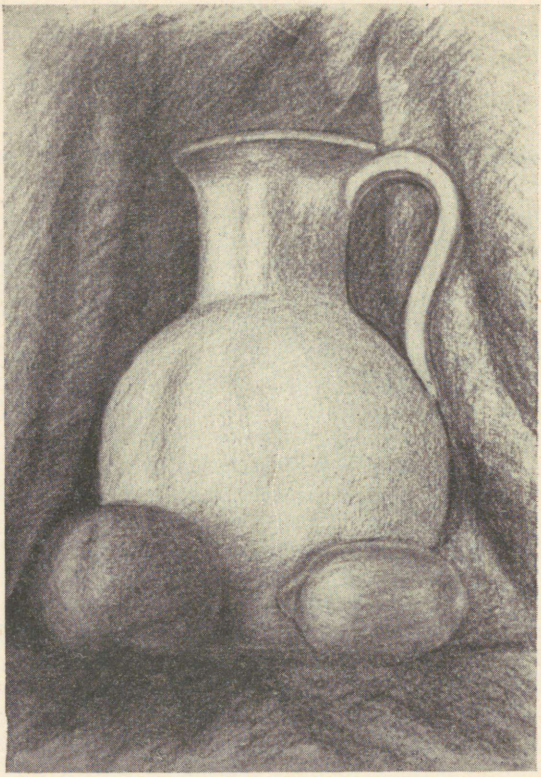

Joon. 112. Vaas puuviljaga (II Kk.).

5. Õpilased joonistavad perspektiivinähted ja üksikosade vahekorrad välja.

6. Õpetaja, jälgides algusest peale õpilaste töid, juhib tähelepanu üldistele vigadele, tuues näiteid klassitahvlil või selgitades neid mõne õpilase töö järgi.

7. Õpetaja kontrollib iga õpilase tööd individuaalselt ja annab juhiseid vigade parandamiseks, omistades saamatule suuremat tähelepanu kui andekale.

8. Õpetaja juhib tähelepanu valguste ja varjude vahekordadele. Läikivatele esemetele märgitakse enne varjutamist pliiatsiga läige peale (õigesse kohta ja õige vormiga). Samuti soovitab õpetaja kõige tumedamad varjulaigud pliiatsiga ära märkida. Üldiselt toimub varjutamine heledamast üldtoonist tumedamale minnes. Üksikuid detaile võib varjutada ka vastupidises järjekorras, s. t. minnes kõige tumedamatest varjulaikudest heledamale üldtoonile.

9. Tunni lõpul tõstab õpetaja esile paremaid töid ja teatab õpilastele, et järgmisel tunnil toimub tööde viimistlemine ja hindamine.

Märkus: Riidedrapeeringut ei ole soovitatav esimesel tunnil lõplikult välja joonistada, kuna grupi uuesti ülesseadmisel järgmisel tunnil võivad tekkida hoopis teistsugused riidevoldid (joon. 112).

### 4. HOBUSE JOONISTAMINE MUDELI JÄRGI

**Tunni eesmärk:** hobuse välisanatoomia tundmaõppimine ja selle edasiandmine joonisel.

**Tunniks vajalikud esemed:** hobuse mudel (puust), mis on välja voolitud õige anatoomilise vormiga.

**Tunni käik:**

1. Õpetaja seab õpilastele ette silmade kõrgusele hobuse mudeli ja kontrollib, et kõik seda näeksid. Vajaduse korral paigutab ta õpilasi teistele kohtadele istuma.

2. Õpetaja juhib tähelepanu hobuse anatoomiale. Mõõdetakse pliiatsiga üldised proportsioonid ja visandatakse õrna abijoonega paberile. Seejuures otsustatakse, et hobuse keha pikkuse ja kõrguse võib kujutada ruudusse, kael koos peaga on 1/3 hobuse pikkusest (joon. 37, 38).

3. Pärast üldise vormi märkimist kontrollib õpetaja hoolega, kas ei ole tehtud proportsioonide määramisel vigu.

4. Õpetaja juhib tähelepanu selja- ja kaelajoonele, millest peamiselt oleneb hobuse ilu. Õpetaja teeb hobusest tahvlile kiire üldvisandi, mille ta varsti kustutab. Joonistamine toimub kogu aeg mudeli järgi.

5. Õpetaja kontrollib õpilaste joonistuste üldisi vigu.

6. Õpetaja juhib tähelepanu hobuse pea ja jalgade ehitusele, tuues vastavaid visandeid üksikosadest klassitahvlile.

7. Õpetaja kontrollib iga õpilase tööd individuaalselt ja annab juhiseid vigade parandamiseks. Vajaduse korral abistab ta pliiatsiga vea otsimist, tõmmates joonisele peale ka omapoolseid jooni. Seejuures ei tohi see aga muutuda õpilase töö ümberjoonistamiseks.

8. Tunni lõpus toimub tööde arvustamine. Õpetaja teatab tunni lõpul, et järgmisel tunnil toimub tööde varjutamine ja viimistlemine, millele tuleb erilist rõhku panna.

### 5. VESTLUS KUJUTAVA KUNSTI TEOSTEST

Õpetaja asetab tahvli servale vene kunstimeistri Ilja Repini (1844—1930) teosed «Volga burlakid», «Ei oodatud» ja «Zaporoožlased» ning kirjutab tahvlile kunstniku nime ja sünni- ning surma-aasta.

Seejärel alustab õpetaja vestlust kunstniku elust ja loomingust. Repini kunst on sügavalt rahvalik ja täis optimismi. Tema nimi on lahutamatult seotud vene realistliku maalikunsti saavutustega.

Repini nimi sai kuulsaks maaliga «Volga burlakid», mida eksponeeriti algul Peterburis ja hiljem ülemaailmsel kunstinäitusel Viinis 1873. aastal.

See töö sündis tegelikkuse tundmaõppimise tulemusena. Tõepärase sündmuse kujutamise eesmärgil sõitis Repin Volgale, kus ta võis lähedalt jälgida rahva elu, tutvuda töö ja olustikuga.

«Oli juuni algus,» meenutab Repin, «ilm oli oivaline. Me üürisime paadi kahe sõudjaga. Sõitsime välja päikesetõusul, umbes kell neli. Milline tõus! Me jõudsime paadi juurde enne sõudjaid ja, istunud maha, jälgisime vaimustatult, kuidas loodus muutus järkjärgult valgemaks ja kuidas kõik helendas, eriti taevas...»

Kogu maailm on unustatud, midagi pole vaja kunstnikul peale looduse ja inimeste, kes teda ümbritsevad. Repin kujutab lõuendil Volga burlakke rakmetes, vedamas lotja. Kurnavale tööle vaatamata ei kutsu nad esile haledust. Neis elab jõud, mida see orjatöö ei murra.

Maal oli võimsaks protestiks tsaristlikul Venemaal valitseva töötajate ekspluateerimise vastu.

Teise teosena vaadeldakse maali «Ei oodatud» (joon. 113), mis



Joon. 113. I. Repini «Ei oodatud».



Joon. 114. I. Repini «Zaporoožlased».

ilmus esmakordselt rändnäitusele 1884. aastal. Maal kujutab revolutsionääri tagasipöördumist asumiselt ja tema ootamatut ilmumist oma perekonda.

«Maal on täis dramaatilisust. Hämmastab suurima tõepärasuse ja sügavusega kujutatud isikute karakteristika, revolutsionääri ema ja naise hingeline ärevus. Haruldaselt liigutavad on poiss ja tüdruk — kojusaabunud väljasaadetu lapsed. Laste näol ja liigutustes on peenelt ja tõepäraselt näidatud hingeline seisund, selle ootamatu, nende silmis kummalise inimese ilmumise puhul, kelles nad veel pole jõudnud oma isa ära tunda. Ja selle kurnatud välimusega inimese ilmes, kes kõnnib sunnitöölise sammul, olles harjunud oma jalgadel lohistama ahelaid, on tunda sügavat sisemist ilu, üllast meelt ja oma rahva õigete eesmärkide eest võitleja haruldast hingelist jõudu,» kirjutab A. Lebedev (A. Lebedev, «Ilja Repin»).

Maal äratas suurt tähelepanu ja avaldas mõju vene revolutsioonilisele noorusele.

Kolmanda Repini teosena õpitakse tundma maali «Zaporoožlased» (1878—1891). Selle teosega tuli nähtavale kunstniku teine pale: reipus, uljus ja elurõõm (joon. 114). Ka sellele maalile otsis Repin kaua aega materjale.

«On aga rahvas!» meenutas Repin. «Kus sa siin maalid, pea käib aina ringi nende käratsemisest ja mürast. Kahju neist lahkuda, lõbus rahvas!»

Teos kujutab ajaloolist sündmust. Türgi sultan Muhamed IV saatis zaporoožlastele kirja, milles nõudis, et nad alistuksid temale ja võtaksid vastu muhamedi usu.

«Nüüd kogunesid zaporoožlased oma kirjutaja ümber ja hakkasid sepitsema vastust ülbele sultanile. Vastus Muhamed IV-le on loetav nende naervailt nägudelt. On näha, et nad vürtsitavad oma «diplomaatilist nooti» niisuguste soolaste kõnekäändude ja väljenditega, mis peab sultanilt igaveseks himu võtma edaspidi sellelaadilisi kirju saata. Tugevatena, vabadena, trotslikena on nad meie ees; nad on kui vägilased, kes on suutelised kaitsma endid, oma vabadust ja oma Ukrainat,» kirjutab A. Lebedev.

Teos on nii hästi maalitud, et võib otsekui kuulda seda, kuidas keegi naerab.

Nüüd asetab õpetaja tahvli servale eesti kunstimeistri Johan Köleri (1826—1899) maali «Sünnikodu» (joon. 115). Seejärel näitab ta Köleri portreed ja küsib, kas õpilased mäletavad autorit. Ühtlasi tuletab õpetaja meelde, et sama kunstnik on ka teose «Tütarlaps allikal» autor. Õpetaja kirjutab kunstniku nime ja sünni- ning surma-aasta tahvlile.

J. Köleri kodukoha maali vaatlemisega õpivad lapsed tundma ühtlasi eestlaste elamistingimusi pärisorjuse ajal. Selles lihtsas suitsutares on sündinud ja kasvanud kuulus meister. Sellistes suitsutaredes on elanud meie esivanemad, keda balti mõisnikud julmalt ekspluateerisid. J. Köler astus sageli välja pärisorjuslike jäänuste ja balti mõisnike ikke vastu ning nende ideoloogilise kindluse — luteri kiriku vastu.



Joon. 115. J. Köler. «Sünnikodu».

J. Köler on suurim eesti realistliku maalikunsti meister ja progressiivne ühiskonnategelane.

Tema «Sünnikodu» on maalitud väga realistlikult, suure soojuse ja armastusega, kuna teosega on seotud lapsepõlvemälestused. Pildi esiplaanil on maalitud rebane kanaga. Nähtavasti ei olnud sellised «külalised» haruldaseks nähtuseks kunstniku lapsepõlves.

Erilist huvi pakub lastele asjaolu, et teos (originaal) on maalitud vesivärvidega. Teose originaali võib näha ENSV Riiklikus Kunstimuuseumis Tallinnas.

Pärast piltide vaatlemist ja arutelu dikteerib õpetaja, mida peavad õpilased teadma kunstnikest ja vaadeldud töödest. Õpilased märgivad selle oma vihikuisse (vaata «Vestlused kunstist»).

On soovitav, et õpetaja teostaks mõnikord ka sellise materjali kordamist.

## JOONISTAMISE TUND LIITKLASSIS

Töötamisel liitklassis peab õpetaja eeskätt silmas pidama vastavate klasside erinõudeid ja laste arenemist. Nagu eespool tähele panime, ei näita programmi täitmist ära asjaolu, kas see või teine ese (vaas, pott, kann, kastrul jne.) on vastavas klassis joonistatud või mitte, vaid see, kuidas on joonistused teostatud, mida on arvestatud joonistamisel jne. Seetõttu sobivad joonistamisel hästi järgmised liitklassid: I ja II, III ja IV ning V ja VI kl.

Natuuri järgi joonistamisel võib sellistes liitklassides kasutada mõnede ülesannete juures ühiseid mudeleid ja esemeid, esitades seejuures vanemale klassile suuremaid nõudeid. Nii tuleb I ja II klassis valida selliseid esemeid, millel ei ole ruuminähteid täies ulatuses ja kus proportsioonid on lihtsamad tabada. Samuti on soovitav mõlemas klassis teostada käte liikumisharjutusi ja tahvlijoonistusi. Kas alustada sirgjooneliste vormidega ja üle minna kõverjoonelistele ja ümaratele vormidele või alustada ümarate vormidega ja üle minna sirgjoonelistele, on vaieldav küsimus. Seetõttu ei teki siin erilisi probleeme. On arusaadav, et esemed ja mudelid ei tohi kummaski klassis korduda.

Peale ühiste esemete joonistamise tuleb läbi viia teises klassis veel esimesest klassist erinevate, raskema vormiga esemete joonistamist. Nendes omistatakse rohkem tähelepanu õigete proportsioonide ja reaalse vormi tabamisele. Sellisteks tundideks tuleb leida esimesele klassile hoopis teist liiki ülesanne, näiteks joonistamine antud teemale. Õpetaja pidagu silmas, et võimalikult mõlemad klassid tuleb tunni alguses rakendada kohe tööle ja et mõlemaid klasse tuleb tunni jooksul kontrollida. Näiteks võib õpetaja tunni algul seada teisele klassile ette esemed vaatlemiseks, proportsioonide võrdlemiseks jne. Sel ajal, kui II kl. õpilased esemeid vaatlevad, valmistab ta ette I kl. õpilasi joonistamiseks antud teemale. Võib aga toimida ka vastupidiselt: anda kõigepealt esimesele klassile jutuke lugeda või teema läbi mõtelda, sel ajal aga sel-

gitada teisele klassile esemete järgi joonistamist. Pärastine töö peab toimuma vaheldumisi ja nii, et kummagi klassi töö ei kannataks.

III ja IV klassi jaoks on ette nähtud lihtsamate ruuminähetega esemete joonistamine. Mõlemas klassis pööratakse tähelepanu vormi edasiandmisele valguse ja varju abil. Seetõttu esineb ka siin ülesandeid, kus saab kasutada ühiseid mudeleid. Raskemate tööde juures tuleb anda mõlemale klassile erinevad ülesanded, töötades samuti vaheldumisi nagu esimeses ja teises klassis. Peale selle tuleb seada ette mõlemale klassile ka erinevaid mudeleid ja esemeid, töötades esimesel tunnil rohkem ühe klassiga, teisel tunnil aga jälle rohkem teise klassiga. Seejuures tuleb kohe alguses tähelepanu pühendada vigade vältimisele ja samuti nende parandamisele niihästi ühes kui teises klassis.

V ja VI klassis joonistatakse mitmesuguseid keerukama vormiga esemeid ja esemete gruppe. Ühtlasi õpitakse tundma tähtsamaid perspektiiviseadusi. Ka siin on võimalik kasutada mõningaid ühiseid gruppe, esitades seejuures aga vanemale klassile suuremaid nõudeid. Vaieldud on selle üle, kas joonistada V klassis ümaraid ja VI klassis kandilisi esemeid või vastupidi. Joonistamise raskuse järjekorda arvestatakse mõlemal juhul perspektiiviseaduste rakendamisel. Praktika on näidanud, et kõige otstarbekam on joonistada kandilisi ja ümaraid esemeid niihästi viiendas kui ka kuuendas klassis. Mõlemas klassis tullakse nende ülesannetega rahuldavalt toime.

Eeltoodu kõrval esineb aga rida uusi ülesandeid, nagu kipsornamendi ja linnutopise joonistamine, kuuendas klassis inimese üldfiguuri joonistamine modelli järgi jne. Neil juhtudel tuleb anda klassidele erinevad ülesanded, töötades esimeses tunnis rohkem ühe klassiga, teises aga teise klassiga.

Mõne eriti raske ülesande juures, näiteks inimese joonistamisel, vesivärvidega maalimisel, plakatkirja õppimisel jne., tuleb anda teisele grupile mõni vabateemaline ülesanne või leida selline ülesanne, kus nad saavad küllalt kaua iseseisvalt töötada. Plakatkirja õppimisel võib küll mõlemat klassi rakendada korraga sama ülesande juurde, sest plakatkirja seitsmeklassilises koolis korraga selgeks ei saadagi, nii aga üks klass õpib, teine kordab.

Millist tööd just parajasti sobib ühe või teise ülesandega paralleelselt rakendada, peab jääma õpetaja enda otsustada. Töö ise annab kõige paremaid praktilisi kogemusi. Variatsioonide arv oleks siin niivõrd suur, et nende ülesloendamisel ei ole praktilist tähtsust. Kui õpetaja peab silmas vastavate klasside erinõudeid ja seda, mida peab õpilane teadma ja oskama aasta lõpuks, suudab ta oma töö läbi viia kindlate tulemustega ka liitklassides. Väga paljud metoodikud väidavad koguni, et tööd liitklassidega ei saa ega tulegi õpetada. Kui õpetaja tunneb hästi oma tööd üksikute klassidega, siis on ta suuteline töötama sama heade tulemustega ka liitklassidega.

# X

# VESTLUSED KUNSTIST

## 1. KUNSTITEOSTE KÄSITLEMINE TUNNIS

Esteetilist kasvatust teostatakse kogu joonistamisõpetuse vältel. Väga tähtsat osa etendab selles kunstnike tööde näitamine ja analüüsimine. Programmis näidatud reproduktsioonide puudumisel võib analüüsimiseks valida ka teisi vastavasisulisi töid, mis on ilmunud ajakirjades ja ajalehtedes.

Vene, eesti ja nõukogude kunstnike teoste reproduktsioonide vaatlemine arendab õpilastes huvi ja armastust meie kodumaa kunsti vastu.

Kogu esteetilist kasvatust läbib koolis sügav kommunistlik ideelisus. Näidates ja selgitades nõukogude suurmeistrite pilte on vaja õpilasele avada sotsialistliku realismi olemasolu maalikunstis, näidata, kuidas kunstiteostes on edasi antud meie nõukogude tegelikkus.

Iga pildi näitamist klassis peab saatma selle pildi sisu avamine, mis peab rikastama õpilase kogemusi uute teadmistega, uute kunstimõistmise elementidega.

I ja II klassis kulutatakse tunnis kunstnike teoste vaatlemiseks 10—15 minutit. Selle aja jooksul vaadeldakse ühte-kahte pilti, muidugi vastavalt tunni ülesandele. Siin ei toimu veel erilist teose analüüsi. Peatähelepanu pööratakse teose vaatlemisele, kusjuures õpetaja nimetab kunstniku ja samuti teose nime. Pärast seda võib esitada küsimusi pildil kujutatu kohta ning samuti selle kohta, kuidas see lastele meeldib. Tutvumine kunstnike töödega toimub I ja II klassis kas tunni alguses või lõpus.

III klassist alates on kunstiteostega tutvumiseks ette nähtud eritunnid. Niisuguses tunnis õpitakse tundma umbes kolme pilti. Siit alates pööratakse rohkem tähelepanu kunstiteose analüüsimisele. Tund algab üksiku teose vaatlemisega. Õpilased võtavad osa teose analüüsimisest. Küsimuste ja vastuste abil leitakse teose peaidee, samuti vormi- ja värvikäsituse väärtused. Ülimaali tehnilised küsimused ei kuulu siia, küll aga võiks mõni lihtne graafiline tehnika olla lastele seletades arusaadav. Õpetaja kirjutab kunstniku ja teose nime tahvlile. Kunstiajalooliselt tähtsa meistri puhul kirjutab õpetaja tahvlile ka kunstniku sünni- ja surma-aasta ja jutustab lühidalt tema kui meistri tähtsusest kunsti arengus. Lühikeste kokkuvõtlike lausetega dikteerib õpetaja õpilastele ette,

mida nad peavad teadma kunstnikust ja tema teosest. On soovitav, et lapsed märgiksid selle oma vihikusse. Sellisteks märkusteks võib kasutada plokilehe teist poolt, kuhu ei joonistata.

Samuti viiakse läbi ka järgmise pildi analüüsimine. Kui teosel ei ole erilist jutustavat või kirjeldavat teemat, siis kulub tema jaoks muidugi vähem aega ning tunnis võib vaadelda ja analüüsida veel kolmandat teost. Tunni lõpus kontrollib õpetaja, kui palju õpilastele jäi arutelust meelde ja laseb üht õpilast ette lugeda, mida ta üles märkis, ning teeb vajalikke parandusi.

Sisuka analüüsi läbiviimiseks peab õpetaja kõigepealt ise kunstiteosesse süvenema ja läbi mõtlema, millele tuleb tähelepanu juhtida ja mida peaksid õpilased sellest leidma, mis jääb ainult vaatlemiseks ja nautimiseks. Ei tulegi püüda iga kunstiteost niiöelda «ära jutustada». Kunstiteosele ei saa läheneda iga kord ilukirjandusliku mõõdupuuga. Kunstiteos, mis sõnadega ümber jutustades ei kaota midagi oma kunstilisest mõjust, vaid võib-olla isegi võidab, ei ole hea teos. Looduse kirjeldamisega ei ole võimalik tema ilu nii täpselt edasi anda kui hea maaliga. Samuti pole võimalik kirjeldada ühegi inimese näoilmet nii hästi kui õnnestunud portreemaaliga. Seepärast jääb paljude kunstiteoste juures esikoht vaatlemisele. Mõne teose juures piisab sellest, kui õpetaja kriipsutab alla vastava elamusliku külje ja näitab ära, mis on siin kunstnikul hästi õnnestunud. Ajaloolise sisuga teose puhul võib aga palju rääkida, ilma et see teose väärtust kahandaks.

Õpetajal tuleb tundma õppida sotsialistliku realismi põhiprintsiipe, et neid õigesti rakendada nõukogude kunstnike teoste analüüsimisel.

## 2. MARKSISTLIK-LENINLIK TEOORIA KUNSTIST

Kunsti teaduslik teooria leidis lahenduse marksistlik-leninliku filosoofilise õpetuse valguses, Lenini peegeldusteooria valguses.

Filosoofilised süsteemid jagunevad kaheks leeriks: materialistlikeks ja idealistlikeks. Idealistid asuvad seisukohal, et teadus, mõtlemine on primaarne ja loodus, olemine on sekundaarne. Idealistlik filosoofia rajab tee usule. Marksistlik filosoofiline materialism tõendab aga, et mateeria, loodus, olemine eksisteerivad väljaspool teadvust ja temast sõltumatult, et mateeria on primaarne, teadvus aga sekundaarne, et mõtlemine on erilise, kõrgelt organiseeritud mateeria produkt.

Palju on vaieldud selle üle, kas maailm ja tema seaduspärasused on tunnetatavad või mitte. Idealism ei usu maailma seaduspärasuste tunnetamise võimalust, ei tunnusta objektiivset tõde ja arvab, et maailm on täis asju, mida teadus ei suuda kunagi tunnetada. Marksistlik filosoofiline materialism lähtub sellest, et maailmas pole tunnetamatuid asju ja et meie teadmised loodusseadustest on usaldusväärsed, millel on objektiivsete tõdede tähendus.

Tunnetusvormide praktiline ja teoreetiline väärtus oleneb sellest, kuivõrd õigesti on temas peegeldatud objektiivse maailma seadused, kuivõrd õigesti on tunnetatud reaalse tegelikkuse seosed ja vahekorrad, kui hästi on tunnetatud asjade olemus.

Kunsti teooria ja praktika kujunemise lätet otsitakse eeskätt ühiskonna materiaalse elu tingimustes, ühiskondlikus olemises, klassivõitluses. Kunstiajalugu vaadeldakse kui klassivõitluse ajalugu — realismi ja idealismi vahel toimuva võitluse ajalugu. Kuid ei tule unustada, et peale klassisisu on kunstis ka üldinimlik sisu, mis teeb selle arusaadavaks läbi aegade (maastik, natüürmort, tarbekunst, arhitektuur jt.).

Paljud idealistid püüdsid väita, et kunst on kasutu mäng, ilu loomise viis, huvitu naudingu objekt, illusoorne, irreaalne elu. Kunsti püüti käsitleda kui geniaalse isiksuse ühiskonnast sõltumatut loomingulist protsessi. Kunst kuulutati puhtisiklikuks asjaks, mis pole seotud klassivõitlusega ja ühiskondlike vahekordadega. XIX sajandil levis laialdaselt nn. «puhta kunsti» teooria — kunst kunsti pärast.

«Puhta kunsti» teooria kodumaaks oli Saksamaa XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel. See teooria oli üheks vormiks aristokraatide reaktsioonis 1789.—1794. a. Prantsuse kodanliku revolutsiooni vabadusideede vastu. Selle teooria ilmumine oli tihedasti seotud poliitilise reaktsiooniga Saksamaal.

Vene klassikalise esteetika loojad Belinski, Tšernõševski ja Dobroljubov arvustasid XIX sajandil teravalt «puhta kunsti» idealistlikku teooriat. Belinski kirjutas, et kunstilt ühiskondlike huvide võtmine tähendaks mitte ülendamist, vaid alandamist. Kunstil kaoks elav jõud ja ta muutuks jõudelogelejate mängukanniks.

Belinskist alates ei tunnistanud ükski revolutsioonilis-demokraatliku vene intelligentsi parimaist esindajaist nn. «puhast kunsti», «kunsti kunsti pärast» ning nad propageerisid kunsti rahva jaoks.

Kunst on inimeste mõtlemine, väljendatud kunstilistes kujudes, mille eesmärgiks on maailma tunnetamine ja ümberkujundamine.

Kunst ei kopeeri tegelikkust, ei pildista teda. Kunstnik kehastab nähtuste olemust tüüpilises kujus. V. I. Lenin kirjutab: «... juba kõige lihtsam üldistus ... tähendab maailma üha sügavama objektiivse teose tunnetamist inimese poolt» (V. I. Lenin. Filosoofilised vihikud). Kunst on tegelikkuse kunstiline peegeldus.

Kunstis on lubatud ka teatud liialdamine. Gorki kirjutab: «Tõeline kunst liialdab enam või vähem tegelikkust.» «Ja nad ei mõista,» kirjutab Gorki mõnede kirjanike kohta, «et tõelisel kunstil on õigus liialdada, et Herkulesed, Prometheused, Don Quijote'd, Faustid ei ole «fantaasiaviljad», vaid reaalsete faktide täiesti seaduspärane ja vajalik poeetiline liialdus. Meie reaalne, elav kangelane, inimene, kes loob sotsialistlikku kultuuri, on palju kõrgemal ja suurem meie jutustuste ning romaanide kangelastest. Kirjanduses tuleb teda kujutada veelgi suuremana ja eredamana ...»

V. I. Lenin rõhutas korduvalt, et inimlikul teadmisel on objektiivne sisu: selles on peegeldatud välismaailma reaalsed vahekorrad ja seosed. Rakendatuna kunstis on Lenini peegeldusteooria realismi filosoofiline põhjendus, tõe teooria kunstis.

XIX sajandi suured realistid tegid karmi paljastava otsuse isevalitsuse ja mõisnike-kapitalistide korra kohta. Oma loomingu otstarvet ja oma loomingulist ülesannet nägid nad tegelikkuse tunnetamises ja tõepärases peegeldamises, rahva teenimises.

Mineviku realistid ei suutnud veel anda positiivset programmi, nende realism oli ajalooliselt piiratud. Uue ühiskonna loomise programm on olemas sotsialistlikul realismil, mille teoreetiliseks aluseks on marksistlik-leninlik filosoofia.

### 3. SOTSIALISTLIKU REALISMI PÕHIPRINTSIIPE

Nõukogude kunst on sotsialistliku tegelikkuse tõepärane peegeldus. Sotsialistliku realismi kunst on revolutsioon kunstis, mis oluliselt erineb kõigist eelmistest, olgugi progressiivsetest suundadest kunstis. Kunsti ülesandeks on peegeldada seda uue maailma ja uue inimese sünni suurt loovat protsessi, esile tõsta töö ja võitluste heroilisust ning tugevdada suurt sotsialistlikku tänapäeva. Kunstnik peab leidma loendamatu hulga seoste ja suhete seast peamised, põhilised, olulised ja tüüpilised seosed.

Nõukogude kunst on parteiline. «Milles seisab siis,» kirjutab V. I. Lenin, «see parteilise kirjanduse printsiip? Mitte ainult selles, et sotsialistlikule proletariaadile ei saa kirjandusala olla isikute või gruppide kasusaamise vahendiks, ta ei saa olla üldse individuaalne üritus, mis üldisest proletaarsest üritusest on sõltumatu...» (V. I. Lenin, Teosed, VIII kd., lk. 387).

Meie literaatide ja kunstnike ülesanne ei seisne ainult vana tegelikkuse kriitikas ja selle pahede paljastamises, vaid uue tegelikkuse vormistamises ja kinnitamises.

Kunstniku kohta ja osa ühiskondlikus elus üldse ning nõukogulikus elus eriti määratles M. Gorki järgmises tähelepanuväärses lauses: «Kunstnik on oma maa, oma klassi tundekehastis, tema kõrv, silm ja süda; ta on oma ajastu hääl.»

Nõukogude kunst võtab osa uue inimese kujundamisest, ta kasvatab inimesi bolševismi vaimus, kindluse vaimus tuleviku suhtes. Nõukogude kunst ei kirjelda ainult olevikku ja minevikku, vaid ta peab nägema ka tulevikuperspektiivi.

Nõukogude kunsti loovaks meetodiks on sotsialistlik realism.

Sotsialistliku realismi filosoofiliseks aluseks on dialektiline materialism, Lenini peegeldusteooria, mis annab kunstile objektiivse reaalsuse tunnetamise põhiprintsiibid.

Kokkuvõtlikult võime nimetada järgmisi kunsti põhiprintsiipe.

1. Objektiivne tõde on kunsti tähtsaim element.
2. Kunstiline tõde on alati tüüpiline.

3. Sotsialistlik realism on parteiline kunst.
4. Sotsialistlikku realismi loovad eduga kunstnikud, kelle maailmavaateks on dialektiline materialism.
5. Sotsialistlik realism on rahvalik kunst. Ta peab olema arusaadav ja haarama laiu rahvamasse.
6. Kunstis esineb «realistlik romantika», või nagu ütles Lenin: «revolutsiooniline romantika». Siin esineb tunnete, kirglikkuse, kangelaslikkuse, paatose ja kujunduslikkuse jõud.
7. Sotsialistlikus realismis esineb tulevikuperspektiiv (tuleviku ettenägemine käesoleva igakülgse tunnetamise põhjal).
8. Kunstniku ideaalseks loomismeetodiks on kuhjunud teadmiste ja elukogemuste ümberloomine elavateks kujudeks, mis oma olemuselt on teaduse ja kunsti täielikuks ühtesulamiseks. Igasugune ühekülgsus takistab kunstnikku tõe täielikku silmaspidamist.

## XI

## ANDMEID JA MATERJALE KUNSTITEOSTE KÄSITLEMISEKS

### PEROV, V. G. (1833—1882)

Vassili Perov on tuntud vene kunstnik, kellele kuulub esikoht uute progressiivsete ideede väljendamisel maalikunstis. Tema maalides esineb terav süüdistus pärisorjuse ja sotsiaalse ebavõrdsuse vastu («Kasvatajanna»). Samuti kritiseerib ta usku, maalides joobnud pappe ja purjus talumehi teoses «Ristikäik».

Perov oma teosega «Talupoja matused» esitab süüdistava kriitika tsaarirežiimi vastu, kus perekond pärast toitja surma on määratud nälgimisele. Teos jätab väga masendava mulje. Selle maali eest sai ta Kunstide Edendamise Seltsilt esimese järgu preemia.

Eriti teravalt on välja toodud sotsiaalne ebavõrdsus ja julm ekspluateerimine teoses «Troika» (joon. 116). Pildil on kujutatud



Joon. 116. V. Perov. «Troika».

kolme last, kes veavad suure vaevaga rasket veevaati. Kaupmees, kes oma sugulase lapsi iga päev rakendab rasketele töödele, heidab seejuures alati ette, et nad on tema armuleivasööjad.

Peale olustikumaali viljeles Perov edukalt ka portreemaali, milles ta saavutas suure elamusliku jõu ja sügavuse (Dostojevski, talupoeg Fomuška jt.).

1870. a. sai Perov professori nimetuse. Ta on peredvižnikute (rändnäituste) ühingu liige. Peredvižnikud, 14 kunstnikku, astusid Akadeemiast välja 1863. a., asutasid «Kunstiartelli» ja hakkasid korraldama rändnäitusi. Need noored kunstnikud hakkasid töötama akadeemilise kooli tardumuse ja rutiini vastu. Neile olid vastuvõetamatud kauged antiikaja teemad, mida viljeles Akadeemia. Hakati maalima olustikupilte reaalsest tõsielust. Pearõhk asetati teose ideelisele sisule.

### SAVRASSOV, A. K. (1830—1897)

Aleksei Savrassov õppis Moskva Maalikoolis. Sai 1850. a. maali «Moskva Kremli vaade kuuvalgel» eest kunstniku nimetuse. 1867.—1884. a. juhatas Moskva Maalikooli maastikumaali klassi. Savrassovil on suured teened vene maastikumaali arengus.

Tema parimaks maaliks on «Künnivaresed on saabunud». Maal annab realistliku pildi tolleaegsest vene külast majakestega kevadise lumelagunemise ajal. Esiplaanil on raagus kased, kuhu on lennanud varesed. Pilt on maalitud nii veenvalt, et oleks nagu tunda vareste kraaksumist ja vee sulisemist (joon. 117).

### ŠIŠKIN, I. I. (1831—1898)

Ivan Šiškin on kuulus vene maastikumaalija. Ta avastas kujutavale kunstile vene looduse, eriti aga põhjamaise karge ja võimsa looduse. «Šiškin, see on verstapost vene maastikumaali arengus, see on inimene-kool,» nii karakteriseeris teda I. Kramskoi, kes oli peredvižnikute ideoloog ja juhtija.

Šiškinile oli loodus suurimaks loominguliseks allikaks, mida ta õppis tundma kõige pisemate detailideni. Raske oli tal mööduda huvitavatest paikadest, neid joonistamata. Šiškinit nimetatakse õigusega vene metsade laulikuks. Eriti palju on ta maalinud männimetsa. Isegi rukkipõllu vahelt läbiviiva tee ääres kasvavad uhked männid. Suure osa pildist võtab enese alla taevas, mis jätab ääretu avaruse tunde («Rukis»).

Kõigile tuntud on tema teos «Hommik männimetsas» (joon. 100). Väga meisterlikult on kujutatud siin männid hommikuvalguses. Mändide painduvad ja hargnevad oksad otsekui elavad. Huvitavalt on maalitud ka karud. Räägitakse, et need on maalinud Šiškini teadmata tema sõber Savitski. Koju saabudes oli Šiškin väga üllatatud pildi kujunemisest. Jättes kõrvale nimetatud lookese, on siiski teada, et peredvižnikute VII näitusel esines see teos mõlema



Joon. 117. A. Savrassov. «Künnivaresed on saabunud».

kunstniku allkirjaga. 1873. a. sai Šiškin maali «Metsatihnik» eest professori nimetuse.

Viimaseil eluaastail püüdis Šiškin veelgi avardada oma temaatika ulatust ning edasi anda ka sumbunud ilma ja hajutatud metsavalgust. Ta maalib tammikut pärast vihma, leides looduses ikka jälle ilu uusi vorme. Šiškin töötas palju ka graafika alal. Šiškinit tuntakse kaugel üle kodumaa piiride.



Joon. 118. I. Repin. «Volga burlakid».

## REPIN, I. J. (1844—1930)

Vene rahvas tähistas 1944. a. uhkusega oma suure kunstniku Ilja Repini sajandat sünnipäeva. Kunstniku looming kajastab vene inimese iseloomu parimaid omadusi ja kodumaa-armastust. Repini kunst on sügavalt rahvalik ja täis optimismi. Tema nimi on lahutamatult seotud vene realistliku maalikunsti saavutustega.

Suure menu saavutas Repin juba Kunstide Akadeemia lõpetamisel 1871. a. oma teosega «Jairuse tütre ülestõusmine», mille eest ta sai suure kuldmedali ja komandeeringu välismaale. Maal oli teostatud Akadeemia nõuete kohaselt piibli ainetel. Kunstnik kasutas teoses meeleolu ajast, mil suri ta õde Ustja, ja kuidas see rabas kogu perekonda. «Majad, toad — kõik nagu pimenesid, miski pigistas ja surus kõris,» kirjutas Repin. Ta alustas maali suure süvenemisega ja lõi tõesti suurepärase meisterlikkusega kõiki haarava teose.

1873. a. võeti Repin peredvižnikute ühingu liikmeks. 1876. a. sai ta maali «Sadko» eest akadeemiku ja 1892. a. maalikunsti professori nimetuse.

Repini suurematest olustikupiltidest tuleks esile tõsta «Volga burlakid», «Ei oodatud» ja «Zaporoožlased», mida vaatlesime eespool.

Väga realistlikult on Repin maalinud teose «Ivan Groznõi ja tema poeg». Vapustava dramatismiga kujutas kunstnik siin isa tragöödiat, kes äkkvihas on tapnud oma poja ning nüüd tajub täie selgusega oma teo parandamatust.

Repin oli ka suurepärane portreemaalija. Tema portreedes väljendub väga selgelt inimese sisemine ilme ja intellektuaalne elu. (M. Mussorgski, A. Rubinstein, Lev Tolstoi ja «Ülemdiakon»). Ainuüksi Repini portreed teevad ta ülemaailmselt kuulsaks.



Joon. 119. V. Surikov. «Streletside hukkamise hommik».

## SURIKOV, V. I. (1848—1916)

Vassili Surikov on kuulus vene ajalooliste piltide maalija. 1875. a. lõpetas ta Kunstide Akadeemia, saades maali «Apostel Paulus seletab usu aluseid» eest esimese järgu kunstniku nimetuse ja esimese järgu kuldmedali. 1881. aastast alates oli ta peredvižnikute ühingu liige.

Surikovi teosed on kõik sügavasisulised ja avarate probleemidega. Iga töö jaoks kogus ta aastate kaupa materjali, kuna kujutatavad sündmused olid laiahaardelised ja rahvarohked. Ta kirjutas ise selle kohta: «Ma ei saa aru üksikute ajalooliste isikute tegutsemisest ilma rahvata, ilma massita. Ma pean nad välja tänavale tassima.»

Surikovi teoses «Streletside hukkamise hommik» (joon. 119) avaldub tema hea süvenemisoskus. Peeter I poolõde — tsaaritar Sofia, kasutades Peetri välismaal viibimist, ässitas streletsid mässule, kavatsedes sel teel ise troonile asuda. Mäss suruti Peetri vägede poolt maha, streletsid hukati. Sündmus on kujutatud Moskva Punasel väljakul, tagapõhjal on näha Vassili Blažennõi katedraali kuplid, Kremli müürid ja tornid, samuti kaak, kuhu viidi streletse hukkamisele. Valgel hobusel on arvatavasti kujutatud Peeter I, kes isiklikult jälgib hukkamise läbiviimist. Varajase hommiku õhuline selgus ja ruumiline kaugus on teoses haruldaselt hästi edasi antud. Igal hukataval põleb käes küünal, mis laotab kaebavat valgust. Neid saadavad ahastavad omaksed. Hukatavad on täis raevu ja trotsi; see peegeldub nende nägudest ja hoiakust, seda tunneme isegi mehest, kes istub vankris, seljaga

vaataja poole. Teose originaal on suuremõõtmeline ja haarav. Reproduktsiooniga ja kirjeldustega võib ainult ligikaudu saada neid muljeid, mida annab originaal.

Teos «Bojaaritar Morozova» kujutab kahe usulise leeri võitlust. Morozova on äge vanade usukommete eest võitleja, keda ahelais veetakse mööda Moskva tänavaid; ta jätab rahvaga jumalaga ja õnnistab teda võitluse jätkamises, tõstes üles kaks sõrme (vastasleer tunnistas kolme sõrmega ristilöömist). Ainult kerjus tõstab solidaarsuse mõttes ka üles kaks sõrme. Rahva hulgas tunnetame kahte vastandlikku jõudu, mis on Surikovi poolt esitatud sügava psühholoogilise karakteriseerimisoskusega (joon. 120).

Teosega «Suvorovi minek üle Alpide» annab Surikov edasi vene sõjameeste vaprust. Vene Muuseumi ekskursioonijuht jutustab:

«Pildil on kujutatud hetk, millal Vene armee Alpides hakkab laskuma kuristikku. Suur väepealik valgel ratsul jälgib kahurväelaste rasket ja hulljulget teekonda. Nooruke sõdur on laskumisel, järgmine ei jää maha, kuigi suleb laskumisel silmad. Vana sõdur teeb seda vilunult, ilma kartuseta. Kaks noorsõdurit naeratavad Suvorovile ja on valmis kohe laskuma. Tagaplaanil on lõputu kolonn vene vapraid sõdureid. Kogu sündmustik toimub jäises külmuses: maapinnal on paks lumikate, ülal mägedes sõuavad pilved, rõsked ja külmad. Tuleb imestada, kuidas sõdurid üldse niisugusel järsakul püsivad ja veel edasi sammuvad. Rännak näitas venelaste vastupidavust. Ilmneb ka juhi kokkukuuluvus armee kui tervikuga.» Teose analüüsimist vaatlesime juba eespool (vaata IV kl. «Kunstiteoste analüüs», joon. 105).

Üheks Surikovi viimaseks suuremaks tööks on «Siberi vallutamine Jermaki poolt». Maalil on kujutatud kasakate laevastiku ja pärismaalaste võitlust, mis lõppes Siberi vallutamisega. Ka siin on kujutatud iga sõjamees ilmekalt ja tüüpiliselt.



Joon. 120. V. Surikov. «Bojaaritar Morozova».

Tänapäeval me ei suudagi kujutada teisiti neid ajaloolisi sündmusi kui Surikovi järgi. Iga Surikovi pilt on nagu teatud ajajärgu kunstiline entsüklopeedia. Igas tema teoses peegeldub vabadusearmastus, kangelasmeelsus, vaprus ja truudus isamaale.



Joon. 121. V. Vasnetsov. «Aljonuška».

**VASNETSOV, V. M. (1848—1926)**

Viktor Vasnetsov on kuulus vene muinaskangelasi kujutavate maalide meistrina. Lapsepõlves elas Vasnetsov külas suurte metsade keskel, kus ta kuulis palju muinasjutte, bõliinasid, rahva-

laule ja muistendeid. Hiljem kasutas ta maali «Vägilased» loomisel oma lapsepõlvemälestusi. Vasnetsov lõpetas Akadeemia 1875. aastal, astudes aasta varem juba peredvižnikute ühingu liikmeks. Vasnetsovi paremaks tööks tuleb lugeda maali «Vägilased». Selle maali juures töötas ta üle 25 aasta.

Eluliselt, tõetruult ja veenvalt on kehastatud need rahvalikud jooned vene vägilaste suursugustes kujudes. Tugev ja ilmekas on see suure kunstniku-realisti poolt maalitud monumentaalne teos. (Vaata IV kl. «Kunstiteoste analüüs», joon. 103).

Lastele pakuvad suurt huvi Vasnetsovi muinasjutulised pildid: «Ivan-tsaaripoeg ja hall hunt» (joon. 97), samuti ka «Aljonuška». Esimeses töös kujutab kunstnik, kuidas hall hunt aitas nõiduse teel tsaaripojal «Imeilusat» (tütarlast) kaugest lossist ära tuua. Hundil tuli moonduda seejuures kord «Imeilusaks» ja siis jälle hundiks tagasi. Nende teekond viis läbi ohtliku metsa.

Teises pildis kujutab kunstnik õnnetut tütarlast Aljonuškat, kelle vend muutus nõiduse teel kitseks, kuna ta jõi keelule vaatamata kitse jäljest vett. Aljonuška jõuab janu kannatada ja leiab metsas allika, joob ja mõtleb kurvastuses oma venna saatusele. Aljonuška all kujutab Vasnetsov arvatavasti kogu vene rahvast, keda rõhus mõisnike ike (joon. 121).

### LEVITAN, I. I. (1861—1900)

Isaak L e v i t a n saavutas realistlikus maastikumaalis kõrgeima taseme. Ta andis meisterlikult edasi Kesk-Vene maastiku võlu, valides lihtsaid, kõigile tuttavaid kohti. Tema töödes on palju lüürilisust ja poeesiat.

Levitani tuntud maal on «Vladimiri tee». Lõuendil on näha nukker, rööplikuks sõidetud lage maantee, mis viib kaugusse. Eriti



Joon. 122. I. Levitan. «Kasesalu».

värskelt ja värvirikkalt on maalitud «Kasesalu» (joon. 122) ja «Kuldne sügis» (joon. 87). Huvitav on «Kevad». Märtsikuu päike heidab sooje varjundeid puudele ja põõsastele, teel on tumedamates kohtades tunda juba lume sulamist.

Levitan oli 1888. a. alates peredvižnikute ühingu liige. Suri 39-aastaselt.



Joon. 123. V. Serov. «Tütarlaps virsikutega».

### SEROV, V. A. (1865—1911)

Valentin Serov on tuntud helilooja A. Serovi poeg. Tema õpetajateks olid I. Repin ja P. Tšistjakov. 1894. a. alates esines Serov peredvižnikute näitustel. Tema maaližanriks oli portree.

Serov maalis võrdlemisi tagasihoidlike värvidega, kuid vormikäsituselt väärivad tema portreed suurt tähelepanu. Ta rõhutas portrees põhilist, karakterlikku; igas tema portrees väljendub isiku ühiskondlik kuuluvus. Naiste portreedes andis Serov edasi kõike

meeldivat. Realistlik maalikool seadis enesele portreemaalingus eeskujuks Serovi. Ta kutsuti 1897. a. Moskva Maalikooli õpetajaks.

Serovi parimaks maaliks tuleb lugeda helilooja Rimski-Korsakovi portreed. Pildil näeme suurt töömeest — heliloojat, kes on hoolega süvenenud oma teose partituuri kontrollimisele.

Lastele pakub kindlasti huvi tema maal «Tütarlaps virsikutega». Teoses on kujutatud tütarlast istumas laua ääres, millel asetsevad eredavärvilised virsikud. Selles maalis on kasutatud julgemaid värvitoone. Hele valgus langeb tuppa tagumisest aknast, andes toale õhulise ja ruumilise mulje (joon. 123).

Serovi portreedest tuleks välja tõsta veel K. A. Stanislavski ja M. N. Jermolova portreid, mis on kujutatud karakteerselt ja suure reaalsusega.

### GERASSIMOV, A. M. (1881)

A. Gerassimov on NSVL rahvakunstnik, NSV Liidu Kunstide Akadeemia tegevliige ning kunstielu organiseerija ja juht. A. Gerassimov õppis 1903.—1910. a. Moskva Kunstikoolis, lõpetades portree-žanri klassi. Tema portreed riigitegelastest, näitlejatest ja haridusala tegelastest on edasi antud suure ilmekuse ja maalitehnilise meisterlikkusega, näiteks: «Lenin tribüünil», O. V. Lepešinskaja portree jt.

Kõigile on tuntud A. Gerassimovi teos «Lenin tribüünil» (joon. 124). Sellel pildil tajume selgesti V. I. Lenini elavat kõnet ja hoogsat esinemist, mis sütitas laiu rahvahulki.

A. Gerassimov võitleb oma teostes kui ka artiklites nõukogude patriotismi eest kujutavas kunstis. Ta kirjutab:

«Nõukogude kunstnikud on sügavasti teadlikud oma vastutusest rahva ees ja töötavad suure entusiasmiga uute teoste loomisel, mis on pühendatud meie kaasaja aktuaalseimatele teemadele.»

### JABLONSKAJA, T. (1917)

T. Jablonskaja on Ukraina NSV silmapaistev naiskunstnik. Ta õppis Kiievi Kunstiinstituudis 1935.—1941. a. Tema suurepärase olustikumaaliga «Leib» tutvusime 1951. a., mil Tallinnas toimus Ukraina NSV kujutava kunsti näitus. Sellel näitusel paistsid eriti silma Jablonskaja, Grigorjevi, Reznitšenko jt. teosed.

ÜK(b)P Keskkomitee suunavad otsused ideoloogiliste küsimuste kohta on Jablonskaja juures andnud eriti häid tulemusi. Jablonskaja on vastanud partei suunavale üleskutsele: näidata rahva kõrgeid hingelisi ja moraalseid omadusi, ülistada tööd, näidata kindlat edasiminekut kommunismi suunas.

T. Jablonskaja kujutab suurel lõuendil «Leib» (joon. 125) kolhoosikollektiivi rõõmuküllast tööd. Esiplaanil võidutsevad tööentusiasmis naised, haaravalt hoogsad ja ilusad. Teatavasti maalis



Joon. 124. A. Gerassimov. «Lenin tribüünil».

Jablonskaja kolhoosikollektiivi, kus töötas 11 eesrindlikku naist. Töö kujutab viljamasindamist. Tagaplaanil on kerkimas määratu suured põhukuhjad.

### GRIGORJEV, S. A. (1910)

Sergei Grigorjev on Ukraina NSV teeneline kunstitegelane. Ta lõpetas 1931. a. Kiievi Kunstiinstituudi. Aastail 1940—1945 teenis Punaarmees. 1949. aastal, pärast pikaajalist nõukogude koo-

lielu uurimist, valmis tema teos «Vastuvõtt komsomoli». Teos on maalitud harukordse soojuse ja ilmekusega. Ta kujutab elavalt individualiseeritud ja monoliitset kollektiivi. Grigorjevi maali «Vastuvõtt komsomoli» vaatlesime pikemalt eespool.

### REŠETNIKOV, F. (1906)

Kunstnik F. Rešetnikov õppis Moskva Kunstikoolis. Temast arenes suurepärane portreemaalija. Erilist huvi on ta tundnud laste vastu. Tema olustikupiltides näeme, kuivõrd hästi ta oskab individualiseerida lapsi («Rahu eest», «Koolivaheajaks koju», «Jälle kaks» jt.).

Väga huvitavalt on kujutatud lapsi pildil «Jälle kaks» (joon. 126). Maalil kujutab F. Rešetnikov umbes kaheteistaastast poisikest, kes käis uisutamas, unustas õppimise ja sai koolis jälle kahe. «Poisike hoiab süüdlase ilmega käes räpakat portfelli, millest halva hinde põhjuse tunnistajatena paistavad välja uisud.

Erutatud ema, kes on eemale kistud majapidamistööst, vaatab kurvastusega oma poega. Tema väljendusrikas nägu peegeldab emalikku armastust ja muret. Vaataja nagu kuuleks sõnu, mida ta ütleb: «Kuidas see sul siis juhtus?» Sellele lihtsale küsimusele aga on poisikesel hirmus raske vastata.

Tähelepanelikult jälgib kojusaabunut õde. Ka tema on kurb, kuid ta teab: see on juhus, vend on võimeline end parandama. Selle järgi, kui korralik on õe portfell, kui hoolikalt on lauale asetatud raamatud, me näeme, et tütarlaps oskab hinnata iga minutit. Ta on hea õpilane.

Ema kõrval jalgrattal on väike eelkooliealine vend. Vallatuse



Joon. 125. T. Jablonskaja. «Leib».

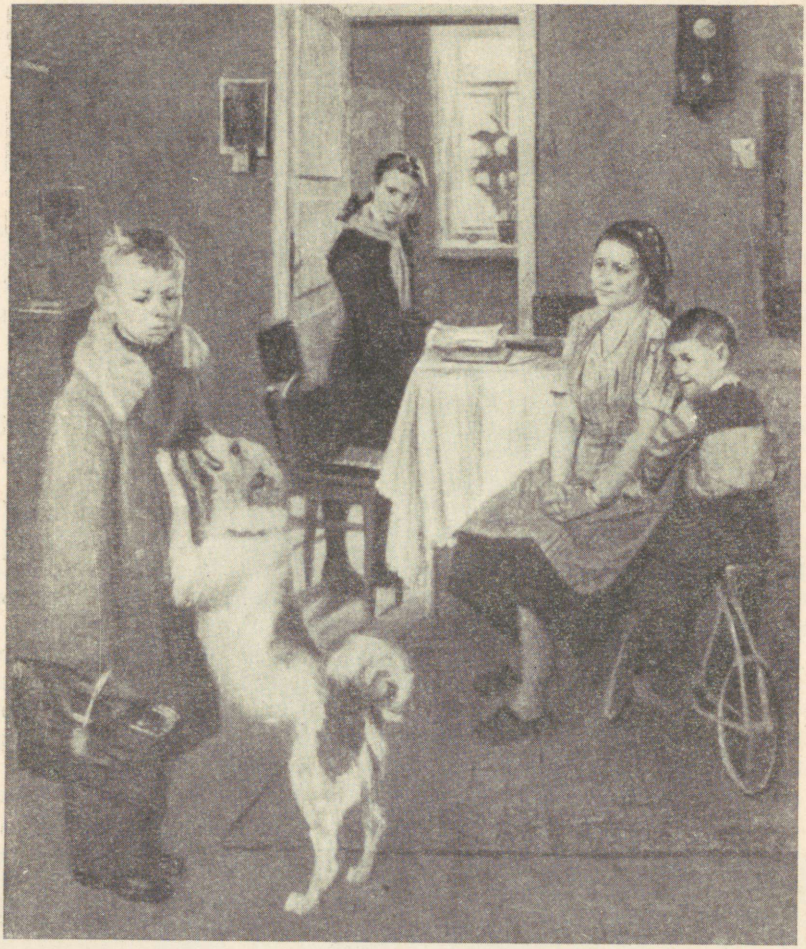

Joon. 126. F. Rešetnikov. «Jälle kaks».

pärast saab ta tihti suurematelt pragada. Praegu on tal hea meel venna häbi üle, kuna see käitub tema suhtes üleolevalt ja ebasõbralikult, igaks juhuks poeb ta aga ka nüüd ema selja taha.

Tulijale hüppab vastu koer, kes alati võtab osa oma väikese sõbra tempudest. Ta on asetanud käpad poisikese rinnale ja vaatab talle otsa, nagu pakkudes oma abi täbaras olukorras. Kuid peremehel pole praegu aega tema jaoks.

Selles maalis näitab Rešetnikov ennast väga hea inimesetundjana. Poisikese tõrksalt rippuvad juuksesalgud, tema riietus, käte ja jalgade asend, väljendusrikas nägu — see kõik teeb tema kuju nii usutavaks, et me tahtmatult arvame temas ära tundvat

vana tuttavat. Selles maalis pole ülearuseid kujusid, pole ühtki juhuslikku üksikasja. See maal kõneleb ja elab.

Kunstnik Rešetnikovi maal on eredaks näiteks tõeliselt realistlikust loomingust.» (B. Enst, «Nõukogude noore kuju maalikunstis».)

### NEPRINTSEV, J. M. (1909)

Maalikunstnik Juri Neprintsev töötab õppejõuna NSV Liidu Kunstide Akadeemia I. Repini nimelises Instituudis Leningradis. Ta sai kuulsaks maaliga «Puhkus pärast lahingut», mis on loodud A. Tvardovski poeemi «Vassili Tjorkin» järgi.

Teose idee tekkis Suure Isamaasõja päevil. Tööd alustas ta 1949. a., pärast seda, kui ta oli lõpetanud maali «Liisa Tšaikina». 1952. a. ilmusid juba teose reproduktsioonid ajakirjanduse veergudel.

Maali kujunemise kohta räägib autor järgmist:

«... Meenub 1941.—1942. aasta karm talv, meie kaitse eesliin. Muldonnis lavatsitel ja laua ääres istuvad võitlejad. Omatehtud lambikese tahmava, hingeõhust väreleva leegi valgusel loeb üks neist ajalehes ilmunud järjekordset katkendit A. Tvardovski poeemist «Vassili Tjorkin». Kõlavad heakskiitvad hüüded, võitlejate näod on lõbusad, sealt kaob karm pinge.



Joon. 127. J. Neprintsev. «Vassili Tjorkin» (fragment).

See oli minu esimene tutvus poeemiga. Mind hämmastas sügavalt Tvardovski poolt loodud kuju tugev mõju.

Sõja-aastate kestel kohtasin ma korduvalt elavaid «tjorkineid», kes tabava sõna ja tugeva sõdurinaljaga alati oskasid oma seltsimehi lõbustada.

Paljude elus nähtud inimeste üksikutest iseloomujoontest kujuneski mul arvatavasti kujutlus kogenud sõdurist, naljamehest ja kangelasest Vassili Tjorkinist.

Ma tahtsin sõdurite kujudes väljendada nõukogude inimese suurepäraseid jooni, tema lihtsust ja kangelaslikkust, kodumaaarmastust, ennastsalgavust, headust ja inimlikkust — lühidalt kõiki neid jooni, mida ma nägin ja vahetult tajusin oma rindekaaslastes, töökaaslastes, kellega ma palju kuid töötasin külg külje kõrval.

Ma püüdsin kompositsiooni lahendada äärmise lihtsuse ja elulisusega, kõnelda selget, realistlikku keelt, ilma rõhutamise ja afektatsioonita, teha maalil kõik nii, nagu on elus — niisama lihtsalt ja ühtlasi niisama komplitseeritult inimeste hingelise seisundi mitmekesisuse alal.

Sellest ülesandest lähtudes oli minu peamureks maali kompositsiooni alal anda edasi inimeste rühm, mis võtab enda alla suurema osa maalist, täiesti sundimatult, nii et vaatajale tunduks, et siin polegi mingisugust kompositsiooni.

See on väga raske ülesanne. Kompositsiooni näilik «juhuslikkus» tundub ainult vaatajale juhuslikkusena. Tegelikult aga peitub selle taga hoolikalt läbimõeldud nägude ja rühmade omavaheline suhe. Iga tegelase, iga üksikasja koht maalil peab olema mõtestatud, kusjuures kõigile tuleb anda psühholoogilise seisundi terviklikkus, ühtsus.

Oma tegelaste «biograafiate» ja karakterite kallal töötades tuletasin meelde tuttavaid võitlejaid, püüdsin igaüht neist kujutleda kogu tema isikupärasustega. Töötasin kogu aeg natuurilt, kuid sageli, kui modell mind ei rahuldanud, ei vastanud minu kujutlusele antud inimesest, püüdsin teda ise etendada, tema poosi leida. Sageli rändas üks modell maalil ühest kohast teise, sest ilmus mõni uus, kes tema kohale rohkem sobis. Modelli valides püüdsin leida kõige iseloomulikumad, kõige tüüpilisemad näod, et vaataja tunneks maalil ära oma vanu tuttavaid, rindekaaslasi.

Tööprotsessi kestel maali juures kerkis minu ette rida raskusi. Esiteks — leida Vassili Tjorkini väline pale. See pidi olema võimalikult lähedane kujutlusele, mis rahva hulgas oli temast juba olemas. Tahtsin saavutada seda, et Tjorkin oleks maalil kergesti tuntav, isegi ilma maali allkirjata.

Teine raskus seisis selles, et muuta Tjorkin maali keskpunktiks, ilma teda valgustuse või värvi abil esile tõstmata. Mulle oli vaja päikeseta talvepäeva mahedat valgust, et iga näoilmet täielikumalt ja selgemini välja tuua, ja ma ei tahtnud sellest valgusest

loobuda, kuigi eredate valguse ja varju kontrastidega oleks olnud kergem opereerida.

... Ja alles siis muutus ta keskpunktiks, kogu tegevustiku põhjuseks, kui tema kuju muutus teistest nägudest tähelepanuväärsemaks.

Ma tahtsin oma maalil anda lihtsate nõukogude inimeste, suure armee-vabastaja võitlejate kollektiivse portree. Minu maali tõeline kangelane on vene rahvas. Vassili Tjorkin ise on sügavalt rahvalik kangelane, üldistatud kuju.» (Fragment maalist «Vassili Tjorkin», joon. 127.)

Maalis «Liisa Tšaikina» andis Neprintsev edasi kangelasliku nõukogude tütarlapse kuju, kes vapralt läheb vastu surmaohule. Kompositsioonis on tunda veel «väljamõelduse ja ülespuhutuse elemente» (maali autori väljend).

### MUHHINA, V. I. (1889—1953)

NSV Liidu rahvakunstnik Veera M u h h i n a on nimekas skulptor. Ta alustas oma kunstialaseid õpinguid 1910. a. Moskva Kunstikoolis, 1912. a. siirdus õppima Pariisi, 1914. a. oli ta lühemat aega Itaalias. Kõik tunnevad tema kuulsat skulptuuri «Tööline ja kolhoosnik» (joon. 128). Tööline on kujutatud vasaraga ja kolhoosnik sirbiga. See allegooriline grupp on seotud meie riigivapiga, kuna sirp ja vasar on asetatud selliselt, nagu me näeme seda vapil. Keegi ei hakka siin mõtlema, et kolhoosnik peaks töötama sirbiga ja tööline tingimata vasaraga. Figuurid on asetatud hoogsasse poosi ja nad on nagu kommunismi ülesehituse suure ürituse sümboliks. Teos eksponeeriti esmakordselt 1937. a. Rahvusvahelisel näitusel Pariisis (NSV Liidu paviljon).

Muhhina töödest tuleks esile tõsta veel: «A. M. Gorki büst» (1936), «Akadeemik N. N. Burdenko portree» (1946), «Akadeemik A. N. Krõlovi portree» (1945) ja «Leib» (dekoratiivne skulptuurigrupp 1939. a.).

### VASSILJEV, P. V. (1899)

Pjotr V a s s i l j e v on VNFSV teeneline kunstitegelane. Ta lõpetas 1926. a. Odessa Kunstiinstituudi. Alates 1931. a. töötab Moskvas.

Tema graafiliste jooniste seeria, mis kujutab V. I. Leninit, sai kõrge hinnangu. Jooniste seeria on teostatud enamuses musta pliiatsiga ja on läbi viidud suure graafilise meisterlikkusega ning hea vormitundmisega. Nõukogude riigi loojat ja juhti on neis joonistes näidatud väga veenvalt: «V. I. Lenin Smolnõis telefoni juures» (1943), «V. I. Lenin Oktoobripäevil» (1943), «V. I. Lenin» (1944), «V. I. Lenin kõneleb punalaevastiklastega Smolnõi trepil» (1944), «V. I. Lenin kõneleb lahkuvate delegaatidega» (1945), «V. I. Lenin lugemas» (sangviin). Peale selle on veel kolm sangviinijoonist Leninist teostatud 1946. aastal (sangviin — pruun,



Joon. 128. V. Muhhina. «Tööline ja kolhoosnik».

kriiditaoline pliiats). Joonisteseeria juures töötas Vassiljev suure süvenemisega kolm aastat. Tuntud on Vassiljevi graafiline joonis «V. I. Lenin vagunis teel Petrogradi» (joon. 129).

Võimaluse korral võib tutvustada õpilasi kogu joonistemapiga, juhtides tähelepanu töö raskusele — kogu see tuli teostada kunstnikul ilma elava modellita. Sel puhul kasutatakse kõiki olemasolevaid pilte, ülesvõtteid, skulptuure ja peale selle valitakse portreteeritava isiku asemele enam-vähem sobiv modell. Teoses on vaja kujutada inimest mitmesuguses pöördes, seetõttu ei piisa ainult mõnest fotost või olemasolevast pildist. Vassiljev on lahendanud ülesande väga veenvalt ja suure reaalsusega.



Joon. 129. P. Vassiljev. «V. I. Lenin vagunis teel Petrogradi».

### ŽUKOV, N. N. (1908)

Nikolai Žukov on tuntud kunstnik-graafik. Ta lõpetas Saratovi Kunstikooli ja on 1943. a. alates M. Grekovi nimelises sõjaväekunstnike stuudios kunstiliseks juhiks.

Žukov on tuntud jooniste seeriaga V. I. Leninist. Ta kujutab Leninit 1870.—1924. aastail: «V. I. Lenin — gümnaasiumi õpilane», «V. I. Lenin tunnis», «V. I. Lenin teeklaasiga», «V. I. Lenin laua taga» ja V. I. Lenini portree.

Seeria on teostatud osavate sulejoonistena ja pühendatud V. I. Lenini mälestuseks.

Lastele pakub suurt huvi Žukovi teos «Lenin Sokolnikis nääripuul».

Nende teoste vaatlemine on mõeldud peamiselt Lenini elu ja tegevuse tundmaõppimiseks, samuti nõukogude patriotismi kasvatamiseks.

Albumi eest, mis käsitleb Marxi ja Engelsi elu ning tegevust, sai Žukov 1943. a. Stalini preemia.

### JOGANSON, B. V. (1893)

Boris Joganson on NSV Liidu rahvakunstnik, õppis 1913.—1918. a. Moskva Kunstikoolis. Tema maalidest on tähtsamad: «Kommunistide ülekuulamine» (vaata V kl. «Vestlused kujutava kunsti teostest», joon. 111), «Lenini esinemine III komsomoli kongressil» ja «Vanas Uraali tehases». Viimane maal kujutab tsaariaegset Uraali tehast, kus töö toimus käsitsi ja primitiivselt. Tööliste ja juhtkonna vahel on tunda ilmset vaenu, mis ilmneb nende nägudest ja hoiakust. Tehase direktorit näeme uhkes kasuknahkses mantlis ja kepiga käes, töölised on kujutatud aga viletsates riietes. Pildil on tunda teravat klassivastuolu.

### KÖLER, J. (1826—1899)

Eesti maalikunstnik Johan Köler sündis Viljandi lähedal rendikohapidaja perekonnas. 1838. a. hakkas ta tööle Võnnu linnas «maalermeister» Faberi juures. Seal avaldusid tema anded esmakordselt. 1846. a. sõitis ta Peterburi, kus asus tööle sildimaalija Gelitzi juurde. Viimane hindas Köleri võimeid ja andis temale võimaluse külastada Akadeemia õhtuklasse. 1851. a. lahkus Köler Gelitzi töökojast ja hakkas õppima Kunstide Akadeemias. Ta sai joonistuste eest neli hõbemedalit. 1855. a. maalis ta «Herkules toob Kerberuse manalast välja», mille eest sai auhinnaks väikese kuldmedali. See maal näitab noore Köleri suurepärast joonistamisoskust ja samuti põhjalikku maalitehnika käsitamist.

Pärast Akadeemia lõpetamist (1857) sõitis Köler välismaale; ta käis Saksamaal, Hollandis, Belgias, Pariisis, Šveitsis ja töötas pikemat aega Itaalias. Siin maalis ta teosed «Ristilöödud Kristus» (mille eest sai akadeemiku nimetuse), «Tütarlaps allikal» (joon. 89), «Eit kolde ees» (akvarell), «Itaallanna lastega ojal» jt.

1862. a. sõitis Köler Peterburi tagasi. Tol ajal algas Eestis rahvuslik liikumine. Talupoegade maataoleku rasketes tingimustes teravnesid klassivastuolud. Korduvad talupoegade rahutused.

Köler asub «Peterburi rahva sõprade» rühma etteotsa. Pärast C. R. Jakobsoni surma (1882) asusid rahvusliku liikumise juhtijaiks J. Köler ja M. Veske. Köler astus sageli välja pärisorjuslike jäänuste ja balti mõisnike ikke vastu.



Joon. 130. J. Köler. «Ketraja».

Maalis «Ketraja» (joon. 130) on Köler näidanud, kui meeldiv võib olla lihtne eesti talutüdruk. Teos on maalitud talurahva rahutuste perioodil. Läbi akna on näha karistussalkade tegevust: arvatavasti areteeritakse tütarlapsele väga lähedane isik, sellele viitab katkenud lõng tütarlapse vokil. (Pildile on isegi antud nimetuseks ka «Katkenud lõng».)

Tähelepanu pälvib akvarellmaal «Sünnikodu», millest on juba räägitud eespool.

Peale autoportree, mida samuti eespool vaatlesime, tuleks esile

tõsta veel eesti rahva eepose «Kalevipoja» looja Fr. R. Kreutzwaldi portreed, mis kirjaniku enda kinnituse järgi on parim portree temast.

Köler kritiseeris teravalt luteri kirikut ja usku ning samuti ristirüütlite tulekut Eestimaale oma suurtes teostes «Lorelei needmine munkade poolt» ja «Ärkamine nõidusunest».

### WEIZENBERG, A. (1837—1921)

Tuntud eesti kujur August Weizenberg on pärit Võrumaalt, kus ta noorena põllutöö kõrval õppis tisleriks. Pärast kihelkonnakooli lõpetamist sõitis ta Berliini, kus töötas puunikerduse alal. 1866. a. asus ta uuesti kodumaale. Varsti sõitis ta Peterburi ja hakkas töötama kujur A. Bocki ateljees, mille kõrval õppis vabakuulajana Kunstide Akadeemias. 1871. aastast alates õppis ning töötas Berliinis ja Münchenis. 1874. a. asus Weizenberg Rooma, kuhu ta jäi 17 aastaks, õppides ja töötades algul prof. K. Caneri juures, hiljem iseseisvalt. 1890. a. asus ta uuesti Peterburi, kuhu jäi 24 aastaks. 1914. aastast alates elas ta Tallinnas, olles linna kunstiväärtuste järelevalvajaks.

Weizenbergi teosed on klassikalise ilme ja vormiga. Tema kujud on loodud kindlate mõõtmete ja vormide järgi ning neis avaldub idealiseerimise sugemeid. Kuigi Weizenberg kasutas iga töö jaoks kindlat modelli, ei oma need selle isikupärast ilmet. Eeskätt on silmas peetud klassikalist külma ilu. Tema modellide näod, käed, isegi jalavarbad on ilumõõdupuuga otsekui välja mõõdetud; neis ei esine ühtki kortsu, kondinukki ega soonetuiget. Samuti ei ole Weizenberg oma teostes kasutanud realistlikke teemasid, vaid on need võtnud enamuses vanast mütoloogiast või antiikajast («Koit», «Hämarik», «Adam», «Eva», «Kalevipoeg», «Linda» jt.) ja sobivad seetõttu tema vormikäsitusega suurepäraselt kokku.

Tallinna õpilased on enamikus kõik näinud Lindamäel «Linda» kuju, mis on Weizenbergi meisterlik teos (joon. 131).

Weizenbergi teostes tugevneb realistlik joon, mis väljendub tema portreedes — ema portrees, Kreutzwaldi portrees jt., samuti teoses «Väsinud rändur». Weizenberg oli väga produktiivne kujur.

### ADAMSON, A. (1855—1929)

Kuulus eesti kujur Amandus Adamson sündis Paldiski lähedal. 1874.—1878. a. õppis Peterburi Kunstide Akadeemias, mille ta lõpetas. Oli õpetajaks Stieglitzi kunsttööstuskoolis ja hiljem Kunstide Edendamise Seltsi Kunstikoolis. 1907. a. sai ta akadeemiku aunime. Adamson elas ja töötas Peterburis, Pariisis, Itaalias ja Paldiskis.

Adamsoni teosed on kõik realistliku vormikäsitlusega. Isegi



Joon. 131. A. Weizenberg. «Linda».

tema mütoloogilistes ja allegoorilistes teostes tajume karakterlikku reaalset vormi («Kalevipoeg põrguväravas», «Noorus kaob»).

Realistlike teostena tuleks esile tõsta «Muhu kalur» ja «Äreval ootel». «Muhu kalurit» (joon. 132) vaadates tunneme, et tegemist on tüüpilise realistliku kujuga tegelikkusest, mida me igas Weizenbergi teoses ei näinud. «Äreval ootel» (joon. 133) kujutab konkreetset sündmust tegelikust elust. Adamsoni isa oli kalur. Ta kujutab selles teoses ennast noore poisina ühes emaga. Ema hoiab käes



Joon. 132. A. Adamson. «Muhu kalur».

tormilaternat, vaadates sellega kaugusesse, kas ei ole näha isa merelt tulemas. Tal tuli tihti käia niiviisi rannas tormistel öödel isa ootamas. On teada, et lõpuks isa ei tulnudki enam, ta hukkus ühel niisugusel tormisel ööl. «Äreval ootel» kujutabki seda traagikat. Neid töid täidab suur sisu, sügav demokratism. Adamson on eesti rahvusliku skulptuuri rajaja.



Joon. 133. A. Adamson. «Äreval ootel».

**RAUD, KRISTJAN (1865—1943)**

Eesti kunstnik Kristjan R a u d õppis Viru-Jaagupi kihelkonnakoolis, Rakvere kreiskoolis, Tartu reaalkoolis ja lõpetas 1887. a. Tartu I Õpetajate Seminari. Kunstilise hariduse sai ta Peterburis, Düsseldorfis ja Münchenis. Oli Tartus joonistamisõpetajaks 1904.—1914. a. Peale selle oli Tallinnas mitmes koolis joonistamisõpetajaks, Tallinna Eesti Muuseumi asutaja ja auliige.



Joon. 134. Kr. Raud. «Kartulivõtjad».

Kristjan Raua loomingus esineb kahesugune väljendusviis. Üks on ekspressiivne, s. o. edasi antud suure sisemise jõuga. Seejuures kannatavad aga kujud ebareaalsuse all, esineb liialdusi vormikäsituses. Teine kujutamisviis on täiesti realistlik, kujutatud on konkreetseid pilte elust, näit. «Kartulivõtjad» (joon.134), «Kui kartulid küpsevad» jt. Tema tööd on teostatud peamiselt söejoonistena. Vanemale põlvkonnale on tuntud tema «Kalevipoja» illustratsioonid (näit. «Sõit maailma otsa», joon. 4).

### RAUD, PAUL (1865—1930)

Eesti maalikunstnik Paul R a u d on Kristjan Raua vend. Ta õppis algul Tartu Ülikoolis kunstiajalugu ja seejärel maalimist prof. Ed. Gebhardti juhatusel Düsseldorfi Kunstide Akadeemias 1888.—1894. a., mille lõpetas. 1911. a. töötas Peterburi Kunstide Akadeemias prof. I. I. Repini juhtimisel. Töötas Tallinnas joonistamisõpetajana ja portreemaalijana. Oli Tallinna Riigi Kunsttööstuskoolis aktiklassi õpetajaks.

Tema töödest tuleks esile tõsta ilmekat «Autoportreed» ja «Muhu rauka» (joon. 135). Viimases teoses on kunstnik kujutanud tööst väsinud ja kurnatud vana eesti talupoega, keda mõisnik julmalt ekspluateeris.



Joon. 135. P. Raud. «Muhu rauk».



Joon. 136. E. Viiralt. «Tiiger», vernis mou.

### LAIKMAA, A. (1866—1942)

Ants Laikmaa (Hans Laipman) sündis Vigalas Läänemaal. Õppis Haapsalu ja Lihula algkoolis, Pärnu gümnaasiumis, Tallinna erakoolis, Peterburi Kunstide Akadeemias ja Düsseldorfi Kunstide Akadeemias. 1899. a. alustas ta õppereisi, käies Hollandis, Belgias, Saksamaal, Pariisis, Põhja-Aafrikas, peatudes pikemat aega Capril ja Tunises (1910—1913). Töötas iseseisvalt maalikunsti alal Düsseldorfis 1897.—1899. a. Seejärel asus elama kodumaale, töötades kunstipedagoogina ja portreemaali alal Tallinnas ja Haapsalus. 1929. a. valiti Tartu Ülikooli audoktoriks.

Laikmaa portreedest tuleks märkida autoportreed, M. Härma, L. Koidula, L. Tolstoi jt. portreid. Maastikest õppisime tundma III klassis «Talvemaastikku».

Laikmaa tähtsust kunstipedagoogina ja kunstnikuna vaatlesime eespool (vaata «Ülevaade joonistamisõpetuse ajaloolisest arengust» ja samuti V kl. «Vestlused kujutava kunsti teostest»).

### VIIRALT, ED. (1898—1954)

Eesti kuulus graafik Eduard Viiralt õppis Riigi Kunsttööstuskoolis 1916.—1918. a., Tartu «Pallase» kunstikoolis 1919.—1924. a. ning lõpetas selle graafikuna ja kujurina. Vahepeal õppis ta ühe




Joon. 137. E. Viiralt. «Lapsed», linogravüür.

aasta Dresdeni Kunstide Akadeemias (1922—1923). Seejärel töötas ta graafiliste kunstide õpetajana «Pallase» kunstikoolis. 1925. aastast alates asus elama Pariisi. Teise maailmasõja puhkemisel asus ta sõja eest lühikeseks ajaks Eestisse, kuid sõitis peagi jälle Pariisi ning jäi sinna elu lõpuni.

Eduard Viiralt oli tänapäeva suuremaid graafikuid mitte ainult meie kunstis, vaid hoopis laiemas ulatuses. Esinedes oma loominguga Euroopa kunstielu keskustes, on Viiralt äratanud ülimat tähelepanu. Kõikjal on kriitika märkinud, et temale võrdset on tänapäeval raske leida. E. Viiralt on maailma ajaloos suurim graafik, kes valitses ületamatu meisterlikkusega kõiki graafilisi tehnikaid. 1937. a. sai Viiralt ainsa külalisena kutse esinemiseks Viini näitusel. Viin austas teda kuldaurahaga ja tema 21 väljapanekust osteti 13 teost.

Viiralti teostes võime näha peamiselt kahte joont: üks on ülimal määral realistlik («Tiiger», «Berberi tüdruk kaameliga», «Virve», «Lapsed», «Kristjan Raud» jt.), teine on viirastuslikult



Joon. 138. E. Viiralt. «Mehepea», kuivnõel.




Joon. 139. E. Viiralt. «Kr. Raud».

ekspressiivne («Põrgu», «Jutlustaja», «Püha õhtusöömaaeg» jt.). Viiralti teoste arv ulatub tuhandeisse, kodumaal leidub neid aga kõige vähem, mille põhjuseks oli tolleaegne väär kunstipoliitika.

Et saada väikest ettekujutust sellest, kuidas on hinnatud eesti rahva poega Euroopa kunstikeskustes, toome siinkohal Nesto Jacometti kirjelduse Viiralti mõistmiseks:

«Ta pea pöördub närviliselt paremale ja vasakule nagu kotkal, keda kohutab tundmatu hääl. Ta hallid silmad prillide taga otsivad vormi tuhandele kummalisele mõttele... Eraklik autodidakt, vaikiv filosoof — niisugusena on ta end seganud rahva hulka, analüüsides selle hingelisi ja kehalisi vapustusi, luues kontakti kõigi inimelamustega.»

Vaadeldes Viiralti jooniseid ja graafilisi lehti loomadest, tajume süütut, karget rõõmu lõvide, tiigrite (joon. 136) pehmes sõbralikus saleduses. Me oleme kõik imetlenud Viiralti hellust, millega ta oma lapsepeade (joon. 137) joonistes on üllatanud kõige õrnemaid inimlikke tundeid. Samuti võime imetleda, kui heasüdamlikult on ta edasi andnud neegrite näoilmeid teoses «Neegripead» (külmnõel 1933). Meisterlik kuivnõel on «Mehe pea» (joon. 138).

Viiralti viimastest töödest tuleks esile tõsta «Eesti neiut» (kahes varjundis ja erinevates tehnikates) ning Kristjan Raua portreed (kuivnõel), mis on teostatud kodumaal olles. Eriti ilmekas ja realistlik on Kr. Raua portree (joon. 139). Mõlemad tööd on teostatud niihästi vormiliselt kui ka tehniliselt suure meisterlikkusega.

### JOHANI, A. (1906—1941)

Eesti maalikunstnik Andrus J o h a n i oli väga viljakas oma loomingus. Tema lühike elu oli pühendatud töötava rahva teenimisele.

A. Johani õppis 1922.—1926. a Riigi Kunsttööstuskoolis Tallinnas ja 1926.—1933. a Tartu «Pallases». Tema teoseis esines realistlik žanrimaal: «Pesunaised», «Köögis», «Kingsepad», «Eit kukega» (joon. 140) jt.

Tuntud on tema temaatiline kompositsioon «Töörahva rongkäik 21. juunil 1940. a. Tartus». Johani kujutab esimesena eesti kunstnikest töörahva ülestõusu kodanliku valitsuse kukutamiseks. Kahjuks jäi maal pooleli.

Tema maastikumaalidest on paremad «Otepää maastik» ja «Tartu vana kalaturg».

Johani oli ka hea portreemaalija. Väga ilmekas ja julge värvikäsitusega on tema autoportree (joon. 141).

Johani mõrvati fašistide poolt 1941. a.



Joon. 140. A. Johani. «Eit kukega».



Joon. 141. A. Johani. «Autoportree».

**EINMANN, ED. (1913)**

Eesti NSV maalikunstnik Eduard Einmann on sündinud Läänemaal Kullamaa vallas talupoja perekonnas. 1934. aastal lõpetas ta Riigi Kunsttööstuskooli ja 1941. a. Kõrgema Kunstikooli Tallinnas.

Pärast Suurt Isamaasõda asus ta Tartusse ja töötas pedagoogina Tartu Riiklikus Kunstiinstituudis 1944.—1951. a. Seejärel



Joon. 142. Ed. Einmann. «Armeenia poiss».

siirdus elama Tallinna ja on Eesti Nõukogude Kunstnike Liidu esimees (1950.—1958. a.).

Kuigi Einmann õppis kunstikoolis maalimist, on ta hakanud rohkem harrastama graafikat. Peamiselt näeme tema töödes litograafiat ja joonistusi, maali vähem.

Einmanni joonistamise žanriks on peamiselt portree, milles ta on

väga osav. Ta tabab kiiresti portreteeritava sarnasuse ja ilmekuse.

Einmann on joonistanud palju tööeesrindlaste, kunstnike, näitlejate jne. portreid. Parimaks tema portreedest tuleb lugeda portreed «Armeenia poiss» (joon. 142), mis on joonistatud musta pliiatsiga. Portree on elava ilmega ja joonistustehniliselt meisterlik.

### SAGRITS, R. (1910)

Eesti NSV maalikunstnik Richard Sagrits on pärit kaluriperekonnast Rutjalt. Ta õppis ühe aasta Riigi Kunsttööstuskoolis Tallinnas 1928.—1929. a. Seejärel asus ta õppima Tartu «Pallasesse», mille lõpetas 1936. aastal maali ja graafika alal.

Sagritsa loomingus on esikohal maastik. Seda võime tähele panna isegi tema olustikumaalides («Merelt tagasi», «Võrgukorjaja», «Kartulivõtjad» jt.).

Sagrits on palju töötanud kollektiivselt, näiteks koos kunstnik E. Okasega lõi ta kolhoositeemalised maalid «Loomade ühistamine kolhoosi asutamisel» ja «Uudismaa rajamine», L. Mikkoga maalis «Esimene vagu» (samuti kolhoositeemaline) jt.

Tema maastikud «Metsajärv», «Enne vihma» jt. on idüllilise meeleoluga, pisut lüürilised.

Väga hästi annab ta edasi aastaaegade iseloomu maalides «Päikesene sügis», «Viimsed lehed», «Varakevad», «Jäälagunemine» jt.

R. Sagrits on viljelnud ka lakkmaali tehnikat («Kalevipoja» ainestikul), mida ta õppis Suure Isamaasõja päevil palehhi kuulsatelt meistritelt.

### UUTMAA, R. (1905)

Eesti NSV kunstnik Richard Uutmaa on tuntud peamiselt Põhja-Eesti rannamaastike maalidega, näiteks «Meri», «Mererannal», «Tallinna kalasadam», «Kaluripaadid merel» jt. Olles pärit Viru rannast kaluriperekonnast, tunneb ta hästi kalurite elu ja rannamaastikku. Teoses «Kaluripaadid merel» (joon. 143) on veenvalt edasi antud lainetav meri ja samuti realistlikult maalitud kalurid õõtsuvates paatides.

Eriti tuleks alla kriipsutada R. Uutmaa värvikäsitust; teda tuleb lugeda meie suurepäraseks värvimeistriks. Iga Uutmaa töö on maalitud omamoodi huvitavates värvivarjundites.

*

Eesti NSV kujutava kunsti saavutustest tuleks märkida 1942. a. lõpul «Jüriöö näituse» korraldamist Moskvas, mis valmistati ette Jaroslavli eesti kunstnike kollektiivi poolt. Selle näituse parimateks olid kujur E. Roosi tööd «Rahvatasujad», «Eesti naine 1343. a.» ja G. Pommeri «Võitlus vallil». Graafika alal tuleks



Joon. 143. R. Uutmaa. «Kaluripaadid merel».



Joon. 144. O. Raunam. «Eesti punakaartlased Rakvere lähistel 1918. a.».



Joon. 145. A. Bach. «Klaveri ees», monotüüpia.

esile tõsta E. Okase, A. Hoidre ja E. Einmanni rindejooniseid, samuti J. Jenseni karikatuure. Maalidest olid paremad E. Einmanni ja E. Okase ühismaal «Saksa oberst von Sassi vangistamine Velikije Lukis», samuti mõned Sagritsa, Bormeistri jt. tööd.

Pärast Isamaasõda Eestis loodud skulptuuriteostest pälvivad tähelepanu A. Kaasiku töö «Viktor Kingissepp», G. Pommeri J. Kreuksi portree ja J. Hirve «Lenin». Viimases teoses on hästi tabatud Lenini sarnasus, samuti temale omane seesmine soojus.

Märkimisväärt on A. Hoidre, E. Lepa ja R. Kaljo graafilised lehed põlevkivitööstuse hoogsast ülesehitamisest. Samuti on tähelepanu väärt prof. G. Reindorfi joonistused Armeeniast ja tema illustratsioonid A. Puškini teosele «Muinasjutt tsaar Saltaanist» ning Fr. R. Kreutzwaldi «Eesti rahva ennemuistsetele juttudele». Suureks saavutuseks raamatuillustratsioonis oli «Kalevipoja»

illustreerimine kunstnike kollektiivi poolt, kuhu kuulusid A. Hoidre, R. Sagrits ja O. Kangilaski. Hinnatavad on A. Hoidre illustratsioonid Ed. Vilde «Mahtra sõjale».

Maali alal tuleb selle perioodi töödest ära märkida O. Raunami «Eesti punakaartlased Rakvere lähistel 1918. a.» (joon. 144). Teos kajastab ilmekalt kodusõja perioodi. Portreemaali alal on märkimisväärt V. Väli «A. Üksip» ja «T. Kuusik» (1947).

«Estonia» teatri laemaali, milles on edasi antud hoogne eluröõm, valmistas kollektiiv koosseisus E. Kits, R. Sagrits ja E. Okas (1947).

Viimastest teostest tuleb esile tõsta A. Kaasiku loodud M. I. Kalinini monumenti Tallinnas, E. Roosi Viktor Kingissepa monumenti Tallinnas, E. Roosi, A. Mölderi ja S. Rekki loodud monumenti V. I. Leninile Jõhvis ja G. Pommeri, F. Sannamehe ja A. Vommi loodud monumenti V. I. Leninile Tartus.

1953. a. alates saab suure tõuke raamatuillustratsioon seoses eesti kirjanduse klassikute teoste kirjastamisega. Nii ilmuvad O. Kangilaski illustreeritud J. Kunderi muinasjutud «Imelik peegel», E. Okka illustreeritud Ed. Bornhöhe «Ajaloolised jutustused», R. Kaljo illustreeritud Ed. Vilde romaan «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» ning I. Linnati illustreeritud O. Lutsu jutustused.



Joon. 146. A. Viidalepp. «Noored mudellendurid».



Joon. 147. A. Jansen. «Talutaat» (autoportree).

Raamatukujunduse meistritest tuleks esile tõsta P. Luhteini ja P. Reeveeri.

A. Bach on oma teosega «Klaveri ees» (joon. 145) andnud meeldiva žanrilise pildikese. Noor musikaalne isetegevuslane (käehoid ei näita õppimist lastemuusikakoolis) mängib peast kõike, mida ta on kuulnud. Töö on läbi viidud monotüüpia tehnikas (maalitud klaasile või tsinkplaadile õlivärviga ja trükitud värskena urbsele paberile).

Laste elu käsitlevatest töödest tuleks esile tõsta veel A. Viidalepa maali «Noored mudellendurid» (joon. 146). Erilist huvi pakub see poistele, kes on ise teinud või käsitsenud mudellennukeid.

Noori huvitab kindlasti ka I. Linnati litograafiline joonis «Tartu

noored ehitajad». Selles näeme noorte uljast tööröömu, mis innustab kõiki tööle.

Tunnustust pälvib R. Treumani ja V. Karruse ühistöö «Traktoristide üleskutse sotsialistlikuks võistluseks». Samuti tuleb ära märkida I. Kimmi ja A. Viidalepa ühistööd «N. Burdenko operatsiooni teostamas Tartus».

Portreemaali alalt tuleb esile tõsta vanameister A. Janseni autoportreed (joon. 147). Viimasest näitusest nähtub, et meie maalijad on hakanud rohkem viljelema maastikumaali.

Seoses 1956. a. lõpus Moskvas toimunud Eesti kunsti ja kirjanduse dekaadiga toimus mõningaid kunstialaseid ümberhindamisi. Dekaadil sai meie kujutav kunst tunnustava hinnangu. Eriti tõsteti esile Kr. Raua, Ed. Viiralti, N. Triigi, G. Reindorfi, Ed. Einmanni jt. töid.

Kõrge hinnang anti meie tarbekunstile. Oleks loomulik, et see leiaks tulevikus suuremat rakendust ka laste joonistustes.

## XII

## GRAAFILISI TEHNIKAID

Graafika tegeleb peamiselt must-valge kujutamise kunstiga (*grafo* — kujutan). Peaaegu kõik graafilised tehnikad on seotud trükkimisega. Vastavad klišeed valmistatakse graveerimise teel, s. o. sisselõigete tegemisega kõva materjali tasasele pinnale või sellele kopeeritud joonise söövitamisega happega. Trükitud äratõmmet paberil nimetatakse gravüüriks ehk estambiks. Gravüüre on 3 liiki: kõrgtrükk (puulõige, linoollõige jt.), sügavtrükk (vaselõige, ofort, linogravüür jt.) ja madaltrükk (kivitrükk-litograafia).

Kõige vanem pilditrükkimise tehnika on puulõige. Euroopa puulõige on umbes pool tuhat aastat vana. Puulõike hoogne arenemine toimus renessansiajal. Esialgu kasutati puulõiget mängukaartide ja pühapiltide trükkimiseks. Piltidele lõigati hiljem tekstid juurde ja üksikud lehed kleebiti kokku; niiviisi saadi «plokkraamatud». Sellised plokkraamatud läksid tuhandetes eksemplarides laiadesse rahvahulkadesse. Puulõikes anti edasi ka portreid. Puulõikekunst oli väga lugupeetav ja majanduslikult tasuv. Vanadest puulõike meistritest on kuulsad Albrecht Dürer (1471—1528), Hans Holbein noorem (1497—1543) jt.

XVIII sajandi seitsmekümnendail aastail võeti puulõikes kasutusele ristpuu, nii et joonistus lõigati otsale, mitte enam küljele nagu varem. Klišeelaudade valmistamiseks võeti kasutusele kõvad puusordid, nii saavutati peaaegu metalli kõvadus. Seniste lõikenugade ja peitlite asemel võeti kasutusele nn. «stihel» (joon. 148 nr. 1), mis lõikas ühe lükkega kohe välja valge joone. See tehnika osutus palju paremaks, kuna ta võimaldas hoopis peenemat tööd kui endine puulõige.

Paralleelselt puulõikega arenes vaselõikekunst ja etsing, mis võimaldas puulõikega võrreldes teistsuguseid efekte. Etsing on jooniste söövitamine vaskplaadisse happega. Klišeest tuli joonis tugeva surve abil trükkida vastavale urbsele niisutatud paberile (ofortpaberile), kasutades seejuures pehmet vilti ja ofortpressi.

Vaselõiget, kuivnõela, mezzotintot ja etsinguid (ofort, vernis mou ja akvatinta) nimetatakse sügavtrükiks, kuna trükkima jäävad siin plaadisse tõmmatud surutud või söövitatud jooned ja punktikesed, puutumata tasane pind pühitakse värvist puhtaks.

Puulõiget ja linoollõiget nimetatakse aga kõrgtrükiks, kuna trükkima jääb siin plaadi puutumata tasane pind, sügavasse lõigatud jooned jäävad valgeks.

XIX sajandil õppis Euroopa tundma Jaapani ja Hiina puulõikekunsti, mis on vanim maailmas. Jaapanis oli levinud värviline puulõige, mille saamises kasutati kuni sada eri klišeed. Igaüks

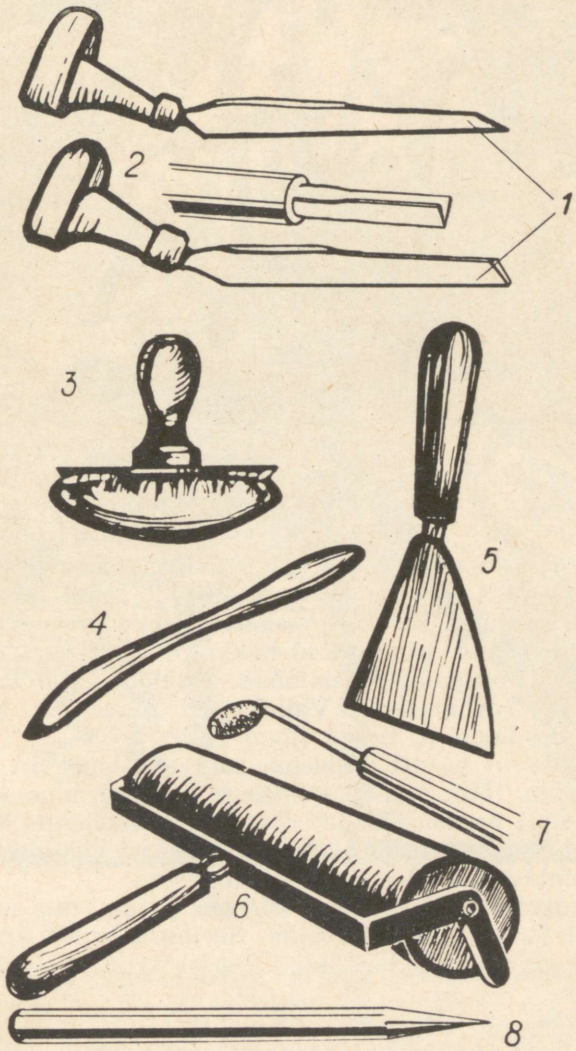


Joon. 148. Graafika tööriistu: 1) puulõike stihel (uurits); 2) linoolsulg; 3) tampoon (värvi plaadile kandmiseks); 4) silutaja (plaadi konaruste ja töödefektide silutamiseks); 5) spahtel; 6) värvivalts; 7) rulett; 8) terasnõel.



Joon. 149. A. Laigo «Maa-aluses kaevanduses», puulõige.

neist trükkis äratõmbele erisuguse värvivarjundi. Nii saadi töös haruldane pehmus ja värvide harmoonia. Jaapani puulõike tundmaõppimine mõjutas Euroopa meistreid, selle tulemusena toimus puulõike uuestisünd. Kunstnikud hakkasid uue hooga otsima elamuste väljendusvahendeid puulõikes. Puulõike alal on pälvinud tähelepanu W. Nicholson, F. Vallotõn, E. Munch, A. Kravtšenko, Ed. Viiralt, E. Lepp, A. Laigo (joon. 149) jt.

Puulõike kõrval hakati viljelema ka linoollõiget (A. Roosileht, «Sadam», joon. 150), mis on eelmisega väga sarnane, kuid ei võimalda nii suuri peensusi väljatöötamisel. Linoollõiget kasutatakse praegu esimese astmena graafiliste tehnikate õppimisel ja see on täiesti teostatav ka üldhariduslikus koolis.

Klišee jaoks tehakse eelkõige korralik joonis, mis kopeeritakse või otseselt joonistatakse linoolile. Seejuures tuleb arvestada, et trükkimisel jääb joonis teistpidi. Seepärast tuleb joonis teostada peegelpildis.

Linoollõikeks on vaja tükike linooli ja erilisi peitleid või sulgi (joon. 148, nr. 2) ja harilikku taskunuga. On võimalik töötada ainult taskunoaga, lõigates iga joonekese kahelt poolt kaldu alla. Peitliga või sulega saab ühe lükkega valmisjoonekesi. Pildi kujunemist vaadeldakse sel teel, et pühitakse sõrmega lõikesse järjest kartulijahu. Niiviisi on näha pilt, mis saadakse trükkimisel. Töö

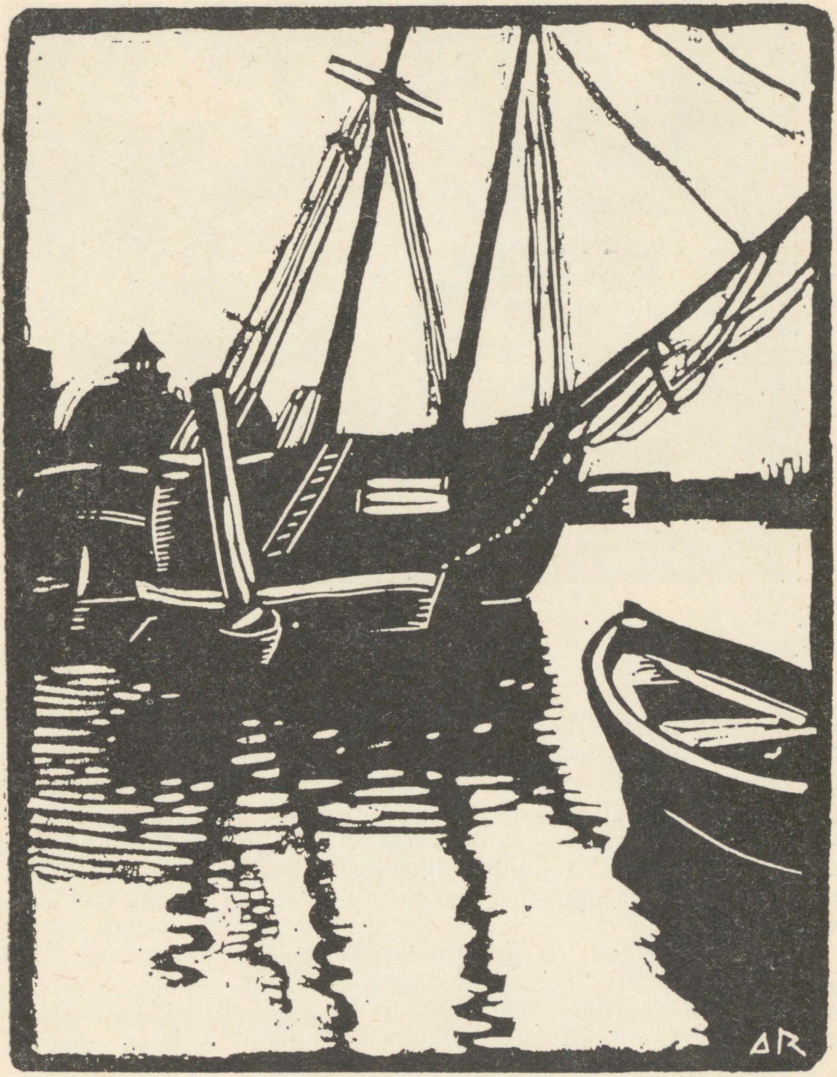


Joon. 150. A. Roosileht. «Sadam», linoollõige.

valmimisel puhastatakse klišee harjaga, lükatakse vastava värvise valtsiga (kummiga kaetud rull, joon. 148, nr. 6) üle, asetatakse peale valge paber, surutakse see puhta valtsiga vastu klišeed ja tõmmis on valmis. Värviks võib kasutada harilikku musta tuubivärvi, mis rullitakse klaasplaadil hästi õhukeselt laiali, kuna liiga paksu värvi puhul ei saada puhast ja ilusat tõmmist.

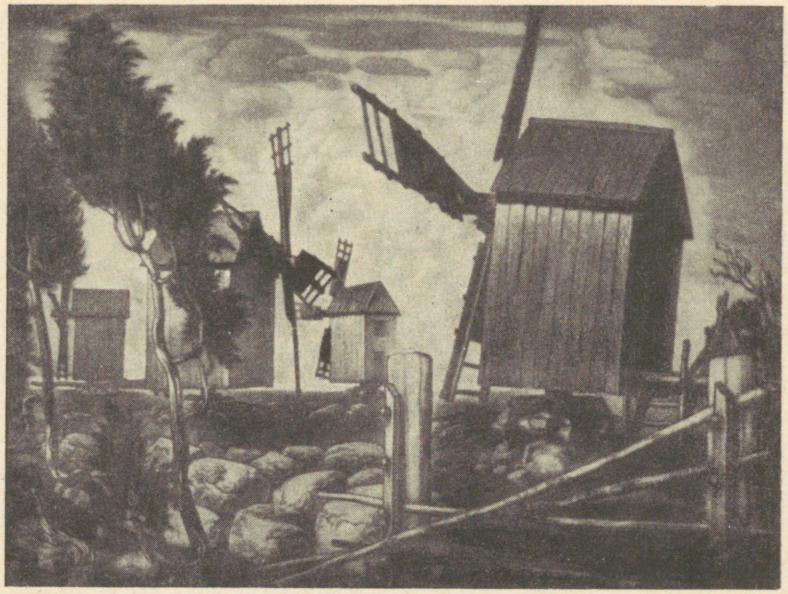

Joon. 151. G. Reindorff. «Õhtu Vormsi saarel», mezzotinto.

Oma praktilistest kogemustest võin kinnitada, et VI klassi õpilased tulevad linoollõikega väga hästi toime. Selleks jagasin igale õpilasele väikese tüki linooli ja pärast seletusi ning ettevalmistusi algas huvitav töö. Paaritunnilise töö tulemusena valmis igal õpilasel klišee. Osa õpilasi jätkas linoollõigete tegemist isegi kodus. Pärast ühist tõmmiste tegemist korraldasime töödest näituse, mis haaras kogu klassi seina ning oli huvitavaks elamuseks koolis.

Linoollõike kõrval on graafilistest tehnikatest rakendatav sulejoonis ja söepliiatsi-joonis, millest on räägitud eespool. Teatavasti on fotomehhaaniline tsinkklišeede valmistamisoskus muutnud kõik must-valge joonised graafilisteks tehnikateks, kuna neist kõigist saab valmistada kergesti klišeed, millega on võimalik trükkida. Graafiline tehnika on seejuures peamiselt joonelise iseloomuga.

Kunstinäitustel sagedamini esinevatest tehnikatest peaks veel vaatlema kuivnõela, oforti, akvatintat, mezzotintot, vernis-moud ja autolitot. Kuivnõel ja ofort on joonelised tehnikad. Kuivnõel, mis tehakse terasnõelaga (joon. 148, nr. 8) jõuliselt plaadisse tõmmates, ei oma niivõrd selgeid joonte vahesid kui ofort, mille jooned on happega plaadisse söövitatud. Ofortplaadi puutumata pind jääb peegeltasaseks, seetõttu on trükitud pildil iga joone vahe täiesti selge ja puhas. Kuivnõela klišee omab aga joonte servades



Joon. 152. E. Viiralt. «Eesti neiu», akvatinta.

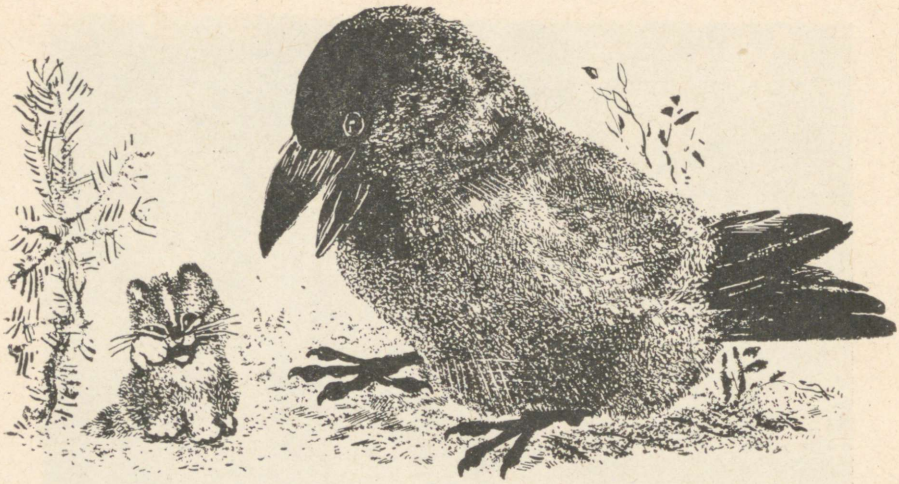

Joon. 153. E. Tšarušin. «Kangekaelne kassipoeg», lito.

teravaid vagudetaolisi tõuse, mis koguvad toonvärvi selle pealekandmisel ja ülepühkimisel; seetõttu on kuivnõelatehnika pisut maalilisem kui ofort. Kuivnõel leiutati 15. sajandil, ofort pisut hiljem. Kuulsad meistrid on sel alal R. Rembrandt, E. Viiralt («Mehe pea», joon. 138) jt. Kuivnõela võib teostada ka linoolile; sel juhul nimetatakse äratõmmet linogravüüriks (E. Viiralt, «Lapsed», joon. 137).

Täiesti maalilise iseloomuga on mezzotinto, akvatinta ja vernis mou (vernimù). Neid tehnikaid on asjatundmatul raske eraldada. Mezzotinto leiutati 17. sajandil. See teostatakse vaskplaadile peenkärniliste rulettidega või muuga (joon. 148, nr. 7), seetõttu puuduvad siin jooned. Töö on sügavate maaliliste efektidega (G. Reindorff, «Õhtu Vormsi saarel», joon. 151).

Akvatinta puhul kaetakse vaskplaat asfaltlaki tolmuga, mis kuumutamise teel kinnitub pinnale. Happega järkjärguliselt söövitades kaetakse lakise pintsliga heledamad kohad järjest kinni, jälgides hoolega joonistust. Kui mezzotinto äratõmbel võib näha selgelt ruleti täpilist toimet, siis akvatinta peentoimet pole võimalik luubita tajuda. Töö on täiesti maalilise iseloomuga (Ed. Viiralt, «Eesti neiu», joon. 152), kuna joonisel on näha pintsliga töötlemise laigud.

Vernis mou (pehme lakk) puhul kaetakse vaskplaat õhukese, kuid vastupidava lakikihiga, sellest joonistatakse teos survega läbi, kasutades selleks peent smirgelpaberit või rauapuru. Lakist läbisurutud joonis söövitatakse happes sügavamaks. Trükkimisel saavutatakse peentoimelisi ja sügavatoonilisi varjundeid. Selles tehnikas on niisama palju eri võtteid, kui palju on kunstnikke. Ülemaailmse kuulsusega eesti graafika suurmeister Eduard Viiralt on

ületamatu ka vernis mou alal («Tiiger», joon. 136). Vernis mou ja akvatinta leiutati 18. sajandil.

Kõige lihtsam ja kergem graafiliste tehnikate ala on litograafia, mis leiutati 19. sajandil. Töö joonistatakse paksule lihvitud spetsiaalsele kivile erilise nn. litograafiakriidiga või tušiga. Pärast happega söövitamist võib teostada trükkimist. Tööl on söejoonise üldilme, kuid ta on sellest hoopis peenem ja haruldaselt puhas. Kui kunstnik joonistab ise oma töö kivile, nimetatakse seda autolitoks. Kui aga joonis on teostatud kivile teise meistri poolt, nimetatakse seda lihtsalt litoks. Praktiliselt viiakse tööd läbi peamiselt litograafiatöökodades, kuna raskete kivide tassimine koju ja töökotta tagasi on väga tülikas ülesanne. Litograafiat nimetatakse lametrükiks.

Litograafiaga on tegelnud peaagu iga kunstnik. Lastele pakuvad kindlasti huvi tuntud Leningradi graafiku E. Tšarušini lastepildid ja illustratsioonid (näit. «Kangekaelne kassipoeg», joon. 153) ja A. Pahhomovi litograafiline seeria «Leningrad blokaadis». Eesti NSV kunstnikest on sel alal tuntud A. Hoidre, Ed. Einmann, E. Okas jt. Kuulsad on sakslase Käthe Kollwitzi plakatid «Saksa lapsed nälgivad», «Maha sõda» jt.

Kunstinäituste külastamisel ja samuti teoste reproduktsioonide vaatlemisel on väga kasulik, kui õpetaja suudab graafiliste tehnikate põhimõisteid õpilastele üldjoontes selgitada.

## XIII

## TÖÖ KUNSTIRINGIS

Kunstiringi asutamine kooli juurde pole eriti raske ülesanne: vastava üleskutse kirjutamine koosoleku kokkukutsumise kohta, ringiliikmete registreerimine, esimehe ja sekretäri valimine, tööplaani koostamine ja läbiarutamine, ettepanekute ja soovide arvestamine — ning töö võibki alata. Kuidas aga tööd organiseerida ja juhtida, on hoopis raskem küsimus. Tavaliselt registreerib end kooli kohta kümme kuni viisteist õpilast. Algul võetakse tööst osa suure huviga. Pikkamisi hakkab huvi kaduma ning järele jääb neli-viis õpilast. Õpetajale tehakse etteheiteid kunstiringist osavõtjate vähesuse kohta, kõik lõpeb aga sellega, et õpetaja lõpuks likvideeribki ringi, leides samuti, et nii vähese koosseisuga pole mõtet aega viita. Seejuures ei mõelda tihti, et need neli-viis õpilast ongi, kelle pärast tasub tööd teha. Teised on eemaldunud seetõttu, et neil pole küllaldasel määral võimeid ja ka mitte huvi. Koolitund on selleks, kus kõik peavad õppima. Kunstiringi tööd võib jätkata aga isegi siis, kui on kohal ainult paar-kolm õpilast.

Milliseid vigu esineb kunstiringi töös? Mõeldes suurtele efektidele võetakse ette sageli suuri ülesandeid, mille viimistlemiseks kulub liigselt palju tunde. Nädalas käiakse kord koos ja aastas jõutakse niiviisi teha ainult paar tööd. Olgu ülesanne vägagi hea, kaotab ta varsti õpilaste huvi oma liigse venivuse tõttu. Töö tuleb organiseerida nii, et õpilased oma töövilja, kui mitte poolaasta, siis vähemalt aasta lõpul näitusel näeksid. Paari-kolme tööga näitust aga muidugi korraldada ei saa.

Teine viga kunstiringide töös on selles, et kunstiringi tööplaani võetakse ülesandeid, mida õpilased on teinud klassis. See muudab töö igavaks, kuna õpilased tunnevad sel juhul, et neile on veel üks koolitund juurde tekkinud.

Kolmandaks veaks kunstiringide töös on piirdumine peamiselt loosungite ja seinalehtede kujundamisega. Sel juhul muudeks ülesanneteks aega peaaegu ei jätkugi. Tuleb silmas pidada asjaolu, et igasugune šablooniline töö ei ärata huvi ringi töö vastu.

Kunstiringi üheks ülesandeks peaks kindlasti olema plakatkirja õppimine ja seinalehtede kujundamise küsimuse käsitlemine. Ehiskirja õppimisel on soovitav tutvustada meie kirjameistrite prof. G. Reindorfi või prof. P. Luhteini töid.

Kas võib joonistada või maalida esemete gruppi kunstiringis? Võib, kuid see olgu tavalise tunni ülesandest hoopis erinev; koos-

negu esemetest, mis ei esine kooli mudelitekogus. Grupp ei tohi seejuures olla aga keerukas ja liigselt komplitseeritud.

Lindude ja loomade joonistamisel valitagu samuti topiseid ja mudeleid, mida tunnis ei ole joonistatud. Parem on teha neist kiirvisandeid ja joonistada võimalikult palju, kusjuures põhjalikult viimistleda võiks ainult ühte.

Kui tunnis katsetatakse modelli järgi riietatud inimese joonistamisega, siis kunstiringis võib seda jätkata, seades inimese mitmesugusesse tegevusse. Ka siin võib joonistada osa töid kiirelt üldjoontes ja osa rohkem viimistletult. Peale selle võib tegelda vabaloomingulise tööga, mida jätkatakse ka kodus. Töös võib kasutada inimesi, loomi, masinaid jne. Materjali ja eeskuju teemade kohta leidub peaaegu igas ajalehes ja ajakirjas. Teemadest on kunstiringide töödes pälvinud rohkem tähelepanu «Punavoor», «Esimene vili riigile», «Uus seinaleht», «Kolhoosipõllul», «Sadamas», «Tööstuses», «Kooliteel», «Talveröömud», «Palke parvetamas», «Võrguparandajad», «Vihmane ilm», «Minu esimene ekskursioon», «Lindude hooldamine», «Kolhoosi abistamine» jne.

Kipsornamentide järgi ei ole kunstiringis soovitav joonistada, kuna need võtavad palju aega ja ei ärata lastes erilist huvi. Seevastu aga kipsvaaside ja kipspeade joonistamine on palju kasulikum ja huvitavam. Kipspea tuleb lugeda juba üldharidusliku kooli õpilase jaoks raskeks ülesandeks, selle joonistamise õnnestumine on küsitav. Samuti ei tule kõne alla portree joonistamine, küll aga võib mõni andekas õpilane toime tulla jooneliste karikatuuridega.

Väga kasulik on joonistamine vabas looduses sügisel ja kevadel. Talvel saab organiseerida joonistamist läbi klassi või koridori akna.

Tehnikatest võib kunstiringis rakendada joonistamist hariliku pliiatsiga, söega ja sulepeaga ning maalimist vesivärvidega. (Vaata «Joonistamis- ja maalimistehnika».) Õlimaali praktiseerimine üldhariduslikus koolis pole otstarbekohane, küll aga võib anda juhendeid kodusteks katsetusteks, kui selleks on huvi ja soovi. Praktiliselt on läbiviidav linoollõige, kui on olemas vastavad suled või peitlid. Äratõmmise trükkimine ei valmista raskusi (vaata «Graafilisi tehnikaid»).

Õpilastele pakub huvi ka siluettide maalimine või lõikamine kääridega mustast paberist.

Vahelduseks võib kunstiringi töösse planeerida ka paar kunstialast referaati, samuti diafilmide vaatamist. Eriti soovitavaks tuleb pidada kunstinäituste ja muuseumide külastamist seal, kus see on läbiviidav.

Joonistamise ja maalimise kõrval on voolimine samaväärne vahend laste vormitunde, silmamõõdu ja käteosavuse arendamiseks. Peaaegu kõik lapsed tegelevad sellega juba varakult. 2—3-aastased lapsed voolivad liivast, savist ja mullast kraave, maju, valle, inimesi, loomi jne. Talvel ehitavad lapsed sulalumest kind-

lusi, kantse jne. Puust voolitakse mitmesuguseid mänguasju: püsse, linde, loomi jne. Pehmest männikoorest voolitakse noaga paate, maju, loomi jne. Voolimine on laste loomupärane tung, mis algab kodus mänguga ja jätkub hiljem koolis õpetaja juhtimisel.

Voolimismaterjaliks kasutatakse savi ja plastiliini. Sinakashall savi on selleks parem kui punakaspruun, kuna esimene sisaldab rohkesti õliolluseid ja ei kleepu seetõttu käte külge. Savi tuleb puhastada kivikestest ja taimollustest ning hästi läbi tampida. Savi kontrollimiseks tuleb teha 10—12 cm pikkune sõrmejämedune pulk ja hoida horisontaalselt käes. Kui pulk vajub looka, on savi veel vedel, mittevajumise puhul on savi voolimiseks paras. Savi õlisisaldust proovitakse samasuguse pulgaga, keerates seda rõngaks. Õliollust on vähe, kui rõnga väline külg praguneb, jääb see aga siledaks, siis on õlisisaldus paras. Savile võib vajaduse korral segada juurde pisut seesamiõli või glütseriini. Voolimissavi tuleb hoida niiskes jahedas ruumis. Savikasti tuleb aeg-ajalt veega kasta ja niiske riidega kinni katta.

Plastiliin koosneb savist, oliiviõlist, tsinkhapendist, väävlist, vahast ja rasvollustest. Plastiliin on müügil mitmes värvuses pulkadena vastavais pappkarpides. Pärast plastiliiniga töötamist tuleb käsi hästi seebi või tärpentiniga pesta, kuna plastiliin voolimisel kleepub käte külge.

Voolimisel kasutatakse aluslauakest, mille peale pannakse savi. Voolimine toimub peamiselt sõrmedega, kuid selle juures kasutatakse ka kõvast puust nuga — steeki. Käte puhastamiseks on vajalik riidelapp või käsn.

Voolimine algab vastavale objektile (vaasile, kannule, kruusile, linnule, loomale, inimesele jne.) üldkuju andmisega. Algul vajutatakse sõrmedega savi või plastiliin ettekujutuses oleva objekti üldise kuju järgi, seejärel alustatakse aga detailsemat väljatöötamist. Ese püütakse valmistada võimaluse piirides ühest plastiliinitükist. Vajaduse korral võib sellele tükile liita juurde mõne peenema detailikese, mis tuleb aga hästi noaotsaga risti-rästi läbi suruda ühendatavatest kohtadest, muidu ei kinnitu detail hästi põhitüki külge.

Tööle on soovitav valmistada alus, nagu see on igal skulptuuriteosel. Tööde hoidmiseks ja kuivatamiseks peab olema vastav kapp, millel on tagaseinas augukesed. Voolimistööd pannakse kevadel näitusele koos joonistustega.

Kunstiringi tööd võib õpilastega alustada selles eas, kus neil hakkab juba arenema vormitunne, s. o. kolmandast, neljandast klassist alates. On arusaadav, et leidub töid, mis huvitavad ka nooremaid lapsi, siis tuleks aga ringi nimetada mingi teise nimega. Ka kunstiringis töötavad õpilased tuleks jagada põhiliselt kahte gruppi, s. o. algajad ja edasijõudnud. Vanusemäär ei ole iga kord nii tähtis, palju olulisem on lapse üldine areng ja arusaamine. Õpetaja hoolitsegu selle eest, et kunstiringi töö oleks sisukas ja huvitav.

# SISUKORD

Saateks . . . . . 3

I

**Joonistamisõpetuse osa üldises pedagoogikas** . . . . . 5
1. Ülevaade joonistamisõpetuse ajaloolisest arengust . . . . 5
2. Joonistamisõpetus nõukogude koolis . . . . . 16

II

**Joonistamise ja maalimise materjalid, õppeabinõud ning tööruumid** 21
1. Joonistamise ja maalimise materjalid ning abinõud . . . . 21
2. Joonistamisklass ja kabinet . . . . . 28

III

**Arenemistee peastjoonistamisest looduse järgi joonistamisele** . . 30
1. Lapse kujutusvõime ja selle arenemine . . . . . 30
2. Vaatluse ja mälu järgi joonistamise seostamine käte liikumisharjutustega . . . . . 34

IV

**Algteadmisi vormi õppimisest** . . . . . 39
1. Esemete ja mudelite järgi joonistamine . . . . . 39
2. Perspektiiviõpetus . . . . . 45
3. Puude joonistamine . . . . . 55
4. Lindude, loomade ja inimese joonistamine . . . . . 62

V

**Joonistamis- ja maalimistehnika** . . . . . 72
1. Joonistamine . . . . . 72
2. Maalimine . . . . . 77

VI

**Temaatiline joonistamine** . . . . . 81

VII

**Kujunduslik joonistamine** . . . . . 86
1. Ornament . . . . . 86
2. Kirjaõpetus . . . . . 95
3. Värviõpetus . . . . . 101

## VIII


**Üldmetoodilisi ja pedagoogilisi juhendeid õpetajale** . . . . . 104
1. Õpetaja töö planeerimine . . . . . 104
2. Õpetaja ettevalmistus tundideks . . . . . 105
3. Tunni distsipliin . . . . . 105
4. Teadmiste vahendamine . . . . . 106
5. Oskuste ja vilumuste õpetamine . . . . . 107
6. Klassitahvli kasutamine joonistamisel . . . . . 108
7. Demonstratsioon . . . . . 110
8. Koduste tööde arvestamine . . . . . 111
9. Joonistuste hindamine ja näituste organiseerimine . . . . 112


## IX


**Näidistunde** . . . . . 115

*I klass* . . . . . 115

1. Sirgjooneliste esemete joonistamine otsese vaatluse ja mälu järgi 115
2. Lipukeste joonistamine vaatluse ja mälu järgi . . . . . 117
3. Puulehtede joonistamine vaatluse ja mälu järgi . . . . . 118
4. Ümarate esemete joonistamine vaatluse ja mälu järgi . . . 119
5. Illustratsioon sügislaulule «Mehikene metsas» . . . . . 120
6. Illustratsioon jutukesele «Perenaine Aino» . . . . . 122
7. Ratsasõit . . . . . 124
8. Joonistamine teemal «Puhkepäev» . . . . . 124
9. Ribamustri koostamine ruutudest ja kolmnurkadest . . . . 126
10. Ribamustri koostamine lehtedest ja õitest . . . . . 127

*II klass* . . . . . 128

1. Õunte joonistamine vaatluse ja mälu järgi . . . . . 128
2. Vasara joonistamine vaatluse järgi . . . . . 129
3. Saagide joonistamine vaatluse ja mälu järgi . . . . . 130
4. Reketi või käsipeegli joonistamine vaatluse järgi . . . . 130
5. Illustratsioon jutule «Loomade pidu» . . . . . 132
6. Joonistamine teemal «Kevade tulek» . . . . . 136
7. Meie kool pidupäeval . . . . . 137
8. Mustri koostamine ringi sisse . . . . . 138

*III klass* . . . . . 139

1. Raamatu joonistamine vaatluse järgi . . . . . 139
2. Kruusi või kastruli joonistamine vaatluse järgi . . . . . 140
3. Mälestusi suvest . . . . . 140
4. Illustratsioon jutule «Karu ja hunt, kass ja kukk» . . . . 141
5. Joonistamine teemal «Talv» . . . . . 143
6. Rahvusornamentika rakendamine tarbeesemetel . . . . . 144

*IV klass* . . . . . 144

1. Risttahukakujulise eseme joonistamine mitmesuguses asendis . 144
2. Kuubi ja silindri joonistamine vaatluse järgi . . . . . 145
3. Joonistamine teemal «Raudtee» . . . . . 145
4. Joonistamine teemal «Metsatööl» . . . . . 146
5. Eesti rahvuslik lillkirja ornament . . . . . 147
6. Vestlus kujutava kunsti teostest . . . . . 147

*V klass* . . . . . 151

1. Kannust ja kruusist koosneva grupi joonistamine . . . . 151
2. Linnutopise joonistamine . . . . . 153
3. Joonistamine teemal «Koolihoone või külanõukogu hoone pidupäeval» . . . . . 153
4. Seinalehe kujundamise visand . . . . . 154
5. Vestlus kujutava kunsti teostest . . . . . 155

*VI klass* . . . . . 160

1. Kausist, kruusist ja sibulast koosneva grupi joonistamine . . . 160
2. Höövli ja peitli joonistamine . . . . . 161
3. Vaasist ja puuviljadest koosneva grupi joonistamine . . . . 161
4. Hobuse joonistamine mudeli järgi . . . . . 163
5. Vestlus kujutava kunsti teostest . . . . . 163

**Joonistamise tund liitklassis** . . . . . 167

X

**Vestlused kunstist** . . . . . 169
1. Kunstiteoste käsitlemine tunnis . . . . . 169
2. Marksistlik-leninlik teooria kunstist . . . . . 170
3. Sotsialistliku realismi põhiprintsiipe . . . . . 172

XI

**Andmeid ja materjale kunstiteoste käsitlemiseks** . . . . . 174

XII

**Graafilisi tehnikaid** . . . . . 214

XIII

**Töö kunstiringis** . . . . . 222

*Александр Придикович*
*Ридали*
ОБУЧЕНИЕ РИСОВАНИЮ

*

Оформление Р. Пангсепа

На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja R. Siirak

Kunstiline toimetaja H. Keigo

Tehniline toimetaja K. Einberg

Korrektorid E. Toots ja H. Nassar

Ladumisele antud 20. IX 1958. Trükkimisele antud 18. II 1959. Paber 60×92. Trükipoognaid 14,25 + 4 lisa. Arvutuspoognaid 15,29. Trükiarv 7000. MB-01079. Tellimise nr. 8386. Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk tn. 2

Hind rbl. 5.80.

6—5

Rbl. 5.80

A
22497
to35233

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00703523 3